

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

пр-кт Берестейський, 10, м. Київ, 01135, тел. (044) 481-32-21, факс (044) 481-47-96
E-mail: mon@mon.gov.ua, код ЄДРПОУ 38621185

Керівникам обласних,
Київської міської військових
адміністрацій

Про організацію 2024/2025 навчального року в закладах загальної середньої освіти

Шановні колеги!

Міністерство освіти і науки України інформує щодо особливостей організації нового навчального року в умовах правового режиму воєнного стану.

Постановою Кабінету Міністрів України від 23.07.2024 № 841 «Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні» тривалість 2024/2025 навчального року в закладах загальної середньої освіти встановлено з 02.09.2024 до 30.06.2025 (далі – Постанова).

Зосереджуємо увагу, що відповідно до Постанови обласні та Київська міська військові адміністрації разом із засновниками закладів освіти мають забезпечити організацію початку навчального року залежно від безпекової ситуації в кожній окремій адміністративно-територіальній одиниці.

Структуру і тривалість навчального тижня, навчального дня, занять, відпочинку між ними, форми організації освітнього процесу визначає педагогічна рада закладу освіти в межах часу, передбаченого освітньою програмою, відповідно до обсягу навчального навантаження, встановленого навчальним планом, та з урахуванням вікових особливостей, фізичного, психічного та інтелектуального розвитку здобувачів освіти, особливостей регіону тощо.

Пропонуємо вжити заходів щодо оптимізації термінів проведення навчального року, зокрема визначення дат початку та закінчення канікул у зимовий період, відповідно до безпекової та соціально-гуманітарної ситуації, а також погодних умов.

Рекомендуємо, за можливості, застосовувати гнучкий підхід до організації освітнього процесу з урахуванням світлового дня, використання змішаного формату навчання, ущільнення навчальних програм тощо.

Відповідно до Плану заходів з відзначення у 2024 році Дня пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і

МОН № 1/15281-24 від 23.08.2024

Підписав: Лісовий Оксен Васильович

Сертифікат: 3FAA9288358EC00304000000ED323600C71DB500

Дійсний: з 22.03.2023 0:00:00 по 21.03.2025 23:59:59

територіальну цілісність України, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 червня 2024 р. № 570, перший урок у новому 2024/2025 навчальному році в закладах загальної середньої освіти пропонуємо присвятити вшануванню пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України.

Під час підготовки та проведення першого уроку «Vincit qui meminit (Перемагає той, хто пам'ятає)» можна послуговуватися методичними рекомендаціями Українського інституту національної пам'яті для закладів освіти до Дня пам'яті захисників України, що розміщені на сайті Міністерства освіти і науки України за покликанням: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/metodichni-rekomendatsii-ta-informatsiyni-materiali>.

З метою своєчасного та якісного прийняття в експлуатацію закладів освіти до нового навчального року та проходження осінньо-зимового періоду 2024-2025 рр. в умовах дії воєнного стану та віялових відключень або повного блекауту листом МОН від 05.06.2024 № 1/9979-24 рекомендовано керівникам департаментів (управлінь) освіти і науки обласних, Київської міської військових адміністрацій під час підготовки закладів освіти до 2024/2025 навчального року використовувати Інструктивно-методичні матеріали щодо порядку підготовки закладу освіти до нового навчального року та опалювального сезону з питань цивільного захисту, охорони праці та безпеки життєдіяльності (лист МОН від 22.07.2022 № 1/8462).

Пропонуємо залучити до складу комісій з обстеження закладів освіти щодо готовності до організації навчання та забезпечення безпеки учасників освітнього процесу фахівців територіальних підрозділів, уповноважених здійснювати державний нагляд (контроль) у відповідних сферах господарської діяльності (за згодою).

Наголошуємо, що в умовах воєнного стану важливим завданням Міністерства освіти і науки України, органів місцевої влади є питання безпеки учасників освітнього процесу. Для безпечного старту нового 2024/2025 навчального року обласні військові адміністрації та засновники закладів загальної середньої освіти мають створити відповідні умови.

З метою забезпечення укриття учасників освітнього процесу в закладах освіти, що не мають захисних споруд цивільного захисту, 13.08.2024 прийнято постанову Кабінету Міністрів України № 926 «Про реалізацію експериментального проекту щодо створення в будівлях і спорудах закладів освіти захищених просторів (приміщень для фізичного захисту)». Документ розроблено відповідно до Методики оцінки ризиків безпеки в системі освіти, пов'язаних зі збройною агресією російської федерації проти України.

Облаштування таких просторів можливе в підвальних, цокольних та, як виняток, на перших поверхах лише в закладах освіти, розташованих на території територіальних громад із задовільним та помірним рівнем ризику безпеки в системі освіти.

При цьому використання безпечних приміщень є тимчасовим рішенням та не позбавляє обов'язку керівників і засновників закладів освіти від облаштування захисних споруд цивільного захисту, які відповідають чинному законодавству.

Заклади освіти організують здобуття загальної середньої освіти в очній (денній) формі, у тому числі із застосуванням змішаного навчання, та/або дистанційній формі, у тому числі створюючи дистанційні класи, за індивідуальною формою (екстернатною (екстернатом), сімейною (домашньою), педагогічним патронажем), очною (вечірньою), заочною, мережевою формами.

Серед пріоритетних напрямів діяльності Міністерства освіти і науки України, органів місцевої влади – відновлення доступу до очної освіти для якомога більшої кількості дітей там, де дозволяє безпекова ситуація, а також підвищення ефективності дистанційного формату навчання.

У межах реалізації комплексної політики «Школа офлайн» Міністерством освіти і науки України розроблено Порядок та умови здобуття загальної середньої освіти в комунальних закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні, затверджені відповідним наказом МОН від 07.08.2024 № 1112, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 08.08.2024 за № 1222/42567 (далі – Порядок та умови). Цей наказ є частиною комплексної політики «Школа офлайн», яку реалізує Міністерство освіти і науки України з метою створення умов в закладах загальної середньої освіти для залучення дітей до очного навчання та поліпшення якості дистанційної освіти.

Зазначаємо, що дія цього документа не поширюється на комунальні заклади спеціалізованої освіти та спеціальні заклади загальної середньої освіти.

Порядок та умови містять вимоги, за яких під час воєнного стану в Україні та з метою забезпечення безпеки учасників освітнього процесу на території, контрольованій органами державної влади України, здобуття загальної середньої освіти може здійснюватися в очній (денній) формі, у тому числі із застосуванням змішаного навчання.

У разі, якщо в закладі освіти не дотримуються вимоги, визначеної Порядком та умовами щодо функціонування в очному форматі, такий заклад може обрати дистанційну форму навчання, керуючись Положенням про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 08.09.2020 № 1115, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 28.09.2020 за № 941/35224.

Також Порядком та умовами передбачено можливості для задоволення індивідуальних освітніх потреб учнів із категорії внутрішньо переміщених осіб, тих, які перебувають за кордоном, та проживають на тимчасово окупованих територіях.

Акцентуємо увагу на важливості застосування індивідуального підходу до кожного учня/учениці в найкращих інтересах дитини для дотримання її права на продовження здобуття освіти.

Зауважуємо, що відповідно до пункту 2 наказу МОН від 07.08.2024 № 1112 положення, викладені в Порядку та умовах, повинні бути реалізовані станом на дату початку 2025/2026 навчального року. У новому ж 2024/2025 навчальному році вони мають бути запроваджені в регіонах, де дозволяє безпекова ситуація, та закладах загальної середньої освіти, у яких створені безпечні умови для здобувачів освіти, педагогічних та інших працівників.

Наголошуємо, що в умовах перманентного виклику для всієї системи освіти та всіх учасників освітнього процесу питання безпеки при визначенні формату проведення навчальних занять у закладі освіти в новому 2024/2025 навчальному році є ключовим у діяльності керівників усіх рівнів.

З повагою

Міністр

Оксен ЛІСОВИЙ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Директорат шкільної освіти

пр. Берестейський, 10 м. Київ, 01135, тел.(044) 481-47-58, факс (044) 481-32-87, e-mail: dse@mon.gov.ua

Департаменти (управління)
освіти і науки обласних,
Київської міської (військових)
державних адміністрацій

Заклади післядипломної
педагогічної освіти

Про інструктивно-методичні
рекомендації щодо викладання
навчальних предметів/інтегрованих
курсів у закладах загальної середньої
освіти у 2024/2025 навчальному році

Надсилаємо для практичного використання інструктивно-методичні
рекомендації щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів
у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році,
підготовлених спільно з Державною науковою установою «Інститут модернізації
змісту освіти», Державною установою «Український інститут розвитку освіти»,
Інститутом педагогіки Національної академії педагогічних наук України.

Просимо довести інформацію до відома керівників закладів загальної
середньої освіти та педагогічних працівників.

Генеральний директор

Ігор ХВОРОСТЯНИЙ

Світлана Фіцайло 481 47 61

МОН № 1.1/15776-24 від 30.08.2024

Підписав: Хворостяний Ігор Григорович

Сертифікат: 3FAA9288358EC003040000002C763700EAD7C600

Дійсний: з 13.11.2023 15:32:38 по 13.11.2025 15:32:38

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів
у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році

У 2024/2025 навчальному році освітній процес у закладах загальної середньої освіти спрямовують на реалізацію Державного стандарту початкової освіти (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України [№ 87](#) від 21 лютого 2018 року), Державного стандарту базової середньої освіти (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України [№ 898](#) від 30 вересня 2020 року зі змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету Міністрів України [№ 972](#) від 30.08.2022), Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України [№ 1392](#) від 23 листопада 2011 року) з урахуванням досягнень впровадження концептуальних засад реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» та подолання викликів, зумовлених особливостями освітнього процесу в умовах воєнного стану, зокрема і подолання освітніх втрат.

Організація освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти в 2024/2025 навчальному році здійснюватиметься відповідно до освітніх програм, розроблених закладами освіти на основі [Типових освітніх програм](#):

1) *на рівні початкової освіти* - на основі:

Типової освітньої програми для учнів 1–2 класів закладів загальної середньої освіти, розробленої під керівництвом О. Я. Савченко (затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 № 743),

Типової освітньої програми для учнів 1–2 класів закладів загальної середньої освіти, розробленої під керівництвом Р. Б. Шияна (затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 № 743),

Типової освітньої програми для учнів 3–4 класів закладів загальної середньої освіти, розробленої під керівництвом О. Я. Савченко (затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 № 743),

Типової освітньої програми для учнів 3–4 класів закладів загальної середньої освіти, розробленої під керівництвом Р. Б. Шияна (затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 № 743);

2) на рівні базової середньої освіти - на основі:

у 5–7 класах – Типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти (затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України № 235 від 19.02.2021 в редакції наказу Міністерства освіти і науки України № 1120 від 09.08.2024),

у 8–9 класах – Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня (затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 20.04.2018 № 405 (зі змінами);

3) на рівні профільної середньої освіти на основі:

Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня (затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 20.04.2018 № 408 у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 28.11.2019 № 1493 зі змінами).

Звертаємо увагу, що затверджено *нову редакцію Типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти (наказ МОН від 09.08.2024 №1120)*. У 2024/2025 навчальному році на основі цієї типової освітньої програми складаються освітні програми для реалізації Державного стандарту базової середньої освіти, тобто для 5–7 класів закладів загальної середньої освіти а також для 8 класів пілотних закладів освіти, які є учасниками інноваційного освітнього проекту всеукраїнського рівня за темою «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення для закладів загальної середньої освіти в умовах реалізації Державного стандарту базової середньої освіти».

Головна мета запропонованих змін — зробити типову освітню програму більш гнучкою для впровадження різноманітних навчальних планів, варіативних інтегрованих курсів або навчальних предметів чи їхнього комбінування. Окрім того, оновлений типовий навчальний план дасть змогу закладам освіти передбачити навчальні години для подолання освітніх втрат.

У новій редакції типової освітньої програми розподіл навчального навантаження між освітніми галузями / освітніми компонентами здійснено на основі мінімальної кількості годин базового навчального плану базової середньої освіти. Визначено години, які можна перерозподіляти між різними освітніми галузями і використовувати для побудови різних освітніх траєкторій для різних класів (зокрема, однієї паралелі), збільшуючи кількість годин на ті освітні галузі /освітні компоненти, які є пріоритетними для здобувачів освіти в конкретному класі. Години навчального навантаження для перерозподілу між освітніми компонентами також можуть бути використані для вибіркового освітніх

компонентів (зокрема, міжгалузевих інтегрованих курсів, вибіркового курсів тощо) або для індивідуальної роботи, зокрема з подолання освітніх втрат. Перерозподіл годин між освітніми галузями здійснюють за принципом урахування потреб і запитів усіх учасників освітнього процесу: учнівства, батьківства, педагогічного колективу, а також зважаючи на наявне кадрове та матеріально-технічне забезпечення, безпекові умови тощо. При цьому збільшення годин на обов'язкові освітні компоненти здійснюють у межах максимальної кількості годин, визначеної для відповідної освітньої галузі в додатках до Типової освітньої програми: додатку 1 для закладів із навчанням українською мовою; додатку 2 для класів з навчанням мовою корінного народу або національної меншини поряд з державною мовою чи з навчанням українською мовою та вивченням мови корінного народу або національної меншини.

Рішення про перерозподіл годин між освітніми галузями і навчальними предметами та/або інтегрованими курсами у межах освітньої галузі ухвалює педагогічна рада закладу освіти.

Водночас **рекомендуємо**: для вивчення освітніх компонентів громадянської та історичної освітньої галузі передбачити у навчальному плані максимальну кількість годин (у 5 класі – 2 год. на тиждень, у 6 та у 7 класі – 3 год. на тиждень); навчальні предмети та курси з навчальним навантаженням 0,5 години на тиждень вивчати протягом одного семестру. Також рекомендуємо запланувати вивчення навчального предмета «Громадянська освіта» у 6–7 класах на другий семестр.

Для реалізації певної освітньої галузі заклад освіти може включати в навчальний план лише окремі навчальні предмети або лише інтегровані курси, або поєднувати навчальні предмети та інтегровані курси. Варіанти реалізації освітніх галузей у навчальному плані закладу освіти наведено в пояснювальних записках до типових навчальних планів (додатки 3, 4).

Обов'язкові освітні компоненти (навчальні предмети та/або інтегровані курси) освітньої галузі можуть бути доповнені відповідними міжгалузевими інтегрованими курсами та/або курсами за вибором за рахунок годин навчального навантаження для перерозподілу між освітніми компонентами за умови, що для цих курсів заклад освіти використовує модельні навчальні програми, які отримали гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України», або навчальні програми, які отримали гриф «Схвалено для використання в освітньому процесі» в установленому порядку. Зокрема, вивчення освітніх компонентів мовно-літературної освітньої галузі може бути доповнено вивченням другої іноземної мови; інтегрований курс соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі «Здоров'я, безпека та добробут» може бути доповнений одним із курсів соціального, емоційного та етичного

спрямування («Етика», «Вчимося жити разом», «Культура добросусідства», «Духовність і мораль в житті людини і суспільства»); з метою інтеграції знань і формування в учнівства цілісної наукової картини світу. Вивчення в 7 класі окремих навчальних предметів природничої освітньої галузі може бути доповнене інтегрованим курсом «Природничі науки» (2 години на тиждень).

Кількість навчальних годин, визначену в навчальному плані закладу освіти на вивчення вибіркового освітнього компонента (другої іноземної мови, міжгалузевих інтегрованих курсів, курсів соціального, емоційного та етичного спрямування тощо), не зараховують до максимального показника кількості годин, визначеного на ту чи ту освітню галузь.

В освітній програмі закладу освіти зазначають перелік програм (модельних навчальних програм та/або навчальних програм), які заклад освіти використовує в освітньому процесі, зокрема й навчальні програми курсів за вибором.

Заклади загальної середньої освіти можуть використовувати в освітньому процесі лише ту навчальну літературу, що має грифи Міністерства освіти і науки України («Рекомендовано Міністерством освіти і науки України», «Схвалено для використання в освітньому процесі») або висновок «Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах».

Для використання в освітньому процесі в закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році на рівні базової, профільної середньої освіти рекомендовані *модельні навчальні програми для [5–7 класів](#), [навчальні програми для \[8–9\]\(#\) і \[10–11\]\(#\) класів](#)*.

Інформуємо, що строк дії грифа модельних навчальних програм з фізичної культури для 5–6 і 7–9 класів наказом Міністерства № 1185 від 22.08.2024 скорочено до 31 серпня 2024 року. Цим само наказом надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» модельній навчальній програмі «Фізична культура. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Баженов Є. В., Бідний М. В., Ребрина А. А., Данільченко В. О., Коломоєць Г. А., Дутчак М. В.).

Також інформуємо, що відповідно до нового Державного стандарту профільної середньої освіти (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України [№ 851](#) від 25 липня 2024 року) розроблено модельну навчальну програму «Захист України. Інтегрований курс» для закладів, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти. Наказом МОН України від 08.08.2024 № 1116 зазначеній модельній навчальній програмі надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти та науки України». Викладання за цією програмою реалізується в рамках Інноваційного освітнього проєкту на всеукраїнському рівні за темою «Теоретико-методичні засади викладання навчального предмета/інтегрованого курсу “Захист України”».

Керуючись законодавством (стаття 11 Закону України «Про повну загальну середню освіту»), *звертаємо увагу керівників закладів освіти, що педагогічні працівники закладу освіти обирають модельні навчальні програми на певний цикл повної загальної середньої освіти і не можуть змінювати їх усередині циклу, зокрема при переході від 5-го до 6-го класу, оскільки кожна з модельних навчальних програм має особливості щодо реалізації вимог стандарту до результатів навчання на адаптаційному циклі.* Водночас, для класів, які розпочнуть навчання на тому самому циклі повної загальної середньої освіти (зокрема, одному з циклів базової середньої освіти) у наступних роках можуть бути обрані модельні навчальні програми інших авторських колективів. Різні класи однієї паралелі можуть навчатися за різними модельними навчальними програмами.

Під час вибору модельних навчальних програм для освітньої програми закладу освіти потрібно зважати на раціональне використання навчального часу, поєднуючи в межах освітніх галузей окремі навчальні предмети та інтегровані курси. Сформована з окремих модельних та/або навчальних програм освітня програма закладу має бути цілісним комплексом, кожен компонент якого реалізує свої цілі та функції у тісному взаємозв'язку з іншими компонентами. Ці взаємозв'язки мають бути реалізовані не лише на рівні базових знань з окремих навчальних предметів (інтегрованих курсів), а й на рівні досягнення очікуваних результатів та видів діяльності.

Під час формування переліку програм заклад освіти має враховувати низку чинників, а саме: особливості та потреби учнівства певного закладу в досягненні обов'язкових результатів навчання, потенціал педагогічного колективу, ресурсне забезпечення закладу освіти, навчально-методичний супровід конкретних модельних навчальних програм, наявність внутрішньогалузевих та міжгалузевих зв'язків між програмами різних навчальних предметів та інтегрованих курсів для формування й розвитку ключових компетентностей.

Перелік модельних та/або навчальних програм в освітній програмі закладу має охоплювати досягнення учнями результатів навчання з усіх, визначених Державним стандартом, освітніх галузей.

Педагогічний колектив закладу освіти може використовувати в освітньому процесі:

модельні навчальні програми із зазначенням кількості годин, необхідної на провадження послідовності досягнення результатів навчання учнівства з відповідних навчальних предметів (інтегрованих курсів), їхнього змісту та видів навчальної діяльності;

навчальні програми, розроблені на основі модельних навчальних програм авторськими колективами відповідних модельних навчальних програм,

де зазначено кількість годин, необхідну на провадження послідовності досягнення результатів навчання учнівства з відповідних навчальних предметів (інтегрованих курсів), їхнього змісту та видів навчальної діяльності;

навчальні програми, розроблені вчительством на основі модельних навчальних програм (однієї або декількох), що містять опис результатів навчання учнівства з навчальних предметів (інтегрованих курсів) в обсязі не меншому, ніж встановлено відповідними модельними навчальними програмами, із зазначенням кількості годин, необхідної для провадження послідовності досягнення результатів навчання учнівства з відповідних навчальних предметів (інтегрованих курсів), їхнього змісту та видів навчальної діяльності учнівства, затверджує педагогічна рада закладу освіти;

навчальні програми курсів за вибором, які мають відповідний гриф і входять до Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих МОН для використання у закладах загальної середньої освіти.

Навчальні програми, розроблені не на основі модельних навчальних програм, можна використовувати в закладах освіти за умови, що вони отримали відповідний гриф Міністерства в установленому порядку.

Вимоги до модельних навчальних і **навчальних програм** визначені в [Додатку 6](#) до нової редакції Типової освітньої програми для 5–9 класів.

На основі модельної та/або затвердженої педагогічною радою навчальної програми навчального предмета (інтегрованого курсу) вчитель / учителька складає календарно-тематичне планування з урахуванням навчальних можливостей учнівства. **Календарно-тематичне планування складають у довільній формі, у тому числі з використанням друкованих чи електронних джерел. Воно може бути об'єднане з навчальною програмою в один документ. Формат, обсяг, структура, зміст та оформлення календарно-тематичних планів та поурочних планів-конспектів є індивідуальною справою вчителя / вчительки.** Встановлення універсальних стандартів таких документів у межах закладу загальної середньої освіти, міста, району чи області не передбачено законодавством.

Під час розроблення календарно-тематичного та системи поурочного планування вчитель / учителька самостійно вибудовує послідовність формування очікуваних результатів навчання, враховуючи послідовність розгортання змісту в навчальній програмі. Також звертаємо увагу, що для побудови освітнього процесу з урахуванням навчальних можливостей і потреб учнівства доцільно **зберігати гнучкість календарно-тематичного плану протягом року** й, за потреби, змінювати терміни опрацювання програмових тем відповідно до результатів засвоєння учнівством навчального матеріалу.

Учитель / учителька може впродовж навчального року робити зміни в календарно-тематичному плануванні, відповідно до того, як учні й учениці засвоїли навчальний матеріал, визначати кількість годин на вивчення окремих тем і змістових модулів. *Головним завданням для вчителя / вчительки є забезпечення досягнення учнівством обов'язкових результатів навчання, визначених Державним стандартом для певного циклу навчання.*

Обов'язкові результати навчання описані в Державному стандарті через конкретні результати та відповідні орієнтири для оцінювання і мають бути досягнуті протягом опанування навчального предмета чи інтегрованого курсу освітньої галузі. Тому надзвичайно важливого значення набуває розподіл конкретних освітніх результатів, визначених Державним стандартом, у межах навчального року в 5, 6 та 7 класах.

Відповідно до [Рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання здобувачів освіти відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти](#), затверджених наказом Міністерства освіти і науки України № 1093 від 02.08.2024, у семестровому оцінюванні враховують результати контролю груп загальних результатів навчання. Тому вважаємо за доцільне в календарно-тематичному плані визначити відповідність кожного очікуваного результату, якого необхідно досягти на уроці, певній групі загальних результатів, визначеній у Державному стандарті.

Під час реалізації навчальної програми рекомендуємо педагогам надавати учням й ученицям чіткі інструкції щодо очікуваних результатів навчання, застосовувати особистісно-орієнтований підхід, що може бути забезпечений передусім вибором відповідних тем навчальних проєктів і ролей у груповій діяльності. Методичні прийоми, які використовують на уроках, треба добирати з урахуванням вимог до обов'язкових результатів навчання, визначених у Державному стандарті, та очікуваних результатів, визначених навчальною програмою.

Звертаємо увагу на зміни в процедурі оцінювання результатів навчання. Відповідно до [Рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання здобувачів освіти відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти](#) (далі – Рекомендації) семестрове оцінювання передбачає оцінювання груп загальних результатів за критеріями, що наведені в Додатках 1 та 2 до Рекомендацій. На підставі оцінок за окремі групи результатів виставляють загальну оцінку результатів навчання за семестр. Оцінки за окремі групи результатів і загальну оцінку з семестр виставляють у класний журнал і свідоцтво досягнень. Річне оцінювання здійснюють на підставі загальних оцінок за перший і другий семестри.

Відповідно до статті 54 Закону України «Про освіту» щодо академічної свободи педагогічних працівників заклад освіти може розробити власну

систему оцінювання результатів навчання учнівства, дотримуючись таких ключових вимог до неї:

система оцінювання дозволяє реалізувати принцип дитиноцентризму в оцінювальній діяльності, що передбачає відкриття учню/учениці перспектив постійного розвитку відповідно до власних можливостей щодо опанування навчальним досвідом;

система оцінювання не повинна призводити до розподілу учнівства на групи за індивідуальними навчальними можливостями;

система оцінювання має відповідати концептуальним засадам Нової української школи і сприяти досягненню обов'язкових результатів навчання учня, визначених у Державному стандарті.

Загалом, відповідно до [Методичних рекомендацій з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах загальної середньої освіти](#), що затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 30.11.2020 №1480, заклад загальної середньої освіти може розробляти і фіксувати загальні положення щодо оцінювання результатів навчання учнівства в освітній програмі і конкретизувати їх у частині Положення про внутрішню систему забезпечення якості освіти в закладі загальної середньої освіти, що стосується системи оцінювання результатів навчання учня / учениці.

Передумовою ефективності організаційного забезпечення освітнього процесу є побудова його на діагностичній основі.

Визначальне значення в навчанні має наступність, яка полягає в тому, що учень / учениця не лише переходить із класу в клас, від одного циклу навчання до наступного, а в тому, що навчання наступного рівня логічно розгортається на основі попереднього. У Державному стандарті базової середньої освіти вимоги до обов'язкових результатів навчання визначені для адаптаційного циклу навчання (на кінець 6 класу) і для циклу базового предметного навчання (на кінець 9 класу). З огляду на це, доцільно на початку навчального року провести діагностування, націлене на виявлення рівня досягнення учнівством обов'язкових результатів навчання на попередньому рівні: у 5 класі – визначених Державним стандартом початкової освіти на рівні 4 класу; у 7 класі – визначених Державним стандартом базової середньої освіти на рівні 6 класу. Проведення такого діагностування має прогностичний характер щодо рівня сформованості ключових та предметних компетентностей і, відповідно, подальшого планування роботи вчителя / вчительки. Реалізація нового змісту навчання на адаптаційному циклі базової середньої освіти має здійснюватися з урахуванням результатів навчання на рівні початкової освіти; на рівні базового предметного навчання – з урахуванням результатів навчання на адаптаційному циклі базової середньої освіти.

Діагностика також важлива для планування роботи щодо виявлення і подолання навчальних втрат. Така робота умовно складається з 3 етапів:

I – виявлення навчальних втрат;

II – визначення ефективних стратегій щодо їх подолання та їх реалізація через різні активності учнів та учениць (адаптація навчальних програм і календарно-тематичного планування, доступність викладу навчального матеріалу, наявність різних типів завдань, вправ на діяльне опанування підлітками навчального матеріалу; наявність педагогічного інструментарію для стабілізації емоційного стану учнівства, упровадження диференційованого навчання та формульовального оцінювання тощо);

III – рефлексія результатів проведеної роботи.

На початку навчального року для діагностики навчальних втрат і розроблення стратегії їх подолання рекомендуємо провести діагностичне тестування. Пропонуємо скористатися тестами, які розміщені на вебплатформі [Всеукраїнська школа онлайн \(ВШО\)](https://vsho.org.ua/). За результатами проходження тестування вчитель / учителька й учень / учениця отримають розгорнутий звіт з результатами. Якщо були допущені помилки, у звіті подано перелік тем, які потребують додаткового опрацювання, і покликання на відповідні освітні матеріали ВШО. Детальні методичні рекомендації щодо проведення тестування й інтерпретації результатів наявні за покликанням: «Діагностичне тестування: як працювати з тестами та їхніми результатами» (<https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2023/12/metodychni-rekomendacziyi-testy.pdf>) та «Огляд діагностичних тестів як освітнього ресурсу» (<https://uied.org.ua/2023/10/11150/>).

Якщо більшість класу не виявляє розуміння певних базових знань або не виявляє умінь, які мали бути опановані в попередній період навчання, потрібно скоригувати освітній процес таким чином, щоб зробити акценти на опрацюванні цього матеріалу / або видах діяльності, які формують певні уміння чи знання. Якщо ж певні освітні втрати наявні лише у групі учнів й учениць, то доцільно запроваджувати групові форми роботи з елементами взаємонавчання або за рахунок навчальних годин для перерозподілу між освітніми компонентами організувати класи надолуження (catch up classes). Також можна запропонувати цим учням й ученицям окремі види роботи для самостійного опрацювання матеріалу. Національна онлайн-платформа [ПОВІР](https://povir.org.ua/) (безоплатне середовище для учениць / учнів базової і профільної школи) допоможе знайти фахівців, які нададуть соціально-емоційну підтримку, та вчительство, яке допоможе підвищити рівень знань й умінь з української мови, англійської мови та математики.

Учням / ученицям, які пропустили навчання або навчаються не за українськими освітніми програмами тривалий період (за кордоном у школах країн перебування), рекомендовано організувати вивчення предметів українознавчого циклу за [модифікованими програмами з української мови, української літератури, історії України, географії для закладів загальної середньої освіти](#) (наказ МОН № 701 від 16.05.2024 року). Реалізація

модифікованих програм має на меті досягнення ключових результатів навчання, зокрема тих знань, умінь і навичок; становлення поглядів, цінностей, інших особистісних якостей, без яких подальше навчання буде ускладненим. Окремо варто зауважити, що ці програми дають змогу досягати результатів навчання завдяки скороченню змісту і мають на меті зменшити освітні втрати учнів / учениць, зважаючи на обмеженість часу на освоєння навчального матеріалу. Запропоновані програми можуть бути змінені педагогічними працівниками, які організовують навчання, з урахуванням потреб та інтересів учнівства. Кількість навчальних годин, визначена в програмах, є орієнтовною. На основі програм заклад загальної середньої освіти може розробити власні навчальні програми та затвердити їх рішенням педагогічної ради. Запропоновані модифіковані програми можна використовувати для навчання в класах надолуження освітніх втрат, під час організації таборів, будь-яких форматів додаткового навчання, а також у недільних школах.

Пропонуємо опрацювати результати дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2023/2024 навчальному році, що було проведене Державною службою якості освіти та обговорити їх в педагогічних колективах для врахування в організації освітнього процесу в 2024/2025 навчальному році.

Детальна інформація щодо дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2023/2024 навчальному році представлена у звіті (https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/Zvit_Osvita_pid_chas_viyni_2023_SQE-22.05.2024.pdf), підготовленому Державною службою якості освіти в співпраці з Державною освітньою установою «Навчально-методичний центр з питань якості освіти».

Учитель / учителька має академічну свободу, що надає йому / їй право самостійно обирати програмне забезпечення, методи та форми організації освітнього процесу, конструювати урок так, щоб учні й учениці могли самостійно відкрити нові для себе знання, опанувати нові навички, розвивати компетентності.

Пропонуємо до уваги педагогів інформаційний матеріал про компетентнісне навчання, підготовлений у межах ініціативи «Система забезпечення якості освіти», що впроваджується в межах проєкту «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe), який розміщено на вебсайті Державної служби якості освіти за покликанням: <https://sqe.gov.ua/kompetentnisny-pidhid-navchannia/>.

Методистами ДУ «Український інститут розвитку освіти» розроблений посібник «[Компетентнісно-орієнтовані завдання, як засіб формування ключових компетентностей](#)», у якому представлені приклади завдань з мовно-

літературної (у частині англійської мови), громадянської та історичної, природничої освітніх галузей.

Добираючи змістове забезпечення вивчення предметів / інтегрованих курсів, рекомендуємо вчителю передбачити можливості використання цифрових засобів навчання. Варто виважено обирати електронні освітні ресурси, урахувавши їх дидактичну доцільність, фактологічну коректність змісту, відповідність навчальній програмі. Також під час добору навчального забезпечення важливо дотримуватися гігієнічних вимог щодо роботи з цифровою інформацією. Обсяг пропонованих для опрацювання навчальних джерел має бути співвідносним із можливостями учнівства виконати завдання впродовж нормативно визначеного навчального часу. Це потрібно враховувати і під час роботи з чинними підручниками і навчальними посібниками, які містять цифровий контент. Під час підготовки до уроку рекомендуємо вчителю / вчительці перевіряти доцільність і коректність змісту матеріалів, прихованих за QR-кодами. Підкреслюємо, що вибір цифрової платформи для використання в освітньому процесі заклад загальної середньої освіти здійснює самостійно з урахуванням технічних можливостей учительства та учнівства.

Для закладів загальної середньої освіти працює державна вебплатформа Всеукраїнська школа онлайн (ВШО): <https://lms.e-school.net.ua/> Для 1–4 класів на ВШО розміщений мобільний застосунок «[Вивчаю — не чекаю](#)» з курсами «Математика» й «Українська мова й читання». У курсах є навчально-пізнавальні відео, тренувальні мініігри, підсумкові ігри, художні твори (або фрагменти). Розвинена система гейміфікації (можливість обирати персонажа, накопичувати відзнаки за успішне виконання завдань, оновлення ігрового світу як відображення навчального прогресу) допоможе підтримати мотивацію учнів / учениць. Застосунок рекомендовано використовувати для різних режимів навчання: очного, змішаного, дистанційного.

Для учнів/учениць 5–11 класів на [ВШО](#) розміщені освітні курси, які охоплюють майже всі навчальні предмети (інтегровані курси), обов'язкові для вивчення, загалом понад 4000 уроків. Освітні матеріали [5–6 класів оновлені відповідно](#) до Державного стандарту базової середньої освіти. У кожному курсі є уроки, що складаються з відео, конспекта, тестових завдань, у деяких уроках є інтерактивні завдання, кожна тема закінчується тематичними тестами, кожен курс має підсумковий тест до навчального предмета (інтегрованого курсу). Функціонал «Кабінет учителя» допомагає організувати індивідуальну або групову форми роботи з учнями й ученицями, відстежуючи прогрес, улаштовуючи обговорення та надсилаючи індивідуальні завдання. Учитель / учителька може організувати тестування через «Кабінет учителя».

Як працювати з ВШО (створити «Кабінет учителя», сформувати класи, відстежувати прогрес учнів / учениць, а також як використовувати ВШО для

організації дистанційного та змішаного навчання), описано в [«Путівнику по Всеукраїнській школі онлайн»](#).

Детальніше про організацію змішаного або дистанційного навчання з матеріалами ВШО можна дізнатися в посібнику [«Використання освітніх онлайн-матеріалів: сучасні підходи й технології Нової української школи»](#).

Для учнів 5–9 класів за підтримки Благодійного фонду «KATALYST EDUCATION» для навчальних предметів «Українська мова», «Українська література», «Пізнаємо природу», «Математика», «Алгебра», «Геометрія», «Хімія», «Географія», «Біологія» за програмами Нової української школи розроблені навчальні відео (<https://www.youtube.com/@pistacja-ua>).

На допомогу вчителю сформовано добірку навчально-методичного забезпечення, яку розміщено на сайті ДУ «Український інститут розвитку освіти» в розділі [«Навчаємося без кордонів»](#). Представлений ресурс забезпечує учням, батькам та вчителям вільний та безоплатний доступ до освітніх ресурсів (серед яких уроки з мінної безпеки, корисні освітні матеріали для підготовки уроків, аудіокниги українською тощо) та ресурсів, спрямованих на психологічну підтримку.

[Перелік навчальної літератури та навчальних програм](#) (далі – Перелік), що мають відповідні грифи, постійно оновлюється і доступний на офіційному вебсайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти».

Підручник – це один з педагогічних засобів (з-поміж багатьох інших), що допомагає розв'язувати освітні завдання, визначені освітньою програмою. Учитель / учителька може використовувати одразу кілька підручників з тих, що мають відповідний гриф МОН. Він / вона може також створювати додаткові навчальні матеріали, які відповідатимуть потребам освітньої програми закладу освіти.

Зауважуємо, що в Переліку для окремих підручників та посібників, які можуть використовуватися в освітньому процесі, зазначено декілька років надання висновку про гриф у зв'язку з зміною його строку дії або розгляду оновленого видання. Відповідно до законодавства педагогічні працівники мають право на академічну свободу, включаючи свободу викладання, вільний вибір форм, методів і засобів навчання, що відповідають освітній програмі. Разом з тим, під час добору навчальної літератури для використання в освітньому процесі в новому навчальному році педагогічним працівникам потрібно враховувати, що до деяких навчальних програм останнім часом було внесено зміни та доповнення, що, відповідно, не відображено в підручниках та посібниках попередніх років видання. З огляду на зазначене, рекомендуємо для викладання певних тем використовувати матеріали електронних версій підручників або інші додаткові матеріали.

Електронні версії підручників (у pdf-форматі) у вільному доступі розміщені в електронній бібліотеці на вебсайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» за покликанням: <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/>. Електронні версії чинних підручників можна використовувати онлайн або (за потреби) зберегти на власному носії.

Наголошуємо на тому, що використання навчальних посібників, зошитів з друкованою основою, що доповнюють зміст підручників, утворюють разом з ними навчальні комплекти, є не обов'язковим і може мати місце в освітньому процесі лише за умови дидактичної доцільності навчальних видань для реалізації нових підходів у роботі з учнями, дотримання вимог щодо уникнення перевантаження учнівства та добровільної згоди усіх батьків учнів й учениць класу на фінансове забезпечення.

Звертаємо також увагу, що в умовах воєнного стану посилюється процес формування національно-патріотичної свідомості та активної громадянської компетентності в учнів / учениць. Для цього рекомендуємо використовувати в освітньому процесі:

освітні матеріали, розроблені Управлінням стратегічних комунікацій Генерального штабу Збройних Сил України (https://www.youtube.com/playlist?list=PL_4iz-mihtWddrJAEkhh1f_FZbHJIFWeF);

розроблений МОН посібник **«Як говорити про російсько-українську війну в школі? Уроки стійкості, боротьби та перемог»**, мета якого – сприяти формуванню громадянської позиції учнів та учениць, навчити розрізняти факти і фейки, не піддаватися маніпуляціям і ворожій пропаганді (посібник доступний за покликанням: <https://mon.gov.ua/ua/news/yak-govoriti-pro-rosijsko-ukrayinsku-vijnu-v-shkoli-mon-stvorilo-posibnik>);

матеріали освітнього **проєкту «ДіалогиПроВійну»**, який містить чотири відеорозмови учениці із ветеранами сучасної російсько-української війни на теми: «Що таке війна?», «Чому Росія прагне захопити Україну?», «Що таке сучасна російсько-українська війна?», «Повномасштабне вторгнення 2022» та методичні рекомендації для вчительства. Цей проєкт стане в пригоді вчителям і вчителькам історії та громадянської освіти, навчального предмета «Захист України». У рамках реалізації проєкту розроблено презентаційний буклет, розміщений за покликанням: https://mcip.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/katalog_22_04-1-stysnuto-1.pdf.

В умовах війни історичній освіті потрібно відповідати на політичні, економічні, соціальні та культурні виклики для консолідації української нації. Наказом №1072 від 30 липня 2024 року Міністерство освіти і науки України затвердило Концептуальні засади реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти, якими визначено шляхи подальшого реформування історичної освіти, зокрема і з огляду на виклики війни. Документ

не вносить зміни в чинні накази МОН, модельні навчальні програми, підручники тощо, проте окреслює напрям реформування навчання історії. Зміни, передбачені зазначеним документом, будуть поступовими, їм буде передувати підготовчий період для впровадження.

Значним викликом для України стали наслідки руйнування енергооб'єктів. Тому згідно з дорученням Прем'єр-міністра України Дениса Шмигала від 21.05.2024 №16412/0/1-24 пріоритетним завданням 2024/2025 навчального року також визначено проведення комунікаційної кампанії щодо важливості дотримання правил ощадливого споживання електроенергії, що передбачає розширення соціокультурного компонента змісту освіти питаннями, пов'язаними з енергоефективністю й енергоетикетом, відповідальним споживанням, зокрема в побуті. Чинні державні стандарти освіти охоплюють означені проблеми, зокрема в групі ключових компетентностей виокремлена екологічна, що передбачає «усвідомлення основи екологічного природокористування, дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадного використання природних ресурсів, розуміючи важливість збереження природи для сталого розвитку суспільства». Для залучення в освітній процес навчальних активностей, спрямованих на формування екологічної компетентності, зокрема і навичок енергозбереження, радимо виокремити в навчальних програмах очікувані результати навчання, які розгортають цю ключову компетентність, і цілеспрямовано й системно передбачити роботу щодо їх досягнення як на уроках / заняттях різних навчальних предметів та інтегрованих курсів, так і під час заходів позаурочної діяльності. Способами вирішення цього завдання можуть бути залучення учнівства до виконання навчальних проєктів спеціально розробленої тематики, компетентнісно орієнтованих завдань, які інтегрують зміст різних освітніх галузей, проведення акцій, конкурсів тощо. Для розроблення таких заходів пропонуємо орієнтовний зміст навчальної діяльності, пов'язаної із енергозбереженням:

розповідати про джерела енергії, акцентувати увагу на реальні проблеми України, пов'язані зі зменшенням виробництва енергії;

пояснювати на конкретних прикладах важливість і необхідність збереження теплової та електричної енергії у побуті;

організовувати дослідження власних звичок, стилю життя, що пов'язано з користуванням електричними приладами;

визначати доступні шляхи скорочення витрат енергії;

вчити виконувати прийнятні для себе і членів родини дії щодо скорочення витрат енергії;

організовувати навчальні проєкти задля залучення інших до справи

раціонального використання енергії.

Також принагідно нагадуємо, що 22 травня 2024 року *сплив п'ятирічний перехідний період для чинного Українського правопису*, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 року № 437. Тому в 2024/2025 навчальному році є обов'язковим повне дотримання норм Українського правопису під час здійснення освітньої діяльності.

Звертаємо увагу, що в умовах воєнного й післявоєнного стану актуальним залишається **здійснення психологічного супроводу освітнього процесу**, що спрямовується на створення сприятливої атмосфери, яка дозволить дітям розслабитися, відновити почуття безпеки та психоемоційного комфорту.

Для психологічної підтримки дітей в укриттях у 2023 році Міністерство освіти і науки України у співпраці із Фондом Східної Європи розпочали кампанію **#BraveKidsUkraine**. Низка експертів, за результатами спостережень організації перебування дітей в укриттях, наголошують, що важливий не тільки побутовий, але й психологічний комфорт школярів у таких приміщеннях. У межах кампанії впізнавані люди, музиканти, актори та блогери з України та з-за кордону [записують короткі відеоролики](#). Відео містять слова підтримки, побажання, вправи, ігри та цікаві завдання, які легко повторити, перебуваючи у сховищі. Адже під час повітряної тривоги дітям може бути тривожно, стресово і навіть страшно, а ці ролики допоможуть не нервувати в укриттях. Ознайомитися із активностями кампанії можна на [сайті кампанії](#).

Освітній процес організовується з дотриманням вимог [Санітарного регламенту](#) для закладів загальної середньої освіти, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 25.09.2020 № 2205, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 10 листопада 2020 р. за №1111/35394 (із змінами, внесеними згідно з наказами Міністерства охорони здоров'я № 1984 від 20.09.2021, № 1371 від 01.08.2022).

Поділ класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюють відповідно до Порядку, затвердженому наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002 № 128 (Додаток 2).

У межах навчальних годин відповідно до освітньої програми пропонуємо передбачити час на проведення **навчально-пізнавальної практики**, екскурсій. Час на таку навчальну діяльність може бути розподілений протягом навчального року. Водночас наголошуємо, що у виборі часу, змісту і форм організації зазначеного виду навчальної діяльності, визначенні її доцільності заклад освіти користується автономією й академічною свободою та враховує місцеві особливості умов для проведення такої діяльності.

Цей навчальний рік через російсько-українську війну може принести чимало викликів. Радимо бути стійкими, упевненими, витривалими,

конструктивними в здійсненні вибору й ухваленні рішень. Для збереження внутрішньої стійкості психологи радять: орієнтуватися на власні цінності та планувати життя згідно з ними; бути зосередженими та «включеними» у життя; зосереджуватися на тому, що можете контролювати і зараз змінити, на що конкретно вплинути, що саме від вас залежить, оскільки це повертає відчуття безпеки та стійкості, визначає зону вашої ефективності; розв'язувати проблеми, а не уникати їх; починати будь-яку справу чи подолання проблемної ситуації з маленьких кроків; турбуватися про своє фізичне здоров'я та міцний сон; плекати добрі та змістовні стосунки з іншими людьми та шукати соціальну підтримку (<https://www.bsmu.edu.ua/blog/yak-zahystyty-svoje-mentalne-zdorovya-v-umovah-postijnogo-stresu/>).

Особливості викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів у 2024/2025 навчальному році наведені в розділах 1–12 до інструктивно-методичних рекомендацій:

1. Початкова освіта.
  2. Мовно-літературна освітня галузь.
  3. Іноземні мови.
  4. Математична освітня галузь.
  5. Природнича освітня галузь.
  6. Соціальна і здоров'язбережувальна освітня галузь.
  7. Громадянська та історична освітня галузь.
  8. Технологічна освітня галузь.
  9. Інформатична освітня галузь.
  10. Мистецька освітня галузь
  11. Фізична культура.
  12. Захист України.
-

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо викладання навчальних предметів/інтегрованих курсів
у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році

1. ПОЧАТКОВА ОСВІТА

У 2024/2025 навчальному році освітній процес у 1–4-х класах спрямовують на реалізацію Державного стандарту початкової освіти з урахуванням досягнень упровадження концептуальних засад реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» та подолання викликів, зумовлених особливостями освітнього процесу в умовах воєнного стану, зокрема й подолання освітніх втрат. Пріоритетності набуває організаційне забезпечення таких напрямів освітньої діяльності:

- організація освітнього процесу в умовах очної / дистанційної / змішаної форм навчання;
- посилення роботи щодо забезпечення соціально-емоційного розвитку, зокрема і формування навичок самозарадності;
- посилення заходів безпеки життєдіяльності, зокрема просвіта щодо цивільного захисту;
- організація роботи з подолання освітніх втрат із застосуванням діагностувальних методик їх виявлення; підвищення результатів навчання учнів 1-4 класів засобами компетентісно орієнтованого навчання на засадах індивідуального й диференційованого підходів;
- актуалізація національно-патріотичного виховання, формування громадянської позиції як інтеграційної основи соціокультурного аспекту змісту початкової освіти з усіх освітніх галузей;
- розширення соціокультурного компонента змісту початкової освіти питаннями, пов'язаними з енергоефективністю й енергоетикетом, відповідальним споживанням, зокрема у побуті;
- психологічний супровід освітнього процесу в умовах воєнного й післявоєнного часу.

Також принагідно нагадуємо, що 22 травня 2024 року сплив п'ятирічний перехідний період для чинного Українського правопису, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 року № 437. Тому в 2024/2025 навчальному році є обов'язковим повне дотримання норм Українського правопису під час здійснення освітньої діяльності.

Відповідно до пункту 1 статті 54 Закону України «Про освіту» щодо прав і обов'язків педагогічних працівників в організації освітнього процесу педагогічні працівники, які здійснюють освітню діяльність у початковій школі, реалізують право на академічну свободу, у тому числі свободу викладання, свободу від втручання в педагогічну діяльність, право на вільний вибір форм, методів і засобів навчання, освітніх методик і технологій, насамперед методик компетентісного навчання відповідно до освітньої програми закладу освіти.

Крім того, педагогічні працівники, які працюють у початковій школі, мають право на педагогічну ініціативу під час розроблення закладом освіти освітньої програми.

Освітня програма закладу освіти може бути розроблена на основі:

типової освітньої програми для учнів 1–2 класів закладів загальної середньої освіти, розробленої під керівництвом О. Я. Савченко;

типової освітньої програми для учнів 1–2 класів закладів загальної середньої освіти, розробленої під керівництвом Р. Б. Шияна;

типової освітньої програми для учнів 3–4 класів закладів загальної середньої освіти, розробленої під керівництвом О. Я. Савченко;

типової освітньої програми для учнів 3–4 класів закладів загальної середньої освіти, розробленої під керівництвом Р. Б. Шияна;

освітньої програми початкової освіти за вальдорфською педагогікою (автори Косенко Д. Ю., Мезенцева О. І.), лист ДСЯО від 11.09.2020 № 01/01-23/1044;

освітньої програми «Світ чекає крилатих» (науковий керівник Цимбалару А. Д.), лист ДСЯО від 22.09.2020 № 01/01-23/1115;

освітньої програми за педагогічною технологією «Росток» (науковий керівник Пушкарьова Т. О.), лист ДСЯО від 11.09.2020 № 01/01-23/1045;

освітньої програми «Інтелект України» (науковий керівник Гавриш І. В.), лист ДСЯО від 06.08.2020 № 01/01-23/929;

освітньої програми за системою розвивального навчання Д. Б. Ельконіна, В. В. Давидова та ін. (автори Старагіна І. П., Захарова Г. М. та ін.), лист ДСЯО від 11.09.2020 № 01/01-23/1043;

освітньої програми I циклу (1–2 класи) та II циклу (3–4 класи) закладів загальної середньої освіти, які працюють за системою розвивального навчання (Центр психології і методики розвивального навчання), лист ДСЯО від 28.08.2021 № 01/01-23/1283;

інших освітніх програм, які не є типовими, водночас затверджені відповідно до пункту 4 статті 11 Закону України «Про повну загальну середню освіту».

Принагідно інформуємо, що частину навчального навантаження з фізичної культури (до 1 години на тиждень) у початковій школі можна використовувати на вивчення окремих навчальних предметів, що забезпечують рухову активність учнів (хореографія, ритміка, плавання тощо), за наявності відповідних умов, педагогічних кадрів та навчальних програм, які мають гриф Міністерства освіти і науки України.

Реалізацію типових освітніх програм для 1–2, 3–4 класів закладів загальної середньої освіти забезпечують підручники з грифом «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». **В освітньому процесі також можна використовувати й підручники, видані за кошти державного бюджету в 2018, 2019 роках.** Електронні версії [\[https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/\]](https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/) підручників (у pdf-форматі) у вільному доступі розміщені в електронній бібліотеці на вебсайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти».

Електронні версії чинних підручників можна використовувати онлайн або (за потреби) зберегти на власному носії.

Використання навчальних посібників, зошитів з друкованою основою, що доповнюють зміст підручників, є необов'язковим і може мати місце в освітньому процесі лише за умови дотримання вимог щодо уникнення перевантаження учнівства та добровільної згоди усіх батьків учнів й учениць класу на фінансове забезпечення.

Педагогічні працівники, які планують освітній процес за освітніми програмами, що не є типовими, використовують навчально-методичне забезпечення, що реалізує ці програми. Водночас підкреслюємо, що в освітньому процесі заклади загальної середньої освіти можуть використовувати лише навчальну літературу, що має грифи Міністерства освіти і науки України («Рекомендовано Міністерством освіти і науки України», «Схвалено для використання в освітньому процесі») або висновок «Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах». Перелік грифованої навчальної літератури доступний на офіційному вебсайті Міністерства та на вебсайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (у переліку: <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1KNxK-QSjxSFmexcGOP9irYw-ufgbWfiQbajDldiLNvQ/edit#gid=1744497099>, або у каталозі: <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1naji5evqns8bjx02T5heQCBMb3PAgdNa/edit#gid=1788068233>).

Добираючи змістове забезпечення вивчення предметів, рекомендуємо передбачити можливості використання цифрових засобів навчання. Потрібно виважено обирати електронні освітні ресурси, урахувавши їх дидактичну доцільність, фактологічну коректність змісту, відповідність навчальній програмі. Також під час добору навчального забезпечення важливо дотримуватися гігієнічних вимог щодо роботи з цифровою інформацією. Обсяг пропонованих для опрацювання навчальних джерел має бути співвідносним із можливостями учнівства виконати завдання впродовж нормативно визначеного навчального часу. Це потрібно враховувати і під час роботи з чинними підручниками і навчальними посібниками, які містять цифровий контент. Під час підготовки до уроку рекомендуємо перевіряти доцільність і коректність змісту матеріалів, прихованих за QR-кодами. Підкреслюємо, що вибір цифрової платформи для використання в освітньому процесі заклад загальної середньої освіти здійснює самостійно з урахуванням технічних можливостей учительства та учнівства.

Звертаємо увагу: за умов використання дистанційної / змішаної форм навчання посилюється значущість навчання щодо безпеки в інтернеті. Рекомендуємо знайомити учнів й учениць із порядком реагування на інциденти, що створюють ситуації небезпеки під час роботи онлайн. **Доцільно обговорити з батьками** можливості використання контент-фільтрів (систем батьківського контролю), щоб пошук / перегляд інформації в інтернеті був безпечним, її зміст відповідним віковим можливостям його сприйняття та опрацювання.

Також радимо формувати в учнівства мережевий етикет, спонукати дотримуватися правил спілкування та взаємодії в інтернеті, бути відповідальними за власні дії в мережевому просторі.

Акцентуємо увагу на важливості повторення і дотримання правил безпечної роботи з комп'ютером, необхідності виконання спеціальних вправ для зняття втоми очей, напруги тіла під час сидіння тощо. Принагідно нагадуємо, що з особливостями організації дистанційного й змішаного навчання можна ознайомитися в листі Міністерства освіти і науки України від 02.11.2020 № 1/9-609 (<https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-organizaciyi-distancijnogo-navchannya>), навчально-методичних посібниках зазначеної тематики, що схвалені для використання в освітньому процесі (<https://cutt.ly/UHc3dvF>; <http://surl.li/bzrqt>; <http://surl.li/achlt>).

Змістове наповнення освітнього процесу відображається в **календарно-тематичному плані** з урахуванням усіх очікуваних результатів навчання, визначених освітньою програмою закладу загальної середньої освіти. Під час розроблення календарно-тематичного плану вчитель / учителька самостійно визначає послідовність формування очікуваних результатів навчання, кількість годин на вивчення програмових тем, ураховуючи при цьому послідовність змісту в обраному підручнику та навчальні можливості учнів й учениць класу.

У межах навчальних годин відповідно до освітньої програми пропонується виділити час на проведення навчально-пізнавальної практики, екскурсій. **Акцентуємо увагу**, що час на таку навчальну діяльність може бути розподілений протягом навчального року. В умовах воєнного часу такий варіант організації навчально-пізнавальної практики вважаємо більш оптимальним. Водночас наголошуємо, що у виборі часу, змісту і форм організації зазначеного виду навчальної діяльності, визначенні її доцільності заклад освіти користується автономією й академічною свободою та враховує місцеві особливості умов для проведення такої діяльності.

Також звертаємо увагу, що для побудови освітнього процесу з урахуванням навчальних можливостей і потреб учнів класу доцільно зберігати **гнучкість календарно-тематичного плану протягом року** й, за потреби, змінювати терміни опрацювання програмових тем відповідно до результатів засвоєння учнями навчального матеріалу. Водночас під час коригування календарно-тематичного плану необхідно передбачити можливість опанування програмового матеріалу на кінець кожного циклу навчання відповідно до очікуваних результатів освітніх програм закладу освіти. Коригування календарно-тематичного плану можна здійснювати шляхом ширшого використання змістової інтеграції освітніх галузей, збільшення часу на вивчення базових тем навчальної програми, ущільнюючи (в окремих випадках вилучаючи) при цьому теми, що пропонуються з метою пропедевтики, тощо. А також для перерозподілу навчального часу на опрацювання окремих тем можна використовувати резервний час програм, що передбачено Державним стандартом початкової освіти ([пункт 26](#)). Загалом, резервний час програм учитель може використовувати на власний розсуд, зокрема для вдосконалення навчального досвіду учнів, дослідження навколишнього середовища, у якому

мешкають діти, краєзнавчих розвідок, дослідницько-пізнавальних проєктів та екскурсій, у тому числі з ініціативи дітей, подолання виявлених у процесі формування оцінювання утруднень у навчальній діяльності школярів тощо.

Організаційне забезпечення виконання календарно-тематичного плану учитель здійснює під час **поурочного планування**. Плани уроків / занять є робочими матеріалами вчителя. Їх форма (текст, таблиця, схема тощо), структура (відповідно до обраної учителем класифікації типів уроків), спосіб фіксації (у паперовому / цифровому варіанті) мають бути зручними для використання учителем під час керівництва взаємодією учасників освітнього процесу задля досягнення очікуваних результатів навчання. У плані уроку / заняття визначається тема й мета уроку; послідовність навчальних завдань та організаційні форми їх опрацювання; навчальні завдання для індивідуальної / групової / фронтальної роботи учнів тощо. Учителям, які лише розпочали професійну діяльність, доцільно планувати тривалість роботи над завданнями, щоб забезпечити раціональність використання навчального часу на уроці / занятті.

Зазначимо, що мета уроку / заняття має розкривати очікувані результати навчання, які планується досягнути упродовж цього уроку / заняття. Характерними ознаками запланованого комплексу навчальних завдань мають бути: відповідність навчальних завдань можливостям учня виконати його; дидактична доцільність і дозованість навчальних завдань; взаємопов'язаність і поступове нарощування складності навчальних завдань тощо.

Підкреслюємо, що **календарно-тематичне і поурочне планування здійснюється вчителем у довільній формі**. Формат, обсяг, структура, зміст та оформлення календарно-тематичних, поурочних планів, інших необхідних у професійній діяльності робочих матеріалів є індивідуальною справою вчителя. Установлення універсальних стандартів таких документів у межах закладу загальної середньої освіти, у межах населеного пункту, району, області є неприпустимим.

З метою розширення можливостей закладу освіти щодо забезпечення якості початкової освіти через створення інноваційного освітнього простору учня початкової школи, **упровадження науково обґрунтованих організаційних форм навчання** рекомендуємо скористатися пропозиціями науковців Інституту педагогіки НАПН України та ознайомитися з особливостями організації навчальної взаємодії учнів з об'єктами шкільного освітнього середовища (<http://surl.li/ekik1>); дидактичними моделями організаційних форм компетентісно орієнтованого навчання (<https://cutt.ly/eynEePM>).

Акцентуємо увагу, що під час планування організаційних форм роботи на уроці / занятті важливо враховувати, що в умовах компетентісно орієнтованого навчання посилюється значущість роботи з **формування навичок самоорганізації і самонавчання**, уміння виокремлювати серед потоку інформації тієї, яка цікавить найбільше, яка потрібна для виконання певного навчального завдання тощо. Однією із форм самоосвітньої діяльності учнів може бути **самопідготовка в позаурочний час**. Її зміст, характер, форми роботи

вчитель скеровує через пропозицію дидактично доцільних навчальних завдань на вибір учнів. Здебільшого такі завдання спрямовані на розвиток пізнавального інтересу, творчих умінь. Також їх метою може бути самовдосконалення учнів з урахуванням результатів формувального оцінювання. Завдання для самопідготовки мають забезпечувати диференціацію освітнього процесу з урахуванням вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей здобувачів освіти, їхніх пізнавальних інтересів та готовності самостійно виконувати те чи інше завдання.

Під час вибору завдання для самопідготовки, при визначенні його обсягу необхідно враховувати часові затрати дитини на виконання, сумарний час виконання завдань для самопідготовки з різних предметів у співвіднесенні з вимогами Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти (затверджений [наказом](#) МОЗ 25.09.2020 № 2205, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 10.11.2020 р. за № 1111/35394), якими визначено, що «тривалість виконання завдань для самопідготовки учнів у позанавчальний час не рекомендується більше ніж 1 година у 3–5 класах. Учням 1–2 класів не рекомендуються обов'язкові завдання для самопідготовки в позанавчальний час» (пункт 6 розділу V). Водночас, за потреби, з урахуванням індивідуальних навчальних можливостей і потреб учням й ученицям 2-х класів радимо пропонувати індивідуальні завдання за вибором. Саме завдання має бути дозованим, аргументовано значущим для дитини, з чіткою знайомою інструкцією, що передбачає відтворення / застосування відомих способів дій. Сумарні витрати часу на виконання завдань для самопідготовки учнями 2 класів не повинні перевищувати 45 хв на добу.

Поряд із дидактичною доцільністю завдання для самопідготовки мають бути цікавими і посилюючими для учнів, формувати в них упевненість і відповідальність за власні дії, розвивати творчість та ініціативність. З метою підготовки матеріалів для навчальних проєктів варіантами завдань для самопідготовки може бути ознайомлення з довідковими матеріалами в бібліотеці, спостереження і замальовки / фотографування результатів, інтерв'ювання батьків / друзів тощо.

Пропонуємо уточнювати дітям термін виконання завдання для самопідготовки (до наступного уроку; через тиждень/два тижні), який для кожного може бути гнучким. Ураховуючи вікові особливості учнів, максимальним терміном виконання завдання для самопідготовки може бути два тижні. Як правило, такий термін надається для підготовки до позакласного читання, представлення групового навчального проєкту тощо. Завдання для самопідготовки можуть передбачати роботу з електронними освітніми ресурсами, які є в арсеналі закладу освіти, учителя, учнів. Такі завдання мають відповідати програмовій темі, що опрацьовується. Також має бути відпрацьована техніка роботи з подібними навчальними матеріалами в умовах класного навчання.

Однією із форм створення психологічно комфортної атмосфери в класному колективі, актуалізації в учнів мотивації до навчальної діяльності є **ранкові зустрічі**. У 2024/2025 навчальному році доцільно розширити їх змістове

наповнення. Пропонуємо під час ранкових зустрічей знайомити учнівство з правилами дій у період надзвичайних ситуацій, у тому числі в період воєнного часу. Актуальними в цей час є теми особистої безпеки в умовах загрози та виникнення надзвичайної ситуації, користування засобами захисту від її наслідків, вивчення правил пожежної, мінної безпеки та основ цивільного захисту. Для опрацювання зазначених тем радимо організовувати ситуаційно-рольові ігри, виконання практичних вправ (тренінги) на засвоєння алгоритмів дій під час небезпеки, зокрема і дій за сигналами оповіщення цивільного захисту.

На ранкову зустріч бажано відводити перші 10–15 хвилин навчального дня, що радимо врахувати під час розроблення розкладу дзвінків для 1–4 класів. Решту часу навчального дня необхідно розподілити між уроками та перервами відповідно до кількості годин навчального плану, що є академічними годинами, та тривалості уроків, визначеної у Законі України «Про загальну середню освіту». Для кожного класу розклад дзвінків може бути гнучким і, за потреби, коригується вчителем з урахуванням особливостей учнів класу та дидактичної доцільності запланованої на день навчальної діяльності.

Тривалість уроків у закладах освіти становить: у перших класах – 35 хвилин, у других – четвертих класах – 40 хвилин. Заклад освіти може обрати інші, крім уроку, форми організації освітнього процесу. Вибір має зумовлюватися дидактичною доцільністю, матеріально-технічною базою закладу, підготовкою вчителя та враховувати індивідуальні особливості учнів. Задля реалізації інтегративного підходу в змістовому забезпеченні освітнього процесу заклад загальної середньої освіти може по-різному комбінувати навчальний час у межах загальної кількості навчальних годин, визначених освітньою програмою. Водночас інтерпретації використання навчального часу не повинні призводити до перевищення загальної суми навчальних годин на тиждень відносно гранично допустимого тижневого навантаження здобувача освіти.

Фактичне виконання навчальної програми фіксується у класному журналі відповідно до Методичних рекомендацій щодо заповнення Класного журналу учнів початкових класів Нової української школи, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 02.09.2020 № 1096. Привертаємо увагу, пропонувані рекомендації стосуються структурування Класного журналу (розподілу сторінок між предметами вивчення та інтегрованими курсами), фіксації змісту та форм фактично проведених уроків. Фіксацію результатів оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюють відповідно до Методичних рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання учнів 1-4 класів закладів загальної середньої освіти, що затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 13.07.2021 №813, та роз'яснень до них, викладених у методичних рекомендаціях (лист МОН від 19.08.2022 №1/9530-22 <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2022/08/20/01/Dodatok.2.pochatkova.osvita.20.08.2022.pdf>). Окрім того, ведення класних журналів заклади освіти можуть здійснювати в електронних системах, без дублювання інформації на паперових носіях.

Зауважимо, що домінантною передумовою ефективності організаційного забезпечення освітнього процесу є побудова його на діагностичній основі. Радимо опрацювати результати дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2023/2024 навчальному році, що було проведене Державною службою якості освіти (https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/Zvit_Osvita_pid_chas_viyni_2023_SQE-22.05.2024.pdf) та обговорити їх в педагогічних колективах для врахування в організації освітнього процесу в 2024/2025 навчальному році.

Для реалізації пріоритетного напрямку освітньої діяльності щодо організації **роботи з подолання освітніх втрат** із застосуванням діагностувальних методик їх виявлення, підвищення результатів навчання учнів 1-4 класів засобами компетентісно орієнтованого навчання на засадах індивідуального й диференційованого підходів радимо скористатися методичними рекомендаціями щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році (лист МОН від 19.08.2022 № 1/9530-22) у частинах, що стосуються **діагностування навченості учнів й учениць 2–4 класів** на початку навчального року (с. 7-12 додатку 2 до листа) та можливостей компетентісно орієнтованого навчання для підвищення результатів навчання учнів й учениць 1–4 класів (с. 26-35 додатка до листа). Окрім того, корисними є матеріали щодо компетентісного підходу в навчанні, розроблені Державною службою якості освіти (<https://sqe.gov.ua/kompetentnisny-pidhid-navchannia/>). Також радимо скористатися новими напрацюваннями фахівців Інституту педагогіки НАПН України щодо технологій формування навчальних досягнень молодших школярів на засадах компетентісного підходу (https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2023/11/Posibnyk_2023-3.pdf) та технологій оцінювання особистісних і навчальних досягнень учнів початкової школи (https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2024/01/Zbirnyk-2_28.12.23-kintsevyi.pdf). Пропоновані матеріали мають прикладний характер, їх використання може бути підґрунтям підвищення якості освітнього процесу в початковій школі.

Зважаючи на емоційно чутливу, пов'язану з російсько-українською війною ситуацію, у якій працюють сьогодні заклади загальної середньої освіти, вважаємо доцільним для проектування освітнього процесу та його поточного коригування упродовж навчального року окрім діагностування навченості учнів 2-4 класів на початку навчального року спланувати у співпраці із соціально-психологічною службою закладу освіти **діагностику особистісних якостей учнівства**, якісних особливостей навчальної діяльності, сформованості навчальної мотивації, стану психологічного клімату в класі тощо. Використання отриманих результатів здійснених діагностувань дозволить якісно покращити реалізацію індивідуалізації й диференціації освітнього процесу, за потреби організувати освітній процес за індивідуальною освітньою траєкторією. Для такої роботи радимо скористатися матеріалами навчально-методичного посібника для педагогічних працівників С. Л. Коробко, О. І. Коробко «Нова українська школа: діагностична та корекційно-розвивальна робота з молодшими

школярами» (https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/navchalno-metodychny-posibnyky/dlya-pedpraysivnykiv/LiteraLTD_Korobko_m.pdf) або іншими, рекомендованими / схваленими для використання в освітньому процесі закладів освіти, навчально-методичними виданнями з питань діагностики особистісних якостей здобувачів освіти.

Звертаємо увагу на важливість взаємозалежності успішного поступу в навчанні від стану сформованості в учнівства навичок командної роботи, конструктивного спілкування, толерантної взаємодії, емоційно-вольової саморегуляції. Для організації соціально-емоційного розвитку молодших школярів, інтегрування цього напрямку роботи в освітній процес **радімо ознайомитися** з результатами Міжнародного дослідження соціально-емоційних навичок (ДоСЕН-2023) для України (<https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/Klyuchovi-rezultati-iz-DoSEN-dlya-Ukraini.pdf>). **Пропонуємо** прочитати й **обговорити** в професійних колах аналітичний огляд «Можливості для реалізації соціально-емоційного навчання в рамках реформи «Нова українська школа» (https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2021/08/ILID_FS-on-SEL_final.pdf).

Пріоритетність завдання посилення роботи щодо забезпечення **соціально-емоційного розвитку**, зокрема і формування навичок самозарадності, викликана як емоційно чутливою, пов'язаною з російсько-українською війною, ситуацією, так і завданнями реформи загальної середньої освіти, яка продовжується в Україні. Організуючи освітній процес, важливо враховувати, що його ефективність для успішного особистісного зростання учнів зумовлюється увагою до формування навичок спілкування, співпраці, співпереживання, саморегуляції й самозарадності, позитивного мислення і управління навчанням. Радимо ознайомитися з особливостями формування у молодших школярів навичок конструктивного спілкування (<http://surl.li/ekhrp>) і використовувати поради у роботі з учнями, координуючи навчальну взаємодію під час уроків і в позаурочний час.

Реалізації зазначеного вище пріоритету освітньої діяльності сприятимуть настанови щодо формування емоційного інтелекту в учнів початкової школи (<http://surl.li/fmepg>), що зорієнтовують учителя у виборі відповідних форм і методів, з допомогою яких формується готовність учнівства до співпраці з іншими, уміння адекватно виражати почуття й користуватися способами саморегуляції, виходу із складних ситуацій та зняття емоційної напруги.

Наголошуємо, що в умовах воєнного й післявоєнного стану актуальність **здійснення психологічного супроводу освітнього процесу**, що спрямовується на підтримку та практичну допомогу ближнім, які відчувають емоційне напруження та страждання, створення сприятливої атмосфери, що дозволить дітям розслабитися, відновити почуття безпеки та психоемоційного комфорту, у 2024-2025 навчальному році залишається високою. У зв'язку з цим пропонуємо використовувати в освітньому процесі практики психологічного розвантаження, що можуть використовуватись у роботі з молодшими школярами (зокрема, додаток 2 до листа МОН від 19.08.2022 № 1/9530-22, с. 40-50).

Дієвим чинником забезпечення сприятливої, психологічно комфортної атмосфери є дидактично доцільна, виважена навчальна взаємодія, побудована на засадах партнерства, співпраці, конструктивного спілкування. У загальних положеннях Концепції Нової української школи та Державного стандарту початкової освіти значна увага приділяється **формуванню комунікативної компетентності учнів й учениць** початкових класів. Комунікативна компетентність молодшого школяра виявляється у здатності спілкуватися з людьми різного віку і статусу, розуміти й відтворювати сприйняту на слух та прочитану інформацію, змістовно й грамотно висловлювати свої думки в усній і письмовій формах, вільно володіти мовою в різних навчальних та життєвих ситуаціях. Реалізації цих положень Державного стандарту початкової освіти сприятиме оволодіння учнями початкових класів такими наскрізними вміннями як: *уміння висловлювати власну думку усно і письмово, здатність логічно обґрунтовувати позицію, вміння співпрацювати з іншими.*

Зауважимо, що вміння висловлювати власну думку усно й письмово представлене в освітніх галузях як здатність висловлювати думки, почуття та ставлення, взаємодіяти з іншими особами письмово та в режимі реального часу, дотримуватися норм літературної мови. Розвиток цього вміння передбачає системну роботу вчителя з урахуванням особливостей змісту навчального матеріалу та вікових можливостей учнів, тому звертаємо увагу на методи, які сприятимуть розвитку зазначеного вміння. Доцільною для реалізації цього завдання може стати технологія «Щоденні 5» (читання і письмо) – це набори щоденних вправ діяльності, виконуючи які, учні навчаються бути самостійними під час читання та письма, а вчитель має можливість працювати з учнями індивідуально і в малих групах. При використанні щоденного письма важливо добирати теми, які близькі дітям, стосуються їхнього життєвого досвіду, не оцінювати та не критикувати зміст та помилки, не обмежувати обсяг, але визначати час. Дієвим методом є ведення щоденника вражень, де учень спочатку у вигляді малюнків, окремих речень, а пізніше зв'язних текстів аналізує своє шкільне життя, враження та переживання, успіхи. Робота зі словами передбачає ретельний добір учителем слів, пов'язаних із темою тижня, текстів та завдань, пам'яток і алгоритмів для організації самостійної роботи. Важливо створювати ситуації, які стимулюватимуть учня до активного вживання нових слів, термінів. Зміст завдань та зміна рівня самостійності буде залежати від навченості та можливостей учнів, що передбачає використання диференційованих завдань – розповідь на тему, запропоновану вчителем, розповідь за планом, за запропонованим початком, опорними словами чи власним сюжетом. Повідомлення повинні бути змістовними, логічно послідовними, точними, виразними, зрозумілими слухачам, самостійними, невеликими за розмірами. Варіювання ролі, форми, аудиторії, якій призначена розповідь, її теми створює можливості для задоволення інтересів і запитів учнів, наближення змісту завдання до актуальних потреб здобувача освіти.

Здатність логічно обґрунтовувати позицію визначається як уміння учня працювати з різними джерелами соціальної та історичної інформації, аналізувати зміст джерел, критично оцінювати їх; узагальнювати інформацію з різних

джерел, розповідаючи про минуле і сучасне; представляти аргументовані судження про відомі факти та історичних осіб, а також про події суспільного життя. Успішному формуванню зазначеного наскрізного вміння сприятиме впровадження компетентнісного та діяльнісного підходу в навчання, моделювання явищ, які вивчаються, звернення до досвіду учнів, розгляд проблеми з різних позицій, інтеграція змісту навчальних предметів, обґрунтування власної позиції, точки зору при вивченні навчального матеріалу, практикування дискусій, рецензій відповіді товариша, рефлексії, недопустимість критики виконаного завдання, толерантне ставлення до помилок, заохочення самостійності, наполегливості, оригінальності під час виконання завдань.

Уміння співпрацювати з іншими передбачає, що учень взаємодіє з іншими особами усно, сприймає і використовує інформацію для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях; надає інформацію, висловлює думки, почуття та ставлення, взаємодіє з іншими особами усно, письмово та в режимі реального часу, використовуючи рідну, державну та іноземну мови, усвідомлено використовує інформаційні й комунікаційні технології та цифрові пристрої для доступу до інформації, бере активну участь у житті шкільної спільноти, місцевої громади; керується правилами безпечної і чесної гри, уміє боротися, вигравати і програвати. Розвиток вміння відбувається за умови впровадженням вчителем в освітній процес інтерактивних методів навчання, коли відбувається активна взаємодія всіх учнів – співнавчання, взаємонавчання, де і вчитель, і учень є рівноправними учасниками навчальної взаємодії. Важливими є моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації. Прийняття правил співжиття класу, аналіз дотримання встановлених правил під час ранкових зустрічей, звернення до «Кола вибору» сприяють успішному формуванню цього наскрізного вміння. Ефективною щодо формування вміння співпрацювати з іншими є робота в групі. Працюючи в групі, учні вчать спілкуватися, обговорювати проблему, вислуховувати думки співрозмовника, ухвалювати рішення. Саме така форма роботи створює особливі умови для формування ключових компетентностей. Перш за все, це комунікативні компетентності, які передбачають оволодіння способами взаємодії з людьми, вміння спілкуватися усно, письмово; здатність до толерантності у спілкуванні: дотримання культури дискусій, уникнення категоричності, визнання своїх помилок.

Радимо обговорити сутність таких взаємопов'язаних понять, як «комунікація», «комунікативні вміння», «комунікативна компетентність».

Пропонуємо прочитати:

Дубовик С . Г. Формування монологічних умінь у молодших школярів на уроках вивчення граматики // «Young Scientist» - № 4 (80) - April, 2020. С. 573-577.,

Застосування педагогічної технології «Щоденні 5» у роботі над текстом у початковій школі (1–2 класи) : [навчально-методичний посібник] / упорядник: Наталія Тихонова. Кропивницький, 2021. 100 с.,

Нова українська школа: формування у молодших школярів навичок конструктивного спілкування: навч.-метод. посіб. / Т. М. Костенко, К. С. Довгопола. — Харків : Вид-во «Ранок», 2021. — 176 с.,

Пономарьова К. І. Формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі навчання української мови: методичний посібник / Пономарьова К. І. – Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2020 - 88 с.,

Чемоніна Л. В. Особливості розвитку мовлення учнів початкової школи засобами мультимедіа // «Young Scientist» - № 4 (68) - April, 2019. С. 77-81.

Доцільно подискутувати з колегами і зробити вибір щодо методів контролю та оцінювання рівня сформованості комунікативної компетентності учнів початкових класів та таких наскрізних умінь як: *уміння висловлювати власну думку усно і письмово, здатність логічно обґрунтовувати позицію, уміння співпрацювати з іншими.*

Ефективність комунікативного розвитку учнів посилюється, якщо він поєднується з **роботою щодо розвитку критичного мислення**, завдяки якому людина здатна бачити проблеми, ставити питання, опрацьовувати інформацію з різних джерел, прогнозувати й оцінювати альтернативи, обґрунтовано робити вибір, ухвалювати рішення. Пропонуємо ознайомитися з особливостями такої роботи (<https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/navchalno-metodychny-posibnyky/dlya-pedpraysivnykiv/Metody-%20Pometun.pdf>) й системно запроваджувати пропонувані методичні настанови в освітньому процесі.

Зважаючи на виклики сьогодення, зумовлені агресією росії в Україні, у 2024/2025 навчальному році залишається актуальним питання посилення громадянської й історичної освіти, що передбачає наповнення освітнього процесу такими заходами, які б спонукали дитину до осмислення себе свідомим українцем, з яскраво вираженими національною свідомістю та національно-культурною ідентичністю. Реалізацію завдання радимо вибудовувати відповідно до Концепції **національно-патріотичного виховання** в системі освіти України (<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>). Вважаємо доцільним, проєктуючи процес засвоєння змісту навчальних предметів у 1–4 класах, ґрунтуватися на настановах, що стосуються національно-патріотичного виховання і формування громадянської позиції в учнів й учениць 1–4 класів та які пропонувані у методичних рекомендаціях щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році (с. 35-40 додатку 2 до листа МОН від 19.08.2022 № 1/9530-22).

Для вибору змістового наповнення роботи з національно-патріотичного виховання радимо скористатися порадами фахівців дитячої літератури щодо кола читання учнів різних вікових груп (<https://aw.ubi.org.ua/#parents>). Пропонувані рекомендації враховують психоемоційний стан школярства, зумовлений подіями російсько-української війни.

Викликом для України стали наслідки руйнування енергооб'єктів. Тому

згідно з дорученням Прем'єр-міністра України Дениса Шмигала від 21.05.2024 №16412/0/1-24 пріоритетним завданням 2024/2025 навчального року також визначено проведення комунікаційної кампанії щодо важливості дотримання правил ощадливого споживання електроенергії, що передбачає розширення соціокультурного компонента змісту початкової освіти питаннями, пов'язаними з енергоефективністю й енергоетикетом, відповідальним споживанням, зокрема у побуті. Чинний державний стандарт початкової освіти охоплює означені проблеми, зокрема у групі ключових компетентностей виокремлена екологічна, що передбачає «усвідомлення основи екологічного природокористування, дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадного використання природних ресурсів, розуміючи важливість збереження природи для сталого розвитку суспільства». Для включення в освітній процес навчальних активностей, спрямованих на формування екологічної компетентності, зокрема і навичок енергозбереження, радимо виділити в освітніх програмах очікувані результати навчання, які розгортають цю ключову компетентність, і цілеспрямовано й системно передбачити роботу щодо їх досягнення як на уроках / заняттях різних навчальних предметів та інтегрованих курсів, так і під час заходів позаурочної діяльності. Способами вирішення цього завдання можуть бути залучення учнів до виконання навчальних проєктів спеціально розробленої тематики, компетентісно орієнтованих завдань, які інтегрують зміст різних освітніх галузей, проведення акцій, конкурсів тощо. Для розроблення таких заходів пропонуємо орієнтовний зміст навчальної діяльності, пов'язаної із енергозбереженням:

розповідати про джерела енергії, акцентувати увагу на реальні проблеми України, пов'язані зі зменшенням виробництва енергії (наприклад, провести віртуальну екскурсію на електростанцію, щоб показати процес виробництва енергії і зрозуміти її цінність);

пояснювати на конкретних прикладах важливість і необхідність збереження теплової та електричної енергії у побуті (наприклад, провести експеримент «Збережи тепло»: діти одягають різні типи одягу (легкий, теплий) і порівнюють, в якому більше зберігається тепло; це демонструє, як можна зменшити енергію на обігрів приміщення);

організувати дослідження власних звичок, стилю життя, що пов'язано з користуванням електричними приладами (наприклад, у формі гри «Енергозберігаючий детектив»: діти шукають у класі або вдома місця, де марнують енергію (відкриті двері холодильника, увімкнене світло в порожніх кімнатах тощо) і пропонують рішення);

визначати доступні шляхи скорочення витрат енергії (наприклад, провести челендж «День без електрики»: діти класу намагаються провести день, мінімально використовуючи електроприлади, після чого обговорити, що було складно і які знайшлися альтернативи);

вчити виконувати прийнятні для себе і членів родини дії щодо скорочення витрат енергії (наприклад, провести конкурс плакатів із порадами

щодо збереження енергії, обрати найкращі роботи й розвісити їх у школі);

організувати навчальні проєкти задля залучення інших до справи раціонального використання енергії (наприклад, проєкт «Друге життя речей»: діти придумують, як можна повторно використати старі речі замість того, щоб купити нові, на виробництві яких витрачається багато енергії).

У 2024/2025 навчальному році **оцінювально-аналітичну діяльність** здійснюють відповідно до Методичних рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання учнів 1-4 класів закладів загальної середньої освіти, що затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 13.07.2021 №813, та порад щодо оцінювання результатів навчання здобувачів початкової освіти та їх фіксація на носіях зворотного зв'язку між учасниками освітнього процесу, запропонованих у додатку 2 листа МОН від 19.08.2022 № 1/9530-22 (с. 13-26). Привертаємо увагу до прикінцевих положень рекомендацій: «Ці методичні рекомендації з питань оцінювання результатів навчання учнів 1-4 класів мають *рекомендаційний характер*. Відповідно до статті 54 Закону України «Про освіту» щодо академічної свободи педагогічних працівників заклад освіти може розробити власну систему оцінювання результатів навчання учнів, дотримуючись таких ключових вимог до неї:

- система оцінювання дозволяє реалізувати принцип дитиноцентризму в оцінювальній діяльності, що передбачає відкриття учню/учениці перспектив постійного розвитку відповідно до власних можливостей щодо опанування навчальним досвідом;

- система оцінювання не повинна призводити до розподілу учнів на групи за індивідуальними навчальними можливостями;

- система оцінювання має відповідати концептуальним засадам Нової української школи і сприяти досягненню обов'язкових результатів навчання учня, визначених у Державному стандарті початкової освіти».

Зазначені позиції означають, що запропоновані в обох документах (наказ МОН від 13.07.2021 №813; лист МОН від 19.08.2022 № 1/9530-22) пропозиції щодо видів, кількості діагностувальних робіт, способів фіксації результатів перевірки є орієнтовними і з ініціативи вчителя, методичного об'єднання можуть бути зміненими, що має бути затвердженом на засіданні педради. Прояв педагогічним працівником у професійній діяльності ініціативності та використання академічної свободи відповідає положенням статті 54 Закону України «Про освіту» та дозволяє побудувати освітній процес з урахуванням особливостей учнів класу / закладу освіти, методичної системи, яку використовує педагогічний працівник.

Загалом, відповідно до Методичних рекомендацій з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах загальної середньої освіти, що затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 30.11.2020 №1480, заклад загальної середньої освіти може розробляти і фіксувати загальні положення щодо оцінювання результатів навчання учнів в освітній програмі і конкретизувати їх у частині Положення про внутрішню

систему забезпечення якості освіти в закладі загальної середньої освіти, що стосується системи оцінювання результатів навчання учня/учениці.

Важливим чинником побудови ефективного освітнього простору, в якому результативно зростає дитина, є **конструктивна взаємодія школи і родини**. Кожна дитина неповторна, наділена від природи унікальними здібностями, талантами та можливостями. Заклад освіти покликаний створити оптимальні умови для розкриття та розвитку здібностей, талантів і можливостей кожної дитини на засадах партнерської взаємодії між учителем, учнем і батьками. Це завдання вимагає запровадження таких форм спілкування і співпраці, які б забезпечували інтеграцію зусиль сім'ї й педагогічного колективу, спрямованих на забезпечення оптимальних умов розвитку учнів. У зв'язку з цим пріоритетності набувають просвітницька робота з батьками щодо дотримання єдності впливу школи і родини на зростання дитини, участь батьків в освітньому процесі, модернізація змісту і форм освітніх заходів, що актуалізують родинні цінності. Радимо ознайомитися з особливостями **організації взаємодії з батьками учнів й учениць** початкової школи, досвідом шкільної практики щодо впровадження педагогіки партнерства та впроваджувати його у власну професійну діяльність (<http://surl.li/geapz>).

З огляду на актуальність питання оцінювання результатів навчання учнів як механізму визначення якості діяльності закладу освіти та орієнтиру змісту взаємодії школи і родини **радимо** під час планування просвітницької роботи з батьками учнів врахувати такі поширені запитання від батьківської спільноти: 1) Як мотивувати дитину до навчання, якщо у початковій школі відсутні оцінки? 2) Чи оцінюють техніку читання у початкових класах і чи впливає така оцінка на ухвалення рішення про переведення учня до наступного класу? тощо.

Для організації дискусії щодо першого питання привертаємо увагу до такої інформації. Відповідно до чинних методичних рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання учнів 1–4 класів закладів загальної середньої освіти, що затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 13.07.2021 № 813, оцінювання здійснюють з метою створення сприятливих умов для розвитку талантів і здібностей кожного учня/учениці відповідно до вікових та індивідуальних особливостей та навчальних потреб. Згідно з настановами вчитель щоденно відстежує стан набутого учнями досвіду навчальної діяльності, у разі виявлення утруднень зорієнтовує дитину в пошуку способів їх подолання, у спілкуванні з дитиною використовує вербальну оцінку. З огляду на зазначене думка про відсутність оцінок у початковій школі є хибною, оскільки оцінювання відбувається постійно, лише його результат фіксується у більш зрозумілій для учня молодшого шкільного віку формі, а саме: словесно, через повідомлення оцінювального судження. Слово вчителя допомагає учневі зрозуміти спосіб дії, за потреби коригувати діяльність і досягати успіху. За традиційною бальною оцінкою ці тонкощі навчальної діяльності для учня «завуальовані», оскільки бал може вказувати на успіх чи неуспіх, але не може конкретизувати шлях досягнення успіху, чи кроки подолання виявлених утруднень. Використання бальної оцінки як способу заохочення чи покарання здобувача початкової освіти

не виконує мотиваційної функції і суперечить принципу гуманності в організації освітнього процесу.

Також важливо зважати, що сучасне життя вимагає від людини прояву уміння робити вибір, ухвалювати оптимальні рішення у різних життєвих ситуаціях. Це передбачає володіння навичками самоорганізації, саморегуляції власних дій, що формується з дитинства через залучення учнів до самооцінювання і взаємооцінювання. Саме оцінка вчителя у формі оцінювального судження, а не у формі бала, навчає учня контролювати й регулювати свою діяльність і таким чином успішно досягати бажаних результатів.

Доцільно привернути увагу батьків до думки про те, що учасниками освітнього процесу є учні, вчителі та члени родини учня / учениці, які опікуються його розвитком. Тому з метою підвищення дієвості вербальної оцінки, сприяння зростанню навчальної мотивації важливо в колі родини щовечора обговорювати з дитиною її навчальний день: попросити дитину оцінити свою роботу на уроках, розказати про докладені зусилля, які виникли труднощі, яка потрібна допомога; запитати про те, як оцінювала роботу вчителька, які поради давали однокласники, які поради дитина давала однокласникам тощо. Такі розмови привчатимуть дитину до самоаналізу, посилюватимуть розуміння відповідальності за навчання, мотивуватимуть бути успішним у навчанні.

Стосовно перевірки й оцінювання техніки читання як одного з критеріїв переведення до наступного класу можна надати такі роз'яснення батькам. Технічні якості читання (спосіб [складами, цілими словами, групами слів], правильність [точність озвучення слова, правильний наголос], виразність, темп [що на кінець 4 класу відповідає темпу мовлення дитини]) є складниками характеристики навички читання. У Державному стандарті початкової освіти, що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87, зі змінами (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>), технічні якості читання описані так: «читає вголос правильно, свідомо, цілими словами нескладні за змістом тексти» (на кінець 2 класу); «володіє повноцінними навичками читання (вголос і мовчки), що дає змогу зрозуміти тексти різних видів» (на кінець 4 класу). Окрім цих характеристик навичка читання містить дії, що стосуються розуміння, інтерпретації, оцінювання змісту прочитаного та творчого читання. Усі вони враховуються під час оцінювання читацької діяльності учня.

Таким чином, перевірка й оцінювання навички читання як упродовж навчального року (з метою відстеження динаміки формування уміння читати з розумінням), так і на кінець навчального року (з метою співвіднесення навчальних досягнень учнів з очікуваними результатами навчання, окресленими в освітній програмі) є обов'язковим заходом щодо визначення напрямів удосконалення освітнього процесу для підвищення якості освіти загалом та визначення індивідуальної освітньої траєкторії учня зокрема. Водночас важливо підкреслити, що спостереження за темпом читання не передбачає визначення кількості слів, прочитаних за 1 хв.

Стосовно врахування стану сформованості навички читання під час ухвалення рішення про переведення учня до наступного класу необхідно керуватися [Порядком переведення учнів закладу загальної середньої освіти на наступний рік навчання](#), що затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 14.07.2015 № 762 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 08 травня 2019 року № 621, із змінами) та зареєстрований у Міністерстві юстиції України 30 липня 2015 року за № 924/27369 (далі – Порядок). Згідно з пунктом 2 Порядку переведення учнів закладу загальної середньої освіти (крім перших та других класів) на наступний рік навчання здійснюється на підставі результатів підсумкового оцінювання учнів та/або їх державної підсумкової атестації згідно з рішенням педагогічної ради закладу загальної середньої освіти.

Під час визначення змісту підсумкового оцінювання учитель керується освітніми програмами закладу загальної середньої освіти. Оцінюванню підлягають навчальні дії учня, у яких він виявляє сформовані у процесі навчання особистісні якості (активність, ініціативність, наполегливість, старанність тощо) та набутий досвід застосування знань, умінь, навичок, що співвідносні з очікуваними результатами, описаними в освітніх програмах для кожного класу. Зокрема, підсумкова оцінка сформованості навички читання на кінець навчального року враховує вище описані характеристики і впливає на ухвалення рішення про переведення до наступного класу, варіанти якого запропоновані в Порядку.

Загалом, важливо акцентувати увагу батьків на тому, що оцінювання у початковій школі здійснюється з метою визначення перспектив розвитку певного показника надбань учня на наступних етапах навчання.

Новий навчальний рік через російсько-українську війну може принести чимало викликів. Радимо бути стійкими, впевненими, витривалими, конструктивними у здійсненні вибору й ухваленні рішень. Для збереження внутрішньої стійкості психологи радять: орієнтуватися на власні цінності та планувати життя згідно з ними; бути зосередженими та «включеними» у життя; зосереджуватися на тому, що можете контролювати і зараз змінити, на що конкретно вплинути, що саме від вас залежить, оскільки це повертає відчуття безпеки та стійкості, визначає зону вашої ефективності; вирішувати проблеми, а не уникати їх; починати будь-яку справу чи вирішення проблемної ситуації з маленьких кроків; турбуватися про своє фізичне здоров'я та міцний сон; плекати добрі і змістовні стосунки з іншими людьми та шукати соціальну підтримку. (<https://www.bsmu.edu.ua/blog/yak-zahystyty-svoje-mentalne-zdorovya-v-umovah-postijnogo-stresu/>).

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

щодо викладання навчальних предметів /інтегрованих курсів
у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році

МОВНО-ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ

Війна, розв'язана росією, як загострила й ускладнила ті виклики, що й так стояли перед мовно-літературною освітньою галуззю через пандемію COVID-19, так і спричинила нові. Одним із найбільших таких викликів під час воєнного стану є різноманітність форм організації освітнього процесу: очний і дистанційний (синхронно, асинхронно, змішано) формати, поєднання очного й дистанційного навчання. Зазначене зумовлює потребу гнучкості планування, варіативних стратегій навчання, урізноманітнення підходів до оцінювання тощо.

Беручи до уваги виклики у сфері освіти, Міністерство освіти і науки України затвердило зміни до типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти (наказ МОН від 09.06.2024 №1120).

Згідно з цим документом, у мовно-літературній освітній галузі для 5–9 класів (з українською мовою навчання) може бути обрано такі варіанти поєднання освітніх компонентів: 1) інтегрований мовно-літературний курс, іноземна мова; 2) українська мова, інтегрований курс літератур, іноземна мова; 3) українська мова, українська література, зарубіжна література, іноземна мова.

Для класів з навчанням мовами корінних народів, національних меншин:
1) інтегрований курс мови та літератури корінного народу або національної меншини, інтегрований курс української мови та літератури для класів з навчанням мовою корінного народу / національної меншини, іноземна мова;
2) мова корінного народу або національної меншини, українська мова для класів з навчанням мовою корінного народу / національної меншини, інтегрований курс літератур (української та зарубіжної / корінного народу або національної меншини та зарубіжної), іноземна мова; 3) мова корінного народу або національної меншини, українська мова для класів з навчанням мовою корінного народу / національної меншини, українська література, зарубіжна література, література корінного народу або національної меншини, іноземна мова *чи інші варіанти*.

У типовому навчальному плані типової освітньої програми для 5–9 класів кількість годин на тиждень визначена з урахуванням *мінімальних годин навчального навантаження*, передбачених базовим навчальним планом Державного стандарту базової середньої освіти.

Зокрема, на вивчення інтегрованого мовно-літературного курсу в 5–6 класах (із українською мовою навчання) запропоновано мінімально по 6,5 години,

у 7 класі – 5,5 години; у 8–9 класах – по 5 годин. На вивчення інтегрованого курсу літератур у 5–7 класах – щонайменше по 2,5 години, у 8–9 – по 2 години.

Для вивчення української мови мінімальним показником є по 4 години в 5–6 класах, у 7–9 класах – по 3; української літератури у 5–7 класах – по 1,5 години, у 8–9 класах – по 1 годині; зарубіжної літератури в 5–9 класах по 1 годині.

Кількість годин на тиждень з розрахунку мінімального навчального навантаження для класів з навчанням мовами корінних народів, національних меншин наведено в Додатку 4 до Типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти.

Наголошуємо: типовою освітньою програмою передбачено, що **заклад освіти, укладаючи навчальний план, може збільшувати кількість годин, визначену типовим навчальним планом на навчальний предмет / інтегрований курс**. Для цього потрібно використовувати години навчального навантаження для перерозподілу між освітніми компонентами так, щоб сумарна кількість годин, визначена в навчальному плані освітньої програми закладу на освітню галузь, не перевищувала максимальну кількість годин, визначену для цієї галузі в додатках 1, 2 до типової освітньої програми.

Варто також зауважити, що години для перерозподілу між освітніми компонентами можна використати для проведення індивідуальних консультацій чи групових занять, які можуть бути спрямовані на роботу з **подолання навчальних втрат (зокрема й у мовно-літературній освітній галузі)**.

З цією (і не лише) метою в освітньому процесі рекомендуємо використовувати державну вебплатформу «Всеукраїнська школа онлайн» (далі – ВШО): <https://lms.e-school.net.ua/>.

Для учнів й учениць 5–11 класів на ВШО розміщені освітні курси, зокрема з української мови, української літератури, зарубіжної літератури.

Освітні матеріали для 5–6 класів оновлені відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти. У кожному курсі є уроки, що складаються з відеофрагмента, конспекта, тестових завдань. У деяких уроках є інтерактивні завдання. Кожна тема закінчується тематичними тестами. Курс також має підсумковий тест. Функціонал «Кабінет учителя» допомагає організувати індивідуальну або групову форми роботи з учнями, відстежуючи прогрес учнівства, влаштовуючи обговорення та надсилаючи індивідуальні завдання.

Роботу щодо виявлення та подолання навчальних втрат учнівства доцільно здійснювати в 3 етапи:

I – виявлення навчальних втрат учнівства за попередні роки навчання (діагностувальні роботи);

II – діяльність, спрямована на подолання виявлених навчальних втрат;

III – оцінювання результатів.

Для діагностики в 5–6 класах можна використати вже розроблені варіанти тестування для курсу української мови на платформі ВШО. За допомогою первинного діагностичного тестування https://lms.e-school.net.ua/courses/course-v1:SURGe+ukr_lang_7_1+2022_10/about) зручно організувати I етап, а за

допомогою вторинного діагностичного тестування (https://lms.e-school.net.ua/courses/course-v1:SURGe+ukr_lang_7_2+2023_07/course/) – III етап.

Із детальнішою інформацією про організацію роботи з надолуження освітніх втрат можна прочитати за покликанням: <https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/Buklet-22Podolannya-osvitnih-vtrat2-2.pdf>.

Радимо використовувати потенціал платформи ВШО для організації змішаного та дистанційного навчання. Тоді, коли учні й учениці не мають змоги одночасно долучитися до навчання, мають суттєво різний рівень досягнень або обмежені в можливості долучитися до уроків онлайн у визначений час, плідною може бути методика «перевернутий клас». Цей підхід дає змогу працювати самостійно в зручний для учнівства час. Кожен урок на платформі ВШО містить три компоненти: навчальне відео, конспект для закріплення навчального матеріалу й тести для формувального та підсумкового оцінювання. Отже, учнівство в асинхронному режимі має змогу переглянути коротке відео курсу з бажаною швидкістю відтворення. Це відео можна переглядати необмежену кількість разів / ставити на паузу / змінювати швидкість і якість тощо. На платформі також є можливість опрацювати короткий конспект із запропонованої теми та виконати невеликий тест із (конспект до уроку можна додатково завантажити, а тест проходити необмежену кількість разів). На уроці ж у класі (чи онлайн) відбувається виконання практичних завдань для закріплення чи поглиблення опанованого матеріалу, надання зворотного зв'язку, роз'яснення «проблемних» зон тощо.

Учням, які пропустили навчання або навчаються не за українськими освітніми програмами тривалий період (за кордоном у школах країн перебування, на тимчасово окупованій території), або тим, у кого є необхідність надолужувати або повторно опрацювати певний навчальний матеріал, рекомендуємо організувати вивчення української мови, української літератури за відповідними модифікованими (скороченими) програмами для закладів загальної середньої освіти. Наказ МОН від 16.05.2024 № 701 «Про затвердження Рекомендацій щодо використання модифікованих програм з української мови, української літератури, історії України, географії для закладів загальної середньої освіти» розміщений на офіційному сайті МОН за покликанням: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-rekomendatsii-shchodo-vykorystannia-modyfikovanykh-prohram-z-ukrainskoi-movy-ukrainskoi-literatury-istorii-ukrainy-heohrafii-dlia-zakladiv-zahalnoi-serednoi-osvity>.

Реалізація модифікованих програм має на меті досягнення ключових результатів навчання, зокрема тих знань, умінь і навичок; становлення поглядів, цінностей, інших особистісних якостей, без яких подальше навчання буде ускладненим. Окремо варто зауважити, що ці програми дають змогу досягати результатів навчання завдяки скороченню змісту і мають на меті зменшити освітні втрати учнівства, зважаючи на обмеженість часу на освоєння навчального матеріалу.

Запропоновані програми можуть бути адаптовані педагогічними працівниками, які організують навчання, з урахуванням потреб та інтересів учнівства. Кількість навчальних годин, визначена в програмах, є орієнтовною.

На основі цих програм заклад загальної середньої освіти може розробити власні навчальні програми та затвердити їх рішенням педагогічної ради.

Навчальна та методична література з української мови, української літератури, зарубіжної літератури, інтегрованих курсів мовно-літературної освітньої галузі, рекомендована МОН, зазначена в Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки, що розміщений на офіційному сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>).

Рекомендації щодо окремих аспектів, пов'язаних із вивченням навчальних предметів / інтегрованих курсів у розрізі класів запропоновано нижче.

5–7 класи

Модельні навчальні програми

Модельні навчальні програми з української мови, української літератури, зарубіжної літератури, інтегрованих мовно-літературних курсів, інтегрованих курсів літератур для учнів 5–7 класів розміщені на офіційному сайті МОН за покликанням: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>.

На основі модельної навчальної програми, рекомендованої Міністерством освіти і науки України, заклад загальної середньої освіти може розробити власну навчальну програму з відповідного предмета та затвердити її рішенням педагогічної ради.

Розробляючи навчальну програму, педагоги можуть вносити зміни в запропонованій модельною навчальною програмою зміст навчального предмета / інтегрованого курсу відповідно до рівня підготовленості класу, регіональних особливостей, робочого навчального плану, необхідності своєчасного реагування на конкретні умови, у яких відбувається освітній процес, зокрема вилучати окремі питання з метою уникнення надмірної деталізації змісту навчального матеріалу (загальний обсяг таких змін може досягати 20%); ущільнювати або розширювати / поглиблювати зміст окремих елементів (розділів, тем, модулів тощо) програми, зважаючи на потреби учнівства, матеріально-технічне забезпечення закладу освіти, запити батьків, громади тощо; доповнювати тематику практичних / творчих робіт. Також учитель / учителька може змінювати послідовність вивчення тем, не порушуючи логічної послідовності досягнення результатів навчання.

Оцінювання навчальних досягнень

Основними видами оцінювання є формувальне, підсумкове та державна підсумкова атестація.

Формувальне оцінювання, або оцінювання в процесі навчання, передбачає використання різних форм (самооцінювання, взаємооцінювання (оцінювання роботи в групах / парах, під час захисту проєктів), оцінювання вчителем /

учительською з використанням карток, піктограм, вікторин, інтелект-карт, шкалювання тощо), що спрямовують на відстеження особистісного розвитку учнівства. Окремі завдання для формувального оцінювання можуть бути диференційованими.

Завдання для оцінювання добирають так, щоб можна було отримати об'єктивну інформацію про рівень досягнень учнями обов'язкових результатів навчання певної групи результатів (далі – ГР) мовно-літературної освітньої галузі, а саме:

взаємодія з іншими особами усно, сприймання і використання інформації для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях (ГР 1);

сприймання, аналіз, інтерпретація, критичне оцінювання інформації в текстах різних видів (зокрема художніх текстах, медіатекстах) та використання її для збагачення власного досвіду (ГР 2);

висловлювання думок, почуттів і ставлень, письмова взаємодія з іншими особами, взаємодія з іншими особами у цифровому середовищі, дотримання норм літературної мови (ГР 3);

дослідження індивідуального мовлення, використання мови для власної мовної творчості, спостереження за мовними та літературними явищами, проведення їх аналізу (ГР 4).

Зазначаємо, що *тематичне оцінювання не є обов'язковим*. Його можна проводити (за потреби) для отримання інформації про рівень досягнень очікуваних результатів учнівства з певної теми, розділу і використовувати для коригування освітнього процесу.

Підсумкове оцінювання має на меті оцінити досягнення очікуваних результатів навчання. Здійснюють його періодично. Кількість підсумкових робіт встановлює вчитель / учителька самостійно. Підсумкові роботи можуть охоплювати один, декілька або всі групи результатів мовно-літературної освітньої галузі, визначених у Державному стандарті базової середньої освіти.

Під час підсумкового оцінювання за семестр вчитель / учителька може провести комплексну підсумкову роботу (КПР) або запропонувати учням виконати окремі підсумкові роботи для кожної групи результатів (ГР 1, ГР 2, ГР 3, ГР 4), або поєднати в такій роботі завдання для декількох груп результатів, використовуючи запропоновані скорочення для записів у класному журналі.

Для оцінювання комплексної підсумкової роботи (КПР) можна зазначити середню арифметичну оцінку з урахуванням динаміки навчальних досягнень учнівства або педагогічною радою закладу освіти затвердити свою шкалу оцінювання цього виду роботи.

Ведення зошитів оцінюють від 1 до 12 балів щомісяця протягом семестру. Під час перевірки зошитів ураховують наявність різних видів робіт, грамотність, охайність, уміння правильно оформити роботу. У разі відсутності учня на уроках протягом місяця рекомендуємо в стовпці за ведення зошита зазначити «н/о» (немає оцінки).

Під час підсумкового оцінювання результати перевірки робочих зошитів не враховують.

На підставі оцінок за групами результатів виставляють загальну оцінку за семестр. Загальну оцінку за семестр можна визначати як середню арифметичну оцінок за групами результатів.

Оцінка за семестр може бути скоригованою.

У Свідоцтві досягнень виставляють семестрові оцінки за групами результатів. Зокрема, у мовно-літературній освітній галузі характеристика результатів навчання «Усно взаємодіє» буде відповідати ГР 1; «Працює з текстом» – ГР 2; «Письмово взаємодіє» – ГР 3; «Досліджує мовлення» – ГР 4.

Українська мова

У 2024/2025 навчальному році вивчення української мови в 5–7 класах здійснюватиметься за модельними навчальними програмами: «Українська мова 5–6 класи» (авт. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М.); «Українська мова 5–6 класи» (авт. Заболотний О. В., Заболотний В. В., Лавринчук В. П., Плівачук К. В., Попова Т. Д.), рекомендованими наказом Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 №795); «Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжні літератури). 5–6 класи» (авт. Старагіна І. П., Новосьолова В. І., Терещенко В. М., Романенко Ю. О., Блажко М. Б., Ткач П. Б., Панченков А. О., Волошенюк О. В.), рекомендований наказом Міністерства освіти і науки України від 29.09. 2021 № 1031; «Українська мова. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М.; «Українська мова. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Заболотний О. В., Заболотний В. В., Лавринчук В. П., Плівачук К. В., Попова Т. Д.) рекомендовані наказом Міністерства освіти і науки України від 24.07.2023 № 883; «Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжні літератури). 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Старагіна І. П., Новосьолова В. І., Терещенко В. М., Романенко Ю. О., Блажко М. Б., Ткач П. Б., Панченков А. О.), рекомендований наказом Міністерства освіти і науки України від 16.08. 2023 № 1001.

Кількість годин на вивчення тієї чи іншої теми вчитель / учителька розподіляє самостійно, залежно від рівня підготовленості учнівства.

У модельних навчальних програмах з української мови не виокремлено спеціальних уроків розвитку мовлення, оскільки кожен урок має бути зорієнтований на розвиток дитини.

Українська література

У 2024/2025 навчальному році вивчення української літератури в 5–7 класах здійснюватиметься за модельними навчальними програмами:

«Українська література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Слижук О. А, Тригуб І. А., Качак Т. Б., Кизилова В. В., Овдійчук Л. М., Дячок С. О., Макаренко В. М.), «Українська література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Архипова В. П., Січкач С. І., Шило С. Б.), «Українська література. 5–6 класи» для закладів

загальної середньої освіти (авт. Чумарна М. І., Пастушенко Н. М.), «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Яценко Т. О., Тригуб І. А.), рекомендованими наказом Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795;

«Українська література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти» (авт. Яценко Т. О. та ін.), рекомендованої наказом Міністерства освіти і науки України від 24.07.2023 № 883;

«Українська література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Заболотний О. В.), рекомендованої наказом Міністерства освіти і науки України від 01 грудня 2023 року № 1466;

«Українська література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Пастушенко Н. М., Чумарна М. І.), рекомендованої наказом Міністерства освіти і науки України від 27 грудня 2023 року № 1575;

«Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Ніколенко О. М., Мацевко-Бекерська Л. В., Качак Т. Б., Богосвятська А.-М. І., Рудніцька Н. П., Турянця В. Г.), рекомендованої наказом Міністерства освіти і науки України від 24.07.2023 № 883;

«Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Тригуб І. А., Слижук О. А., Молодик К. Ю.), рекомендованої наказом Міністерства освіти і науки України від 24.07.2023 № 883;

«Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжні літератури). 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Старагіна І. П., Новосьолова В. І., Терещенко В. М., Романенко Ю. О., Блажко М. Б., Ткач П. Б., Панченков А. О.), рекомендованої наказом Міністерства освіти і науки України від 16.08.2023 № 1001.

Компетентнісне навчання української літератури досягається шляхом розкриття можливостей навчального предмета для формування наскрізних умінь, читацької та ключових компетентностей учнівства, визначених у Державному стандарті базової середньої освіти.

Біографічні відомості про письменників рекомендовано обмежити стислими довідками про основні факти життя і творчості, що можуть зацікавити учнівство. Залучення біографічного контексту повинне сприяти розкриттю змісту художнього твору як самодостатнього художнього явища.

У процесі роботи з текстами художніх творів рекомендовано залучати твори інших видів мистецтва – живопису, музики, скульптури, кіно тощо, якщо вони мають ідейно-тематичну спорідненість із виучуваним твором літератури або ж є їх інтерпретацією в інших видах мистецтва. Міжмистецька взаємодія сприятиме цілісному осмисленню учнями художніх творів. Важливо, щоб звернення до творів інших видів мистецтва було вмотивованим і методично доцільним.

Наголошуємо на тому, що *вивчення текстів напам'ять не є обов'язковою формою роботи (вимога робити запис про результати перевірки вивчення*

учнями творів напам'ять із подальшим виставленням оцінок у журналі в стовпці без дати, відповідно, також відсутня).

Художні твори для текстуального розгляду, що запропоновані як вибіркові (зазначено в програмі), вивчають за вибором учителя / вчительки (із урахуванням пізнавальних запитів учнівства).

Твори для позакласного читання подано до кожного тематичного розділу модельної навчальної програми. Учитель / учителька має можливість формувати в учнівства коло читання впродовж усього навчального року та, орієнтуючись на читацькі та пізнавальні інтереси своїх вихованців, проводити такі уроки в межах певного тематичного розділу.

Зарубіжна література

У 2024/2025 навчальному році вивчення зарубіжної літератури в 5-7 класах здійснюватиметься за модельними навчальними програмами: «Школа радості. Зарубіжна література. 5–6 класи» (авт. Ніколенко О. М., Ісаєва О. О., Клименко Ж. В., Мацевко-Бекерська Л. В., Юлдашева Л. П., Рудніцька Н. П., Туряниця В. Г., Тіхоненко С. О., Вітко М. І., Джангобекова Т. А.); «Школа радості. Зарубіжна література. 5–9 класи» (авт. Ніколенко О. М., Ісаєва О. О., Клименко Ж. В., Мацевко-Бекерська Л. В., Юлдашева Л. П., Рудніцька Н. П., Туряниця В. Г., Тіхоненко С. О., Вітко М. І., Джангобекова Т. А.); «Зарубіжна література. 5–6 класи» (авт. Волощук Є. В.); «Зарубіжна література. 5–6 класи» (авт. Богданець-Білокаленко Н. І., Снегірьова В. В., Фідкевич О. Л.), що затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 10.10.2023 № 1226; «Зарубіжна література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Волощук Є. В., Слободянюк О. М.), рекомендована наказом Міністерства освіти і науки України від 16.08.2023 № 1001; «Зарубіжна література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Снегірьова В. В., Бушакова О. В., Горобченко І. В., Каєнко О. В.); «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Ніколенко О. М., Мацевко-Бекерська Л. В., Качак Т. Б., Богосвятська А.-М. І., Рудніцька Н. П., Туряниця В. Г.),

«Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Тригуб І. А., Слижук О. А., Молодик К. Ю.), рекомендовані наказом Міністерства освіти і науки України від 24.07.2023 № 883; «Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжні літератури). 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Старагіна І. П., Новосьолова В. І., Терещенко В. М., Романенко Ю. О., Блажко М. Б., Ткач П. Б., Панченков А. О.), рекомендована наказом Міністерства освіти і науки України від 16.08. 2023 № 1001.

Наголошуємо на тому, що *вивчення текстів напам'ять не є обов'язковою формою роботи (вимога робити запис про результати перевірки вивчення учнями творів напам'ять із подальшим виставленням оцінок у журналі в стовпці без дати, відповідно, також відсутня).*

Викладання зарубіжної літератури в закладах загальної середньої освіти здійснюють українською мовою. Твори зарубіжних письменників у курсі зарубіжної літератури вивчають в українських перекладах.

8–11 класи

Навчальні програми з української мови, української літератури, зарубіжної літератури для учнів 8–9, 10–11 класів розміщені на офіційному сайті МОН за покликаннями:

<https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-6-9-klasiv>

<https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

Українська мова

У 2024/2025 навчальному році вивчення української мови здійснюватиметься за такими програмами:

у 8–9 класах за навчальною програмою зі змінами, затвердженими наказом МОН від 07.06.2017 № 804 (крім 8-их класів закладів освіти, що беруть участь у реалізації інноваційного освітнього проекту всеукраїнського рівня за темою «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення для закладів загальної середньої освіти в умовах реалізації Державного стандарту базової середньої освіти», згідно з наказом МОН від 02.04.2021 № 406 (зі змінами згідно з наказом МОН від 03.07.2024 № 954);

у 10–11 класах – за навчальними програмами (рівень стандарту та профільний рівень), затвердженими наказом МОН від 23.10.2017 № 1407.

Вказаний у навчальних програмах *розподіл годин між розділами* є орієнтовним. У разі потреби вчитель / учителька має право самостійно змінювати обсяг годин у межах розділу, а також послідовність вивчення розділів.

Звертаємо увагу на *кількість фронтальних видів контрольних робіт з української мови* в закладах загальної середньої освіти з українською мовою навчання.

Фронтально оцінюють диктант, письмовий переказ і письмовий твір (навчальні чи контрольні види робіт), мовні знання й уміння, запис яких здійснюють на сторінці класного журналу «Зміст уроку».

Індивідуальне оцінювання говоріння і читання рекомендуємо здійснювати в межах поточного оцінювання учнівства. Для цих видів діяльності **не потрібно** відводити окремих уроків, визначати окремий стовпець без дати на сторінці класного журналу «Облік навчальних досягнень».

Перевірку мовних знань і вмінь здійснюють за допомогою завдань, визначених учителем / учителькою залежно від змісту навчального матеріалу.

Тематичні та семестрові оцінки

Тематичну оцінку виставляють на підставі поточних оцінок з урахуванням контрольних робіт.

Семестрову – на основі тематичного оцінювання.

Якщо дитина прохворіла частину семестру, пропустила, наприклад, одну тематичну, не має оцінки за якийсь вид мовленнєвої діяльності, то оцінку за семестр виводять на розсуд учителя / вчительки залежно від динаміки особистих навчальних досягнень учня / учениці, важливості пропущеної теми чи теми, за яку учня / ученицю атестовано (тривалість вивчення, складність змісту, ступінь узагальнення матеріалу).

Фронтальні види контрольних робіт у 8-9 класах

Усього годин	8 кл.		9 кл.	
	70		70	
	I	II	I	II
Перевірка мовної теми	2	2	2	2
Письмо: переказ	1	1	1	1
твір	1	1	1	1
Правопис: диктант	1	1	1	1

Фронтальні види контрольних робіт у 10–11 класах

Рівень	Рівень стандарту		Філологічний рівень	
Фронтальні види контрольних робіт				
Форми контролю	I	II	I	II
Перевірка мовної теми	2	2	3	3
Письмо: есе	2	3	1	1
переказ	-	-	1	1
твір	-	-	1	1

У таблицях зазначено мінімальну кількість фронтальних видів контрольних робіт; учитель / вчителька на власний розсуд має право збільшувати цю кількість залежно від рівня підготовленості класу, здібностей конкретних учнівства, умов роботи тощо.

Оцінку за контрольний твір з української мови та переказ рекомендуємо виставляти, зважаючи на більшу питому вагу змісту виконаної роботи (порівняно з мовленнєвим оформленням). Таку оцінку виставляють у стовпці з датою написання роботи (написи «Твір», «Переказ» не роблять).

Акцентуємо увагу, що в разі відсутності учня / учениці на одному зі спарених уроків під час написання контрольного твору, переказу, есе тощо рекомендуємо давати йому / їй індивідуальне завдання.

Українська література

У 2024/2025 навчальному році вивчення української літератури у 8–9 класах здійснюватиметься за навчальною програмою зі змінами, затвердженими наказом МОН від 07.06.2017 № 804;

у 10–11 класах – за навчальними програмами (рівень стандарту та профільний рівень), затвердженими наказом МОН від 23.10.2017 № 1407.

Зміст навчального матеріалу передбачає текстове вивчення творів, що виділені напівжирним шрифтом, інші ж лише називаються для допомоги вчителю / вчительці під час вивчення певної теми. Крім того, для осучаснення змістового компонента, актуалізації компетентнісного підходу, надання вчителю методичної допомоги під час вивчення програмових тем запропоновано рекомендаційну рубрику «Мистецький контекст» (МК).

Вивчення української літератури також відбувається із залученням міжпредметних зв'язків – МЗ (українська мова, історія, зарубіжна література, образотворче мистецтво, музика тощо).

Звертаємо особливу увагу на те, що запропонована кількість годин на вивчення кожного розділу чи підрозділу є орієнтовною, учитель / учителька може її перерозподіляти на власний розсуд. Резервний час можна використовувати також довільно, зокрема для збільшення кількості годин на вивчення окремого твору, контрольного оцінювання, творчих та інших робіт (екскурсій, диспутів, семінарів тощо).

Запроваджено (*) – для творів, які не є обов'язковими, їх можна розглядати додатково, за вибором учителя / вчительки, наявністю часу або самотійно.

Наприкінці програми для кожного класу подано орієнтовні списки літератури для додаткового (самотійного) читання.

У навчальній програмі профільного рівня передбачено вивчення творів літератури народів України, передовсім кримських татар. Також важливим компонентом програми є «Читацький практикум», спрямований на формування практичних навичок усних і письмових роздумів над прочитаним у різних стильових формах.

З метою рівномірного розподілу навантаження учнівства протягом навчального року подаємо рекомендовану кількість видів контролю з української літератури (за класами). Поданий у таблиці розподіл годин є мінімальним і обов'язковим для проведення в кожному семестрі. Учитель / учителька може збільшити кількість видів контролю відповідно до рівня підготовленості учнівства, особливостей класу тощо.

Обов'язкова кількість видів контролю з української літератури у 8–9 класах

Класи	8		9	
Семестри	I	II	I	II
Контрольні роботи у формі:	3	3	3	3
контрольного класного твору;	1	1	1	1
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання тощо)	2	2	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5

Обов'язкова кількість видів контролю з української літератури в 10-11 класах

Семестри	I	II	I	II
Рівні	стандарту		профільний	
Контрольні роботи у формі:	3	3	4	4
контрольного класного твору*;	1	1	1	1
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання)	2	2	3	3
Перевірка зошитів	4	5	4	5

*Контрольні класні твори пропонуємо давати у формі есе, мінітворів щодо розкриття певної проблеми чи образу програмового тексту тощо. Це розвиватиме самостійне творче мислення учнівства і дасть йому можливість виконати роботу протягом одного уроку.

Звертаємо увагу на те, що в пропонованих таблицях не виокремлено спеціальних уроків розвитку мовлення, оскільки кожен урок мовно-

літературної освітньої галузі має бути зорієнтований на мовленнєвий розвиток учнівства.

З метою розвантаження вчительства, уникнення формалізації освітнього процесу усунуто вимогу щодо запису в класному журналі уроків позакласного читання.

Наголошуємо також на тому, що вивчення текстів напам'ять **не є** обов'язковою формою роботи (вимога робити запис про результати перевірки вивчення учнями творів напам'ять із подальшим виставленням оцінок у журналі в стовпці без дати, відповідно, також відсутня).

Оцінку за ведення зошита з української літератури виставляють у кожному класі окремою колонкою в журналі раз на місяць і враховують як поточну до найближчої тематичної. Під час оцінювання зошита з української літератури варто враховувати наявність різних видів робіт; грамотність (якість виконання

робіт). У разі відсутності учня / учениці на уроці протягом місяця рекомендуємо в стовпці за ведення зошита зазначати н/о (немає оцінки).

Оцінку за контрольний твір з української літератури рекомендуємо виставляти, зважаючи на більшу питому вагу змісту виконаної роботи (порівняно з мовленнєвим оформленням). Таку оцінку виставляють у стовпці з датою написання роботи (написи «Твір», «Переказ» не роблять).

Відповідно до статті 54 Закону України «Про освіту» педагогічні працівники мають право на академічну свободу, включаючи свободу викладання, вільний вибір форм, методів і засобів навчання, що відповідають освітній програмі, тому якщо учень / учениця пропустили частину семестру, то оцінка за семестр може враховувати динаміку особистих навчальних досягнень, важливість пропущеної теми чи виду роботи тощо.

Оскільки методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів мають рекомендаційний характер, питання оформлення сторінки класного журналу з української літератури може бути питанням для розгляду на засіданні шкільного методичного об'єднання, рішення якого затверджує педагогічна рада закладу загальної середньої освіти.

З метою формування читацької компетенції доцільним є використання в освітньому процесі інтерактивних форм (відповідні інтернет-ресурси, мультимедіа, електронні книги й бібліотеки, аудіозаписи) і методів викладання навчальних предметів мовно-літературного спрямування, що мотивують інтерес учнівства до читання, засвоєння літературних творів, уміння вступати в діалоги, аргументувати свою думку. Також необхідно залучати матеріали щодо різних методик активного читання. Учитель / учителька має акцентувати увагу на підвищенні рівня читацької грамотності учнівства, зокрема, формування здатності сприймати, аналізувати, використовувати й оцінювати письмовий текст задля досягнення певних цілей, розширювати свої знання й читацький потенціал.

МОВНО-ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ

у класах із навчанням мовами корінних народів, національних меншин

Вивчення української мови в 5–7 класах з навчанням мовами національних меншин буде здійснюватися за модельними навчальними програмами, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795: «Українська мова для класів з навчанням румунською мовою. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Фонарюк Т. І., Кульбабська О. В., Філіп Ю. Л., Костіна-Кніжницька А. В., Сиротюк О. М.), «Українська мова для класів з навчанням угорською мовою. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гнаткович Т. Д., Шумицька Г. В., Борисова Є. Е., Лукач А. Ю.), «Українська мова для класів з навчанням угорською мовою. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори-укладачі Черничко С. С., Певсе А. А., Кордонець О. О., Барань Є. Б., Чонка Т. С., Павлович Ю. П., Беца С. Д., Кантор С. І., Кейзі-Бак С. В., Копас І. А., Павлович О. М., Стець М. М., Чейке О. С.); «Інтегрований курс української мови і літератури для класів з навчанням мовою корінного народу та/або національної меншини. 5–6 класи» (авт. Хворостяний І. Г., Унгурян І. К), затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.2023 № 184).

Вивчення української мови у 8–9, 10–11 класах з навчанням мовами національних меншин закладів загальної середньої освіти здійснюється за програмами, затвердженими наказами Міністерства освіти і науки України: у 8–9 класах (наказ МОН України від 07.06.2017 №804); у 10–11 класах (рівень стандарту) (наказ МОН України від 23.10.2017 № 1407).

Вивчення української мови у зазначених вище класах здійснюють на засадах компетентнісного підходу. Окрім обов'язкових видів творчих робіт, до навчальної програми включено рекомендовані, право вибору яких надано вчителю / вчительці (з урахуванням інтересів і потреб кожного класу). Учителюство може обирати послідовність розкриття навчального матеріалу в межах окремої теми, але так, щоб не порушувати логіку його викладу.

Загальні підходи до оцінювання в 5–7, 8–11 класах з мовами навчання корінних народів, національних меншин є аналогічними до підходів для класів із українською мовою навчання, визначених цими рекомендаціями (див. попередні розділи). При цьому варто врахувати таку специфіку:

Фронтальні види контрольних робіт (5–9 класи)

Форми контролю	8		9		
	II	I	II	I	II
Перевірка мовної теми*	3	2	2	2	2
Письмо:					
ПЕРЕКАЗ	1	1	1	1	1
ТВІР	1	1	1	1	1
ПРАВОПИС:	1	1	1	1	1
ДИКТАНТ**					
АУДІОВАННЯ*	1	–	1	–	1
ЧИТАННЯ МОВЧКИ*	–	1	–	1	–

Фронтальні види контрольних робіт (10 –11 класи)
(рівень стандарту)

Форми контролю	10		11	
	I	I	II	
Перевірка мовної теми*	2	2	2	2
Письмо: переказ	1	1	1	1
твір	1	-	1	-
Правопис: диктант**	1	1	1	1
Аудіювання*	–	1	–	1
Читання мовчки*	1	–	1	–

* Основною формою перевірки мовної теми, аудіювання і читання мовчки є тестові завдання.

** Основною формою перевірки орфографічної й пунктуаційної грамотності є контрольний текстовий диктант.

У таблиці зазначено мінімальну кількість фронтальних видів контрольних робіт, учитель / учителька має право збільшувати цю кількість, залежно від рівня підготовленості класу, здібностей конкретних учнів та учениць, умов роботи тощо.

Для контрольної перевірки мовних знань і вмінь використовують завдання в тестовій чи іншій, визначеній учителем / учителькою, формі.

Фронтально оцінюють *аудіювання, читання мовчки, диктант, письмовий переказ і письмовий твір (навчальні чи контрольні види робіт)*, мовні знання й уміння, запис яких здійснюють на сторінці класного журналу «Зміст уроку».

Індивідуально оцінюють *говоріння* (діалог, усний переказ, усний твір) і *читання вголос*. Для цих видів діяльності не відводять окремого уроку, проте передбачають окремий стовпець без дати на сторінці класного журналу «Облік навчальних досягнень». У I семестрі проводять оцінювання 2 видів мовленнєвої діяльності (усний переказ, діалог), результати оцінювання виставляють у стовпець без дати й ураховують у найближчу тематичну. У II семестрі проводять оцінювання таких видів мовленнєвої діяльності, як усний твір і читання вголос, яке здійснюють у 8–9 класах. Повторне оцінювання чотирьох видів мовленнєвої діяльності не проводять.

На розсуд учителя / вчительки перевірку мовних знань і вмінь також можна поєднувати з виконанням завдань двох видів мовленнєвої діяльності (*аудіювання, читання мовчки*).

Загальні рекомендації щодо вивчення української та зарубіжної літератур у класах з мовами навчання корінних народів, національних меншин є аналогічними до класів із українською мовою навчання, визначених цими рекомендаціями (див. попередні розділи). Цінним для вчительства в питаннях оцінювання в Новій українській школі в класах (групах) з навчанням мовами корінних народів і національних меншин, зокрема оцінювання в мовно-

літературній освітній галузі, може бути посібник, у якому значну увагу приділено практичним аспектам організації оцінювання результатів навчання учнівства за чотирма групами результатів, визначеними у Державному стандарті базової середньої освіти: *Терещенко В. Мистецтво об'єктивного оцінювання в НУШ. Оцінювання результатів навчальних досягнень з української мови як державної в класах (групах) з навчанням мовами корінних народів і національних меншин на засадах Нової української школи / В. Терещенко, А. Панченков, М. Алгольм, О. Лінник. – Київ: ТОВ «Видавництво «ЮСТОН», 2024. – 352 с.*

Питання вдосконалення методів й організаційних форм, практичні поради щодо вивчення української мови в класах (групах) з навчанням мовами корінних народів і національних меншин висвітлено в посібнику *Українська для всіх: як навчати тих, для кого українська мова не є рідною / М. Костюк, І. Хворостяний, І. Унгурян. – Київ: ТОВ «Видавництво «ЮСТОН», 2021. – 248 с.*

Мови та літератури корінних народів, національних меншин

У 2024/2025 навчальному році пріоритетними напрямками в освітньому процесі закладів освіти, у складі яких є класи (групи) з навчанням мовами корінних народів, національних меншин (спільнот), є зміцнення засад державної мови, визнання її як важливого чинника формування національної та громадянської ідентичності, сприяння розвитку рідної мови, збереження культурного розмаїття здобувачів освіти.

Значну увагу потрібно приділити посиленню національно-патріотичного складника у викладанні навчальних предметів / інтегрованих курсів, зокрема, зміст мовно-літературної освіти має бути спрямований на формування національної свідомості, поваги до мови, історії, культури, звичаїв та традицій українського народу, рідних мов і звичаїв представників різних корінних народів і національних меншин (спільнот), які живуть в Україні.

У 2024/2025 навчальному році вивчення мов національних меншин здійснюється за модельними навчальними програмами, яким надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України, а саме:

«Болгарська мова. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Мілков А. М., Ніколова Х. В., Проданова О. І.), наказ МОН від 12 липня 2021 року № 795 (у редакції наказу МОН від 10.08.2021 № 898);

«Гагаузька мова. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Мілков А. М., Кіор І. Ф.), наказ МОН від 12 липня 2021 року № 795 (у редакції наказу МОН від 10.08.2021 № 898);

«Новогрецька мова. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Воєвутко Н. Ю, Добра О. М., Косюк Л. В., Сабадаш Т. І.), наказ МОН від 16.08.2023 № 1001;

«Польська мова. 5–9 класи» (з навчанням польською мовою) для закладів загальної середньої освіти (укл. Іванова М. С.), наказ МОН від 12 липня 2021 року № 795 (у редакції наказу МОН від 10.08.2021 № 898);

«Польська мова. 5–9 класи (початок вивчення з 1 класу)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Войцева О. А., Бучацька Т. Г.), наказ МОН від 12 липня 2021 року № 795 (у редакції наказу МОН від 10.08.2021 № 898);

«Польська мова. 5–9 класи (початок вивчення з 5 класу)» для закладів загальної середньої освіти (укл. Мацькович М. Р., Калуські Томаш-Аркадіуш, Калуська Р. Ю.), наказ МОН від 12 липня 2021 року № 795 (у редакції наказу МОН від 10.08.2021 № 898);

«Румунська мова. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Говорнян Л. С., Зазулинська Е. Г., Бику А. М., Микайлу М. П.), наказ МОН від 12 липня 2021 року № 795 (у редакції наказу МОН від 10.08.2021 № 898);

«Угорська мова. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Браун Є. Л., Бардош Н. С., Зикань Х. І., Ковач П. П., Пердук І. Е., Гнатик-Рішко М. М.), наказ МОН від 12 липня 2021 року № 795 (у редакції наказу МОН від 10.08.2021 № 898);

«Словацька мова. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Герзанич М. М., Шабаш Н. М.), наказ МОН від 16.08.2023 № 1001;

«Інтегрований курс кримськотатарської мови та літератури. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Расильчак М. Е., Аджигельдієва Г. Р., Алієва Г. С., Аджієва Е. Р.), наказ МОН від 12.04.2024 № 504.

«Словацька література». 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Герзанич М.М.), наказ МОН від 12.04.2024 № 504.

На основі модельної навчальної програми, рекомендованої Міністерством освіти і науки України, заклад освіти може розробити власну навчальну програму та затвердити її рішенням педагогічної ради.

Модельні навчальні програми розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>) та офіційному сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/movno-literaturna-osvitnia-haluz/movy-natsional-nykh-menshyn-ta-korinnykh-narodiv/>).

Закладам загальної середньої освіти надано можливість самостійно здійснювати розподіл навчального навантаження між мовою відповідного корінного народу або національної меншини та іноземною мовою, інтегрувати зміст предметів мовно-літературної освітньої галузі.

Під час вивчення рідних мов корінних народів, національних меншин (спільнот) учитель / учителька має зосереджувати увагу не на запам'ятовуванні та відтворенні інформації учнівством, а на розвитку їхнього творчого мислення, формування комунікативних умінь, критичного аналізу прочитаного.

Основу обов'язкових результатів навчання учнівства становлять комунікація в усній і письмовій формі, опрацювання інформації з різних джерел, уміння використовувати мовні засоби для досягнення особистих і суспільних цілей.

Для забезпечення розвитку компетентного читача необхідно залучати учнів / учениць до читацької діяльності, яка охоплює роботу з текстами різних видів, адже під час читання діти розвивають уміння сприймати, аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в текстах різних видів, зокрема, інформаційних та художніх текстах (рідної та зарубіжної літератур), медіатекстах та використовувати отриману інформацію для збагачення власного досвіду.

Учнівство має здобувати знання культурологічного характеру, знайомлячись із побутом, звичаями, традиціями, описаними в художніх творах, збагачувати свої знання про світ і людей, отримувати уявлення про національну самобутність представників різних національностей.

Учитель / учителька може посилити культурологічний аспект вивчення програмових художніх творів, розглядаючи їх у міжпредметному контексті з іншими видами мистецтв – музикою, театром, кіно, образотворчим мистецтвом, якщо вони мають ідейно-тематичну спорідненість із відповідними творами літератури або ж є їх інтерпретацією в інших видах мистецтва. Важливо, щоб звернення до творів інших видів мистецтва було вмотивованим і методично доцільним.

Інтегрований курс літератур (рідної та зарубіжної)

У 2024/2025 навчальному році вивчення інтегрованого курсу літератур (рідної та зарубіжної) відбувається за модельними навчальними програмами, що підготовлені з урахуванням вимог законів «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Державного стандарту базової середньої освіти, і передбачають базовий предметний цикл навчання рідної і зарубіжної літератур у закладах загальної середньої освіти, у складі яких є класи (групи) з навчанням мовами корінних народів, національних меншин (спільнот), зокрема:

«Інтегрований курс угорської та зарубіжної літератури. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (укл. Браун Є. Л., Бардош Н. С., Кіраль К. Б., Ковач А. А., Гнатик - Рішко М. М.), наказ МОН від 12.07.2021 № 795 (у редакції наказу МОН від 10.08.2021 № 898);

«Інтегрований курс польської та зарубіжної літератури. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (укл. Лебедь Р. К.), наказ МОН від 12.07.2021 № 795 (у редакції наказу МОН від 10.08.2021 № 898);

«Інтегрований курс румунської та зарубіжної літератури. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Говорнян Л. С., Колесникова Д. О., Мирон Л. Д., Криган Л. Г.), наказ МОН від 12.07.2021 № 795 (у редакції наказу МОН від 10.08.2021 № 898);

Перелік навчальної літератури для класів (груп) з навчанням чи вивченням мов корінних народів, національних меншин (спільнот) закладів загальної середньої освіти наведений у Переліку навчальних програм, підручників та навчальних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України, який щорічно оновлюється та доступний на офіційному сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (https://docs.google.com/spreadsheets/d/1n3m7_9EpTFFiBc9nY66NA7bap5ToWcLs)

[PdPFzGeyXvw/edit#gid=1013550132](https://mon.gov.ua/)). Іншу літературу, не зазначену в цьому переліку, можна використовувати тільки як додаткову.

Окрім того, рекомендуємо вчителям систематично ознайомлюватися й практично застосовувати в освітній діяльності сучасні науково-методичні, навчальні й навчально-методичні розробки з навчальних предметів (інтегрованих курсів) з офіційних вебсайтів Міністерства освіти і науки України (<https://mon.gov.ua/>), ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua/>), на яких вони розміщені у вільному доступі.

Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 05.02.2024 № 124 надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» підручникам для 7 класу закладів загальної середньої освіти, у складі яких є класи (групи) з навчанням мовами корінних народів, національних меншин (спільнот), зокрема:

«Болгарська мова» підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Мілков А. М., Проданова О. І.);

«Польська мова» підручник для 7 класу з навчанням польською мовою закладів загальної середньої освіти (авт. Іванова-Хмель Т. М.);

«Польська мова (3-й рік навчання)» підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Біленька-Свистович Л. В., Ярмолюк М. О.);

«Польська мова (7-й рік навчання)» підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Войцева О.А., Бучацька Т.Г.);

«Польська та зарубіжна літератури» підручник інтегрованого курсу для 7 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Лебедь Р. К.);

«Румунська мова» підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Говорнян Л. С., Васильчук М. Д., Мирон Л. Д.);

«Румунська та зарубіжна літератури» підручник інтегрованого курсу для 7 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Говорнян Л. С., Колесникова Д. О.);

«Угорська мова» підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Браун Є. Л., Зикань Х. І.);

«Угорська та зарубіжна літератури» підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Дебрецені О. О.);

«Гагаузька мова» підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Великсар Л. Г., Драганов П. М., Курогло Н. І., Мілков А. М.);

«Новогрецька мова» підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Воєвутко Н.Ю., Косяк Л.В., Крамаренко О.О.).

Нагадуємо, що відповідно до листа МОН від 05.12.2014 № 1/9-630 «**Про неухильне дотримання принципів гарантування свободи педагогічної діяльності вчителя**» учительство самостійно обирає обсяг, форми, методи роботи, формат і кількість завдань, які пропонує учням й ученицям під час опанування конкретних тем певного навчального предмета. Головною вимогою, згідно з розділом V Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 25.09.2020 № 2205 (зі змінами), зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 10 листопада 2020 року за № 1111/35394, є те, що організація освітнього

процесу не повинна призводити до перевантаження учнівства та має забезпечувати безпечні, нешкідливі та здорові умови здобуття освіти.

В умовах правового режиму воєнного стану важливим інструментом для забезпечення доступності навчання та вивчення мов і літератур корінних народів, національних меншин (спільнот), розвитку їхньої мовно-літературної компетентності стають цифрові технології. Доцільним є використання інтерактивних методів навчання (проектна діяльність, дослідницькі та проблемні завдання, дискусії, презентації тощо).

Особливу увагу варто звертати на формування в учнівства уміння безпечного й критичного використання медіапродукції, здатності створювати власні медіапродукти та спілкуватися за допомогою медіазасобів. Підвищення рівня цифрової компетентності сприяє розвитку креативного мислення, комунікативної спроможності під час роботи в команді.

Використання мови національної меншини поряд з державною мовою у класах (групах) з навчанням мовами національних меншин (спільнот)

Міністерство освіти і науки України листом від 15.02.2024 № 1/2674-24 надало роз'яснення щодо внесення змін до статті 7 Закону України «Про освіту», якими гарантується право на використання в закладах освіти, у яких є класи (групи) з навчанням мовами національних меншин (спільнот), мови національної меншини поряд з державною мовою.

Згідно із зазначеним листом, мова національної меншини (так само, як і національна символіка кожної національної меншин (спільноти) може використовуватися в закладі освіти, у якому є класи (групи) з навчанням мовами національних меншин, які є офіційними мовами Європейського Союзу, на перервах, під час церемонії першого дзвінка, проведенні гуртків, концертів, флешмобів, інших заходів, зустрічей, засідань, у процесі створення іміджу закладу, зокрема на його вебсайті.

Зауважуємо також, що обов'язкова ділова документація у закладах освіти з класами (групами) з навчанням мовами національних меншин може бути оформлена двома мовами: поряд із державною мовою – мовою національної меншини, яка є офіційною мовою ЄС.

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів
у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році

3. ІНОЗЕМНІ МОВИ

Вивчення у закладах загальної середньої освіти іноземних мов у 2024/2025 навчальному році здійснюватиметься за декількома Державними стандартами та типовими освітніми програмами:

у **1–4 класах** - за Державним стандартом початкової освіти, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 року №87, та Типовою освітньою програмою, розробленою під керівництвом О. Я. Савченко або Типовою освітньою програмою, розробленою під керівництвом Р. Б. Шияна.

у **5–7 класах** - за Державним стандартом базової середньої освіти, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 року № 898, Типовою освітньою програмою, затвердженою наказом МОН 19 лютого 2021 року за № 235 (у редакції наказу МОН від 09.08.2024 № 1120), [модельними навчальними програмами](#), яким наказом МОН від 12 липня 2021 року № 795 надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»:

модельна навчальна програма «Іноземна мова. 5-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Редько В. Г., Шаленко О. П., Сотникова С. І., Коваленко О. Я., Коропецька І. Б., Якоб О. М., Самойлюкевич І. В., Добра О. М., Кіор Т. М.);

модельна навчальна програма «Іноземна мова. 5-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Зимомря І. М., Мойсюк В. А, Трифан М. С., Унгурян І. К., Яковчук М. В.);

модельна навчальна програма «Друга іноземна мова. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Редько В. Г., Шаленко О. П., Сотникова С. І., Коваленко О. Я., Коропецька І. Б., Якоб О. М., Самойлюкевич І. В., Добра О. М., Кіор Т. М., Мацькович М. Р., Глинюк Л. М., Браун Є. Л.).

Заклад освіти визначає перелік навчальних предметів та/або інтегрованих курсів для реалізації кожної освітньої галузі, а також предмети / курси вибіркового освітнього компонента з урахуванням освітніх потреб учнівства, що відображається у навчальному плані освітньої програми закладу освіти.

Другу іноземна мова (не менше двох годин на тиждень) включають до навчального плану освітньої програми за вибором закладу освіти як *вибірковий освітній компонент* за рахунок годин навчального навантаження для перерозподілу між освітніми компонентами. *Кількість навчальних годин*,

визначену в навчальному плані закладу освіти на вивчення другої іноземної мови, **не зараховують до максимального показника** кількості годин, визначеного на мовно-літературну освітню галузь.

Спираючись на модельні навчальні програми, заклад освіти може розробляти навчальні програми предметів, білінгвальних курсів, інтегрованих курсів, що мають містити опис результатів навчання в обсязі не меншому, ніж визначено Державним стандартом та/або відповідними модельними навчальними програмами. Формування змісту навчальних предметів, білінгвальних курсів, інтегрованих курсів може здійснюватися шляхом упорядкування в логічній послідовності результатів навчання кількох освітніх галузей, однієї освітньої галузі або її окремих складників.

Освітній процес у **8–9 класах** здійснюватиметься за Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1392; Типовою освітньою програмою закладів загальної середньої освіти II ступеня, затвердженою наказом МОН від 20.04.2018 № 408; [навчальними програмами з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов. 5-9 класи. Англійська мова. Німецька мова. Французька мова. Іспанська мова.](#)

Освітній процес у **10–11 класах** здійснюватиметься за Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1392; Типовою освітньою програмою закладів загальної середньої освіти III ступеня, затвердженою наказом МОН від 20.04.2018 № 407 (у редакції наказу МОН від 28.11.2019 № 1493); [навчальними програмами з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов. 10-11 класи. Англійська мова. Німецька мова. Французька мова. Іспанська мова.](#)

Організація дистанційного навчання англійської мови у закладах загальної середньої освіти

Якість освіти на всіх рівнях залишається головним завданням освітньої галузі за будь-яких умов. Функціонування системи освіти під час надзвичайних ситуацій характеризується інтенсивним пошуком нових підходів до навчання, інноваційних форм організації освітнього процесу, ефективних педагогічних та інформаційних технологій.

Швидкий перехід до нових режимів роботи, використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, психологічний та емоційний стани вчительства та учнівства стали викликами для освіти XXI сторіччя. Вагомим значенням набуває питання створення безпечного та комфортного освітнього середовища для забезпечення якісного навчання, розвиток компетентностей і забезпечення підтримки, як учнівства, так і вчительства. Досягнення цих завдань реалізується за активної взаємодії вчителів, учнів, адміністрації закладів загальної середньої освіти та батьків, а також за наявності відповідних технічних можливостей.

У межах проекту «Підтримка дистанційного навчання англійської мови» (SDELE), що впроваджується Американськими Радами з міжнародної освіти у співпраці з Міністерством освіти і науки України та за підтримки Регіонального офісу з англійської мови (RELO) Посольства США, на підставі гранту Державного департаменту США була розроблена Типова програма підвищення кваліфікації вчителів англійської мови закладів загальної середньої освіти «Програма віддаленого навчання англійської мови для закладів загальної середньої освіти». Програма затверджена наказом Міністерства освіти і науки від 09.05.2023 № 539.

Задля глибинного розуміння особливостей віддаленого учіння та навчання Програма передбачає опанування педагогічними працівниками новими інструментами, новітніми методиками та стратегіями віддаленого навчання; використання різноманітних форм та прийомів, що допоможуть учнівству самостійно мислити, ефективно спілкуватися, співпрацювати та творити в умовах кризових та надзвичайних ситуацій. Програма також розглядає способи виконання Державного стандарту та навчальних програм з іноземних мов, розвитку наскрізних умінь, формування ключових компетентностей, розвитку рефлексивних умінь як в учнівства, так і в педагогічних працівників у віддаленому та змішаному режимах. Для практичного використання та на допомогу вчителю в межах проекту підготовлено навчально-методичний посібник для вчителів англійської мови «Поглиблюємо розуміння віддаленого навчання» (*Insights into Remote Learning and Teaching*).

Цей Посібник можна використовувати як самостійний ресурс / довідник, а також як основне джерело змісту курсів підвищення кваліфікації в обласних закладах післядипломної освіти вчителів України. Він розрахований на вчителів усіх кваліфікаційних категорій та рівнів середньої освіти в Україні (початкового, базового середнього, профільного середнього).

Головною метою Посібника є не лише вдосконалення віддаленого навчання англійської мови через поради щодо ефективного використання наявних технологій (комп'ютери, мобільні телефони, програмне забезпечення та онлайн-платформи). Він загалом сприяє подальшому розвитку професійної компетентності вчительства, допомагаючи йому поглибити розуміння комунікативних підходів до навчання мови, важливості контекстно-орієнтованого навчання, ефективності автентичних завдань і активностей, необхідності використовувати техніки та активності, що сприяють соціально-емоційному розвитку здобувачів освіти.

Посібник не варто розглядати як наукову роботу чи підручник. Це переважно добірка ідей, порад та інструментів, які можна використовувати – як вони є – або після ретельного обмірковування й адаптації. Стиль Посібника неформальний із великою кількістю розмовних дискурсивних маркерів, ніби авторський колектив обговорює серйозні речі з учителями в дружній учительській.

Усі покликання на зовнішні ресурси в Посібнику були дійсними на момент доступу, який вказано в розділах «Використана література» та «Рекомендовані ресурси».

Посібник містить сім стислих глав. Кожна з них розглядає важливі чинники, складники та напрями віддаленого учіння та навчання, пропонуючи легкі для

сприймання практичні поради вчительству. Досліджуючи відмінності та подібності між віддаленим і очним навчанням, Посібник демонструє, що найкращі практики очного навчання є й найкращими практиками віддаленого навчання. Змінюються лише режим та засоби.

Теми супроводжуються покликаннями на зовнішні матеріали, онлайн-платформи та інструменти, які стануть у пригоді вчительству як для власного професійного розвитку, так і для використання на уроках. Заслуговує на особливу увагу наскрізна тема соціально-емоційного навчання, що пов'язана з роботою в надзвичайних ситуаціях, зокрема під час воєнного стану, пандемії, карантину тощо.

Важливо зауважити, що будь-які шаблони, фрагменти та плани уроків, моделі планування, інструменти, представлені у Посібнику, є орієнтовними та не вважаються універсальними або обов'язковими.

Посібник можна завантажити за покликанням <https://americancouncils.org.ua/download/sdele-teachers-guide/>

Рекомендації щодо оцінювання

У 2024/2025 навчальному році оцінювання та фіксація результатів навчальних досягнень учнів початкової школи (1–4 класи) здійснюється відповідно до наказів Міністерства освіти і науки України від 02.09.2020 року № 1096 [«Про внесення змін до методичних рекомендацій щодо заповнення Класного журналу учнів початкових класів Нової української школи»](#) та від 13.07.2021 р. № 813 [«Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання учнів 1-4 класів закладів загальної середньої освіти»](#).

Для учнів **5–7 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти**, оцінювання здійснюється відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 02.08.2024 № 1093 [«Про затвердження рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання»](#). Основними видами оцінювання результатів навчання учнівська є формувальне, поточне, тематичне та підсумкове: семестрове, річне. За вибором закладу оцінювання може здійснюватися за власною шкалою або за системою оцінювання, визначеною законодавством. За умови використання власної шкали заклад має визначити правила переведення загальної оцінки результатів навчання семестрового та річного оцінювання до системи, визначеної законодавством, для виставлення у Свідоцтві досягнень. Семестрове та річне оцінювання результатів навчання здійснюють за 12-бальною системою (шкалою), а його результати позначають цифрами від 1 до 12.

Заклади освіти мають право на свободу вибору форм, змісту та способів оцінювання за рішенням педагогічної ради.

Формувальне оцінювання, окрім рівневого або бального, може здійснюватися у формі самооцінювання, взаємооцінювання учнівства, оцінювання вчителем / учителькою з використанням окремих інструментів (карток, шкал, щоденника спостереження вчителя / учительки, портфоліо результатів навчальної діяльності учнівства тощо).

Основною ланкою в системі контролю в закладах загальної середньої освіти є поточний контроль, що проводиться систематично з метою встановлення рівнів опанування та здійснення корегування щодо застосовуваних технологій навчання. Основна функція поточного контролю – навчальна. Запитання, завдання, тести, тощо спрямовані на закріплення вивченого матеріалу й повторення пройденого, тому індивідуальні форми доцільно поєднувати з фронтальною роботою класу.

Тематичне оцінювання пропонується здійснювати для учнів початкової школи на основі поточного оцінювання, для учнів 5–7 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти, – за потреби, для отримання інформації щодо рівня досягнення очікуваних результатів навчання, визначених в окремому елементі навчальної програми (тема / розділ тощо). Результати тематичного оцінювання можуть бути використані для коригування освітнього процесу з урахуванням проведених діагностичних робіт. Систему (кількість і зміст) діагностичних робіт учитель / учителька визначає самостійно залежно від навчальної ситуації, та, у разі потреби, вносить зміни до календарно тематичного плану. Діагностичну роботу проводять з метою:

- визначення якісних і кількісних характеристик оволодіння певною частиною навчального матеріалу відповідно до очікуваних результатів навчання;
- виявлення утруднень в навчальній діяльності учнівства;
- коригування навчального процесу;
- прогнозування результатів навчання на наступному етапі опанування програмовим матеріалом.

Діагностична робота може бути комплексною або складатися з певного формату завдання: лексичні, граматичні тести, завдання для перевірки рівня сформованості чотирьох видів мовленнєвої діяльності (сприймання усної інформації, письмового тексту, усна взаємодія та продукування, письмова/онлайн взаємодія). У класному журналі в графі «Зміст уроку» фіксується проведення діагностичної роботи, відповідний бал / рівень – поряд із прізвищем учня / учениці.

Фіксацію оцінки за ведення зошита в класному журналі здійснюють за 12-бальною або рівневою шкалою.

Підсумкове *оцінювання за семестр* здійснюють за групами результатів навчання, що передбачені Критеріями оцінювання за освітніми галузями, з урахуванням різних форм і видів навчальної діяльності. Для формування висновків щодо рівня досягнення обов'язкових результатів навчання за семестр учитель / учителька може запропонувати учнівству:

1) виконати комплексну підсумкову роботу, завдання якої дозволяють установити результати навчання за всіма групами результатів, визначеними в Критеріях оцінювання за освітніми галузями;

2) виконати окремі підсумкові роботи для кожної групи результатів, визначеної у Критеріях оцінювання за освітніми галузями.

Відомості, отримані під час підсумкового семестрового оцінювання результатів навчання, застосовують для вироблення навчальних цілей на

наступний період, визначення труднощів, що постали перед здобувачами освіти, та коригування освітнього процесу.

У Свідоцтві досягнень виставляють семестрові оцінки за групами результатів. На підставі оцінок за групами результатів виставляють загальну оцінку за семестр.

Завдання для проведення семестрового контролю складають на основі програми; вони мають охоплювати найбільш актуальні розділи й теми вивченого матеріалу; їх розробляють із урахуванням рівня навченості учнівства, що дає змогу реалізувати диференційований підхід до навчання. Звертаємо увагу, що «Контроль» не є контрольною роботою і може бути комплексним та проведеним у формі тестування. Фіксацію записів тематичного та семестрового оцінювання проводять в окремому стовпці без дати. Оцінку за семестр ставлять на основі оцінок контролю груп загальних результатів.

Під час укладання календарно-тематичного плану вчитель / учителька визначає дату проведення перевірки рівня сформованості певної групи загальних результатів (контроль аудіювання; контроль говоріння; контроль читання; контроль письма). Рішення про проведення комплексного контролю ухвалює вчитель / учителька залежно від об'єктивних умов здійснення освітнього процесу. Факт проведення контролю зазначають у класному журналі в графі «Зміст уроку». Оцінку за роботу фіксують без дати після останньої тематичної оцінки в семестрі (у разі її проведення). У разі відсутності учня / учениці на уроці, оцінку за контроль певної групи загальних результатів ставлять на основі педагогічного спостереження впродовж семестру.

Оцінка за семестр може бути скоригованою.

Основні принципи оцінювання навчальних досягнень учнівства з іноземних мов єдині для всіх форм організації освітнього процесу: офлайн, онлайн, чи змішано, синхронно чи асинхронно. Кожен вчитель / кожна вчителька володіє інформацією про те, які ресурси доступні його учнівству. Щоб обрати найкращий підхід до оцінювання, варто відповісти на такі запитання:

Яка мета оцінювання?

Наприклад, можна оцінювати учнів для того, щоб:

- вирішити який клас / рівень підходить учню чи учениці;
- визначити напрямок навчання;
- отримати дані щодо прогресу учня чи учениці;
- зробити зріз знань.

Що саме необхідно оцінювати? Яка саме інформація необхідна для досягнення визначеного результату?

Наприклад, необхідно визначити рівень розвитку навички читання, або дати оцінку спроможності використовувати якийсь конкретне вміння, скажімо, робити презентацію.

Який найкращий шлях для отримання визначеної інформації?

Вчитель / учителька має знайти баланс між різними, буває розбіжними, факторами оцінювання, як-от:

Чіткість. Чи обраний метод оцінює необхідні вміння та навички? До прикладу, завдання прочитати вголос абзац тексту підходить для визначення рівня вимови учня чи учениці. Утім, таке завдання не надасть вичерпну

інформацію щодо інших аспектів мовленнєвої компетентності говоріння, таких як використання повних речень, уміння підтримувати бесіду, влучне застосування словникового запасу та граматичних конструкцій під час говоріння.

Надійність. Максимальна точність результату оцінювання досягається шляхом зменшення факторів, що можуть викривити результат оцінювання. Одним з таких факторів можуть бути набуті знання з теми. Наприклад, може виявитися різюча різниця в результатах усного тестування учня / учениці, якщо в одному випадку дати йому / їй завдання описати рідне місто, а в другому – поділитися своїми думками щодо незнайомої або нецікавої теми.

Доцільність. Наскільки аспект оцінювання наближений до використання англійської мови в життєвих ситуаціях? Чи сприймає учень / учениця оцінювання доцільним для його / її життя, самореалізації, подальшої діяльності, громадянської активності, навчання?

Вплив. Чи обраний метод оцінювання має позитивний або негативний вплив на навчання та розвиток учня / учениці? Чи стимулює він до продовження навчання та покращення знань?

Практичність. Будь-яка ситуація має обмеження в часі та ресурсах, що суттєво впливає на оцінювання. Наприклад, дати завдання написати есе та здати електронну версію в певний проміжок часу є чітким, надійним та доцільним оцінюванням, але, якщо учень / учениця не має доступу до ПК і буде виконувати завдання на смартфоні, то таке оцінювання стає непрактичним і ненадійним.

Підсумкове оцінювання. Підсумкове оцінювання полягає в тому, щоб дати оцінку результатам навчання учня / учениці в конкретний момент навчального процесу. Воно може втілюватися в коротких тестових роботах, тематичних, семестрових та річних контрольних, оцінюванні окремих завдань. Важливо готувати учнівство до оцінювання, тому перед тестуванням або перевіркою знань необхідно виокремити час на те, щоб учні й учениці ознайомилися з форматом оцінювання, щоб вони знали, що саме буде оцінюватися і з якою метою. Необхідно впевнитися, що учні й учениці розуміють поставлені завдання та правила, мають удосталь можливостей для практики до оцінювання.

Відкрите оцінювання, тобто учень / учениця може використовувати будь-які тексти або матеріали, які стануть в потребі. Зазвичай його проводять протягом довшого проміжку часу (48 годин або навіть декілька днів). Часто учневі / учениці потрібно проводити дослідницьку діяльність та залучати онлайн-ресурси. Такі завдання зазвичай найбільш наближені до використання іноземної мови в життєвих ситуаціях, наприклад, академічне письмо вимагає від учня / учениці вміння знайти та опрацювати інформацію, оформити покликання на відповідні використані джерела.

Проектні завдання можуть втілюватися в різних форматах, таких як презентації, створення листівок, постерів та інше. Під час такого оцінювання визначають не тільки рівень володіння мовою, а й навички ХХІ століття, такі як співпраця, комунікація, креативність.

Учнівське портфоліо: паперові чи цифрові портфоліо – це відображення розвинутих навичок учня / учениці, з наведеними прикладами його/її робіт, що

спонукає вчителя / учительку надати відгук та резюме щодо процесу навчання учня / учениці та розвиває учнівську самостійність, критичне мислення.

Формувальне оцінювання. Навчальна практика вимагає від вчительства постійного збору даних щодо рівня володіння мовою учнівством – що він / вона осягнув та вміє робити. Іншими словами, необхідне формувальне оцінювання, що спрямоване на формування напрямку навчання учнівства через аналіз його / її навичок на даний момент, визначення цілей та етапів навчального процесу, а також параметрів успішного досягнення визначених цілей. Це визначення відповідей на питання “Де я?”, “Що далі мені необхідно вивчити?”, “Який вигляд має досягнення цілей?”. Таким чином створюється постійна взаємодія між учнівством і вчительством, регулярні та конструктивні коментарі від вчителя / вчительки щодо успіхів учня / учениці допомагають ефективно просуватися в розвитку та навчанні. Щоб учнівство було успішним, йому необхідно розуміти, що вже засвоєно і якими навичками в якій мірі воно володіє.

Спостереження: створення ситуацій, у яких вчительство має можливість спостерігати за невимушеним використанням учнівством мови, наприклад, групова або проектна робота.

Швидкі тести: автоматизовані тести (на різноманітних ресурсах та вебсайтах) або короткі тести на пройденій матеріал спонукають взаємодію з учнівством і надають можливість продемонструвати набуті знання.

Опитування: самоаналіз надає можливість не тільки розвивати навички XXI століття, такі як критичний аналіз, але і створює простір для формувального оцінювання та взаємодії з вчителем / учителькою або/та учнями, надає учневі / учениці відчуття відповідальності за своє навчання. Може бути у форматі опитувальника чи списку стверджень типу “Я можу” зі шкалою оцінювання.

Мікротексти: короткі письмові завдання, такі як: завершити речення, написати визначення, створити список, навіть використання чату для обговорення теми, дає змогу учневі / учениці продукувати письмову взаємодію, на основі якої можна проаналізувати досягнення у сфері письма. Оскільки формувальне оцінювання має бути безперервним та постійним, вчительству рекомендовано мати бланки для формувального оцінювання та регулярно їх заповнювати (наприклад, раз на семестр, раз на чверть). У бланку можуть відображатися такі пункти, як ключові компетентності; обсяг граматичних конструкцій та словникового запасу; критерії успіху; подальші кроки; коментарі вчителя / учительки тощо.

З наведених вище рекомендацій та прикладів можна зробити висновок, що підсумкове та формувальне оцінювання часто використовують схожі завдання та тестування. Наприклад, семестрова контрольна робота надає оцінку результатів навчання учня / учениці за семестр та може бути використана для формувального оцінювання в ракурсі аналізу поточного стану вивчення мови, після якого є можливість встановити цілі для подальшого навчання. Інший приклад – це робота над проектом: за результатами презентації проекту виставляють оцінки учням (підсумкове оцінювання), а під час роботи над проектом учитель / вчителька має нагоду провести спостереження для формувального оцінювання і використати зібрані дані для надання обґрунтованого коментаря.

Щодо перевірки зошитів. У початковій школі (1–4 класи) зошити перевіряють після кожного уроку в усіх учнів. У 5–9 класах зошити перевіряють один раз на тиждень. У 10–11 класах у зошитах перевіряють найбільш значимі роботи, але з таким розрахунком, щоб один раз на місяць перевіряти роботи всіх учнів. До виправлення помилок у письмових роботах учителі можуть підходити диференційовано, ураховуючи вікові особливості учнівства та рівень сформованості відповідного вміння в конкретних учня / учениці: виправляти помилки власноруч; підкреслювати слово / вислів тощо з помилкою; підкреслювати саму помилку з метою самостійного виправлення її учнем / ученицею; позначати рядок, у якому є помилка, на полях з метою самостійного пошуку та виправлення помилки учнівством.

Відповідно до загальних **вимог до ведення класного журналу**, «Записи в журналі ведуть державною мовою. З іноземних мов частково допускається запис змісту уроку та завдання додому мовою вивчення предмета». Зошити підписують виучуваною мовою.

Поділ класів на групи здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002 № 128. При поглибленому вивченні іноземної мови клас ділиться на групи з 8–10 учнів у кожній (не більше ніж 3 групи); при вивченні іноземної, що не є мовою навчання, а вивчається як предмет, – клас чисельністю понад 27 учнів ділиться на 2 групи.

Принадгідно інформуємо, що у зв'язку із прийняттям Закону України «Про застосування англійської мови в Україні» **навчання англійської мови в закладах дошкільної освіти з 2027 року стане обов'язковим.**

Навчання англійської мови в закладах дошкільної освіти є важливим складником всебічного розвитку дитини та має на меті надати базові вміння, які стануть основою для продовження її вивчення в початковій школі. Ураховуючи зростаюче значення англійської мови як міжнародної, раннє знайомство дітей з цією мовою відкриває перед ними широкі можливості для подальшого навчання та самореалізації.

Дошкільний вік є ключовим періодом для мовного розвитку, оскільки діти в цьому віці надзвичайно сприйнятливі до нової інформації та легко засвоюють іноземні мови. Важливо, щоб навчання англійської було органічним та природним процесом, який приносить задоволення та стимулює дитячу цікавість.

Основні завдання навчання англійської мови в закладах дошкільної освіти передбачають:

- формування базових мовних навичок: слухання, говоріння, розуміння простих слів та фраз;
- розвиток позитивного ставлення до вивчення іноземних мов;
- стимулювання когнітивного та соціального розвитку дітей через мовну взаємодію;
- виховання культурної обізнаності та толерантності через знайомство з англійськими традиціями та культурою.

Освітня діяльність у дошкільному віці характеризується поєднанням обов'язкових результатів досягнень і бажаних результатів у таких видах мовленнєвої діяльності, як говоріння, аудіювання, читання та письмо. Для забезпечення наступності обов'язкові результати досягнень узгоджують із Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти. Проте, спираючись на психофізіологічні особливості дітей дошкільного віку та відсутність дескрипторів у зазначених Рекомендаціях для цієї вікової категорії, розвиток таких мовних умінь, як письмо та читання, відбувається опосередковано: діти сприймають інформацію, представлену на письмі, пасивно та можуть копіювати деякі елементи за взірцем. Завданням дошкільної освіти стає розвиток зацікавленості до писемного мовлення і готовності до письма в початковій школі.

Важливо зазначити, що успіх у навчанні англійської мови залежить від професіоналізму вихователів, використання сучасних методик та матеріалів, а також тісної співпраці з батьками. Ефективне навчання потребує створення комфортного та стимулюючого середовища, де кожна дитина відчуває підтримку та заохочення.

Для досягнення цих цілей рекомендуємо використовувати інтегративні методи навчання, які містять ігри, музику, рухливі активності, сторітелінг та інші інтерактивні форми роботи. Це дозволяє дітям природним чином засвоювати нову мову, розвиваючи при цьому креативність, уяву та комунікативні навички.

Так, Cambridge University Press and Assessment спільно з видавництвом «Лінгвіст» та Командою підтримки реформ Міністерства освіти і науки України готують методичний курс для вчителів англійської мови / вихователів, які навчають англійської мови дітей в закладах дошкільної освіти. Цей курс спрямований на допомогу вихователям у плануванні та проведенні занять з англійської мови для дітей дошкільного віку, забезпечуючи їх ефективність та відповідність віковим особливостям і потребам маленьких учнів. Більше інформації за покликанням <https://publishing.linguist.ua/metodychnyj-kurs-dlya-vyhovateliv-anglijskoyi-movy-u-dytyachyh-sadkah/>.

Також для проведення занять з дошкільниками пропонуємо використовувати матеріали від Oxford University Press <https://www.britishcouncil.org/english/timmy> (час навчання з Тіммі) та British Council: <https://learnenglishkids.britishcouncil.org/listen-watch/short-stories> (короткі оповідання), <https://learnenglishkids.britishcouncil.org/listen-watch/songs> (пісні), <https://learnenglishkids.britishcouncil.org/print-make> (роздруківки).

Крім того, поради з навчання англійської мови для вихователів та батьків постійно розміщують у Viber-каналі «НУМО для дошкілля» за покликанням <https://invite.viber.com/?g2=AQBa26LT1fe3mVJncYRk1TiP4BpUrHpeJcu%2BuVz0aMhLAP9hrtoDxcXgk1TTn6%2FQ>.

Додаток до листа МОН
від 30.08.2024 № 1.1/15776-24

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів
у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році

4. МАТЕМАТИЧНА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ

Реалізація математичної освітньої галузі в 5–7 класах закладів загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році буде здійснюватися відповідно до [Типової освітньої програми для 5 - 9 класів](#), затвердженої наказом МОН 19.02.2021 № 235 (у редакції наказу МОН від 09.08.2024 № 1120).

Згідно з новою редакцією Типової освітньої програми для 5–9 класів (додатки 1, 2) для реалізації галузі у 5–7 класах визначено мінімальну (4 години на тиждень) і максимальну (6 годин на тиждень) кількість годин навчального навантаження. В освітній програмі заклад освіти визначає кількість навчальних годин на реалізацію галузі в межах заданого діапазону і може збільшити (порівняно з типовим навчальним паном) кількість годин на реалізацію галузі, використовуючи для цього години навчального навантаження, визначені типовим навчальним планом для перерозподілу між освітніми компонентами.

У 2024/2025 навчальному році вивчення математики у 5–7 класах буде здійснюватися відповідно до вимог [Державного стандарту базової середньої освіти](#) (далі – ДСБО) та [модельних навчальних програм](#), рекомендованих Міністерством освіти і науки України.

Обравши модельну навчальну програму, учитель / учителька на її основі складає навчальну програму, у якій зазначає послідовність й орієнтовний час вивчення тем у певному класі. У модельній навчальній програмі автори пропонують послідовність вивчення тем, зміст і види навчальної діяльності, які є орієнтовними. Тому з модельної навчальної програми вчитель / учителька до кожної теми навчальної програми добирає з-поміж запропонованих або ж додає ті елементи змісту й способи діяльності, що в умовах певного навчального закладу й класу є найоптимальнішими для кожного учня / учениці та для учнівської спільноти класу.

Математична освіта семикласників реалізується через окремі навчальні предмети (алгебра, геометрія) або інтегрований курс (математика). Заклад освіти може обирати кількість тижневих навчальних годин на вивчення навчальних предметів/інтегрованого курсу в межах від мінімальної (4 год.) до максимальної (6 год.) кількості годин, визначених для галузі, і розподіляти години навчального навантаження між окремими предметами галузі.

Пропонуємо варіанти можливого розподілу годин навчального навантаження.

	Кількість тижневого навчального навантаження		
	мінімальна	рекомендована	максимальна
Інтегрований курс	4	5	6
Алгебра	2,5	3	3,5
Геометрія	1,5	2	2,5

За змістовим наповненням **алгебра 7 класу** інтегрує такий навчальний матеріал: цілі вирази, рівняння та їх системи, функції, елементи стохастичності. Відбувається поступове оволодіння алгебраїчними методами, збільшується питома вага задач комбінаторного, ймовірнісного характеру, задач із логічним навантаженням, розв'язання яких передбачає використання спеціальних засобів аналізу даних.

Зміст **геометрії 7 класу** містить геометричні фігури та їх властивості, аксіоми, означення, теореми та методи їх доведення, основні задачі на побудову. Поглиблюються і систематизуються відомості про геометричні величини. Використовуються властивості й ознаки паралельності прямих, рівності трикутників під час доведення теорем і розв'язування задач.

Вивчення **інтегрованого курсу «Математика»** передбачає суттєве посилення зв'язків між алгеброю і геометрією. Ідеться про взаємопроникнення геометричних методів і образів в алгебру, і навпаки, про геометричну інтерпретацію алгебраїчних залежностей і аналітичне тлумачення геометричних фактів.

Навчання математики ґрунтується на засадах компетентнісного, діяльнісного, особистісно зорієнтованого, інтегрованого та аксіологічного підходів. Необхідною умовою набуття семикласниками компетентностей є діяльнісний підхід до навчання, який передбачає включення учнівства до різних видів педагогічно доцільної навчально-пізнавальної діяльності, засвоєння не лише формально-логічних, а й операційних знань, оволодіння способами міркувань, які застосовуються в математиці. Увагу потрібно приділяти практичним, дослідницьким та проектним роботам різного виду, розв'язуванню компетентнісних задач.

Наразі необхідне посилення практико орієнтованого підходу до навчання математики, перенесення акцентів зі збільшення обсягу відомостей, призначених для засвоєння учнівством, на вироблення в нього умінь використовувати їх для досягнення певних цілей. Курс математики 7-го класу має пронизувати розв'язування задач практичного змісту, основними функціями яких є ілюстрація застосування математичних знань, розвиток логічного, критичного мислення. Рекомендовано розширювати коло прикладних задач, приділяти увагу завданням на конструювання і моделювання. Варто пропонувати учням й ученицям не тільки розв'язувати тренувальні вправи, але й виконувати завдання на розширене відтворення уявних або реальних ситуацій за умовами сюжетних задач, застосовувати різні види моделювання прикладних задач (вербальне, схематичне, табличне, графічне, символічне). Успішна реалізація прикладної спрямованості передбачає, щоб зміст навчання враховував

етапи застосування математики на практиці (формалізацію, розв'язування задачі в межах побудованої моделі, інтерпретацію отриманого результату). Рекомендовано посилювати зв'язки між планіметричними і стереометричними фігурами (фігури на площині ілюструються як елементи просторових фігур), більше уваги приділяти конструктивному підходу до означення математичних понять, що робить їх доступними для учнів (означення поняття спирається або на малюнок, або на побудову відповідного математичного об'єкта, або на розгляд життєвої ситуації).

Доступність учнівству навчальних текстів, можливість самостійно їх опрацювати – одна з важливих вимог до організації освітнього процесу, що досягається поєднанням логічної строгості та наочності. Семикласники краще засвоюють пропонований зміст, якщо він достатньо візуалізований і спирається на їх життєвий досвід. Тому доцільно вивчення математичних фактів розпочинати з аналізу емпіричного матеріалу (прикладів із довкілля, моделей, практичних ситуацій, фактів з інших навчальних предметів тощо). При цьому наочність має виконувати не лише ілюстративну, а й евристичну роль, сприяти створенню в учнівства випереджального уявлення про зміст нового навчального матеріалу, полегшувати його сприйняття та розуміння.

Важливою умовою організації освітнього процесу є вибір раціональної системи методів і прийомів активного навчання, зокрема змішаного, використання ІКТ у поєднанні з традиційними засобами. Рекомендовано, щоб форми організації освітнього процесу враховували види навчальної діяльності, які містять обрані освітнім закладом модельні навчальні програми, а також були спрямовані на подолання викликів, зумовлених особливостями освітнього процесу в умовах воєнного стану, зокрема і подолання навчальних втрат.

На початку 7 класу необхідно одразу запланувати роботу щодо виявлення та подолання навчальних втрат учнівства, яку доцільно здійснювати в 3 етапи:

- I – виявлення навчальних втрат учнівства за курс математики 5–6 класів;
- II – робота з подолання виявлених навчальних втрат;
- III – оцінка результатів проведеної роботи.

Для діагностики доцільно використати вже готові тестування за курс математики 5–6 класу на платформі Всеукраїнська школа онлайн. За допомогою первинного діагностичного тестування (https://lms.e-school.net.ua/courses/coursev1:SURGe+math_7_1+2022_10/about) зручно організувати I етап, а за допомогою вторинного діагностичного тестування (https://lms.e-school.net.ua/courses/coursev1:SURGe+math_7_2+2023_07/about) – III етап. Для організації II етапу, тобто роботи з подолання виявлених втрат, вчителю / вчительці необхідно: адаптувати навчальні програми, використати внутрішньопредметні та міжпредметні зв'язки, подбати про доступність викладу, наявність циклічних повторень, вправ на стабілізацію емоційного стану учнівства, впровадження диференційованого навчання та формувального оцінювання.

За умови очного навчання важливо завчасно продумати та підготувати певні види навчальної діяльності для організації освітнього процесу в укритті під час тривоги.

Зміст, засоби і методи навчання мають бути спрямовані на досягнення визначених ДСБСО обов'язкових результатів навчання, яких учень / учениця має досягнути в процесі навчання і які підлягають оцінюванню. Основними видами оцінювання є формувальне, поточне та підсумкове. Поточне оцінювання є формувальним, тобто це оцінювання «в процесі», яке дає змогу вчителю / вчительці зрозуміти, як краще підготувати учнів / учениць до підсумкового оцінювання (тематичного, семестрового, річного). Підсумкове (тематичне, семестрове, річне) оцінювання результатів навчання передбачає зіставлення досягнутого з обов'язковими результатами, визначеними для певного класу згідно з ДСБСО. Семестрове оцінювання передбачає оцінювання груп загальних результатів і загальну оцінку результатів навчання. Метою тематичного оцінювання є проміжне контролювання за всіма видами робіт, виконаних протягом вивчення теми чи її частини. У разі потреби вчитель / учителька може на свій розсуд провести підсумкову (тематичну) роботу. У зв'язку із цим рекомендуємо такий алгоритм діяльності вчителя / вчительки й учнів та учениць під час організації навчання: 1) чітко формулювати зрозумілі для учнів / учениць очікувані результати навчання (за групами результатів і за критеріями оцінювання їх); 2) наводити приклади завдань і видів діяльності з аналізом за критеріями оцінювання результатів виконання; 3) оперативно й доступно надавати учням / ученицям зворотний зв'язок щодо досягнення ними очікуваних результатів навчання; 4) вчасно коригувати процес навчання для досягнення його очікуваних результатів.

У 7 класах закладів загальної середньої освіти пропонуємо працювати за підручниками, що за результатами конкурсного відбору отримали гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». Електронні версії підручників для вивчення курсу розміщено в електронній бібліотеці ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://lib.imzo.gov.ua/>).

Звертаємо увагу, що використання навчальних посібників, зошитів з друкованою основою, що доповнюють зміст підручників, утворюють разом з ними навчальні комплекти, є обов'язковим і може мати місце в освітньому процесі лише за умови дидактичної доцільності навчальних видань для реалізації нових підходів у роботі з учнівством, дотримання вимог щодо уникнення перевантаження та добровільної згоди усіх батьків учнівства класу на фінансове забезпечення.

У 2024/2-25 навчальному році вчителі, які обрали підручники з алгебри і геометрії для 7 класу авторського колективу Г. Бевз, В. Бевз, Д. Васил'єва, Н. Владімірова зможуть на безоплатній основі під'єднати учнів 7 класів, у яких вони викладають, до інтерактивної гейміфікованої платформи GIOS, яка не тільки пропонує захопливі анімовані уроки за актуальною шкільною програмою, а й сприяє розвитку критичного мислення, доповнює та поглиблює шкільний курс математики.

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів
у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році

5. ПРИРОДНИЧА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ

Головною новацією організації навчання природничих предметів у Новій українській школі є *цілісність, неперервність і наступність* у досягненні *обов'язкових результатів навчання*, визначених [Державним стандартом базової середньої освіти](#) (далі – ДСБО).

Для кожної освітньої галузі в ДСБО:

сформульовано єдину для всіх рівнів загальної середньої освіти *мету*;
окреслено *компетентнісний потенціал*, який дає змогу в межах галузі формувати всі *ключові компетентності* через розвиток умінь, ставлень і базові знання;

схарактеризовано обов'язкові результати навчання учнів / учениць.

Метою природничої освітньої галузі є формування особистості учня / учениці, який / яка:

знає і розуміє основні закономірності живої і неживої природи;

володіє певними вміннями досліджувати її;

виявляє допитливість;

усвідомлює на основі здобутих знань і пізнавального досвіду *цілісність* природничо-наукової картини світу;

може оцінити вплив природничих наук, техніки і технологій на сталий розвиток суспільства і ймовірні наслідки людської діяльності в природі;

взаємодіє відповідально з довкіллям.

Компетентнісний потенціал природничої освітньої галузі наведено у Додатку 9 [ДСБО](#). Саме там зазначено базові знання, які структуровано за складниками:

методологія природничих наук;

науковий світогляд і цілісна природничо-наукова картина світу;

астрономічний, біологічний, географічний, фізичний і хімічний складники.

Згідно з новою структурою загальної середньої освіти 5–6 класи — це адаптаційний цикл навчання, 7–9 класи — цикл базового предметного навчання.

З огляду на те, що *змістові питання* строго не розподілено за цими циклами навчання, їх розглядають і в *адаптаційному* циклі навчання в 5–6 класах, і під час *предметного* навчання у 7–9 класах. Тобто структура шкільної природничої освіти є *концентрично-спіральною*. У 5–6 класах усі *базові знання*

визначені в Додатку 9 ДСБО, закладають на *пропедевтичному* рівні в *інтегрованих курсах*, а у 7–9 класах структурують за *навчальними предметами* й поглиблюють.

Зважаючи на те, що окремого навчального предмета *астрономія* у типовому навчальному плані типової освітньої програми для 5–9 класів немає, базові знання астрономічного складника реалізують на *пропедевтичному* рівні у природничих курсах у 5–6 класах та під час вивчення фізики у 7–9 класах.

У Додатку 10 ДСБО зазначено вимоги до обов'язкових результатів навчання із *природничої* освітньої галузі, які також є цілісними й неперервними та передбачають, що учнівство:

- пізнає світ природи засобами наукового дослідження;
- опрацьовує, систематизує і презентує інформацію природничого змісту;
- усвідомлює закономірності природи, роль природничих наук і техніки в житті людини;
- поводиться відповідально для забезпечення сталого розвитку суспільства;
- розвиває власне наукове мислення;
- набуває індивідуально та співпрацюючи досвіду розв'язання проблем природничого змісту.

Наступність у досягненні *обов'язкових* результатів навчання відображено в розгортанні *конкретних* результатів навчання за *циклами навчання*.

У навчанні всіх природничих предметів (географії, біології, фізики і хімії) та інтегрованих курсів зміст, засоби і методи навчання мають бути спрямовані на досягнення визначених ДСБО *обов'язкових результатів навчання*, яких учень / учениця має досягнути в процесі навчання, і які *підлягають оцінюванню*.

Міністерством затверджено Рекомендації щодо оцінювання результатів навчання здобувачів освіти відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти ([наказ МОН від 02.08.2024 № 1093](#)).

Основними видами оцінювання є *формувальне*, *поточне* та *підсумкове*. Поточне оцінювання є *формувальним*, тобто це оцінювання «в процесі», яке дає змогу вчителю / вчительці зрозуміти, як краще підготувати учнівство до підсумкового оцінювання. Цей вид оцінювання дає змогу дійти висновку щодо особистісного розвитку учня / учениці, відстежити його / її навчальний поступ, процес здобуття навчального досвіду як основи компетентності. Тобто результати *формувального оцінювання* свідчать про опанування здобувачем / здобувачкою освіти наскрізних умінь.

Зауважимо, що *формувальне оцінювання* здійснює не лише вчитель / вчителька. Не менш важливим видом *формувального оцінювання* є *самооцінювання* здобувача / здобувачки освіти та *взаємооцінювання*. Іншими словами метою *формувального оцінювання* є створення в учнівства додаткової мотивації до навчання. Результати *формувального оцінювання* відбивають реальний учнівський навчальний досвід і можуть бути зафіксовані через спостереження за навчально-пізнавальною діяльністю, приклади учнівських робіт, портфоліо навчальних досягнень тощо.

Перенесення акценту з *оцінювання* на *поцінювання* результатів важливе ще й тому, що *поцінювати* треба процесуальні складники навчання на різних його етапах (вправність у формулюванні запитань, проблем, пошуку інформації,

чіткому висловленні думок, добиранні аргументів для обґрунтування поглядів щодо причин, наслідків і способів розв'язання проблеми, використанні понять, термінів тощо). Під час формувального оцінювання можна застосовувати різноманітні різнорівневі шкали — словесні та бальні.

Формувальне оцінювання дає вчителю можливість скоригувати навчальний процес та зрозуміти, як краще підготувати учнів / учениць до підсумкового оцінювання.

Підсумкове оцінювання результатів навчання передбачає зіставлення досягнутого з обов'язковими результатами, визначеними для певного циклу навчання згідно з ДСБО. У підсумковому оцінюванні суб'єктом оцінювання є вчитель / учителька.

Семестрове оцінювання передбачає оцінювання окремих груп загальних результатів і загальну оцінку результатів навчання.

У шкільній документації (журналі, свідоцтві) фіксуються оцінки з усіх предметів природничої освітньої галузі **за однаковими групами результатів:**

ГР1. Проводить дослідження природи /Досліджує природу (у державному стандарті група 1 «Пізнання світу природи засобами наукового дослідження»);

ГР2. Здійснює пошук та опрацьовує інформацію (у державному стандарті група 2. «Опрацювання, систематизація та представлення інформації природничого змісту»);

ГР3. Усвідомлює закономірності природи (у державному стандарті група 3. «Усвідомлення розмаїття і закономірностей природи, ролі природничих наук і техніки в житті людини; відповідальна поведінка для сталого розвитку суспільства»).

Критерії для оцінювання за групами результатів описані в «Критеріях оцінювання за освітніми галузями» (додаток 2 до Рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання здобувачів освіти відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти, затверджених [наказом МОН від 02.08.2024 № 1093](#)).

У Державному стандарті базової середньої освіти для природничої освітньої галузі визначено чотири групи результатів, а у свідоцтві досягнень рекомендовано виставляти оцінки за трьома групами результатів, оскільки конкретні результати групи результатів «Розвиток наукового мислення, набуття досвіду розв'язання проблем природничого змісту» враховують при оцінюванні інших груп результатів.

Оцінка першої групи результатів (ГР1) складається із оцінок, отриманих за вміння виявити і сформулювати дослідницьку проблему, спланувати дослідження, виокремити, проаналізувати, кроки дослідження, зафіксувати спостереження, виконати навчальні проекти, змоделювати природне явище або об'єкт, сконструювати приладдя тощо. Виявити ці уміння учні й учениці можуть під час виконання лабораторних і практичних робіт, практикумів з розв'язування експериментальних (дослідницьких) завдань, вимірювань, дослідів і спостережень, польових робіт, навчальних проектів, моделювань і конструювань та інших видів робіт пов'язаних з *умінням досліджувати природу*.

Для другої групи результатів (ГР2), що стосуються *вміння здійснювати пошук й опрацьовувати інформацію* слугують оцінки за пошук, порівняння,

зіставлення, узагальнення, оцінювання інформації, представлення інформації в різних формах, перетворення одного виду інформації в інший.

Оцінювання третьої групи результатів (ГРЗ) з *усвідомлення закономірностей природи* переважно ґрунтується на умінні учнів і учениць застосовувати науковий апарат природничих наук для пояснення природних і технічних явищ і об'єктів. Виявити ці уміння учні й учениці можуть під час розв'язування задач, відповідей на запитання за змістом вивченого тощо.

Дієвим засобом оцінювання усіх груп результатів є контекстні завдання, розв'язання яких передбачає здобуття і застосування учнями / ученицями предметних знань у різноманітних життєвих ситуаціях. За виконання їх може бути виставлена як одна комплексна, так і декілька оцінок.

Тематичне оцінювання здійснюють, у разі потреби, із метою проміжного контролю за всіма видами робіт, виконаних упродовж вивчення теми / розділу або їхніх частин.

Рекомендуємо такий алгоритм діяльності під час організації навчання:

1) чітко формулювати зрозумілі для учнів / учениць очікувані результати навчання (за групами результатів і за критеріями оцінювання їх);

2) наводити приклади завдань і видів діяльності з аналізом за критеріями оцінювання результатів виконання;

3) оперативно й доступно надавати учням / ученицям зворотний зв'язок щодо досягнення ними очікуваних результатів навчання;

4) вчасно коригувати процес навчання для досягнення його очікуваних результатів.

[Модельні навчальні програми](#) з предметів та інтегрованих курсів природничої освітньої галузі розміщені на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України та вебсайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти».

Керуючись законодавством (стаття 11 Закону України «Про повну загальну середню освіту»), звертаємо увагу, що педагогічні працівники закладу освіти ***обирають модельні навчальні програми на певний цикл повної загальної середньої освіти і не можуть змінювати їх в середині циклу, зокрема при переході від 7-го до 8-го або від 8-го до 9-го класу, оскільки кожна з модельних навчальних програм має особливості щодо реалізації вимог стандарту до результатів навчання на відповідному циклі.***

Обравши модельну навчальну програму, учитель / учителька на її основі складає навчальну програму. Вимоги до навчальних програм викладені в додатку 6 до [Типової освітньої програми для 5 - 9 класів](#).

У *модельній* навчальній програмі авторка / автор *пропонує* послідовність вивчення тем, зміст і види навчальної діяльності, які є *орієнтовними*. Тому з *модельної* навчальної програми вчитель / вчителька до кожної теми *навчальної* програми *добирає* з-поміж запропонованих або ж додає ті *елементи змісту й способи діяльності*, що в умовах певного закладу загальної середньої освіти й класу є *найоптимальнішими* для кожного учня / учениці та для учнівської спільноти класу. Тобто для паралельних класів за *тією самою модельною* можна скласти *декілька навчальних* програм, що якнайкраще відповідатимуть освітнім потребам і навчальним можливостям учнів / учениць того чи того класу з огляду на рівень їхньої попередньої підготовки з природничих й інших навчальних

предметів. ***Навчальні програми, розроблені на основі модельних навчальних програм затверджує педагогічна рада закладу освіти.***

Навчання природничих предметів ґрунтується на засадах компетентнісного, діяльнісного, особистісно зорієнтованого та інтегративного підходів. Необхідною умовою набуття учнями й ученицями компетентностей є діяльнісний підхід до навчання. Увагу варто приділяти практичним, дослідницьким та проєктним роботам різного виду, розв'язуванню комплексних та контекстних завдань.

Наразі *необхідне* посилення практико-орієнтованого підходу до навчання природничих предметів, *перенесення акцентів зі збільшення обсягу відомостей, призначених для засвоєння учнями й ученицями, на вироблення в них умінь використовувати їх для досягнення певних цілей.*

Важливою умовою організації освітнього процесу є вибір раціональної системи методів і прийомів активного навчання, використання ІКТ у поєднанні з традиційними засобами. Рекомендується, щоб форми організації освітнього процесу враховували види навчальної діяльності, які містять обрані навчальним закладом модельні навчальні програми, а також були спрямовані на подолання викликів, зумовлених особливостями освітнього процесу в умовах воєнного стану.

Важливим є впровадження STEM-підходу в освітньому процесі, що забезпечуватиме досягнення учнями/ученицями освітнього результату для задоволення потреб суспільства за допомогою розкриття на практичному рівні значущості нових досягнень в галузі науки, техніки і технологій й сприятиме самовизначенню й самореалізації особистості. За такого підходу знання і розуміння учнями/ученицями наукових, математичних, технологічних та інженерних концепцій й процесів, сприятимуть прийняттю особистих виважених рішень у розв'язанні проблем та формуванні активної життєвої позиції через участь в громадському, культурному й економічному житті суспільства.

Учительству варто звернути увагу на важливість формування в учнівства компетенцій, наведених у рамковому документі [PISA: природничо-наукова грамотність](#). Також рекомендуємо для використання [Збірник завдань для розвитку природничо-наукової компетентності учнів у вимогах PISA. Частина 1](#). У 2025 році Україна знов братиме участь дослідженні PISA. Оскільки провідною галуззю дослідження ***у 2025 році буде саме природничо-наукова грамотність***, пропонуємо ознайомитись з [Рамковим документом із природничо-наукової освіти PISA-2025](#).

У згаданому документі окреслено необхідність зміни підходів до навчання природничим наукам з урахуванням актуальних викликів (особистих, локальних, державних), що постали перед світом, який швидко змінюється. Також зазначено, що природничо-наукові компетентності окреслюють важливі для молоді знання, уміння, навички, способи мислення і цінності, необхідні, щоб ефективно розв'язувати навчальні й життєві проблеми та діяти в регламентованих і нерегламентованих ситуаціях. Багато з цих вимог і орієнтирів покладено в основу ДСБО (додатки 9, 10).

З результатами участі України в дослідженнях PISA (національні звіти) та міжнародними звітами можна ознайомитись за покликанням <https://pisa.testportal.gov.ua/pisa-2018-zvity/>.

Реалізація природничої освітньої галузі в 5–7 класах закладів загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році буде здійснюватися відповідно до [Типової освітньої програми для 5 - 9 класів](#), затвердженої наказом МОН 19.02.2021 № 235 (у редакції наказу МОН від 09.08.2024 № 1120).

Згідно з новою редакцією Типової освітньої програми для 5–9 класів (додатки 1, 2) для реалізації галузі визначено мінімальну (1,5 год на тиждень у 5 класі, 2 год на тиждень у 6 класі, 7 годин на тиждень у 7 класі) і максимальну (3 год на тиждень у 5 класі, 5 год на тиждень у 6 класі, 9 год на тиждень у 7 класі) кількість годин навчального навантаження. В освітній програмі заклад освіти визначає кількість навчальних годин на реалізацію галузі у межах заданого діапазону. Розподіл навчального навантаження між окремими предметами галузі наведено у типовому навчальному плані. Заклад освіти може збільшити кількість навчальних годин на тиждень на вивчення навчальних предметів / інтегрованих курсів, що передбачена типовим навчальним планом нової редакції Типової освітньої програми для 5–9 класів може бути збільшена закладом освіти, використовуючи для цього години навчального навантаження, визначені типовим навчальним планом для перерозподілу між освітніми компонентами. Перерозподіл годин навчального навантаження здійснюється для побудови різних освітніх траєкторій для різних класів (зокрема, однієї паралелі). Кількість годин збільшується на ті освітні компоненти галузі, які є пріоритетними для здобувачів освіти в конкретному класі.

У 5–6 класах природнича освітня галузь реалізується через інтегрований курс. У 6 класі типовим навчальним планом передбачено вивчення інтегрованого курсу і навчального предмета «Географія». У 7–9 класах галузь реалізується через окремі навчальні предмети – біологія, географія, фізика, хімія.

Модельні навчальні програми для [5 - 9 класів](#) та навчальні програми для [8–9](#) і [10–11 класів](#) розміщені на офіційному сайті МОН; підручники, рекомендовані Міністерством освіти і науки України до використання в освітньому процесі, розміщені в електронній бібліотеці ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://lib.imzo.gov.ua/>).

Звертаємо увагу, що використання навчальних посібників, зошитів з друкованою основою, що доповнюють зміст підручників, утворюють разом з ними навчальні комплекти, є обов'язковим і може мати місце в освітньому процесі лише за умови дидактичної доцільності навчальних видань для реалізації нових підходів у роботі з учнями, дотримання вимог щодо уникнення перевантаження учнів та добровільної згоди усіх батьків учнів класу на фінансове забезпечення.

Рекомендації щодо окремих аспектів, пов'язаних із вивченням навчальних предметів / інтегрованих курсів природничої освітньої галузі в розрізі класів запропоновано нижче.

Інтегровані курси природничої освітньої галузі

Інтегрований курс природничої освітньої галузі у **5–6 класах** вивчають за однією з модельних навчальних програм: «Пізнаємо природу», «Довкілля» «Природничі науки», що має гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України».

У 6 класі типовим навчальним планом також передбачено вивчення навчального предмета «Географія». Цей предмет включається в навчальний план закладу освіти у разі вивчення інтегрованого курсу за модельними навчальними програмами «Пізнаємо природу» або «Довкілля». При цьому важливо уникнути дублюжу вивчення змістових питань географічного складника ДСБО. Рекомендуємо у такому разі при розробленні навчальної програми інтегрованого курсу не включати в неї ті питання географічного компонента, які вивчатимуться в предметі «Географія». Ці сприятиме економії та більш ефективному використанню навчального часу.

У разі організації освітнього процесу у 5–6 класах за модельною навчальною програмою «Природничі науки» навчальний предмет «Географія» не включається в навчальний план освітньої програми закладу освіти.

Заклад загальної середньої освіти може водночас на свій розсуд реалізовувати *декілька варіантів організації освітнього процесу* в класах тієї самої паралелі: в одному — працювати за модельною навчальною програмою «Пізнаємо природу» одного з авторських колективів, у другому — за програмою з такою ж назвою, але за іншим авторством, у третьому — вивчати інтегрований курс «Довкілля», у четвертому — інтегрований курс «Природничі науки». **Головне — не змінювати вибір варіанту організації освітнього процесу й модельної навчальної програми під час переходу від 5 до 6 класу.**

Вивчення окремих навчальних предметів у **7 класі** може бути доповнене інтегрованим курсом «Природничі науки» (2 години на тиждень), що сприятиме інтеграції знань і формуванню в учнівства цілісної наукової картини світу. Упровадження цього курсу здійснюється за рахунок годин навчального навантаження, визначених типовим навчальним планом для перерозподілу між освітніми компонентами. Курс може впроваджуватися як вибірковий освітній компонент і навчальне навантаження, визначене в навчальному плані закладу освіти на його вивчення, не зараховується до максимальної кількості годин, визначеної на природничу освітню галузь.

У 10–11 класах за вибором закладу освіти може вивчатися інтегрований курс «Природничі науки» або окремі навчальні предмети: біологія і екологія, географія, хімія, фізика і астрономія або окремо фізика, астрономія.

Біологія

Згідно з Типовою освітньою програмою для 5–9 класів з 7 класу розпочинається системне вивчення біології як окремої науки.

Курс «Біологія» продовжує наступність у формуванні знань, умінь, навичок, цінностей, здобутих учнями / ученицями в початковій школі та на адаптаційному циклі базової середньої освіти, і спрямований на подальше формування їхнього світогляду, розширення розуміння широкого спектру

наукових ідей біології у цілісному пізнанні природи, розвиток розумово-пізнавальних і творчих якостей. Наразі необхідне посилення *практико-орієнтованого підходу* до навчання біології, перенесення акцентів зі збільшення обсягу інформації, призначеної для засвоєння учнями й ученицями, на вироблення в них умінь використовувати її для досягнення певних цілей.

Логіка *компетентнісного підходу* у вивченні біології має продовжити лінію формування та розвитку умінь і навичок планування й проведення наукових досліджень, розвитку критичного та логічного мислення, моделювання тощо. *Діяльнісний підхід* передбачає розв'язання проблем і формує в учнів/учениць вміння виділяти пізнавальну проблему, обирати стратегію її розв'язання, аналізувати ефективність власно обраної стратегії, оцінювати її результати й представляти їх у вигляді освітнього продукту.

Особливу увагу рекомендуємо приділити формуванню дослідницьких компетенцій – важливих складників ключової компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій. Дослідницька діяльність учениць/учнів повинна бути підпорядкована структурі наукового дослідження. Під час здійснення такої навчальної роботи здобувачі освіти індивідуально або в групах, самостійно або з частковою допомогою учительки/учителя визначають мету і завдання дослідження, формулюють гіпотезу, що перевірятиметься, планують і виконують експериментальне дослідження, аналізують та представляють його результати, формулюють висновки, здійснюють самоаналіз дослідницької діяльності.

Дослідження та експериментування сприяє формуванню навички бути дослідником. Це забезпечує вміння користуватися лабораторним обладнанням, зокрема мікроскопами та іншими приладами для проведення дослідження.

Рекомендуємо також приділити належну увагу моделюванню: образному, об'ємному, графічному, математичному тощо. Моделювання може виконуватись ученицями / учнями як індивідуально, так і в групах, його результати вони обов'язково презентують, їх аналізує учителька/учитель.

Учнів / учениць 7-го класу потрібно обов'язково залучати до проєктної діяльності, що забезпечує втілення агентності (здатності передавати набуті знання іншим, проявляючи активну взаємодію) в певних проблемах, які можна вирішити. Проєктна діяльність реалізується у таких видах проєктів: інформаційно-пошукові; науково-дослідницькі; ігрові (рольові); практико-орієнтовані; творчі. Протягом семестру семикласників необхідно залучити (індивідуально чи в групі) до виконання мінімум одного науково-дослідницького та інших видів проєктів.

Під час дистанційного навчання та відсутності необхідного обладнання для проведення досліджень, доцільно використовувати різноманітні електронні додатки, віртуальні лабораторії, симулятори тощо.

Для організації освітнього процесу заклади загальної середньої освіти здійснюють вибір модельних навчальних програм з тих, що мають гриф «Рекомендовано Міністерством освіти в науки України» і розміщені на офіційному вебсайті [Міністерства освіти і науки України](#) та вебсайті [ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»](#).

Змістове наповнення модельних навчальних програм зосереджене переважно на ознайомленні учнівства з біорізноманіттям організмів, їх основними групами та особливостями цих груп. На цьому етапі вивчення біології особливо важливо сформуванню уявлення про відмінності і схожі риси різних груп організмів, їх взаємодію між собою, значення в природних екосистемах та в житті людини.

Кращому ознайомленню з біорізноманіттям живої природи сприяє використання для роботи на уроці натуральних об'єктів (гербаріїв, колекцій, живих організмів), а також моделей, муляжів тощо, що дає цілісне уявлення про живу природу та її складові. Роботу на уроці важливо планувати таким чином, щоб сприяти усвідомленню семикласниками різноманіття методів пізнання природи, розвитку критичного мислення, біологічної наукової обізнаності і медіаграмотності, набуттю навичок роботи з інформацією природничого змісту, опануванню знань окремих розділів біології та загальної біологічної компетентності зокрема.

Кожна модельна навчальна програма має особливості щодо реалізації вимог Державного стандарту, але водночас всі вони визначають природничу освіту, як елемент культури кожної людини, сприяють усвідомленню практичного застосування досягнень природничих наук, ролі у розвитку цивілізації.

Основна мета *модельної навчальної програми «Біологія. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Балан П. Г., Кулініч О. М., Юрченко Л. П.)* – ознайомити учнів / учениць 7-го класу з біорізноманіттям нашої планети на різних рівнях його організації, з основними біологічними поняттями, забезпечити формування біологічної та енвайроментологічної культури. Досягнення очікуваних результатів навчання реалізовується на основі здійснення численних досліджень: спостережень, вимірювань, моделювань, експериментів, пошукових робіт тощо. Розвиток дослідницьких навичок, уміння здійснювати пошук та засвоєння інформації біологічного змісту, отриманої з різних джерел, здатність критично осмислювати засвоєний матеріал покликані забезпечити застосовування здобутого матеріалу в практичній діяльності та створити основу для подальшого опанування курсу «Біологія» у 8-му та 9-му класах.

Модельна навчальна програма ґрунтується ціннісних орієнтирах, визначених Державним стандартом базової середньої освіти, а саме: усвідомлення ролі живих організмів у розвитку планети Земля; розуміння взаємозв'язків і взаємодії живих організмів, значення біорізноманіття для збереження генофонду рослин і тварин та підтримання біологічної рівноваги у природі тощо.

Головна увага під час засвоєння матеріалу з біології спрямовується на ознайомлення учнів 7-х класів з екологічними особливостями представників різних груп організмів, їх роллю у природі та житті людини. Натомість особливості будови організмів та процесів їхньої життєдіяльності розглядаються меншою мірою і лише тоді, коли це необхідно для характеристики тих чи інших груп. Обсяг цього матеріалу передбачено винести на розсуд учительки / учителя.

Систему органічного світу подано згідно із сучасним науковим поглядом, але без зайвої уваги до систематичних одиниць низького рангу, як-от родини або ряди. Враховуючи, що з питаннями характеристик середовищ існування тварин учні частково знайомилися в 5-6 класах під час вивчення інтегрованих природничих курсів, тему 8. «Середовища існування тварин», за рішенням учительки / учителя, можна вивчати оглядово.

Зважаючи на те, що модельна навчальна програма з біології для учнів 7-х класів передбачає певну свободу педагогічної діяльності вчительки/вчителя, тематика досліджень, дослідницьких проєктів, лабораторних досліджень, практичних та інших видів робіт може бути змінена у межах вивчення відповідної теми, в залежності від матеріально-технічне забезпечення, наявність власних дидактичних розробок, рівня підготовленості класу, інтересів дітей, регіональних особливостей рідного краю тощо.

Діяльнісний підхід пропонується реалізувати шляхом організації таких видів діяльності учнів/учениць: розв'язування проблем і проблемних ситуацій, роботою з інформацією, представленою в різних форматах (тексти, аудіо-, відеоінформація, інфографіка, малюнки тощо), моделювання біологічних об'єктів, явищ і процесів, дослідження та експериментування (лабораторні дослідження, лабораторні роботи, практичні роботи, науково-дослідницькі проєкти та проєктна діяльність).

Роботи для дослідження та експериментування учителька/учитель добирає з переліку запропонованих у програмі в межах теми або може змінити на власний розсуд. Рекомендовано виконати з учнями не менше ніж 70% запропонованих у програмі робіт. Перевагу варто надавати практичним роботам і таким лабораторним дослідженням, які можна легко виконати з наявним обладнанням та матеріалами. Для проведення практичних робіт бажано виділяти окремий урок.

Учителька / учитель може комбінувати певні дослідження, самостійно визначати порядок та час їх виконання (оскільки в програмі запропоновані як нетривалі, так і довготривалі дослідження), але виконання таких досліджень є обов'язковим. При цьому учениці/учні створюють власні освітні продукти: лепбуки, колажі, буклети, моделі тощо та презентують їх.

Модельною навчальною програмою передбачено, що реалізації очікуваних результатів навчання сприятимуть такі запропоновані види робіт як: робота з термінами, завдання на виправлення помилок у текстах і малюнках, кола Ейлера, діаграми Венна, таблиці та схеми, незакінчені таблиці «Логікони», біологічні задачі, проблемні ситуації тощо.

Модельна навчальна програма «Біологія. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Самойлов А. М., Тагліна О. В., Утєвська О. М.) зорієнтована на формування в учнівства ключових компетентностей природничої освітньої галузі через розвиток умінь і ставлень та базові знання, декларуючи знаннєвий, діяльнісний, ціннісний компоненти, як складові предметної біологічної компетентності.

Послідовність вивчення тем та розділів, перелік очікуваних результатів та видів діяльності є орієнтовними, що полегшує створення власних навчальних програм.

Структурно курс «Біологія. 7–9 класи» складається із 3 частин, кожна із яких відповідає одному року навчання.

У сьомому класі школярство має опанувати сім тем, об'єднаних спільним екологічним підходом до вивчення різноманіття живих істот. Кожна тема присвячена тій чи тій групі живих організмів, які мають певні характеристики, відповідну еволюційну історію та відіграють ту чи іншу роль в екосистемах. Екосистеми розглядаються як спільний простір для існування різноманітних груп організмів. Організми та їхні угруповання розглядаються в еволюційному та адаптаційному аспектах. У кожній темі йдеться про практичне значення біологічних знань.

У темі 1 «Вступ. Наукове дослідження як метод пізнання. Біологія як наука» розглядаються основні властивості живого, рівні організації живого, біологія як наука, що є системою понять. Основною метою теми є формування поняття біології як науки.

У темі 2 «Екосистема як спільний простір для існування живих організмів» представлена екосистемна організація живої природи, екологічні фактори та їхній вплив, особливості адаптацій живих організмів до дії екологічних факторів. Подається поняття про популяцію, її характеристики.

Ці дві теми є пропедевтичними, вони дають можливість при подальшому вивченні різноманіття рослин, тварин, грибів, мікроорганізмів ефективно використовувати екологічний підхід, звертаючи увагу на місце тих чи тих видів в екосистемах і використовувати в ході навчання наукове дослідження як метод пізнання. Основна мета теми – формування поняття екосистеми як цілісного спільного простору існування різноманітних видів.

У темі 3 «Особливості рослин. Їхнє місце в екосистемах і значення для людства» активно використовується практична діяльність під час вивчення особливостей будови і функцій рослинних організмів, запропонована робота зі світловим мікроскопом, практичні роботи, проєктна діяльність. Рослини представлені в програмі як фототрофи і продуценти, які є основою різноманітних екосистем і формують перший трофічний рівень у ланцюгах живлення. До екосистемного підходу у викладанні навчального матеріалу із цієї теми додається еволюційний аспект: рослини, їхній життєвий цикл, будова й адаптації до навколишнього середовища розглядаються в їхньому еволюційному розвитку. Показана космічна та планетарна роль водоростей і рослин, роль рослин у житті людини і необхідність їх охорони.

Метою теми 4 «Особливості грибів і лишайників. Їхня роль в екосистемах та у житті людства» є опанування загальної інформації щодо особливості клітин, будови, розмноження та різноманіття грибів, їхньої ролі в екосистемах. Лишайники представлені як важливі компоненти екосистем, які відіграють важливу роль у первинних сукцесіях і є індикаторами чистоти повітря.

На вивчення особливостей клітин тварин, основних функції тваринного організму, різноманіття та значення тварин в екосистемах і житті людини спрямована тема 5 «Особливості тварин. Їхнє місце в екосистемах та в житті людства». Тварини представлені в програмі як гетеротрофи і консументи, які можуть займати різні рівні в ланцюгах живлення. До екосистемного підходу у викладанні матеріалів із цієї теми додається еволюційний аспект: тварини, їхнє

різноманіття розглядаються в еволюційному контексті від більш простих до більш складних за будовою.

Тема 6 «Одноклітинні еукаріоти. Прокаріоти. Бактерії. Віруси» знайомить школярство з мікроорганізмами і неклітинними формами життя – вірусами, їхнім значенням у природі і житті людства.

Тема 7 «Використання рослин та тварин людиною. Концепція сталого розвитку» дозволяє підбити підсумки вивчення різноманітності живого, показати значення природних ресурсів і необхідність їх раціонального використання.

У програмі реалізований інтегральний принцип об'єднання знань із різних напрямків біологічної науки і використовується її сучасна наукова інформаційна база. Більш ширше вивчення теоретичного матеріалу вчителі можуть запропонувати учням на додаткових заняттях, факультативах, гуртках, у межах дискусійних дебатних груп, тощо.

Акцент програми на практичній дослідницькій діяльності дає можливість долучити школярство до науково-дослідницьких форм і способів діяльності. Дослідження є обов'язковими і забезпечують розвиток дослідницьких умінь, до яких відносяться вміння виявляти й формулювати проблему дослідження, визначати його мету, формулювати гіпотезу, планувати власні дослідження, спостерігати, моделювати, аналізувати результати, формулювати висновки, презентувати результати власного дослідження, здійснювати самоаналіз дослідницької діяльності, створювати власні освітні продукти.

Модельна навчальна програма «Біологія. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Соболев В. І.) передбачає розширену і доповнену реалізацію вимог до обов'язкових результатів навчання учнів/учениць у природничій освітній галузі. Деталізація цілей та завдань навчання здійснюється на засадах цільової стратегії навчання, згідно з якою: навчальна діяльність відрізняється спрямованістю на кінцеві результати навчання; очікувані результати чітко плануються на різних рівнях; цілі навчання мають відповідати вимогам діагностичності та ієрархічності.

Предметний зміст структурований на 14 тем, кожна з яких є дидактичним циклом із визначеними очікуваними результатами, навчальним матеріалом для формування досвіду здобувачів освіти у сферах спілкування (комунікативний компонент), діяльності (інформаційно-діяльнісний компонент) та самопізнання (рефлексивний компонент).

Для формування предметних і ключових компетентностей модельна програма пропонує систему компетентнісно-орієнтованих завдань, спрямованих на формування досвіду самостійної діяльності учнів та здатності застосовувати його в життєвих ситуаціях, серед яких: навчальні завдання для засвоєння біологічних знань та розвитку умінь визначати зміст понять, описувати, пояснювати, самостійно перетворювати, оцінювати, структурувати навчальний матеріал. Пріоритетним способом реалізації таких завдань є візуалізація навчального матеріалу у вигляді: структурно-логічних схем (схеми «Хмарка назв», «Листок конюшини», «Ромашка», «Дерево», «Піраміда», «Функціонування», «Ієрархія», «Стрічка часу», «Асоціативний кущ» та ін.), діаграм Венна, «Скелет риби»; фреймів «Три кольори»; інтелект-карт; таблиць:

«Загальна характеристика», «Будова та функції», «За і проти», «Різноманітність – приклади», порівняльні), опорних конспектів і схем, моделей, інфографіки та ін. Завдання для розвитку теоретичних та практичних умінь та навичок: вправи (дослідницькі, інформаційно-пошукові, інтелектуально-розвивальні, проблемно-пізнавальні); розв'язування задач, лабораторні і практичні роботи, лабораторні і практичні вправи.

Ціннісні завдання для засвоєння знань, розвитку умінь та формування ціннісних ставлень до: живої природи, біорізноманіття, діяльності учених та їх здобутків, біологічних досліджень та відкриттів, біологічних явищ та процесів життєдіяльності, біотехнологій. Пріоритетним способом формування ціннісних ставлень є вправляння, суть якого не в тому, щоб учень запам'ятав послідовність етапів своєї діяльності, а щоб норми моральних стосунків стали звичкою, щоб учень швидко і адекватно реагував на життєві ситуації не лише внаслідок логічного їх аналізу, а й завдяки почуттям, емоціям, усвідомленню особистісних та суспільних цінностей.

Проектні завдання: дослідницькі проекти (дослідження, аналіз експериментів, опис класичних експериментів, схема організації експериментів тощо); інформаційно-комунікаційні проекти (інформативні повідомлення, пояснення, опис, дослідження, рекламне повідомлення, електронні презентації, освітні буклети, інтерв'ю); інтелектуально-розвивальні проекти (літературно-публіцистичні твори, переклад тощо).

Діяльнісний підхід, задекларований у модельній навчальній програмі, зорієнтований на застосування певних способів діяльності для розвитку умінь і навичок та використанні системи цільових завдань. На кожному з цих етапів для організації роботи пропонуються пізнавальне, розвивальне та ціннісне завдання з чітко сформульованим орієнтиром на досягнення очікуваних результатів. Зміст пізнавальних завдань організовується навколо основного поняття, розвивальних - навколо основного способу діяльності, а зміст ціннісних завдань спрямований на формування ставлення та організовується навколо основної ціннісної категорії.

У кожній темі на етапі «Застосовуємо» пропонуються практична або лабораторні роботи. Їх нумерація співпадає з нумерацією навчальних тем. Ці роботи виконуються і оформляються за визначеним планом та обов'язково оцінюються вчителем.

Лабораторні та практичні вправи – спеціальні завдання у вигляді сукупності дій для розвитку практичних умінь з використанням натуральних об'єктів / процесів / явищ, простого обладнання, відрізняються невеликою кількістю дій, не потребують оформлення за визначеним планом та обов'язкового формулювання висновків й оцінювання. Можуть використовуватися на інших етапах пізнавальної діяльності, а саме на етапах «Запам'ятовуємо», «Усвідомлюємо», «Аналізуємо», «Оцінюємо» та «Створюємо».

Пріоритетними підходами визначено компетентнісний, діяльнісний, рівневий, особистісно-зорієнтований та продуктивний.

Рівневий підхід уможливорює продуктивну поступальну співпрацю вчителя / вчительки й учнів / учениць та забезпечує атмосферу успіху відповідно

до індивідуальних особливостей. Навчальна діяльність упродовж кожної теми організовується за етапами мисленнєвої діяльності учнів/ учениць згідно з оновленою версією таксономії Блума: запам'ятовуємо – усвідомлюємо – застосовуємо – аналізуємо – оцінюємо – створюємо. Очікувані результати навчання конкретизовані за 4 рівнями складності:

рівень розпізнавання («Р» – розпізнавання),
 репродуктивний рівень («В» – відтворення),
 продуктивно-конструктивний («К» - конструювання),
 продуктивно-творчий («С» – створення).

Особистісно-зорієнтований підхід передбачає на основі загальної освітньої траєкторії створення індивідуальних освітніх траєкторій для розвитку особистісного потенціалу кожного учня/учениці. Можливість створення індивідуальної освітньої траєкторії пов'язаний з вибором рівнів засвоєння знань, завдань для розвитку умінь та формування ставлень, способів навчальної діяльності на кожному з етапів вивчення теми.

Продуктивний підхід, основним положенням якого є те, що будь-який(-а) учень / учениця здатний / здатна впродовж вивчення теми створити власний освітній продукт, який відбиває його / її внутрішні освітні зміни. Освітній продукт залежить від здобутих школярами знань про біологічне явище (об'єкт, процес), рівня засвоєння способів та видів навчальної діяльності, рівня сформованих ставлень та рівня розвитку індивідуальних здібностей учнів / учениць.

Значну увагу в програмі приділено формуванню досвіду творчої діяльності – діяльності, у результаті якої «створюється об'єктивно чи суб'єктивно нове за допомогою специфічних інтелектуальних процедур».

У 2024/2025 навчальному році учні **8–11 класів** закладів загальної середньої освіти продовжують навчатися за Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти (2011 р.).

Учні 8–9 класів продовжать вивчати біологію за навчальними програмами: «Біологія. 6–9. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів», затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804, «Біологія. 6–9. Навчальна програма для класів з поглибленим вивченням біології».

Учні 10–11 класів вивчатимуть біологію за навчальними програмами «БІОЛОГІЯ і ЕКОЛОГІЯ. 10–11. Рівень стандарту. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів», та «БІОЛОГІЯ і ЕКОЛОГІЯ. 10–11. Профільний рівень. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів», затвердженими наказом МОН № 1407 від 23.10.2017 р.

Організовуючи освітній процес у 8–11 класах учитель / учителька може керуватися методичними рекомендаціями МОН з викладання біології попередніх років.

Географія 6–7 класи

У 2024/2025 навчальному році навчання географії у 6–7 класах закладів загальної середньої освіти здійснюватиметься відповідно до вимог [Державного стандарту базової середньої освіти](#) (далі – ДСБО) за модельними навчальними програмами, розміщеними на офіційному вебсайті [Міністерства освіти і науки України](#) та вебсайті [ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»](#).

Навчання географії має бути спрямоване на формування цілісної картини світу, встановлення причинно-наслідкових зав'язків між географічними явищами та процесами. Провідним методичним принципом має стати формування практичних навичок використання географічної інформації, що реалізується в логіці системно-діяльнісного підходу в освіті, який передбачає: високу мотивацію до вивчення географії; формування готовності учнівства до саморозвитку та освіти впродовж життя; активну навчально-пізнавальну діяльність учнівства; побудову освітньої діяльності з урахуванням індивідуальних, вікових, психологічних, фізіологічних особливостей та здоров'я учнівства.

Географія в 7 класі є логічним продовженням курсу географії, що вивчався у 6 класі. Головною метою вивчення географії в 7 класі є формування географічних знань про природу материків та океанів, їхню цілісність і диференціацію природних умов. Водночас розширюються знання про географічну оболонку та її компоненти, формуються уміння проводити дослідження, працювати з інформацією. Зміст курсу створює необхідну основу для розуміння учнівством ролі географічної оболонки в житті людей і впливу суспільства на природні умови.

Основою змісту курсу «Географія» 7 класу є вивчення закономірностей формування природних умов материків і океанів Землі. Такий зміст і структура модельних програм спрямований не тільки на формування базових знань та умінь, необхідних для подальшого вивчення курсів географії, а й сприяє становленню сталого інтересу до предмета, закладає основи життєво важливих компетентностей (умінь, навичок, ставлень, цінностей). Також модельними програмами передбачено формування картографічної компетентності учнівства.

Для вивчення географії у 7 класі в 2024-2025 навчальному році Міністерство рекомендує дві модельні навчальні програми. Порівняльний розподіл очікуваних результатів навчання, що мають досягти учні та учениці, які навчатимуться за цими програмами, та запропонований зміст наведено в таблиці.

<p align="center">Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Запотоцький С.П., Карпюк Г.І., Гладковський Р.В., Довгань А.І., Совенко В.В., Даценко Л.М., Назаренко Т.Г., Гільберг Т.Г., Савчук І.Г., Нікитчук А.В., Яценко В.С., Довгань Г.Д., Грома В.Д., Горовий О.В.)</p>	<p align="center">Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Кобернік С. Г., Коваленко Р. Р., Гільберг Т. Г., Даценко Л. М.)</p>
<p align="center">У 7 класі курс «Географія» охоплює 4 розділи</p>	<p align="center">У 7 класі курс «Географія» охоплює 3 розділи</p>
<p>Розділ І. «Картографічне зображення Землі» Тема 1. «Карти материків та океанів» Тема 2. «Географічні координати» Тема 3. «Відстані на карті» Розділ ІІ. «Головні закономірності формування природи материків та океанів» Тема 1. «Тектонічна будова, рельєф, корисні копалини» Тема 2. «Клімат» Тема 3. «Природні комплекси Землі» Тема 4. «Розселення людей на материках» Розділ ІІІ. «Природа материків» Тема 1. «Африка» Тема 2. «Австралія», Тема 3. «Південна Америка» Тема 4. «Антарктида» Тема 5. «Північна Америка» Тема 6. «Євразія». Розділ ІV. «Природа океанів» Тема 1. «Океани полярних широт» Тема 2. «Тихий океан, Атлантичний океан, Індійський океан»</p>	<p>Розділ І. Закономірності формування природи материків Тема 1. Географічні карти материків Тема 2. Закономірності формування рельєфу материків Тема 3. Закономірності формування клімату материків Тема 4. Закономірності поширення природних комплексів материків Розділ ІІ. Материки тропічних широт Тема 1. Африка Тема 2. Південна Америка Тема 3. Австралія Розділ ІІІ. Полярний материк Тема 1. Загальні відомості про Антарктиду Тема 2. Природа Антарктиди РОЗДІЛ ІV. Материки північної півкулі Тема 1. Північна Америка Тема 2. Євразія Розділ V. Закономірності формування природи океанів Тема 1. Закономірності формування рельєфу дна океанів Тема 2. Закономірності формування водних мас океанів Тема 3. Органічний світ та екологічні проблеми океанів</p>

В обох модельних програмах визначені орієнтири для оцінювання очікуваних результатів навчання, запропоновано зміст кожного розділу / теми, окреслено види діяльності, які може використати вчитель / учителька на уроках або поза ними, щоб допомогти учням та ученицям досягти визначених програмою результатів. Види діяльності, запропоновані в модельних програмах, є орієнтовними. Вчитель / учителька може їх змінювати, підбирати ті форми і методи навчання, якими добре володіє сам / сама і які є ефективними, зрозумілими та цікавими для його учнів та учениць.

Курс географії в 7 класі має чітку практичну спрямованість, що реалізується під час проведення досліджень, виконання практичних робіт і вправ, створення моделей, розв'язання ситуативних, проблемних, аналітичних завдань, роботи з навчальною й науково-популярною літературою, цифровими ресурсами

тощо. Такий підхід сприяє розвитку наскрізних умінь: критично і системно мислити, висловлювати та логічно обґрунтовувати власну думку, творчо діяти, виявляти ініціативу, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми самостійно та у співпраці з іншими.

На початку кожного уроку доцільно актуалізувати увагу на термінах і поняттях, які будуть розглядатися на ньому і вже знайомі учням / ученицям. При цьому варто оголосити проблемне питання або ж навіть запропонувати учням і ученицям висунути власну наукову гіпотезу аби пояснити природничі процеси і явища в Африці, Тихому океані чи деінде на інших материках і океанах. Таким чином забезпечується реалізація діяльного підходу на уроках.

Для наочного відображення об'єктів, перебігу географічних процесів і явищ доцільно використовувати відеофрагменти, відео-візуалізації, інформаційні плакати, мультимедійні презентації тощо.

У 7-му класі здобувачі освіти ще гарно сприймають активні форми роботи у вигляді проведення географічних ігор, квестів, розгадування кросвордів і ребусів. Автори модельних програм запропонували велику кількість практичних робіт. У модельній навчальній програмі авт. Запотоцький С. П. та ін. їх налічується близько 30. У модельній навчальній програмі авт. Кобернік С. Г та ін. їх – 20. Це зроблено для того, аби вчителі / вчительки мали вибір й підібрали для себе ту їх кількість і ті теми, що відповідають власній методиці викладання географії в 7-му класі. Бажано, щоби практичні роботи охоплювали різноманітні географічні питання: роботу з контурною картою, визначення географічних координат і протяжності у градусах і кілометрах дуги меридіану / паралелі на карті (глобусі), виявлення зв'язків між тектонічною будовою і формами рельєфу за тектонічною і фізичними картами, читання кліматодіаграм, знаходження різниці між кліматичними поясами та областями, порівняння режимів річок, порівняння географічного положення двох материків / океанів використовуючи при цьому різні джерела географічної інформації – картографічні, статистичні, геоінформаційні ресурси і т. ін.

Практичні роботи мають бути також спрямовані на формування певних умінь:

- роботи з картографічним матеріалом (нанесення географічних об'єктів на контурну карту, робота з різноманітними географічними джерелами інформації, розв'язання географічних питань і задач тощо);
- роботи дослідницького і творчого характеру (складання картограм, маршрутів, комп'ютерних презентацій, схем, характеристик географічних об'єктів, виявлення закономірностей, оцінювання статистичних даних, складання прогнозів, проведення міні-досліджень, проведення спостережень за об'єктами, процесами та явищами навколишнього середовища;
- роботи з різними джерелами географічної інформації;
- складання описів та характеристик географічних об'єктів та явищ;
- виявлення причинно-наслідкових зв'язків;
- пояснення суттєвих ознак, властивостей географічних об'єктів і явищ;

- застосовувати прилади та інструменти для визначення кількісних та якісних характеристик компонентів природи;
- визначати види діяльності з охорони та раціонального використання природних багатств;
- дотримання заходів безпеки у разі стихійних природних і техногенних катастроф;
- застосування географічних знань у практичній діяльності та в повсякденному житті.

Крім методичних порад, варто нагадати про те, що географічна наука невпинно розвивається. Тому на уроках необхідно наголошувати на результативних досягненнях сучасних географічних досліджень. Наприклад, під час вивчення поверхневих вод Антарктиди, доцільно наголосити про наявність численних підлідних озер під льодовиковою товщею. Вони виявлені завдяки впровадженню новітніх геофізичних методів досліджень у ХХІ столітті.

Також варто уникати стереотипних помилок, наголошуючи на тих чи інших географічних фактах. Зокрема, рекорд температури повітря на Землі становить +56,70. Зафіксований він 10 липня 1913 року на ранчо Ферніс-Крик у Долині Смерті в США. Попередній рекорд +58,20, дані про який ще часто фігурують у вітчизняних підручниках і навчальних атласах, скасований Всесвітньою метеорологічною організацією в липні 2012 року. Повсюдно на фізичних картах показано максимальну глибину Світового океану 11022 м (Безодня Челленджера у Маріанському жолобі). Це результат виміру, отриманий радянськими океанографами ще у 1957 році. Слід використовувати дані вимірів, які проводились пізніше за допомогою удосконалених приладів, зокрема високоточними багатопроменевими ехолотами. Так учасники глобальної експедиції «5 глибин», здійсненої у 2018-2019 роках під керівництвом американського дослідника Віктора Весково, зафіксували максимальну глибину у Безодні Челленджера 10924 м.

Модельні навчальні програми пропонують організацію і проведення проектної діяльності. Проекти передбачають самостійну / під керівництвом учителя / вчительки дослідницьку діяльність учнівства. При виборі теми для проекту потрібно враховувати інтереси учнівства, слід вибирати конкретну проблему, яка знайома учням й ученицям або має регіональний характер, спонукає учнівство до пошуку та використання додаткової літератури. Проект може бути представлений у формі презентації, ілюстрації, фотографій, відеоматеріалів, альбомів, інсценування тощо. Проект учні та учениці можуть виконати індивідуально, у парах і групах.

Для оцінки рівня результатів навчання учнівства після теми /розділу проводять діагностувальні роботи, які можуть відрізнятися за змістом та цілями.

Для учнів 7 класів діагностувальна робота допомагає виявити динаміку формування навчальних дій, таких як пізнавальні, регулятивні, комунікативні та особистісні.

Діагностувальні роботи допомагають визначити рівень сформованості різних груп очікуваних результатів навчання: володіння навичками пізнавальної, дослідницької та проектної діяльності; готовність до самостійної діяльності,

володіння навичками отримання необхідної інформації з карт, уміння орієнтуватися в різних джерелах інформації, критично оцінювати та інтерпретувати інформацію, одержувану з різних джерел та представляти її в інших видах; встановлення взаємозв'язків і закономірностей природи; розв'язання проблем природничого змісту. Діагностувальні роботи також дають можливість визначити індивідуальну траєкторію розвитку учнівства.

Діагностувальні роботи можуть бути використані як інструменти для диференційованого навчання та оптимізації освітнього процесу.

Для організації освітнього процесу у 6–7 класах кількість годин на вивчення географії визначає заклад освіти, але вона має бути не меншою ніж мінімальна кількість годин відповідно до Типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти, затвердженої наказом МОН України від 09.08.2024 №1120. Вважаємо за доцільне для досягнення результатів навчання, визначених державним стандартом, додавати години на вивчення географії з годин навчального навантаження для перерозподілу між освітніми компонентами.

8–11 класи

У 2024/2025 навчальному році учні **8–9 класів** продовжать вивчати географію за оновленою навчальною програмою, затвердженою наказом МОН 03.08.2022 №698, та навчальною програмою для 8–9 класів з поглибленим вивченням географії, рекомендованою Міністерством освіти і науки України (лист МОН від 25.08.2020 № 1/11-5718), що розміщені на офіційному вебсайті МОН України (режим доступу: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-6-9-klasiv>).

У старшій профільній школі учні **10–11 класів** вивчатимуть географію на рівні стандарту (52 години, 1,5 години на тиждень – 10 клас) та (35 годин, 1 година на тиждень – 11 клас) за оновленою програмою, затвердженою наказом МОН від 03.08.2022 № 698, на профільному рівні (175 годин, 5 годин на тиждень) за навчальною програмою, затвердженою наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407 (режим доступу: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>).

Зважаючи на академічну свободу педагогічного працівника, зазначену в статті 54 Закону України «Про освіту», яка передбачає вільний вибір форм, методів і засобів навчання, учитель / учителька може самостійно визначати кількість годин на вивчення програмного матеріалу за темами. Він / вона може змінювати розподіл годин між темами і розділами, використовувати години резервного часу з метою глибшого вивчення окремих тем, проведення уроків узагальнення і систематизації знань після вивчення великих розділів і тем, проведення екскурсій, зустрічей, обговорення дискусійних питань, що виникли під час вивчення певних тем тощо.

Організовуючи освітній процес у 8–11 класах учитель / учителька може керуватися методичними рекомендаціями МОН з географії попередніх років.

У 2024 році розроблено модифіковані (скорочені) навчальні програми для закладів загальної середньої освіти, у тому числі і модифіковану навчальну

програму з географії та рекомендації щодо її використання ([наказ МОН № 701 від 26.05.2024](#)).

Цю програму можна використовувати для тих учнів та учениць, які пропустили навчання або тривалий час не вчилися за українськими освітніми програмами, зокрема, діти за кордоном та ті, що вимушено перебувають на тимчасово окупованих територіях.

Зміст скорочених програм побудовано таким чином, що учні здобуватимуть основні знання з визначених предметів, які допоможуть їм безперешкодно продовжувати навчання в українських школах.

Детальніше з програмами і методичними рекомендаціями до них можна ознайомитися за покликанням: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-rekomendatsii-shchodo-vykorystannia-modyfikovanykh-prohram-z-ukrainskoi-movy-ukrainskoi-literatury-istorii-ukrainy-heohrafii-dlia-zakladiv-zahalnoi-serednoi-osvity>.

Звертаємо увагу на необхідність використання інтернет-ресурсів та онлайн-сервісів під час проведення уроків географії. Використання таких джерел розширює можливості навчання та допомагає створити цікаве інтерактивне освітнє середовище для школярства. Використання такого контенту дає можливість отримати доступ до великої кількості різноманітної інформації, навчальних матеріалів і ресурсів, що, своєю чергою, полегшує освітній процес й робить його більш цікавим та діяльним. Проте важливо пам'ятати, що використання цих сервісів має бути належним і безпечним; необхідно дотримуватись авторських прав та етичних стандартів при використанні інформації з інтернету. Ось кілька способів, які можна використовувати для інтеграції онлайн-сервісів на уроках географії:

1) **Картографічні сервіси.** Використання картографічних сервісів, таких як Google Maps або Google Earth, може допомогти учням та ученицям розвивати просторову уяву та краще розуміти географічні закономірності й розташування різноманітних географічних об'єктів. За допомогою цих сервісів можна також вивчати топографію, прокладати й відслідковувати маршрути, досліджувати різні країни і регіони світу.

2) **Онлайн-джерела.** Використання онлайн-джерел, таких як вебсайти наукових журналів, географічні блоги, електронні карти, атласи та репозитарії географічних даних, дозволяють учням знайти актуальну та достовірну інформацію про географічні процеси і явища, окремі регіони і країни, природні умови і ресурси та інші аспекти географії. За допомогою цих ресурсів учнівство може проводити дослідження та представляти їх результати. Приклади таких навчальних ресурсів: Цікава наука – <https://www.youtube.com/channel/UCMIVE71tHEUDkuw8tPxtzSQ>; Експедиція Ukraïner – <https://ukraïner.net/>; Колекція карт світу – <https://worldmapper.org/>; Карты корисних копалин, сільського господарства, економіки, населення, релігій тощо – <https://www.bouncymaps.com/>; Світова мапа часу – https://24timezones.com/map_uk.php#/map; Карты України - <http://www.ua-maps.com/>; Карты National Geographic – <https://www.nationalgeographic.com/maps/> та ін.

3) **Віртуальні екскурсії географічного спрямування.** Під час використання сервісів віртуальних екскурсій учні та учениці можуть відвідати віддалені місця, до яких складно або неможливо потрапити фізично. Наприклад, вони можуть досліджувати національні парки, географічні пам'ятки або культурні центри через вебкамери, відео або 360-градусні зображення. Прикладами таких ресурсів є: EarthCam – <https://www.earthcam.com/> ; Віртуальні тури Україною – <https://discover.ua/virtual-tours> ; 45 віртуальних подорожей Україною – <https://life.pravda.com.ua/travel/2021/01/29/243805/> ; Віртуальні подорожі національними природними парками України – <https://lowcost.ua/national-parks-ua/> ; Занурення в океан, старовинні замки та Ватикан: підбірка віртуальних турів світу – <https://bit.ua/2020/11/virtual-tours/> та ін.

4) **Географічні ігри та інтерактивні онлайн-застосунки.** Існують онлайн-ігри та онлайн-застосунки, які сприяють розвитку географічних знань. Наприклад, географічні вікторини, ребуси, хмари слів, ігри на відповідність, головоломки або ігри, у яких учні мають знайти місцезнаходження географічних об'єктів на карті. Це може бути захоплюючою формою вивчення й закріплення навчального матеріалу. До таких ресурсів належать: Seterra – <https://www.geoguessr.com/seterra/> ; Wordwall – <https://wordwall.net/uk> ; Ребуси українською - <http://rebus1.com/ua/> ; Kahoot - <https://kahoot.com/> ; Learningapps - <https://learningapps.org/> та ін. Також у цій групі сайти й онлайн-платформи, за допомогою яких можна створювати найрізноманітніші тестові завдання для перевірки результатів навчання учнів та учениць із предмета.

5) **Онлайн-сервіси для командної роботи,** такі як Google Документи, Google Диск, Google Keep, інтерактивні дошки Miro та Padlet. Вони допоможуть учням та ученицям працювати над географічними проектами, збирати інформацію та обмінюватися даними, створювати презентації та звіти. Це сприятиме розвитку навичок командної роботи та доступу до матеріалів усіх учасників групи.

Покликання на інформаційні ресурси в інтернеті, відеолекції, інші джерела:

1. Географіка. Географічний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://geografica.net.ua/publ/galuzi_geografiji/metodika_vikladannja_geografiji/35

2. Інтернет на користь: онлайн ресурси для вивчення географії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://naurok.com.ua/post/internet-na-koristonlayn-resursi-dlya-vivchennya-geografi>

3. Всеукраїнська школа онлайн портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lms.e-school.net.ua/>

4. PISA: природничо-наукова грамотність / уклад. Т. С. Вакуленко, С. В. Ломакович, В. М. Терещенко, С. А. Новікова; перекл. К. Є. Шумова. – Київ, 2018. – 119 с.

5. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 / кол. авт.: М. Мазорчук (осн. автор), Т. Вакуленко,

В. Терещенко, Г. Бичко, К. Шумова, С. Раков, В. Горох та ін.; Український центр оцінювання якості освіти. – Київ: УЦОЯО, 2019. – 439 с.

6. Уроки PISA-2018: Природничо-наукова грамотність і як її розвивати /авт. О. Козленко, Інститут педагогіки НАПН України. – Ж-л «Біологія і хімія в рідній школі». – 2020. – № 1. – 8 с.

7. Унікальні сторінки географії. Визначні географічні відкриття» посібник для 5 – 6 класів закладів загальної середньої освіти (авт. Гільберг Т. Г., Лис Ю. В., Совенко В. В. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lib.imzo.gov.ua/posbniki-ser-shklnabbloteka/unkaln-stornki-geograf-viznahn-geografchn-vdkrittya-posbnik-ser-shklnabbloteka-dlya-5-6-klasv-zakladv-zagalno-seredno-osvti-avt-glberg-t-g-lis-yu-vsovenko-v-v/> .

8. Медіаграмотність на заняттях з географії. Навчальне видання / Філончук Зоя. – За ред. Волошенюк О., Іванова В. – Київ: АУП, ЦВП, 2020. – 73 с., іл.

Фізика

Згідно з Типовою освітньою програмою для 5–9 класів з 7 класу розпочинається системне вивчення фізики як окремої науки.

У навчанні фізики провідною є дослідницька діяльність, у процесі якої мають вирішуватися теоретичні та практичні завдання. Теоретичні завдання повинні бути спрямовані здебільшого на вивчення і виявлення причин, зв'язків, залежностей, що дають змогу встановити характеристику об'єкта дослідження. Практичні завдання мають виконуватися в процесі фізичних досліджень, які можуть бути реалізовані у вигляді демонстраційних і домашніх дослідів і спостережень, практичних (лабораторних) робіт (фронтальних та індивідуальних), проєктів (групових та індивідуальних), що передбачає роботу як з реальними об'єктами і явищами природи, так і з їх моделями чи ілюстраціями, у тому числі віртуальними.

Дидактична функція фізичних і астрономічних досліджень полягає в тому, що саме в ході їх виконання має відбуватися пізнання світу природи, усвідомлення його розмаїття, з'ясування і перевірка законів.

Під час вивчення фізики доцільно вишукувати можливості максимального використання діяльнісних форм і методів активного навчання, розвивати вміння шукати інформацію та працювати з інформацією (аналізувати, інтерпретувати, оцінювати, синтезувати тощо), а також доцільно заохочувати здобувачів освіти до висловлення гіпотез, генерування ідей та пропонування шляхів їх втілення (моделювання, проєктування, конструювання, STEM-проєктування тощо).

Обов'язковим і важливим складником навчання фізики в закладах загальної середньої освіти є розв'язування фізичних задач. Для цього у пригоді стануть збірники задач та онлайн-тести, розміщені на освітніх сайтах, зокрема на платформі Всеукраїнської школи онлайн або в цифрових додатках до підручників. Окрім традиційних задач з фізики (якісних, кількісних, графічних, експериментальних чи тестових), варто приділяти увагу комплексним задачам з надлишковими або недостатніми умовами, які мають кілька варіантів

розв'язання. Приклади таких завдань застосовують у міжнародному дослідженні якості освіти PISA.

Звертаємо увагу учителів фізики й астрономії до змін у процедурі оцінювання результатів навчання. Семестрове оцінювання з фізики у 7-му класі передбачає оцінювання груп загальних результатів та загальну оцінку результатів навчання. Здійснюють його з урахуванням різних видів навчальної діяльності, які мали місце протягом семестру та динаміки особистих навчальних досягнень учня / учениці.

Навчання фізики як предмета природничої освітньої галузі спрямоване на опанування учнями / ученицями таких груп загальних результатів: здійснення дослідження природи, здійснення пошуку й опрацювання інформації, усвідомлення закономірностей природи. Зважаючи, що оцінювання груп результатів відбувається впродовж тривалого часу, визначальним у процесі навчання є формувальне та поточне оцінювання, що здійснюється постійно й системно в процесі навчання.

З огляду на те, що завдання з фізики переважно мають комплексний характер, який вимагає одночасного вияву вмінь досліджувати, опрацьовувати і використовувати інформацію та усвідомлювати закономірності, варто виявляти його домінуючу роль у формуванні того чи того вміння.

Оцінки, отримані за виконання фізичних та астрономічних досліджень (лабораторні і практичні роботи, досліди і спостереження, навчальні проекти, вимірювання, роботи з моделювання й конструювання тощо), відіграють вирішальну роль в оцінюванні такої групи результатів, як уміння здійснювати дослідження природи.

Для групи результатів, що стосуються вміння здійснювати пошук й опрацьовувати інформацію слугують оцінки за виконання творчих завдань, графічних і якісних задач, розв'язання проблемних питань, опрацюванні текстів підручників та інших джерел інформації тощо.

Оцінювання групи результатів з усвідомлення закономірностей природи переважно ґрунтується на розв'язуванні традиційних задач з фізики, відповідях до запитань за змістом, що вивчається тощо.

Тематичне оцінювання здійснюється з метою проміжного контролю за всіма видами робіт, що виконувалися впродовж вивчення теми / розділу або їх частин. За потреби можна проводити підсумкову (тематичну) роботу.

У 7 класах закладів загальної середньої освіти пропонується працювати за підручниками, що за результатами конкурсного відбору отримали гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». Електронні версії підручників для вивчення курсу розміщено в електронній бібліотеці ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» <https://lib.imzo.gov.ua/>.

Звертаємо увагу, що використання навчальних посібників, зошитів з друкованою основою, що доповнюють зміст підручників, утворюють разом з ними навчальні комплекти, є обов'язковим і може мати місце в освітньому процесі лише за умови дидактичної доцільності навчальних видань для реалізації нових підходів у роботі з учнями та ученицями, дотримання вимог щодо уникнення перевантаження учнівства та добровільної згоди всіх батьків учнів класу на фінансове забезпечення.

Організовуючи освітній процес у 8–11 класах, учитель / учителька може керуватися методичними рекомендаціями МОН з викладання фізики попередніх років.

Хімія

Згідно з Типовою освітньою програмою для 5–9 класів з 7 класу розпочинається системне вивчення хімії як окремої науки.

Навчання *хімії* в 7 класах закладів загальної середньої освіти здійснюють відповідно до вимог [Державного стандарту базової середньої освіти](#) (далі – ДСБО) за модельними навчальними програмами, розміщеними на офіційному вебсайті [Міністерства освіти і науки України](#) та вебсайті [ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»](#).

Обравши *модельну* навчальну програму, учитель / учителька на її основі складає *навчальну* програму, у якій зазначає *послідовність* й орієнтовний час вивчення тем у 7 класі.

Плануючи навчально-пізнавальну діяльність, учитель / учителька самостійно визначає форму (індивідуальна, групова) роботи над завданням, кількісний і якісний склад навчальних груп, орієнтовний час виконання завдання. Під час організації роботи варто радитися з учнями й ученицями щодо вибору об'єктів дослідження з кількох запропонованих, заохочувати їх самостійно добирати об'єкти, які можна дослідити, зокрема хімічними методами, пропонувати, обговорювати, обстоювати теми дослідницьких робіт, навчальних проєктів тощо. Така організація навчання потребує *значно більше часу*, ніж у разі виконання усталеної за кількістю і видами практичною роботою, відтворенням за інструкціями дослідів із наперед відомими з підручника чи інших джерел результатами. Тому кількість запланованих завдань, досліджень, проєктів тощо має бути оптимальною для кожного учня / учениці, тобто насамперед реальною для виконання у відведений на них час.

Виконання дослідницьких і пошукових проєктів може тривати від кількох годин до кількох тижнів, а подекуди — і місяців. Тож таку роботу можна виконувати вдома (з дозволу й за участю дорослих) чи в закладі освіти після уроків (з дозволу й за участю вчителя / вчительки), але з обов'язковим проміжним контролем досягнутих результатів дослідження і презентуванням кінцевих результатів у спеціально створених для цього умовах (виділивши проміжок часу на уроці; протягом усього уроку; у позауроківий час — на шкільних тематичних заходах тощо).

Плануючи дослідження, треба брати до уваги забезпеченість закладу освіти хімічним посудом, приладдям, реактивами тощо. Проблему забезпеченості практичної частини програми засобами дослідження можна частково розв'язати, залучивши учнів / учениць до *STEM-проєктування, моделювання, конструювання* тощо, наприклад, до виготовлення саморобного приладдя з підручних матеріалів, непотребу (апсайклінг). Водночас така діяльність спрямована на формування моделі поведінки, яка передбачає свідоме обмеження споживання ресурсів, правильне поводження з відходами як із

потенційною сировиною. Це сприятиме сталому розвитку суспільства й забезпечуватиме відповідальну взаємодію з довкіллям.

Також радимо скористатися в роботі, строго дотримуючись правил безпеки, деякими харчовими продуктами, побутовими матеріалами й хімікатами як об'єктами і засобами дослідження.

Дуже важливим аспектом вивчення хімії є безпека на уроках із цього навчального предмета та поза ними, що забезпечує кореляцію між базовими знаннями двох освітніх галузей – природничої (хімічний складник) і соціальної та здоров'язбережувальної (Додаток 15 до ДСБСО).

Корисність і функціональність наукових знань учні / учениці зможуть досягнути через *проблемне навчання*, під час якого навчальна проблема стає джерелом динамічного розвитку знань. Це передбачає систематичне включення у навчальний процес розв'язування проблем і проблемних завдань, побудованих на змісті програмового матеріалу й пов'язаних з актуальними аспектами повсякденного життя, екологічними зокрема. Особливу увагу потрібно приділити *проблемному навчанню* в проєктній дослідницькій діяльності, моделюванні, розв'язанні *контекстних завдань*. Під час організації проєктної діяльності потрібно зрівноважити значущість кінцевого продукту й процесу створення його. Педагогічна цінність проєктного продукту, який створюють за наданою інструкцією, найчастіше самостійно, удома, презентація якого не виходить за межі класу, порівняно невелика. Проєктна діяльність має водночас відповідати особистісним запитам учнів / учениць і стосуватися базових (і не лише хімічних) знань, наскрізних і спеціальних (хімічних) предметних умінь, які доведеться переважно самостійно опановувати / розвивати / використовувати для втілення проєкту в життя. Тобто навчальний проєкт потрібно розглядати як одну з технологій активного навчання і формування системи знань, а не лише як технологію створення освітнього продукту запропонованої тематики.

Бажано, щоби проєкт ґрунтувався на реальному контексті, мав автентичну мету й цільову аудиторію за межами класу, а його кінцевий продукт – практичне корисне застосування, до прикладу, у місцевій громаді. За цих умов використання проєктного навчання забезпечуватиме розвиток особистостей учнів / учениць і набуття ними ключових компетентностей, виокремлених у ДСБО.

Навчально-пізнавальну діяльність учнів й учениць треба підпорядкувати досягненню ними *очікуваних результатів навчання*, дати здобувачам і здобувачкам освіти змогу *застосовувати й демонструвати вміння, зокрема:*

пізнавати світ природи засобами наукового дослідження; опрацьовувати; систематизувати й презентувати інформацію природничого змісту; усвідомлювати закономірності природи, роль природничих наук і техніки в житті людини;

поводитися відповідально для забезпечення сталого розвитку суспільства; розвивати власне наукове мислення;

набувати індивідуально та у співпраці досвіду розв'язання проблем природничого змісту.

Формування і вдосконалення вмінь, необхідних для досягнення *очікуваних результатів навчання*, передбачає поступове підвищення рівня

самостійності учнів / учениць в опануванні змісту, зокрема під час навчальних досліджень. На кожному етапі навчання хімії вчитель / учителька попередньо визначає доцільний рівень самостійності здобувачів / здобувачок освіти, зваживши на їхні індивідуальні особливості, обсяг і зміст навчального матеріалу. Під час уроків оперативно корегує, у разі потреби, цей рівень з огляду на реальну ситуацію – додатково усно радить, пропонує, ставить навідні запитання, наводить подібні приклади, підбадьорює, заохочує, тобто поціновує здобутки й здійснює *формувальне* оцінювання. Цей вид оцінювання дає змогу дійти висновку щодо особистісного розвитку учня / учениці, відстежити його / її навчальний поступ, процес здобуття навчального досвіду як основи компетентності. Тобто результати формувального оцінювання свідчать про опанування здобувачем / здобувачкою освіти наскрізних умінь. Зауважимо, що формувальне оцінювання здійснює не лише вчитель / учителька, а й учні / учениці. Не менш важливим видом формувального оцінювання є самооцінювання здобувача / здобувачки освіти. Результати формувального оцінювання відбивають реальний учнівський навчальний досвід і можуть бути зафіксовані через спостереження за навчально-пізнавальною діяльністю, приклади учнівських робіт, портфоліо навчальних досягнень тощо.

Перенесення акценту з *оцінювання* на *поцінювання* результатів важливе ще й тому, що поцінювати треба процесуальні складники навчання на різних його етапах (вправність у формулюванні запитань, проблем, пошуку інформації, чіткому висловленні думок, добиранні аргументів для обґрунтування поглядів щодо причин, наслідків і способів розв'язання проблеми, використанні понять, термінів тощо). Під час формувального оцінювання можна застосовувати різноманітні різнорівневі шкали — словесні та бальні (на розсуд вчителя / учительки, зважаючи на пропозиції учнів / учениць).

Семестрове оцінювання з хімії в 7 класі передбачає *оцінювання груп загальних результатів* і *загальну оцінку* результатів навчання. Здійснюють семестрове оцінювання, узявши до уваги різні види навчальної діяльності протягом семестру й динаміку особистих навчальних досягнень учня / учениці.

Деякі очікувані результати навчання або їхні складники можуть бути частково / повністю досягнуті й оцінені за період навчання, наприклад, у 7 або 7–8 класах. Проте поступове досягнення більшості результатів учнями / ученицями триватиме протягом навчання в 7–9 класах.

Учитель / учителька самостійно визначає і корегує час, необхідний для досягнення тих чи тих результатів навчання.

Оцінки за вміння виявити і сформулювати дослідницьку проблему, спланувати безпечно дослідження речовин, виокремити, проаналізувати, кроки дослідження, зафіксувати спостереження, виконати навчальні проєкти, змоделювати будову речовини, перетворення речовин, сконструювати приладдя тощо має найбільшу питому вагу в оцінюванні групи результатів, пов'язаних з *умінням досліджувати природу*.

Для оцінювання групи результатів, що стосуються *вміння відшукувати й опрацьовувати інформацію*, найвагомішими є оцінки за пошук, опрацювання, створення навчальних, інших текстів та інфографіки, участь у дискусіях, виконання творчих завдань тощо.

Оцінювання групи результатів, які передбачають усвідомлення *закономірностей природи*, переважно ґрунтується на прогнозуванні, аналізуванні і поясненні з погляду хімії явищ, спостережень, результатів експериментів.

Однією з основних переваг використання контекстних завдань в навчанні хімії є те, що вони стимулюють цікавість здобувачів / здобувачок освіти до предмета й методів хімії, а тому є ключовим чинником їхньої мотивації опанувати основи цієї науки. Розв'язання таких завдань передбачає здобуття і застосування учнями / ученицями хімічних знань у різноманітних життєвих ситуаціях, тож сприяє розвитку критичного мислення і креативності, формуванню природничо-наукової компетентності. Розв'язання контекстних завдань зазвичай більшою чи меншою мірою може стосуватися всіх груп навчальних результатів, тому за виконання їх може бути виставлена як одна комплексна, так і декілька оцінок.

Метою тематичного оцінювання є проміжне контролювання за всіма видами робіт, виконаних протягом вивчення теми чи її частини. У разі потреби вчитель / учителька може на свій розсуд провести підсумкову (тематичну) роботу.

8–11 класи

У 2024/2025 навчальному році учні 8–11 класів закладів загальної середньої освіти продовжують навчатися за Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти (2011 р.).

Учні 8–9 класів продовжать вивчати хімію за навчальними програмами: «Хімія. 7–9. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів», затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804, «Хімія. 7–9. Навчальна програма для класів з поглибленим вивченням хімії».

Учні 10–11 класів вивчатимуть хімію за навчальними програмами «Хімія. 10–11. Рівень стандарту. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів», та «Хімія. 10–11. Профільний рівень. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів», затвердженими наказом МОН № 1407 від 23.10.2017 р.

Організовуючи освітній процес у 8–11 класах учитель / учителька може керуватися методичними рекомендаціями МОН з викладання хімії попередніх років.

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів
у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році

6. СОЦІАЛЬНА І ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ

5–7 класи

Типова освітня програма для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти, затверджена наказом МОН 19 лютого 2021 р. №235 (у редакції наказу МОН від 09.08.2024 № 1120), передбачає, що *соціальна і здоров'язбережувальна освітня галузь реалізується через обов'язковий інтегрований курс.*

Міністерством освіти і науки України для використання в освітньому процесі рекомендовані такі модельні навчальні програми інтегрованого курсу:

Назва модельної навчальної програми	Гриф надано наказом МОН
«Здоров'я, безпека та добробут. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Василенко С.В., Коваль Я.Ю., Колотій Л.П.)	№ 795 від 12.07.2021
«Здоров'я, безпека та добробут. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (у редакції 2022 року) (авт. Гущина Н. І., Василяшко І. П.)	№ 1226 від 10.10.2023
«Здоров'я, безпека та добробут. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (у редакції 2022 р.) (авт. Хитра З. М., Романенко О. А.)	№ 1226 від 10.10.2023
«Здоров'я, безпека та добробут. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Шиян О., Волощенко О., Гриньова М., Дяків В., Козак О., Овчарук О., Седоченко А., Сорока І., Страшко С.)	№ 795 від 12.07.2021
«Здоров'я, безпека та добробут. 7-9 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С., Андрук Н. В., Лаврентьєва І. В., Хомич О. Л.)	№ 883 від 24.07.2023
«Здоров'я, безпека та добробут. 7-9 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гущина Н. І., Василяшко І. П.)	№ 1001 від 16.08.2023
«Здоров'я, безпека та добробут. 7–9 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Василенко С. В., Колотій Л. П.)	№ 1001 від 16.08.2023

«Здоров'я, безпека та добробут. 7-9 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Шиян О. І., Дяків В. Г., Седоченко А. Б., Страшко С. В.)	
«Здоров'я, безпека та добробут. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (у редакції 2022 року) (авт. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С., Лаврентьєва І. В., Хомич О. Л.)	

Модельні навчальні програми розміщені на офіційному вебсайті [Міністерства освіти і науки України](#) та вебсайті [ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»](#).

Типовим навчальним планом нової редакції Типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти на реалізацію соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі визначено **одну годину** (відповідно до мінімальної кількості годин, визначених базовим навчальним планом базової середньої освіти). Для повноцінної реалізації освітньої галузі і досягнення обов'язкових результатів навчання, визначених державним стандартом, **рекомендуємо** в навчальному плані закладу освіти використовувати години навчального навантаження для перерозподілу між освітніми компонентами та **збільшувати кількість навчальних годин на тиждень на вивчення інтегрованого курсу** в межах максимальної кількості годин, передбачених для цієї освітньої галузі (згідно з додатками 1, 2 Типової освітньої програми).

Інтегрований курс за вибором закладу освіти з урахуванням освітніх потреб учнівства **може бути доповнений одним із курсів соціального, емоційного та етичного спрямування**.

Курси соціального, емоційного та етичного спрямування впроваджують за рахунок годин навчального навантаження для перерозподілу між освітніми компонентами як вибіркові освітні компоненти.

Оскільки галузь є цілісною як за змістом, так і за очікуваними результатами навчання, зазначені курси мають бути взаємоузгодженими з інтегрованим курсом. У разі наявності однакових тем в обраних модельних навчальних програмах інтегрованого курсу і вибіркового курсу вчитель / учителька вносить відповідні зміни в навчальні програми так, щоб вони не дублювали одна одну.

Інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут»

Метою навчання інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» є формування в учнівства відповідальності за здоров'я, добробут, безпеку та навколишнє середовище, його соціальної залученості та активності через формування здорового способу життя, життєвих навичок, упевненості в собі, розвиток підприємливості, фінансової грамотності, активного громадянства, доброчесності для безпеки, добробуту та сталого розвитку.

Інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут» спрямований на формування і розвиток ключових, предметних і наскрізних компетентностей, сприятливих для здоров'я, безпеки, добробуту, успішної соціалізації та самореалізації особистості.

Інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут» має практикоорієнтований характер, ураховує нові умови освітньої діяльності: варіативність соціально-територіальних і родинних умов життя, що впливає на пізнавальні потреби і життєві цінності дітей; оновлення освітнього середовища; інклюзивне навчання; подолання різних проявів дискримінації; розвиток критичного мислення; партнерство з батьками, громадою.

Навчання інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» у 7 класах має базуватися на результатах, здобутих учнівством на адаптаційному циклі навчання (5–6 класи) під час вивчення цього курсу.

Методика проведення уроків інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» у 7 класах має базуватися на засадах сучасної педагогіки партнерства, співпраці, співтворчості всіх учасників освітнього процесу (учнів, педагогів, сім'ї та громади), що передбачає використання особистісного діалогу як доміантної форми навчального спілкування, спонукання до обміну думок, вражень, моделювання життєвих ситуацій; включати спеціально сконструйовані ситуації вибору, авансування успіху, самоаналізу, самооцінки та самопізнання.

Зміст інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» у 7 класі має відображати ціннісні орієнтири Нової української школи: унікальність й талановитість кожної дитини, відсутність дискримінації, формування цілісного світогляду, становлення вільної особистості, гармонійний фізичний та психоемоційний розвиток, добробут та безпека, утвердження людської гідності та доброчесності, визнання своєї ідентичності й активне громадянство.

У видах навчальної діяльності має бути закладено алгоритм навчання, що інтегрує дослідницький, особистісно зорієнтований, компетентнісний підходи. Для здобувачів освіти це процес цілеспрямованого закономірного розвитку умінь цілепокладання, цілевиконання, у межах якого забезпечується свобода вибору мети, способів і засобів її реалізації, рефлексія.

Особливого значення в дидактико-методичній організації навчання у 7 класі надається його зв'язку з життям, з практикою застосування здобутих уявлень, знань, навичок поведінки в життєвих ситуаціях. Увага вчителя / вчительки має бути зосереджена на проведенні занять з використанням активних форм і методів навчання: роботи в парах та групах, евристичних бесід, ділових та рольових ігор, презентацій, навчальних дискусій, мозкових штурмів, круглих столів, конкурсів проєктів та дослідницьких робіт, навчальних тренінгів, кейсметодів, практичних групових й індивідуальних вправ, створення скрайбів та інфографіків, моделювання певного виду діяльності або ситуацій, STEM-проєктів, написання бізнес-планів або програм, екскурсій, інтерв'ю, розробці концептуальних карт, аналізу життєвих ситуацій тощо.

Навчання інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» спрямоване на формування в здобувачів освіти критичного мислення — умінь працювати з різними джерелами інформації та формулювати обґрунтовані запитання до них, що визначено Державним стандартом базової середньої освіти. До стратегій розвитку критичного мислення дітей підліткового віку належить: встановлення зв'язку із життєвим або особистим досвідом учнів; розуміння, що інформація може бути корисною і шкідливою; висловлювання оцінювальних суджень з опорою на текст і власний досвід; продукування своїх рішень щодо розв'язання проблемної ситуації.

Для організації освітнього процесу в умовах воєнного стану рекомендовано проводити на уроках психологічні хвилинки, які можна здійснювати відповідно до рекомендацій, розміщених на сайті Інституту модернізації змісту освіти (<https://is.gd/ocxHD8>), використовувати просвітницькі матеріали з офіційних сайтів, зокрема, UNICEF Ukraine, МВС України (наприклад, «Як поводитися в разі виявлення підозрілих предметів?» (<https://cutt.ly/NEVRVAp>), The Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), «З чого починається безпека» (<https://cutt.ly/BT7AK2e>). Практичні поради щодо збереження та зміцнення здоров'я запропоновані на офіційних сайтах МОЗ України та Центру Громадського здоров'я. Всеукраїнські уроки з безпеки дорожнього руху для дітей розміщені на офіційному сайті «Безпечна країна» (<https://mvs.gov.ua/>).

Кількість годин на вивчення кожного тематичного розділу інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» у 7 класі, зміст, обсяг і послідовність пропонованої учням інформації, організація її засвоєння можуть змінюватися відповідно до підготовленості класу, регіональних особливостей, робочого навчального плану школи, необхідності своєчасного реагування на конкретні умови, в яких відбувається освітній процес (в умовах воєнного часу, наближення епідемій, стихійне лихо, інфекційні хвороби тощо).

Обравши *модельну* навчальну програму, учитель / учителька на її основі складає *навчальну* програму, у якій зазначає *послідовність* й орієнтовний час вивчення тем у 7 класі. У *модельній* навчальній програмі запропоновані послідовність вивчення тем, зміст і види навчальної діяльності, які є *орієнтовними*. Тому з *модельної* навчальної програми вчитель / учителька до кожної теми *навчальної* програми *добирає* з-поміж запропонованих або ж додає ті *елементи змісту* й *способи діяльності*, що в умовах певного навчального закладу й класу є *найоптимальнішими* для кожного учня / учениці та для учнівської спільноти класу.

Звертаємо увагу, що в новій редакції Типової освітньої програми визначені вимоги до укладання навчальних програм на основі модельних навчальних програм (додаток б).

Важливі спільні для всіх модельних навчальних програм характеристики й особливості їх реалізації полягають у тому, що вони в цілому:

забезпечують у повному обсязі досягнення обов'язкових результатів Державного стандарту базової середньої освіти в галузі «соціальна та здоров'язбережувальна»;

базуються на інноваційних методиках відповідно до концепції Нової української школи;

логічно поєднують міжпредметні складники змісту;

враховують знання, уявлення і уміння учнів, здобуті у початковій школі;

доступні підліткам за змістом і повністю відповідають особливостям циклу базової освіти;

передбачають активну навчально-пізнавальну діяльність дітей із пріоритетністю дослідницьких, творчих, проблемно-пошукових методів навчання.

Ураховуючи триваючу широкомасштабну війну російських окупаційних військ, фактично на всій території України вбачаємо за необхідність доповнити зміст модельних навчальних програм інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» питаннями особистої безпеки, пов'язаними з ризиками воєнного часу. Педагогам необхідно включити відповідні питання у зміст навчальної програми закладу, передбачивши їх вивчення на початку навчального року. Для цього пропонуємо скористатися навчальною програмою з «Основ здоров'я» для 5–9 класів, у яку в 2022 році були внесені відповідні зміни.

8–9 класи

Основи здоров'я

Відповідно до типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня, затвердженої наказом МОН від 20.04.2018 № 405, на вивчення предмета «Основи здоров'я» у 8–9 класах передбачена 1 година на тиждень.

Вивчення предмета «Основи здоров'я» у 2023/2024 навчальному році здійснюватиметься за оновленою навчальною програмою (гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України», наказ Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 № 698).

В оновленій навчальній програмі розширено зміст модулів з питань особистої безпеки. Додано питання, що пов'язані з ризиками воєнного часу, зокрема: сигнали оповіщення населення, дії під час повітряної тривоги, обстрілу тощо, надійне і ненадійне укриття, протимінний захист та поводження з вибухонебезпечними і незнайомими предметами, надання домедичної допомоги та психологічної самодопомоги, поведінка з озброєними людьми, виживання в екстремальних ситуаціях тощо. Зазначені питання включені у зміст розділу навчальної програми, який в оновленій програмі має назву «Безпека і здоров'я людини» і який вивчають на початку навчального року в кожному класі. Оновлений зміст розділу для його реалізації потребує більше навчального часу, тому рекомендуємо для цього використовувати резервні години, передбачені навчальною програмою.

У програмі для 8 класу в розділі 2 «Фізична складова здоров'я» додано питання безпеки харчування в умовах воєнного стану; тему «На порозі дорослого життя», яка розглядалася в розділі 1 «Здоров'я людини» (перенесено в розділ 3 «Психічна і духовна складові здоров'я»); зміст теми «Безпека в побуті й навколишньому середовищі» (розділ 4. Соціальна складова здоров'я) доповнено питаннями впливу воєнних дій та терористичних актів на навколишнє середовище і виконанням практичних завдань «Відпрацювання алгоритмів дій під час хімічної, біологічної, радіологічної загрози забрудненню навколишнього середовища у результаті воєнних дій».

Навчання учнівства поведженню з вибухонебезпечними та незнайомим предметами, протимінному захисту пропонуємо здійснювати відповідно до методичних рекомендації щодо проведення бесід з учасниками освітнього процесу з питань уникнення враження мінами і вибухонебезпечними предметами та правил безпечної поведінки у надзвичайних ситуаціях (лист МОН від 17.03.2022 № 1/3485-22).

КУРСИ СОЦІАЛЬНОГО, ЕМОЦІЙНОГО ТА ЕТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

Державний стандарт базової середньої освіти визначає для соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі (далі – СЗО) орієнтовний зміст і вимоги до результатів навчання – галузевих (предметних) і ключових компетентностей, а також наскрізних умінь.

Оновлена Типова освітня програма для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти (наказ МОН №1120-24 від 09.08.2024) передбачає, що соціальна і здоров'язбережувальна освітня галузь реалізується через інтегрований курс (наприклад, «Здоров'я, безпека та добробут»), **який у 5–6 класах може бути доповнений одним із курсів соціального, емоційного та етичного спрямування за рахунок годин навчального навантаження для перерозподілу між освітніми компонентами за умови, що для цих курсів заклад освіти використовує модельні навчальні програми, які отримали гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України», або навчальні програми, які отримали гриф «Схвалено для використання в освітньому процесі» в установленому порядку.**

Міністерством освіти і науки України для використання в освітньому процесі рекомендовані такі модельні навчальні програми для закладів загальної середньої освіти:

«Етика. 5–6 класи» (авт. Ашортія Є. Д., Бакка Т. В., Желіба О. В., Козіна Л. Є., Мелещенко Т. В., Щупак І. Я.) – наказ МОН від 12.07.2021 № 795;

«Етика. 5–6 класи» (авт. Пометун О. І., Ремех Т. О., Кришмарел В. Ю.) – наказ МОН від 12.07.2021 № 795;

«Вчимося жити разом. 5–6 класи» (авт. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С., Лаврентьєва І. В., Хомич О. Л.) – наказ МОН від 12.07.2021 № 795;

«Культура добросусідства. 5–6 класи» (авт. Араджионі М. А., Козорог О. Г., Лебідь Н. К., Потапова В. І., Унгурян І. К.) – наказ МОН від 12.07.2021 № 795;

«Духовність і мораль в житті людини і суспільства. 5–6 класи» (авт. Жуковський В. М., Сіданіч І. Л., Грищук Д. Г., Губеня І. І., Лахман Н. М.) – наказ МОН від 09.02.2022 № 143.

Відповідно до нової редакції Типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти (наказ МОН №1120-24 від 09.08.2024), навчальне навантаження на тиждень для вивчення зазначених курсів передбачає 0,5 години. У Типовій освітній програмі (додаток 3) зазначено, що заклад освіти може планувати вивчення певного навчального предмета або інтегрованого курсу концентровано. Навчальні предмети та курси з навчальним навантаженням 0,5 години на тиждень рекомендовано вивчати протягом одного семестру. Вважаємо за доцільне включати ці курси у розклад саме в першому семестрі, урахувавши їх адаптаційну спрямованість.

Навчальні заняття з предметів «Етики», «Вчимося жити разом», «Культура добросусідства», «Духовність і мораль в житті людини і суспільства» можуть бути схожі на дослідницьку лабораторію, дискусійний клуб, де кожен / кожна учень / учениця має змогу індивідуально чи в групі дослідити ті чи інші проблеми, висловитися, поміркувати вголос, поділитися враженнями та власним досвідом. Варто якнайширше залучати життєвий досвід учнів, спонукаючи їх до активного спілкування з родиною, близькими та оточенням. Один – два уроки в навчальному році можна проводити як родинні / шкільні свята, під час яких діти не просто демонструють власні досягнення в царині навчального матеріалу, а спілкуються зі своїми батьками / представниками родини / близькими дорослими та представниками сімей однокласників і однокласниць, учителями, запрошеними особами. Це відкриває перспективу позаурочної діяльності учнівства, наприклад у реалізації групових проєктів.

Викладати курси морального спрямування можуть педагогічні працівники за умови проходження ними відповідної методичної підготовки.

Курс *етики* орієнтований на формування в здобувачів освіти ключових компетентностей – громадянської, соціальної, здоров'язберезувальної, загальнокультурної, інформаційно-цифрової, уміння навчатися протягом життя та відповідних загальногалузевих компетентностей.

Уявлення про цінності, що засвоюють учні й учениці, має ґрунтуватися не лише на авторитеті вчителя / вчительки чи авторських колективів підручників. Учителеві / учительці не варто вчити учнів та учениць брати на віру певний погляд на життя. Варто допомогти школярству самостійно знайти основи для розбудови гармонійного щасливого та повноцінного життя. Етичні категорії та поняття мають обговорюватися на найбільш зрозумілих і близьких учнівству етичних прикладах українських реалій, ситуаціях з життя найближчого оточення, зокрема й пропонованих у підручниках. У навчанні особливого

значення потрібно надавати розвитку вмінь учня / учениці робити моральний вибір, формулювати, пояснювати й обґрунтовувати власну позицію і поведінку та позицію інших людей. Тому всі важливі питання і поняття етики обов'язково мають обговорюватися в процесі вільної та відкритої інтерактивної комунікації за участі всіх учнів та учениць класу, які мають можливість порівнювати свою точку зору як з думкою учителя / вчительки, так і однокласників та однокласниць.

Під час викладу навчального матеріалу необхідно враховувати сприйняття сучасних дітей з їх кліповим мисленням, адаптувати його до рівня їх сприйняття. Радимо використовувати для подачі матеріалу таблиці, малюнки, слайди, фотоілюстрації, хмари слів, карикатури, схеми, що дозволяє систематизувати, упорядковувати інформацію, розвивати логічне й аналітичне мислення. Також потрібно використовувати різні матеріали для роботи, які близькі сучасним дітям: відеоматеріали, мультфільми, притчі, вірші, ігри, документи / джерела, ситуації з життя, біографії, фольклор тощо. Ефективність уроку буде залежати від побудови роботи, яка передбачає врізноманітнення діяльності. Учні та учениці мають учитися пояснювати, коментувати, аргументувати, пропонувати, порівнювати, створювати, наводити приклади. Вони мають вчитися висловлювати свої думки, погляди, формувати ставлення. З цією метою пропонуємо роботу організувати як самостійно, так і в парах, групах, усім разом. Рекомендовано використовувати мотиваційні завдання на початку кожного уроку; здійснювати самооцінювання та взаємооцінювання, оцінювання вчителем / учителькою з використанням технік формульованого оцінювання; надавати й отримувати зворотній зв'язок; вимірювати атмосферу класу та формувати позитивне середовище. У кінці кожного уроку для осмислення матеріалу корисно проводити рефлексію.

Метою предмета «*Вчимося жити разом*» (ВЖР) є сприйняття учнівством моральних цінностей і набуття ними здатностей, сприятливих для етичної поведінки в контексті загальнолюдських цінностей, фундаментальних прав людини й ідей сталого розвитку. Особливістю навчального предмета є наголос на набуття учнівством соціальних і психологічних компетентностей, сприятливих для етичної поведінки, соціалізації і самореалізації особистості, зокрема, таких компетентностей: – когнітивних (критичне та системне мислення, логічне обґрунтування позиції, творчість, оцінювання ризиків, ухвалення рішень, розв'язування проблем, вміння вчитись); – емоційних (розбудова позитивної самооцінки, керування емоціями, співчуття, мотивація успіху і гартування волі, ініціативність); – соціальних (ефективне спілкування, співпраця з іншими, мирне розв'язування конфліктів, протистояння негативним соціальним впливам тощо).

Зміст курсу для 5 – 6 класів структуровано за змістовними лініями і відповідною тематикою:

Змістовна лінія	Тематика
Базові поняття	Вступний тренінг
Цінності	Роль цінностей у житті людей
Соціальні компетентності	Унікальність людини
	Повага до різноманіття
	Що сприяє порозумінню між людьми
	Коло стосунків
	Ефективне спілкування
	Конструктивне розв'язання конфліктів
	Командна робота
	Протидія тиску, насильству і цькуванню
	Безпека в інтернеті
Психологічні компетентності	Емоційна грамотність
	Планування часу
	Критичне мислення
	Ухвалення рішень
	Розвиток творчості
	Постановка і досягнення мети
Екологічна компетентність	Екологічна відповідальність
Оцінювання за курсом	Підсумкове завершальне оцінювання

Головною ознакою навчання за предметом ВЖР є зосередження на розвитку особистого потенціалу учнівства та покращення стосунків у його соціальному середовищі. Це забезпечується дотриманням таких принципів: партнерство між учнівством і вчителем / учителькою, які є фасилітаторами освітнього процесу; інклюзивність – усі учні й учениці класу залучені до навчальної діяльності; активне навчання, що враховує індивідуальні стилі сприйняття і стратегії навчання учнівства: робота в групах, мозковий штурм, проекти, тематичні дослідження, рольові ігри тощо; навчання на ситуаціях, наближених до реального життя (важливих для безпеки, здоров'я, соціалізації та самореалізації учнів). Пріоритетними методами навчання є дослідницькі, творчі, проблемно-пошукові. Формами організації діяльності дітей є колективна, групова, індивідуальна. Особливу увагу приділено організації групової роботи учнівства. Увага вчителя / вчительки має бути зосереджена на проведенні занять із використанням методів навчання, що ґрунтуються на активній участі всіх учнів та учениць: роботі в групах, обговоренні, мозкових штурмах, розробленні

концептуальних карт, рольових іграх, дискусіях, творчих проектах, інтерв'ю, аналізі життєвих ситуацій, моделюванні розв'язання проблеми тощо. Детально методи викладання предмета наведено в онлайн-курсі для педагогів «Вчимося жити разом» <http://lt.multycourse.com.ua/ua/> .

Оцінювання навчальних досягнень учнівства за цим навчальним предметом передбачає вхідне діагностувальне, формувальне (поточне) і підсумкове. На початку вивчення рекомендовано проведення діагностувального оцінювання, а після завершення кожного року навчання – підсумкове. Це надасть змогу оцінювати прогрес учнівства в розвитку психосоціальних навичок. Для цього вчителю / вчительці рекомендуємо використовувати онлайн-анкети «До» і «Після», які розроблено спеціально для діагностувального та підсумкового оцінювання. Рекомендовані інструменти оцінювання наведено за покликанням: <http://autta.org.ua/ua/resources/Modelni-prohramy/VZHR> .

Концептуальну основу курсу «*Культура добросусідства*» становлять положення інтегрованого, компетентнісного та діяльнісного підходів.

Предмет «Культура добросусідства» спрямований на підтримку широкої соціальної інклюзії, міжкультурної і миротворчої освіти, розвиток освіти впродовж життя та демократизацію освітнього середовища в Україні. Цей навчальний предмет розроблений для полегшення адаптації дітей до нових умов навчання і їхньої успішної інтеграції в нових колективах або громадах. Нині це набуває особливої актуальності через війну, що триває, оскільки багато дітей вимушено залишили свої оселі та звичне середовище й набули статусу ВПО, а також у зв'язку з активізацією процесу європейської інтеграції України, глобалізації і активної трудової міграції українського населення. Зміст предмета та пропонувані види діяльності є допоміжним інструментом для того, щоб швидше познайомити дітей між собою та згуртувати, адаптувати їх до нових умов навчання в школі й новому колективі, розвивати конструктивну взаємодію і навички ненасильницької комунікації, сприяти зниженню конфліктного потенціалу і створенню комфортної психологічної атмосфери в класі.

Навчання методики викладання «Культури добросусідства» можна пройти на базі обласного ЗППО або ж самостійно опрацювати асинхронний онлайн-курс «Як викладати «Культуру добросусідства» в базовій школі». Перед початком навчання варто попередньо ознайомитися з інструкцією на стартовій сторінці курсу. Зареєструватися й пройти безкоштовне навчання за онлайн-курсом можна за покликанням <https://kdukraine.com/courses/culture-of-good-neighborliness-in-basic-school/>.

Додаткові ресурси для реалізації змісту предмета «Культура добросусідства» (модельні програми, календарно-тематичне планування, поурочні методичні розробки, критерії оцінювання, детальні методичні рекомендації щодо використання анімаційних роликів тощо) розміщені в електронній збірці: <https://kdukraine.com/metodichna-pidtrimka/zbirka-predmet-kultura-dobrosusidstva-dlya-5-6-klasiv-nush/>. Також на сайті www.kdukraine.com можна завантажити анімаційні ролики, розроблені для викладання «Культури

добросусідства», познайомитися з регіональним досвідом і напрацюваннями педагогів, відеозаписами майстер-класів від розробників та експертів курсу і вчителів-практиків, які відбувалися під час всеукраїнських конференцій, робочих нарад із питань впровадження цього курсу.

Коефіцієнт корисної дії «Культури добросусідства» буде значно вищим, якщо окремі теми цього курсу додатково опрацьовуватимуться під час годин спілкування або на ранкових зустрічах. Для цього можна використовувати методичні розробки збірки «Культура добросусідства: Я. Ми. Країна» (<https://kdukraine.com/wp-content/uploads/2023/05/i-we-kraina-nova-2022.pdf>). Ця збірка також буде корисною для тих, хто працюватиме в 7–9-х класах з матеріалами предмета «Культура добросусідства» в позаурочному форматі.

Для налагодження ефективної взаємодії з батьками в освітньому процесі класний керівник може скористатися відповідною програмою і методичними рекомендаціями «Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно» наскрізного інтегрованого курсу «Культура добросусідства»: <https://kdukraine.com/metodichna-pidtrimka/batkiivski-zbori-po-novomu-aktualno-interaktivno-korisno/>.

Освітньою метою курсу морального спрямування «**Духовність і мораль в житті людини і суспільства**» є розкриття змісту духовності та моралі, особливостей і цінностей духовної і моральної поведінки особистості в сім'ї, класі, громаді, державі, природі та формування відповідних компетентностей.

Авторами І. Л. Сіданіч, О. Г. Рогова, Є. А. Сурело розроблено методичний посібник для вчителя, який містить усі розробки уроків та мультимедійні презентації для підготовки до уроків. Методичні матеріали: навчальна програма, календарно-тематичне планування, орієнтовні конспекти уроків, мультимедійні презентації, критерії оцінювання та ін. розміщено на сайті підтримки <https://www.surelo.com.ua>.

Інші курси духовно-морального спрямування можуть вивчатися за рахунок варіативного складника в початковій школі, а також у 8–11 класах. Такі курси мають світоглядне, культурне та освітньо-виховне спрямування й не є вченням віри, не ставлять за мету залучення до певної конфесії, не включають релігійних обрядів. Викладання означених курсів передбачає виховання в учнівства поваги до свободи совісті, релігійних та світоглядних переконань інших людей; здатності до співжиття в полікультурному та поліконфесійному українському суспільстві. Зміст курсів духовно-морального спрямування не передбачає катехізацію, неприпустимим є нав'язування вчителькою / вчителем дітям власних поглядів у ставленні до тих чи інших Церков, примусу дітей до молитви під час уроків, відвідування церковних служб тощо.

Рекомендовано в освітньому процесі використовувати такі програми з грифом МОН України:

навчальна програма курсу «Основи християнської етики. 1–4 класи ЗЗСО» (Жуковський В. М., Самолюк Г. С., Бойко Н. Л., Когут В. Й.); <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1naji5evqns8bjx02T5heQCBMb3PAgdNa/edit?gid=533507180#gid=533507180>

навчальна програма «Основи християнської етики. 5–6 класи» для ЗЗСО (Жуковський В. М., Самолюк Г. С., Павлова О. В., Коваль О.П., Когут В. Й., Кошло О. Я. та ін.);
<https://docs.google.com/spreadsheets/d/1X8zwbTUAqAi319sNqX6IzhbA23ygQ-mT/edit?gid=421253853#gid=421253853>

навчальна програма «Основи християнської етики. 7–9 класи» для ЗЗСО (Жуковський В. М., Самолюк Г. С., Мудрик Л. Є., Павлова О. В., Коваль О.П., Ротченкова Н. І.);
<https://docs.google.com/spreadsheets/d/1X8zwbTUAqAi319sNqX6IzhbA23ygQ-mT/edit?gid=35720038#gid=35720038>

навчальна програма «Основи християнської етики. 10–11 класи» (Жуковський В. М., Самолюк Г. С., Мудрик Л. Є., Павлова О. В., Неумитий В. М., Жаровська Н. В.);
https://docs.google.com/spreadsheets/d/1Cs1d6hi6Y_fmky0Y6I28XDrUxA7uo2SJ/edit?gid=1125160089#gid=1125160089

навчальна програма «Основи християнської етики» для 1–11 класів (Сохань Г. С., Гусаков І. М., Гусак М. Є., Пономарьова М. С., Кушнір І. М.);
<https://docs.google.com/spreadsheets/d/16NyRYEKgeQ4T5BE68La-s2gn0q2MPyIWSWx-Vdw-zmA/edit?gid=792878251#gid=792878251>

навчальна програма курсу «Християнська етика в українській культурі. 5–9 класи» (Красікова Г. І.);

навчальна програма «Мораль, духовність і етика в українській культурі. 5–6 класи» (Красікова Г. І., Красікова Н. В., наук. кер. Бех І. Д.).

Перелік програм курсів за вибором розміщено за покликанням:

<https://docs.google.com/spreadsheets/d/16NyRYEKgeQ4T5BE68La-s2gn0q2MPyIWSWx-Vdw-zmA/edit?gid=792878251#gid=792878251> .

Вивчення зазначених курсів у закладах загальної середньої освіти потребує письмової згоди батьків учня / учениці та відповідної підготовки вчителя / вчительки.

Відповідно до чинного законодавства України, викладати такі курси можуть особи, які мають педагогічну освіту та документ про проходження відповідної курсової підготовки. Курси духовно-морального спрямування потрібно викладати в тісній співпраці з батьками, інформувати батьківську громадськість, надавати їй можливість відвідувати навчальні заняття й позакласні заходи з курсу.

Для педагогів, батьків та учнів «Національним університетом «Острозька академія» створено електронний ресурс «Цінності», на якому розміщено електронні версії навчальних програм, курсів за вибором, посібники, розробки уроків, довідкова та методична література тощо (<https://tsinnosti.com/>).

Для використання в освітньому процесі рекомендуємо створений Європейським Центром імені Вергеланда спільно з Радою Європи посібник «Дороговкази. Політика і практика вивчення релігій і нерелігійних світоглядів в інтеркультурній освіті», мета якого – допомогти розробникам освітньої політики, школам, педагогічним навчальним закладам, а також усім іншим

учасниками освітнього процесу втілити Рекомендації CM/Rec(2008)12 Комітету Міністрів країн-членів Ради Європи з релігій і нерелігійних переконань в інтеркультурній освіті в життя в конкретних державних, регіональних та місцевих контекстах (<https://www.schools-for-democracy.org/biblioteka/posibnyky-rady-yevropy-z-prav-liudyny-ta-aktyvnoi-uchasti-dlia-molodi/dorogovkazi>).

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів
у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році

7. ГРОМАДЯНСЬКА ТА ІСТОРИЧНА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ

Беручи до уваги виклики у сфері освіти, Міністерство освіти і науки України затвердило [нову редакцію Типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти](#) (наказ МОН №1120-24 від 09.08.2024).

Типовим навчальним планом зазначеної Типової освітньої програми у 6–7 класах години навчального навантаження визначені відповідно до показника мінімальної кількості годин.

Рекомендуємо закладам освіти години навчального навантаження для перерозподілу між освітніми компонентами використовувати для **збільшення кількості годин на вивчення громадянської та історичної освітньої галузі: у 5 класі – до 2 год на тиждень, у 6 та у 7 класі – до 3 год на тиждень.**

На відміну від Типової освітньої програми, затвердженої в 2021 році, типовим навчальним планом передбачено вивчення у 6–7 класах курсу **громадянської освіти** (по 0,5 години на тиждень).

Для реалізації громадянської та історичної освітньої галузі в 6–7 класах може бути обрано такі варіанти поєднання освітніх компонентів:

- варіант 1 – інтегрований курс громадянської та історичної освітньої галузі;
- варіант 2 – інтегрований курс історії та курс громадянської освіти;
- варіант 3 – історія України, всесвітня історія, громадянська освіта.

Оскільки для 6 класу серед рекомендованих міністерством наявні лише МНП інтегрованих курсів («Історія України. Всесвітня історія. 6 клас», «Україна і світ. Вступ до історії України та громадянської освіти. 5–6 клас», «Досліджуємо історію і суспільство. 5–6 клас»), пропонуємо в 6 класі поєднувати освітні компоненти галузі за 1 або 2 варіантом.

У цьому навчальному році, за відсутності модельних навчальних програм з громадянської освіти для 6 і 7 класів, пропонуємо один з двох способів забезпечення реалізації компонента громадянської освіти в освітньому процесі.

1. Інтегрувати питання громадянської освіти в курс історії України, (у 6 класі в програму інтегрованого курсу історії; у 7 класі в програму курсу історії України), відобразивши це в навчальній програмі, яку затверджує педагогічна рада закладу освіти (додаючи визначені для громадянської освіти години до історії України або інтегрованого курсу). Зауважуємо, що:

згідно з вимогами до навчальних програм, визначеними в додатку 6 до оновленої Типової освітньої програми для 5–9 класів (наказ МОН №1120-24 від 09.08.2024) «Навчальну програму предмета, інтегрованого курсу розробляють на основі обраної(-их) модельної(-их) навчальної(-их) програми(-м) із

урахуванням кількості годин, визначених у навчальному плані закладу освіти на вивчення навчального предмета / інтегрованого курсу»;

у зміст модельних навчальних програм «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти. 5–6 класи», «Досліджуємо історію і суспільство. 5–6 класи (інтегрований курс)», «Історія: Україна і світ. 7–9 класи (інтегрований курс)» включені питання громадянської освіти.

спираючись на МНП, заклад освіти може розробляти навчальні програми предметів;

навчальні програми, розроблені на основі МНП, затверджує педагогічна рада закладу освіти.

Зважаючи на зазначене, педагоги можуть розробляти навчальну програму спираючись на дві (або більше) модельні навчальні програми: для 6 класу – МНП «Історія України. Всесвітня історія. 6 клас» і одну з МНП інтегрованого курсу; для 7 класу – «Історія України. 7–9 класи» та «Історія: Україна і світ. 7–9 класи (інтегрований курс)». Питання громадянської освіти, які можна інтегрувати в курс історії України / інтегрований курс історії наведено у Додатку 7.1 (теми для інтегрування виокремлені з рекомендованих модельних навчальних програм інтегрованих курсів і оформлені відповідно до вимог до структури МНП).

2. Упровадити курс громадянської освіти у другому семестрі, керуючись тим, що типовою освітньою програмою рекомендовано навчальні предмети та курси з навчальним навантаженням 0,5 години на тиждень вивчати протягом одного семестру (пояснювальна записка до типового навчального плану, Додатки 3, 4) (проект відповідної МНП на стадії розроблення).

Історія 7 клас

У 2024-2025 навчальному році учні й учениці Нової української школи переходять до базового предметного циклу вивчення предметів і курсів громадянської та історичної освітньої галузі в 7 класі. На цьому етапі навчання в учнів/учениць виникають нові мотиви та моделі поведінки: бажання бути освіченими, самостійними, активно випробовувати свої сили в різних галузях знань та діяльності, самостверджуватись у шкільному колективі. Це потребує врахування їхніх психолого-педагогічних особливостей, розвитку предметних та міжпредметних умінь, а також урізноманітнення видів навчальної діяльності.

Для реалізації завдань громадянської та історичної освітньої галузі Державного стандарту базової середньої освіти різними авторськими колективами створено такі модельні навчальні програми, яким надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»:

«Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гісем О. В., Мартинюк О. О.);

«Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Бакка Т. В., Желіба О. В., Мелещенко Т. В., Щупак І. Я.);

«Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Бурлака О. В., Власова Н. С., Желіба О. В., Майорський В. В., Піскарьова І. О., Щупак І. Я.);

«Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Желіба О. В., Мокрогуз О. П.);

«Досліджуємо історію і суспільство. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Васильків І. Д., Димій І. С., Шеремета Р. В.);

«Досліджуємо історію і суспільство. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Пометун О. І., Ремех Т. О., Малієнко Ю. Б., Мороз П. В.);

«Досліджуємо історію і суспільство. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гісем О. В., Мартинюк О. О., Гісем О. О., Охредько О. Е.);

«Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Кафтан М. В., Козорог О. Г., Костюк І. А., Мудрий М. М., Селіваненко В. В.);

«Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Власова Н. С., Желіба О. В., Кронгауз В. О., Секиринський Д. О., Щупак І. Я.);

«Україна і світ. Вступ до історії України та громадянської освіти. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Даниленко В. М., Гісем О. В., Мартинюк О. О., Охредько О. Е., Тарасюк Т. Д.);

«Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Аркуша О. Г., Дяків В. Г., Мудрий М. М., Пастушенко Р. Я., Хлипавка Л. М.);

«Історія України. Всесвітня історія. 6 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Піскарьова І. О., Бурлака О. В., Майорський В. В., Мелещенко Т. В., Щупак І. Я.);

«Історія України. Всесвітня історія. 6 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Олександр Гісем, Олександр Мартинюк, Наталія Сорочинська, Ольга Гісем, Ярослав Василенко);

«Історія України. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Бурлака О. В., Желіба О. В., Павловська-Кравчук В. А., Худобець О. А., Черкас Б. В., Щупак І. Я.);

«Історія України. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Пометун О. І., Ремех Т. О., Гупан Н. М., Малієнко Ю. Б., Серова Г. В.);

«Історія України. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гісем О. В., Бойко В. І., Василенко Я. Л., Даниленко В. М., Мартинюк О. О., Охредько О. Е., Сирцова О. М., Тарасюк Т. Д.);

«Всесвітня історія. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Щупак І. Я., Посунько А. С., Бакка Т. В., Бурлака О. В., Власова Н. С., Желіба О. В., Махонін О. О., Мелещенко Т. В., Павловська-Кравчук В. А., Піскарьова І. О., Худобець О. А.);

«Всесвітня історія. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Пометун О. І., Ремех Т. О., Малієнко Ю. Б., Мороз П. В.);

«Всесвітня історія. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гісем О. В., Бойко В. І., Василенко Я. Л., Даниленко В. М., Мартинюк О. О., Охредько О. Е., Сирцова О. М.);

«Історія: Україна і світ. 7–9 класи (інтегрований курс)» (варіант 1) для

закладів загальної середньої освіти (авт. Секиринський Д. О., Власова Н. С., Желіба О. В., Кронгауз В. О., Щупак І. Я.);

«Історія: Україна і світ. 7–9 класи (інтегрований курс)» (варіант 2) для закладів загальної середньої освіти (авт. Власова Н. С., Желіба О. В., Кронгауз В. О., Секиринський Д. О., Щупак І. Я. .

Модельні навчальні програми слугують основою для розроблення навчальних програм, навчальної та навчально-методичної літератури для 5–9 класів і вможливають реалізацію закладами освіти академічної свободи.

Згадані вище модельні навчальні програми розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>) та офіційному вебсайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/hromadians-ka-ta-istorychna-osvitnia-haluz>).

Оскільки всі модельні навчальні програми для 7–9 класів є авторськими, то їхні підходи склали основу для розроблення нової навчальної та навчально-методичної літератури для 7 класу: авторських підручників і додаткових навчально-методичних матеріалів.

Організація змісту шкільної історичної освіти залежно від обраної модельної навчальної програми може бути синхронним вивченням двох самостійних курсів – історії України та всесвітньої історії або інтегрованим, під час вивчення якого історію України розглядають у контексті всесвітньої історії та громадянської освіти. В усіх програмах зберігається хронологічна послідовність викладу матеріалу у поєднанні з проблемно-тематичним підходом та елементами історії окремих країн Європи та світу.

Автори модельних навчальних програм інтегрованого курсу **«Історія: Україна і світ. 7-9 клас»** акцентують увагу на необхідності застосування порівняльних характеристик подій історії України та всесвітньої історії, а також дотримання україноцентричного підходу до вивчення історії при викладанні цього курсу.

Загалом зміст модельних навчальних програм спрямовано на досягнення загальної мети громадянської та історичної освітньої галузі: розвиток особистості учня через осмислення минулого, сучасного та зв'язків між ними, взаємодії між глобальними, загальноукраїнськими і локальними процесами; формування ідентичності громадянина України, його активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини, визнання цінності верховенства права та нетерпимості до корупції. Компетентнісний потенціал галузі та базові знання, що є основою всіх модельних програм, уміщено в додатку 17 Державного стандарту базової середньої освіти.

Модельні навчальні програми не містять чіткого розподілу навчальних годин за розділами, тому в межах загальної річної кількості годин учитель/вчителька самостійно визначають в тематично-календарному плануванні та/або в навчальній програмі, укладеній на основі обраної модельної навчальної програми час, необхідний для роботи над кожним розділом програми, орієнтуючись на визначені програмою очікувані результати навчання.

Розробляючи календарно-тематичне планування та/або навчальну програму, вчителі самостійно можуть змінювати порядок вивчення розділів, тем, окремих питань у межах теми, визначати періодичність та чергування видів діяльності, закладати види і форми контролю й оцінювання результатів навчання відповідно до груп результатів, указаних у Державному стандарті базової середньої освіти та модельних навчальних програмах. Укладені вчителями навчальні програми затверджує педагогічна рада закладу загальної середньої освіти.

Календарно-тематичне планування має передбачати не лише уроки опанування змісту, а й уроки формування наскрізних умінь та ключових компетентностей учнів / учениць, можливості для впровадження діяльнісного підходу до навчання, час для повторення, узагальнення, впровадження різних форм оцінювання.

Надважливим завданням залишається вилучення із змісту курсу історії Середньовіччя радянських і пострадянських історичних наративів, фальсифікації та міфологізації історії. Серед особливо небезпечних перекручень історії є змішування понять «Русь» і «Росія», найменування русів «росіянами» за багато століть до виникнення російської держави. В програмах змінено погляди на добу князювання Володимира і Ярослава як початок києворуської історії й час від кінця XI до середини XIII ст., який насправді був періодом зрілої києворуської держави Русі-України на засадах поліцентризму; чітко вказано на зв'язки тієї Русі з нашою сучасністю, показано її місце в тогочасному світі як важливого суб'єкта європейського історичного процесу та її культурного осередка. Разом із тим, модельні навчальні програми привертають увагу вчителів до зображення середньовічного минулого України як історії всіх народів, які проживали на сучасних українських теренах, з особливою увагою до джерел формування кримськотатарського та інших народів, для яких Україна є історичною батьківщиною.

У змісті курсу «Всесвітня історія» показано своєрідність та особливості середньовічного суспільства, тенденції його розвитку, приділено увагу релігійному чиннику, ролі церкви, демонстрації витоків сучасних ідей, соціально-економічним явищам, технічним і технологічним винаходам, традиціям повсякденного життя, тенденціям розвитку культури з доби Середньовіччя тощо. Важливим завданням є визначення та простеження взаємозв'язку історії різних країн, насамперед європейських, з історією України через міжнародну торгівлю і війни, династичні зв'язки і культурний обмін, життєвий шлях історичних осіб тощо.

Виклад історичного матеріалу під час вивчення інтегрованого курсу «Історія: Україна і світ» спрямовано на формування вміння інтерпретувати історію України як частину світового політичного, економічного і культурного простору, пояснювати й аналізувати взаємодії української та світової історії, навчити виокремлювати й аналізувати виклики, які поставали і постають перед державами і народами, суспільством упродовж періоду, що вивчається.

Оцінювання результатів навчання

Зміст, засоби й методи навчання мають бути спрямовані на досягнення, визначені Державним стандартом базової середньої освіти, й обов'язкових результатів навчання, яких учні мають досягнути в процесі навчання.

Основними видами оцінювання є формувальне, підсумкове та державна підсумкова атестація.

Формувальне оцінювання, або оцінювання в процесі навчання, передбачає використання різних форм (самооцінювання, взаємооцінювання (оцінювання роботи в групах / парах, під час захисту проєктів, оцінювання вчителем / учителькою з використанням карток, піктограм, вікторин, інтелект-карт, шкалювання тощо), що спрямовуються на відстеження особистісного розвитку учня / учениці.

Окремі завдання для формувального оцінювання можуть бути диференційованими.

Завдання для оцінювання добираються так, щоб можна було отримати об'єктивну інформацію про рівень досягнень учнями обов'язкових результатів навчання певної групи результатів (далі – ГР) освітньої галузі:

Орієнтується в історичному часі та просторі, виявляє взаємозв'язки подій і явищ (ГР1);

Працює з інформацією історичного та суспільствознавчого змісту (ГР2);

Виявляє здатність до співпраці, толерантність, громадянську позицію (ГР3).

Тематичне оцінювання є необов'язковим. Його можна проводити за потреби для отримання інформації про рівень досягнень очікуваних результатів учнів із певної теми, розділу.

Підсумкове оцінювання має на меті оцінити якість навчання. Воно здійснюється періодично. Кількість підсумкових робіт встановлює вчитель / учителька самостійно. Підсумкові роботи можуть охоплювати один, декілька або всі групи результатів громадянської та історичної освітньої галузі, визначені в Державному стандарті базової середньої освіти.

Підсумкове оцінювання здійснюють із урахуванням Загальних критеріїв оцінювання результатів навчання здобувачів освіти відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти та Критеріїв оцінювання за освітніми галузями результатів навчання здобувачів освіти відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти (у частині громадянської та історичної освітньої галузі), що затверджені наказом МОН від 02.08.2024 № 1093 (<https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-rekomendatsii-shchodo-otsiniuvannia-rezultativ-navchannia>).

Під час підсумкового оцінювання за семестр вчитель / учителька може провести комплексну підсумкову роботу (КПР) або окремі підсумкові роботи для кожної групи результатів (ГР1, ГР2, ГР3).

У Свідоцтві досягнень виставляють семестрові оцінки за групами результатів. На підставі оцінок за групами результатів виставляють загальну оцінку за семестр. Семестрова оцінка може бути скоригованою. Оцінку за рік виставляють на підставі семестрових оцінок.

8–11 класи

У 2024/2025 навчальному році у 8–11 класах чинними є навчальні програми з історії, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698:

- «Історія України. 8–9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти».

– «Історія України. 10–11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти».

– «Всесвітня історія. 8–9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти».

– «Всесвітня історія. 10–11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти».

– «Історія: Україна і світ (інтегрований курс). 10–11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти».

Усі навчальні програми розміщено на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України: для 8 - 9 класів за покликанням: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-6-9-klasiv> ; для 10- 11 класів за покликанням: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> .

Зазначені вище програми рекомендовано також використовувати для класів з поглибленим вивченням історії. Учитель / учителька розробляють календарне планування на основі рекомендованих програм. Кількість годин на вивчення тієї чи іншої теми визначають учитель / учителька самостійно. При цьому рекомендовано більше годин передбачати для практичних робіт.

Також розроблено модифіковані (скорочені) навчальні програми для закладів загальної середньої освіти, у тому числі і модифіковану навчальну програму з історії України і рекомендації щодо її використання ([наказ МОН № 701 від 26.05.2024](#)). Цю програму можна використовувати для тих учнів / учениць, які пропустили навчання або тривалий час не вчилися за українськими освітніми програмами, зокрема, діти за кордоном та ті, що вимушено перебувають на тимчасово окупованих територіях. Зміст скорочених програм побудовано таким чином, що учні здобуватимуть основні знання з визначених предметів, які допоможуть їм безперешкодно продовжувати навчання в українських школах.

Відповідно до чинних навчальних програм навчання предметів «Історія України» і «Всесвітня історія» може здійснюватися паралельно або послідовно. Для підвищення ефективності навчальної діяльності учнів / учениць та розподілу навчального часу в навчальних програмах запропоновано синхронізувати навчання історії України та всесвітньої історії у 8–11 класах. Перехід до синхронізації може відбутися на початку або впродовж навчального року, наприклад, на початку семестру. Учителька / учитель може використовувати запропоновані в навчальній програмі таблиці синхронізації або робити в них доречні зміни.

На уроках історії важливо застосовувати методи розвитку критичного

мислення, які сприятимуть формуванню й розвитку вміння учнів / учениць аналізувати, порівнювати різні види історичних джерел, формулювати на їх основі судження й висновки. Значно підвищується ефективність вивчення історії при використанні інтерактивних методів навчання, як-от: рольові ігри, дебати, віртуальні екскурсії, мозковий штурм тощо. Для наочного представлення історичних подій та стимулювання інтересу до пізнання минулого варто використовувати відеоматеріали, аудіоподкасти, освітні платформи та інші цифрові ресурси, зокрема такі, як [“Всеукраїнська школа онлайн”](#).

Рекомендуємо в освітньому процесі використовувати розроблений МОН посібник **«Як говорити про російсько-українську війну в школі? Уроки стійкості, боротьби та перемог»**, мета якого – сприяти формуванню громадянської позиції учнів та учениць, навчити розрізняти факти і фейки, не піддаватися маніпуляціям і ворожій пропаганді (посібник доступний за покликанням: <https://mon.gov.ua/ua/news/yak-govoriti-pro-rosijsko-ukrayinsku-vijnu-v-shkoli-mon-stvorilo-posibnik>) та матеріали освітнього **проєкту «ДіалогиПроВійну»**, який містить чотири відеорозмови учениці із ветеранами сучасної російсько-української війни на теми: «Що таке війна?», «Чому Росія прагне захопити Україну?», «Що таке сучасна російсько-українська війна?», «Повномасштабне вторгнення 2022» та методичні рекомендації для вчителів. Цей проєкт стане в пригоді вчителям історії та громадянської освіти, навчального предмета «Захист України», учням та ученицям, військовослужбовцям, журналістам, державним службовцям, працівникам музеїв, бібліотекарям, фахівцям із формування національної та громадянської ідентичності. В рамках реалізації проєкту розроблено презентаційний буклет, розміщений за покликанням: https://mcip.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/katalog_22_04-1-stysnuto-1.pdf

02 травня 2023 року Постановою Верховної Ради України № 3078-ІХ схвалено [Заяву Верховної Ради України «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких»](#). Рекомендуємо використовувати основні тези цієї Постанови під час вивчення подій російсько-української війни та у позакласній роботі.

09 грудня 2024 року у світі та в Україні згадуватимуть прийняття Генеральною асамблеєю Організації Об'єднаних Націй **Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього** (09.12.1948 р.). Важливо звернути увагу на те, що автор концепції геноциду Рафаель Лемкін досліджував це явище, зокрема, на прикладі Голокосту, та був одним із перших, хто запропонував кваліфікувати Голодомор 1932–1933 рр. в Україні як геноцид Українського народу. Обговорення положень та ідей Конвенції про геноцид є особливо актуальним в умовах повномасштабної війни російської федерації проти України, яка супроводжується численними порушеннями прав людини, а вчинені збройними силами держави-агресора дії є геноцидом Українського народу згідно з Постановою Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» від 14.04.2022 р.

08 травня 2025 р. Україна разом з іншими європейськими державами вдруге

після 2024 р. відзначатиме **День пам'яті та перемоги над нацизмом у Другій світовій війні**. У статті 1 Закону України (№ 9278) про цей день сказано: «Шанобливе ставлення до пам'яті про перемогу над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років, про ветеранів війни, учасників українського визвольного руху та жертв нацизму є священним обов'язком держави та громадян України».

У 2025 р. минає **80 років після завершення Другої світової війни**, уроки якої надзвичайно важливі нині, коли Україна протистоїть повномасштабній російській агресії. Для української історичної освіти важливою є системна, послідовна робота, а також спеціальні освітні заходи з вивчення передумов, перебігу та наслідків Другої світової війни; з'ясування значення для Європи й світу змови двох тоталітарних режимів: націонал-соціалістичного у Німеччині та комуністичного в ССРСР. Водночас важливим є протистояння рашистській пропаганді та російським фальсифікаціям історії, які, очевидно, можуть посилитися до 80-ї річниці завершення Другої світової війни.

У 2024/2025 навчальному році здобувачки / здобувачі освіти, учительки / вчителі, науковиці / науковці закладів загальної середньої, професійної освіти та інших закладів можуть долучитися до:

- ***IX Міжнародного міждисциплінарного конкурсу наукових і мистецьких робіт імені Володимира Маняка та Лідії Коваленко***, що традиційно проводить Інститут історії України Національної академії наук України у співпраці з Міністерством освіти і науки України за підтримки Науково-освітнього консорціуму вивчення Голодомору (НРЕС) при Канадському інституті українських студій Альбертського університету;

- ***XXI Міжнародного конкурсу творчих робіт учнів, студентів та вчителів «Уроки війни та Голокосту – уроки толерантності»***, організаторами якого традиційно є Міністерство освіти і науки України та Український інститут вивчення Голокосту «Ткума».

У 2024/2025 навчальному році заплановане проведення турніру юних істориків, а також всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2025» в номінації «Історія».

Історична освіта в закладах загальної середньої освіти реалізується на навчальних заняттях із предметів і курсів інваріантного та варіативного складників навчального плану освітньої програми закладу, а в старших класах – на навчальних заняттях із предметів і курсів за вибором відповідно до одного з визначених рівнів (рівень стандарту – обов'язковий мінімум змісту навчального предмета; рівень профільної підготовки – поглиблений зміст з орієнтацією на майбутню професію).

Поглиблене вивчення предмета має заохочуватися та відзначатися високими оцінками. Не припускається зниження оцінки за незнання матеріалу, що відсутній у шкільній програмі.

Підручники, посібники (у тому числі електронні), робочі зошити з друкованою основою, зошити для контролю та/або корекції пізнавальних досягнень, атласи, контурні, настінні мапи, що використовуються на уроках, повинні мати грифи Міністерства освіти і науки України.

У навчанні учнів історії та громадянської освіти Міністерство освіти і науки України рекомендує використовувати посібники «Нариси з історії Криму XVIII – початку XIX ст.: додатковий матеріал для вчителів» для 7–8 класів загальної

середньої освіти / Цалик С. М., Мокрогуз О. П., Волошенюк О. В. / за редакцією Волошенюк О. В., Іванова В. Ф., Євтушенко Р. І.», «Історія Криму першої половини ХХ ст. Нариси. Навчальний посібник 10 клас.» / Цалик С. М., Мокрогуз О. П., Волошенюк О. В. / за редакцією Волошенюк О. В., Іванова В. Ф., Євтушенко Р. І.»; «Нариси з історії Криму у ХХ ст.: 1939–1990 рр.: додатковий матеріал для вчителів для 10 класу загальної середньої освіти. Навчально-методичний посібник / Цалик С. М., Мокрогуз О. П., Волошенюк О. В. / за редакцією Волошенюк О. В., Євтушенко Р. І.», Нариси з історії Криму у ХХ-ХХІ ст.: 1990–2014 рр.: додатковий матеріал для вчителів для 11 класу загальної середньої освіти. Навчально-методичний посібник / Цалик С. М., Мокрогуз О. П., Волошенюк О. В. / За редакцією Волошенюк О. В., Євтушенко Р. І.»; «Нариси з історії Криму (2015–2022): додатковий матеріал для вчителів 10 класу загальної середньої освіти, викладачів педагогічних вишів: Навчально-методичний посібник / Цалик С. М., Мокрогуз О. П., Волошенюк О. В. / За редакцією Волошенюк О. В.».

Видання доступні за такими покликаннями:

<https://www.aup.com.ua/book-review/dodatkovyi-materiali-do-urokiv-istorii/>,
<https://www.aup.com.ua/book-review/istoriya-krimu-pershoi-polovini-khkh-st-na/>,
<https://www.aup.com.ua/book-review/19786-2/>,
<https://www.aup.com.ua/book-review/narisi-z-istorii-krimu-u-khkh-khkh-st-1990-2014-r/>,
<https://www.aup.com.ua/book-review/narisi-z-istorii-krimu-2015-2022-navchalno-me/>

Також рекомендуємо книгу «Українська історія в кінофільмах: посібник для вчителя / Волошенюк О. В., Мокрогуз О. П., Новікова Л. Є., Тримбач С. В., Черков Г. А. / за редакцією Волошенюк О. В., Іванова В. Ф.».
<https://aup.com.ua/ukrainska-istoriya-v-kinofilmakh-pos/>. Звернення до українських кінотекстів дасть змогу популяризувати кінематографічну грамотність та через призму мистецьких творів дискутувати про конфліктні ситуації і складні соціальні процеси в Україні. Матеріали можуть бути використані під час вивчення курсів за вибором, факультативів, виховних годин, занять гуртків юних істориків, журналістів тощо.

При викладанні історії та громадянської освіти рекомендуємо використовувати такі видання: «Освітні практики із запобігання інфодемії, або Як не ізолюватися від правди. Навчальний посібник / за редакцією Волошенюк О., Іванова В., Кулакова А.» (<https://aup.com.ua/osvitni-praktiki-iz-zapobigannya-info/>) та відповідний відеокурс (<https://medialiteracy.org.ua/videokurs-osvitni-praktyky/>); «НАТО – сила, що захищає мирних громадян» / Т. Бакка, О. Волошенюк, О. Желіба, Р. Євтушенко, Т. Мелещенко, О. Мальований, О. Мокрогуз; за редакцією О. Волошенюк, С. Дьоми <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2023/03/10/Posibnyk-NATO.syla.shcho.zakhyshchaye.myrnykh.hromadyan.10.03.2023.pdf>.

Державний стандарт базової середньої освіти містить значний медіаосвітній потенціал. Для його реалізації створено дві навчальні програми курсу за вибором «Основи медіаграмотності» для 7–8 класів закладів загальної середньої освіти і «Основи медіаінфомедійної грамотності» для 10–11 класів закладів загальної

середньої освіти, яким надано гриф «Схвалено для використання в освітньому процесі».

На методичних ресурсах Академії української преси (<https://aup.com.ua/>) є рубрика «Медіаграмотність в умовах війни», де вчительство може знайти нові розробки занять (https://toolbox.medialiteracy.org.ua/predmet/mediagramotnist-v-umovah-vijny/page/2/?post_types=toolbox). Рубрика постійно оновлюється.

Радою міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX) у межах проекту «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність» розроблені онлайн-курси, універсальні уроки, покликані допомогти критично аналізувати інформацію і бути стійкими до інформаційних впливів, навчальні й просвітницькі матеріали та курси з підвищення кваліфікації:

- онлайн-курс з медіаграмотності «Very Verified» <https://study.ed-era.com/uk/courses/course/2118>. Курс надає практичні навички медійної та інформаційної грамотності. Курс розроблений спільно з платформою онлайн-освіти EdEra і базується на новітніх розробках онлайн-навчання, таких як мобільне навчання, мікронавчання та змішане;

- універсальний урок для учнів 8–11 класів: «Медіаграмотність під час війни: як вистояти в інформаційному потоці» <https://drive.google.com/drive/folders/1dlj67HTGvcgIVdVEQntifL1RWLmkLbVS?usp=sharing>

- універсальний урок для учнів 8–11 класів: «Кібербезпека: навички, які захищають не тільки під час війни» https://drive.google.com/drive/folders/1dJrKMfdp-FAdYtSd_AwnsE_13fqSbww7

- універсальний урок для учнів 8–11 класів: «Як українцям зберегти єдність: протидія стереотипам та мові ворожнечі» <https://drive.google.com/drive/folders/1TsMNZFpNGMI4WH1ZCGhvo4cQqiDq9C06?usp=sharing>

- набір для класної та позакласної роботи «Як аналізувати медіа критично» https://filter.mkip.gov.ua/wp-content/uploads/2021/08/12d-s_universal_handouts-1.pdf. Ці матеріали сприятимуть розвитку навичок критичного сприйняття інформації, зокрема вміння відрізняти факти від суджень, ідентифікувати різні види маніпуляцій (у заголовках, фото, відео, соціологічних даних), прояви пропаганди і мови ворожнечі, ефективно шукати інформацію, безпечно комунікувати в соціальних мережах. Картки розроблені на основі прикладів, порівнянь та роз'яснень;

- просвітницьке відео «Корисні звички інформаційної гігієни на кожен день» <https://www.youtube.com/watch?v=nIBXC59tkwg>

- «Набір вправ із медіаграмотності для батьківських зборів. https://drive.google.com/drive/folders/1ljencs5TMYKitBpoaoK_9-eAqHjTj6Ns

- онлайн-курси «Медіаграмотний спротив: будуємо аргументовані діалоги» та «Медіаграмотний спротив: спілкуємось на рівних». Курси покликані розвинути навички соціальної толерантності, побудови аргументованих діалогів, протидії мікроагресії та толерантного ставлення до гендерних особливостей співрозмовників. Пройти навчання на курсі «Медіаграмотний спротив: будуємо аргументовані діалоги» можна за покликанням: <https://eduhub.in.ua/courses/onlayn-kurs-mediagramotniy-sprotiv-buduyemo-argumentovani-dialogi>; на курсі «Медіаграмотний спротив: спілкуємось на

рівних» за покликанням: <https://eduhub.in.ua/courses/onlayn-kurs-mediagramotniy-sprotiv-spilkuemos-na-rivnih>

У контексті підготовки до реформування профільної школи України варто звернути увагу на організацію навчання курсів за вибором учнівства, зокрема курсу «Республіка Корея: історія дива на річці Хан», з програмою якого, матеріалами для учнів (Програма навчального курсу за вибором учнів профільної загальноосвітньої школи (10-11 класи) «Республіка Корея: історія дива на річці Хан» (17 годин) / К. Баханов, С. Троян, С. Баханова. Рівне: Волинські обереги, 2024. 47 с.; Республіка Корея: історія дива на річці Хан. Матеріали до навчального курсу за вибором учнів профільної загальноосвітньої школи (10–11 класи): посібник для учнів і вчителя / К. Баханов, С. Баханова, Ю. Білай, Р. Євтушенко, І. Костюк, С. Троян; за ред. К. Баханова. Рівне: Волинські обереги, 2024. 352 с.), а також презентаціями, відеоматеріалами, розробками уроків українських і закордонних учителів можна познайомитися за покликанням: <https://novadoba.org.ua/korea/materialy-kursu.php>

Для належної організації вивчення історії та громадянської освіти, відзначення / вшанування визначних / пам'ятних подій учительство може скористатися **вебсторінками** офіційних інституцій та громадських об'єднань, зокрема:

Український інститут національної пам'яті: <https://uinp.gov.ua>

Інститут історії України Національної академії наук України:

<http://history.org.ua>

Громадський проєкт «ЛІКБЕЗ. Історичний фронт»: <http://likbez.org.ua>

Електронний архів українського визвольного руху: <http://avr.org.ua>

Історична правда: <https://istpravda.com.ua>

Локальна історія: <https://localhistory.org.ua/>

Україна Incognita: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita>

Матеріали для використання на уроках, під час організації дебатів, дискусій тощо можна знайти на ютуб каналах, присвячених актуальним питанням історії, а також новим підручникам і навчально-методичному забезпеченню вивчення історії:

ютуб канал «Історія без міфів» <https://www.youtube.com/@IstoriyaBezMifiv>

ютуб канал «Історія з Братами Капрановими» імені Т. Г. Шевченка

<https://www.youtube.com/@imtqsh>

ютуб канал Віталія Дрібниці «Історик щосуботи»

<https://youtube.com/playlist?list=PLBYsRgTrgMcunqSiinXu6-HRVBXXK9vNPQ&si=qI2RXTVCkFdtYwC2>

ютуб канал «Ігор Щупак. Історія з історією»

<https://www.youtube.com/@HistoryShchupak>

ютуб канал «Локальна історія»

<https://www.youtube.com/c/LOCALHISTORYua/featured>

ютуб канал Олександр Алфьоров

<https://www.youtube.com/@OleksandrAlforov>

ютуб канал «Реальна історія» Акім Галімов

<https://www.youtube.com/channel/UCdlVTngmxhb0oNE1pCwS64g>

ютуб канал «Цікава історія» <https://www.youtube.com/c/ЦікаваІсторія>

ютуб канал «WAS: Популярна історія»
<https://www.youtube.com/channel/UCReA6NV7ITl3m9PHybLD9sg>
та ін.

Правознавство

У 2024/2025 навчальному році чинними є навчальні програми «Основи правознавства. 9 клас» та «Правознавство» (профільний рівень). 10–11 класи».

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.osnovy.pravoznavstva-9.pdf>

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/pravoznavstvo-10-11-profil-16-travnya-2017.docx>

Предмет «Основи правознавства» вивчається у 9 класі впродовж одного навчального року в обсязі 1 година на тиждень (35 годин). Зміст навчального предмета відповідає віковим особливостям учнівства і сучасним освітнім викликам.

У типовій освітній програмі для вивчення профільного предмета «Правознавство» для 10–11 класів передбачено 3 години на тиждень (105 годин). У програмі профільного рівня відсутній розподіл навчальних годин за розділами. У межах загальної річної кількості годин учитель / учителька самостійно визначає час для роботи над кожним розділом, темою програми, дбаючи про досягнення очікуваних результатів.

Окремим структурним складником навчальних програм є практичні заняття, спрямовані на формування в учнівства вміння практичного застосування набутих правових знань, окремих положень законодавства тощо. Кожне практичне заняття є тематичним і має певне змістове наповнення відповідно до контексту конкретної теми. На практичних заняттях доцільно застосовувати дослідницькі методи та метод проблемного викладу. Навчальну проблему та критерії оцінювання результатів роботи вчителю/вчительці слід визначати разом з учнями / ученицями.

Серед інформаційних ресурсів для проведення практичних занять, зокрема з акцентом на права людини, рекомендуємо використовувати напрацювання міжнародних організацій, таких як ООН, Рада Європи та ОБСЄ, які розміщено у відкритому доступі в мережі Інтернет.

У навчанні учнів/учениць правознавства потрібно застосовувати як поточне (формувальне), так і підсумкове оцінювання. Формувальне оцінювання спрямоване на відстеження особистісного розвитку учнів / учениць, процесу опанування ними навчального досвіду як основи компетентності, забезпечення індивідуальної траєкторії розвитку особистості. При формувальному оцінюванні вчитель/вчителька може організувати самооцінювання та взаємооцінювання учнів/учениць. Підсумкове оцінювання – це тематичне, семестрове та річне. Оцінювання навчальних досягнень учнів за результатами вивчення пропонованого змісту та навчальної діяльності пропонується за чинними критеріями оцінювання з курсу правознавства, беручи до уваги можливості формувального оцінювання.

Викладання навчальних предметів «Основи правознавства» у 9 класі та «Правознавство» для учнів 10–11 класів у 2024/2025 н.р. обумовлюється особливостями національної правової системи в умовах дії правового режиму воєнного стану та збройної агресії рф проти України. Це потребує під час викладання загальних питань права врахування законодавчих змін, що пов'язані із введенням та продовженням дії воєнного стану, створенням правових умов для підвищення обороноздатності держави, захисту національної безпеки і територіальної цілісності.

У новому навчальному році серед законодавчих змін необхідно враховувати наступні: закони України «Про внесення змін до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 30.05.2023 № 3127-IX, «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини» від 08.11.2023 № 3450-IX, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання та використання відпусток, а також інших відпусток» від 22.11.2023 № 3494-IX, «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедур суддівської кар'єри» від 09.12.2023 № 3511-IX, «Про лобіювання» від 23.02.2024 № 3606-IX (введення в дію 01.01.2025), «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» від 11.04.2024 № 3633-IX, «Про внесення змін до Кодексу законів про працю України щодо трудових відносин при передачі суб'єкта господарювання» від 25.04.2024 № 3677-IX, «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо запровадження інституту умовно-дострокового звільнення осіб від відбування покарання для безпосередньої їх участі в обороні країни, захисті її незалежності та територіальної цілісності» від 08.05.2024 № 3687-IX, «Про застосування англійської мови в Україні» від 04.06.2024 № 3760, «Про внесення змін до Кодексу законів про працю України щодо встановлення додаткових підстав розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця та деяких інших підстав» від 04.06.2024 № 3768-IX, «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання насильству та унеможливлення жорстокого поводження з дітьми» від 06.06.2024 № 3792-IX.

На законодавчому рівні визначено статус англійської мови як мови міжнародного спілкування в Україні. Передбачається застосування англійської мови на всій території України у публічних сферах суспільного життя, окрім правовідносин у сфері судочинства, кримінального провадження, у справах про адміністративні правопорушення та відносин щодо розгляду і вирішення адміністративних справ, крім визначених законом випадків.

У квітні 2024 року набрали чинності норми Закону № 3127, яким зменшено призовний вік для громадян з 27 до 25-річного віку.

У цивільному праві (спадковому праві) оновлено розуміння поняття «місце відкриття спадщини» як останнє місце проживання спадкодавця; якщо місце проживання спадкодавця невідоме, місцем відкриття спадщини є місцезнаходження нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходження основної частини рухомого майна. У період дії воєнного стану та протягом двох років з дня його припинення або

скасування часом відкриття спадщини вважається день смерті спадкодавця або день, з якого спадкодавця оголошено померлим, незалежно від часу державної реєстрації смерті.

У трудовому праві передбачено додаткові підстави розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця, а саме: 1) набрання законної сили вироком суду, яким працівника засуджено (крім звільнення від відбування покарання з випробуванням) за вчинення злочину проти основ національної безпеки України; 2) невиконання працівником правил поведінки на підприємстві, в установі, організації. З приводу останньої підстави припинення трудових правовідносин слід зазначити, що встановлення правил поведінки на підприємствах, в установах, організаціях, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави, та/або об'єктах чи операторах критичної інфраструктури є обов'язковим. Складником таких правил внутрішнього трудового розпорядку можуть бути правила поведінки на підприємстві, в установі, організації, які містять положення, зокрема, про зобов'язання працівників про нерозголошення інформації з обмеженим доступом, зокрема інформації, що становить державну чи комерційну таємницю, а також про умови роботи з конфіденційною інформацією.

У кримінальному праві доповнено підстави умовно-дострокового звільнення від відбування покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк під час проведення мобілізації та/або дії воєнного стану – проходження військової служби за контрактом. Такий захід умовно-дострокового звільнення від відбування покарання не застосовується до осіб, засуджених за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, засуджених за вчинення умисного вбивства двох або більше осіб, або вчиненого з особливою жорстокістю, або поєднаного із зґвалтуванням або сексуальним насильством, або особливо тяжких корупційних кримінальних правопорушень.

У навчанні учнів / учениць правознавства особливу увагу варто приділити правам людини як наскрізному компоненту всіх навчальних предметів. Так, відповідно до Указу Президента України № 119 «Про Національну стратегію у сфері прав людини» від 24 березня 2021 року зміст освіти повинен включати формування в учасників освітнього процесу поваги до прав людини, її гідності, засад демократії, ненасильницької культури та культури доброчесності. Важливо забезпечити формування цінностей та світогляду здобувачів освіти як невід'ємних складників компетентнісного підходу, а також імплементувати в освітній процес положення Всесвітньої програми освіти у сфері прав людини та Хартії Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і освіти в галузі прав людини.

Для наскрізного викладання прав людини у межах курсу «Основи правознавства» для 9 класу та профільного предмета «Правознавство» для 10-11 класів важливо підтримувати рівень компетенцій у цій царині. Помічним у цьому контексті буде онлайн курс «Права людини в освітньому просторі», розроблений Координатором проєктів ОБСЄ в Україні спільно зі студією онлайн освіти EdEra за підтримки Міністерства освіти і науки України. Курс стане в пригоді вчителям у викладанні правознавства та позакласній роботі та може зараховуватися закладами післядипломної педагогічної освіти під час

проходження ними курсів підвищення кваліфікації (за умови отримання сертифіката).

В умовах збройної агресії російської федерації проти України вкрай актуальним є вивчення міжнародного гуманітарного права. Українською Гельсінською спілкою з прав людини та Національним Товариством Червоного Хреста в Україні за підтримки МОН України розроблено навчальну програму курсу за вибором **«Вивчаючи міжнародне гуманітарне право» для 10–12 класів закладів загальної середньої освіти**: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/mizhnarodne-humanitarne-pravo>. відповідно до змісту програми був оновлений і доповнений зміст навчально-методичного посібника для педагогів «Вивчаючи міжнародне гуманітарне право»: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2024/08/Vyvchaiuchy-MHP_elektronna-versiia.pdf. Також для якісного викладання курсу розроблено онлайн-курс «Вивчаючи міжнародне гуманітарне право».

Курс покликаний сприяти формуванню у молоді громадянської компетентності через опанування комплексом знань, вмінь і ставлень, які просувають ідею людяності, формують запит щодо зменшення насильства під час збройного конфлікту, нетерпимого ставлення до воєнних злочинів, подолання безкарності, постконфліктного врегулювання, впровадження перехідного правосуддя. Головна мета курсу – надати учнівству первинні знання щодо природи та змісту міжнародного гуманітарного права, показати його нерозривний зв'язок із правами людини та цінностями сучасної цивілізації, ознайомити з діяльністю міжнародних гуманітарних організацій, а також Червоного Хреста в Україні, мотивуючи до глибшого розуміння понять людяності, гуманізму, справедливості та миру.

Основна увага під час вивчення тем курсу «Вивчаючи міжнародне гуманітарне право» має бути спрямована на розвиток соціальних та громадянських компетентностей, пов'язаних з ідеями гуманності, моралі, прав людини, верховенства права, справедливості, свободи, спроможності діяти як відповідальні громадяни, а також формування і розвиток комунікативних навичок, допитливості, емпатії, сприйняття ситуації невизначеності та багатозадачності, уміння конструктивно взаємодіяти іншими.

Курс розрахований на 17 навчальних годин і містить десять тем/модулів, вступ та урок узагальнення. Тривалість вивчення кожної теми подано як орієнтовну. Вчитель/вчителька може самостійно планувати освітній процес залежно від поставлених завдань, наявності навчального часу та особливостей учнівського колективу. Може вивчатися як курс за вибором у старшій школі, поглиблений модуль у курсі правознавства, використовуватися як програма роботи гуртка тощо.

Для доступного й ефективного викладання МГП створено **«Комплексні освітні візуальні матеріали для школярів з питань міжнародного гуманітарного права: відео для учнів, презентації та тести»**. Матеріали включають 8 тем, які допоможуть донести до дітей цінності прав людини під час війни та основні принципи МГП. Кожна тема містить відеоролики для дітей, демонстраційні матеріали та тести для

перевірки засвоєних знань (<https://www.helsinki.org.ua/articles/navchalni-materialy-z-mizhnarodnoho-humanitarnoho-prava-dlia-vchyteliv-videokurs-prezentatsii-ta-testy/>).

Питання міжнародного гуманітарного права можуть викладатися на уроках історії, правознавства, громадянської освіти. Рекомендації щодо включення цих питань у зміст навчальних предметів подано у збірці «Методичні матеріали для вчителя "Як викладати питання з міжнародного гуманітарного права на уроках історії, громадянської освіти та основ правознавства"» (<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recommendazii/2022/09/27/Pro.metod.rekom.shchodo.vykl.mizhn.hum.prava-4.2698-22.vid.27.09.2022.pdf>).

На сайті МОН України створено окрему рубрику «Міжнародне гуманітарне право», де розміщено покликання на онлайн-ресурси із зазначеної тематики: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/mizhnarodne-humanitarne-pravo>

Для розширення можливостей проведення цікавих та практичних уроків із правознавства можна використовувати матеріали Освітнього центру, відкритого у Верховній Раді України в 2019 році. Мета такого Освітнього центру – підвищити довіру громадян до Верховної Ради України, ознайомлюючи їх з роботою парламенту та депутатського корпусу. Головною цільовою аудиторією Освітнього центру Верховної Ради України є молодь, зокрема школярі та студенти. Формат роботи центру – інтерактивні уроки щодо діяльності Верховної Ради України та основ парламентаризму; проведення зустрічей та майстер-класів з народними депутатами України; розробка цікавих інформаційних та просвітницьких матеріалів. (https://iportal.rada.gov.ua/documents/origin_docum/2592.html).

Громадянська освіта 10 клас

У 2024/2025 навчальному році чинною є навчальна програма «Громадянська освіта (інтегрований курс). 10 клас» для закладів загальної середньої освіти (наказ Міністерства освіти і науки від 03.08.2022 № 698): <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa.2022.hromadyanska.osvita-10.pdf>

Відповідно до Типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти (наказ МОН №1120-24 від 09.08.2024), мінімальне навчальне навантаження на тиждень для учнів 6–7 класів на вивчення громадянської освіти становить 0,5 години на тиждень. Рекомендуємо цей час перерозподілити на вивчення історії України.

Зміст громадянської освіти визначається як суспільними потребами, вимогами соціальних і державних інституцій, так й інтересами особистості, її ставленням до суспільних проблем і готовністю брати участь у їх розв'язанні. Беручи до уваги важливу державотворчу місію громадянської освіти, інтегрований курс «Громадянська освіта» спрямований на розвиток та соціалізацію особистості, формування її національної самосвідомості,

громадянської позиції, загальної культури, світоглядних орієнтирів, критичного мислення, творчих здібностей, дослідницьких та аналітичних навичок, навичок життєзабезпечення та професійних якостей.

В основу курсу громадянської освіти покладено компетентнісний підхід, що корелюється з ключовими компетентностями, формування / розвиток яких відбувається на трьох рівнях: засвоєння знань, формування ціннісних ставлень та здобуття практичного досвіду.

Відповідно до програми інтегрованого курсу та завдань громадянської освіти, основою освітнього процесу має бути активне навчання учнів/учениць, зокрема, комунікація й взаємодія в парах/групах, організація й проведення дискусій і диспутів, симуляції життєвих ситуацій, рольові ігри, спрямовані на розвиток умінь і навичок аргументовано й чітко представляти власну позицію, сприймати думки інших, ставити запитання, ефективно взаємодіяти тощо.

Важливо застосовувати і проблемно-орієнтоване навчання, наприклад для розгляду конкретних суспільних подій/життєвих ситуацій та їх аналізу з метою розробки ефективних рішень. У такий спосіб учні/учениці навчаються шукати варіанти розв'язання реальних суспільних проблем, що допоможе їм застосовувати отримані знання у повсякденному житті. З цією метою можна використовувати й інтеграцію з іншими предметами та курсами: історією, біологією, математикою, географією, тощо.

Під час вивчення тем важливо передбачити аналіз актуальних суспільних проблем сьогодення, життєвих прикладів. Актуалізація вже набутих учнями/ученицями знань та досвіду з відповідної тематики мотивуватиме їх, сприятиме розвитку критичного мислення, вміння орієнтуватися в складних суспільних процесах.

Для організації активного навчання учнів/учениць громадянської освіти помічними буде посібник «Методичні матеріали для інтегрованого курсу «Громадянська освіта», 10 клас» (IREX, 2022 р., автор-укладач Т. Ремех): <https://cutt.ly/PwqL05KB>. У посібнику зібрані адаптовані до уроків громадянської освіти в 10 класі різноманітні активності та вправи, створені в межах проєктів IREX (Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів), зокрема, матеріали програми «Мріємо та діємо» та проєкту «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність».

Громадянську освіту в закладах загальної середньої освіти не варто обмежувати навчанням у класі. Зміст такої освіти передбачає наскрізну реалізацію її завдань на всіх рівнях освітнього процесу: навчання, позакласній роботі, виховному середовищі освітнього закладу, соціальному партнерстві з місцевою громадою та батьками й близьким оточенням.

Проєкція програмного матеріалу на рівень місцевої громади також стане у пригоді вчителям, які викладають курс «Громадянська освіта». Активізуватимуть освітній процес та сприятимуть залученню учнів/учениць до участі у соціальних проєктах місцевих громад зустрічі з діячами місцевих органів влади, членами громадських організацій, громадськими активістами, волонтерами, представниками засобів масової інформації, іншими людьми, які

обрали активну й відповідальну громадянську позицію, відвідування органів влади, редакцій мас медіа тощо.

Нині важливе значення має активне залучення учнів/учениць до використання інформаційно-комунікаційних технологій, що дають змогу розширити коло спілкування, ознайомитися із додатковою інформацією, брати участь у дискусіях, зокрема відвідуючи форуми, чати, блоги, урізноманітнити процес навчання за допомогою онлайн завдань, навчальних ігор, квестів тощо.

Важливо, щоб практичні завдання з громадянської освіти передбачали можливість застосування набутих учнями/ученицями знань та навичок у практичній площині. Вони можуть, до прикладу, започаткувати й розробити проєкт, підготувати плакат, лепбук, скласти петицію, написати листа-звернення, допомогти тим, хто цього потребує, взяти участь у соціальних акціях громади тощо.

При розгляді тем, які стосуються волонтерства, можна залучити учнів до волонтерської діяльності або участі в громадських проєктах, що дає їм змогу на практиці відчути роль активного громадянина. Також учні/учениці, які вже мають досвід волонтерської діяльності, можуть поділитися своїми практичними порадами і залучити інших до участі у волонтерських програмах.

Важливим аспектом громадянської освіти, особливо в умовах збройного конфлікту російської федерації проти України, є розвиток медіаграмотності та вмінь протидіяти ворожій пропаганді. З цією метою необхідно використовувати вправи та завдання, спрямовані на розвиток критичного мислення як-от аналіз текстів, різних новин, робота з різними джерелами інформації, обговорення відеосюжетів, аналіз медіаконтенту тощо.

Для розвитку патріотизму й громадянських компетентностей учнів/учениць можна використати освітні матеріали, розроблені Управлінням стратегічних комунікацій Генерального штабу Збройних Сил України, зокрема: короткометражний анімаційний фільм «Піксель. Вартовий свободи»: <https://lms.e-school.net.ua/courses/course-v1:UIED+History-NUSH-5th+2022/a38640839e764093afadcaeb2822999d/>; документальний фільм «Спротив та єдність: письменники пояснюють, як не втратити майбутнє»: <https://lms.e-school.net.ua/courses/course-v1:UIED+History-of-Ukraine-10th-grade+2020/cd5c02b214814af5a8b2260e354d561c/>; <https://lms.e-school.net.ua/courses/course-v1:UIED+History-of-Ukraine-11th-grade+2020/6b143d51fcfc4a20a2a177be8a7849c4/>.

Під час вивчення Розділу 7 «Україна, Європа, світ» актуально використовувати посібник для вчителя «НАТО – сила, що захищає мирних громадян»: <https://natodef.gromadosvita.org.ua/index.html>. Підготовка та видання посібника стало можливим завдяки фінансовій підтримці уряду Великої Британії в рамках проєкту «НАТО, СИЛА ЩО ЗАХИЩАЄ МИРНИХ ГРОМАДЯН».

Всеукраїнською асоціацією викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова Доба» на основі багаторічного досвіду імплементації освіти для демократичного громадянства в Україні створено онлайн платформу підручника з громадянської освіти для 10 класу (www.citizen.in.ua). Його

зміст постійно оновлюється й доповнюється ілюстраціями, аудіо- та відеоматеріалами, цікавими фактами і прикладами із життя. Зокрема, на сайті www.citizen.in.ua працює онлайн курс з громадянської освіти для учнів/учениць 10 класу, що включає 60 інтерактивних відеоуроків від кращих учителів громадянської освіти України. Реєстрація вчителя та його учнів/учениць на сайті створює для них можливість брати участь в опитуваннях, ознайомлюватися з додатковими джерелами й здобувати за це додаткові бали, користуватися сервісами підсумкового оцінювання знань по кожному з семи розділів тощо.

Підвищення кваліфікації вчителів історії та громадянської освіти є можливим на платформі «Команда UA» www.komanda.novadoba.org.ua. На цей час тут можна ознайомитися із матеріалами попередніх онлайн курсів: 1. «Сучасні підходи до викладання громадянської освіти», 2. Перемогти війну. Воєнна дійсність та громадянська освіта», 3. Пропаганда (в) історії. У 2024/2025 н.р. Асоціація «Нова Доба» оголосить про тематику та старт четвертого синхронного онлайн курсу підвищення кваліфікації вчителів історії та громадянської освіти.

У контексті російської інформаційної агресії особливе місце посідає медіаграмотність. Із 2015 року відбувається методологічне та кваліфікаційне забезпечення процесу впровадження медіаграмотності та методик критичного мислення у викладання суспільних предметів у закладах загальної середньої освіти. Для викладачів стануть у пригоді навчальні програми «Основи медіаграмотності» для 5-6 класів, «Основи медіаграмотності» для 7-8 класів, «Основи медіаінформаційної грамотності» для 10-11 класів та посібники «Основи медіаграмотності, 7–8 класи. Посібник для вчителя / Мокрогуз О. П. / за загал. ред. В. І. Іванова», «Основи медіаінформаційної грамотності, 10–11 класи. Посібник для вчителя / Мокрогуз О. П., Желіба О. В., Запорожченко М. В. / за загал. ред. В. І. Іванова», що містять дидактичні матеріали та розробки занять для викладання відповідних курсів.

Посібник «Медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін та електронний посібник для вчителя «Медіаграмотність та критичне мислення на уроках суспільствознавства» сприятиме набуттю медіаграмотності та навичок критичного мислення старшокласниками під час вивчення курсу «Громадянська освіта» та інших суспільствознавчих курсів.

Академією української преси створено портал «Медіаосвіта та медіаграмотність» (<http://www.medialiteracy.org.ua>), на якому розміщено електронну бібліотеку медіаосвітніх видань АУП, презентації, розробки уроків, відеоматеріали, корисні ресурси для викладання медіаграмотності в закладах освіти, бліц-тест з інфомедійної грамотності, мапу поширення медіаграмотності в Україні, а також новини та анонси у сфері медіаосвіти.

У 2023 розроблено навчально-методичний посібник «Медіаосвіта в огні. Методичні рекомендації для вчителів курсу «Громадянська освіта»/«Історія». / Потапова В. І., Дегтярьова Г. А., Мокрогуз О. П., Желіба О. В., Ковач І. М./ за редакцією Волошенюк О. В., Іванова В. Ф.», де автори деталізували сучасну понятійно-термінологічну систему. Матеріали спрямовані на системне та усвідомлене засвоєння методик критичного мислення й декодування

дезінформації та пропаганди (<https://www.aup.com.ua/navchalno-metodichniy-posibnik-media/>). Для вчителів стане в пригоді й навчальна програма для учнів 8 (9) класів «Основи медіаграмотності» (пропедевтичний курс).

На базі онлайн-бібліотеки з медіаосвіти АУП є портал «Медіаосвіта та медіаграмотність» (<http://www.medialiteracy.org.ua>) як інтерактивна платформа для спілкування педагогів. Тут розміщено відео, новини медіаосвіти, електронна бібліотека, календар подій, плани уроків, презентації тощо.

Під час вивчення курсу «Громадянська освіта» та інших предметів і курсів освітньої галузі помічним у навчанні учнів/учениць медіаграмотності та навичок критичного мислення стануть: посібник «Медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін»; електронний посібник для вчителя «Медіаграмотність та критичне мислення на уроках суспільствознавства». Також помічними будуть практичні вправи для розвитку медіаграмотності та критичного сприйняття інформації зібрані в посібнику: Інфомедійна грамотність онлайн: посібник для тренера / за заг. ред. Тараненко О. / Розроблено в межах проєкту «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність»: https://filter.mkip.gov.ua/wp-content/uploads/2022/04/12d-e_online_curriculum_6s_8-1.pdf ; <https://www.aup.com.ua/mm/>

Формування громадянської та соціальної компетентностей учнів / учениць є важливим компонентом їхнього особистісного розвитку й підготовки до реалій життя у швидкоплинному світі. Для набуття практичних навичок і компетентностей для життя Офісом доброчесності при Національному агентстві з питань запобігання корупції розроблено навчально-методичний посібник «Антикорупційний курс» для 9 класу закладів загальної середньої освіти. У доступній формі матеріал посібника привертає увагу учнівства до поняття доброчесності та доброчесної поведінки, підкреслює поняття доброчесності як позитивної концепції, що популяризує дотримання правових та етичних стандартів, замість корупції як негативного явища, що підриває суспільний устрій; акцентує увагу на необхідності дотримання доброчесної поведінки у повсякденному житті; ознайомлює з наявними інструментами запобігання корупції та можливостями їх використання. У посібнику вміщено методичні рекомендації до висвітлення відповідних тем і практичних занять.

Формуванню громадянської компетентності, розвитку міжкультурної і миротворчої освіти сприятиме наскрізний інтегрований курс «Культура добросусідства». Курс може стати важливим складником громадянської освіти дітей різного віку через залучення до освітнього процесу батьківства і громади, що сприяє розвитку інтеграції в суспільстві через врахування регіональних і етнокультурних особливостей різних областей України. Цей курс може бути курсом варіативної частини, позаурочним заняттями, зокрема на годинах спілкування, ранкових зустрічах, у гуртковій роботі тощо. Програми і методичні посібники курсу дають змогу широко використовувати технології активного навчання учнів/учениць (тренінги, дискусії, ділові ігри, кейс-стаді та ін.), а також організовувати інтерактивне навчання через дистанційні форми за допомогою онлайн платформ та різних онлайн інструментів. Детальніше з усіма матеріалами можна ознайомитися на сайті «Культура добросусідства» www.kdukkraine.com

Продовжує свою діяльність програма підтримки освітніх реформ в Україні «Демократична школа», яка реалізується Європейським Центром ім. Вергеланда,

Радою Європи та Міністерством освіти і науки України. Програма створює можливості для професійного зростання вчителів та розробляє навчальні матеріали для використання на уроках, зокрема, історії та громадянської освіти.

Програма пропонує вчителям можливості для професійного зростання та підвищення кваліфікації через масові онлайн курси та фасилітовані змішані курси. Навчальні програми цих курсів спрямовані на поглиблення знань в галузі історії та громадянської освіти, ознайомлення зі сучасними підходами до компетентнісного навчання та оцінювання.

У рамках Програми створено цикл онлайн курсів «30 кроків до нової української школи: навчаємо громадянина», до якого входять:

«Стартуємо до успішної школи»:

https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:EWC+DS101+2020_T3/about.

Курс допоможе розібратися у тонкощах філософії Нової української школи, пояснить, як нові ціннісні засади перетворити в щоденну шкільну практику, як за допомогою простих і ефективних прийомів формувати активну громадянську позицію учнів; розкаже, як вибудовувати якісне освітнє середовище в класах, коридорах і на подвір'ї школи. Він радить, як йти в ногу з часом, втілювати на практиці можливості шкільної автономії й академічної свободи.

«Успішне вчителювання – прості рецепти на щодень»:

[https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-](https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:EWC+DS101+2021_T1_3/about)

[v1:EWC+DS101+2021_T1_3/about](https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:EWC+DS101+2021_T1_3/about). Метою курсу є підготувати педагогів до реалізації положень концепції Нової української школи на рівні середньої освіти, зокрема, до компетентнісного навчання й розвитку ключових громадянських і соціальних компетентностей на всіх предметах та під час позакласної роботи. Онлайн-курс надає поради практикам від практиків, щоденно задіяних у роботі в школі. Курс допоможе розібратися з вимогами до формування громадянських і соціальних компетентностей учнів, розповість про оптимальні методи формування цих компетентностей як на уроках, так і під час позакласної діяльності, підкаже, як цікаво провести урок та які методи формувального оцінювання застосувати в тій чи іншій навчальній ситуації, допоможе запланувати подальше професійне зростання у сфері формування громадянських і соціальних компетентностей учнів.

«Школа та громада для дитини»:

[https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-](https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:EWC+DS101+2021_T1_4/about)

[v1:EWC+DS101+2021_T1_4/about](https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:EWC+DS101+2021_T1_4/about). Курс допоможе педагогам розширити освітній простір для формування соціальних та громадянських компетентностей, реалізувати низку конкретних результатів громадянської та історичної освітньої галузі Державного стандарту базової середньої освіти через співпрацю з місцевою громадою та громадську активність учнів. Завдяки курсу вчителі зрозуміють, як подолати поширені проблеми сучасної школи – пасивність, безвідповідальність та байдужість учнів/учениць, навчатися розвивати в них уміння брати відповідальність, працювати в команді, усвідомлювати важливість своїх дій та застосовувати свої знання на практиці.

«Шкільне життя онлайн» (https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:EWC+SL_ONLINE101+2022_T1/about). Курс знайомить із поняттям освіти для цифрового громадянства та його окремими складниками, допомагає впоратися із викликом, який становить для громадянської освіти активна цифровізація суспільства. Сучасна людина потребує знань і навичок для безпечної присутності та ефективної діяльності в онлайн-просторі. Згідно з моделлю освіти для цифрового громадянства Ради Європи, розвиток громадянських компетентностей у цифрову добу має включати, зокрема, навчання учнів/учениць онлайн-участі у демократичних процесах, реалізації та захисту прав людини, безпечної та відповідальної поведінки онлайн, вмінь формувати і підтримувати власну цифрову репутацію, правильно розподіляти цифрове навантаження.

Навчальні матеріали Програми доступні онлайн у збірці інтерактивних вправ для розвитку громадянських компетентностей на уроках різних предметів – Тулбоксі для вчителів: <https://www.schools-for-democracy.org/onlain-resursy/toolbox>.

7.1. Питання громадянської освіти, які можна інтегрувати в курс історії України / інтегрований курс історії

**«Громадянська освіта. 6 клас»
Розділ І. Економічна та культурна сфера**

(автори: *О. Бурлака, О. Желіба*)

Очікувані результати навчання	Зміст навчально-пізнавальної діяльності	Види навчальної діяльності
Вступ		
Базові знання <i>Середовище існування людини, природне середовище, соціальне середовище, потреби людини.</i> Уміння <ul style="list-style-type: none"> наводить приклади впливу діяльності людини на навколишнє середовище в часі і просторі, взаємодії людини та природи [6 ГІО 2.2.2-1]	Людина та середовище її існування. Природне та суспільне середовище існування людини. Потреби людини як рушійна сила її діяльності.	Навчально-пізнавальна, дослідницька, пошукова, творча, проєктна, моделювання, інтерактивна, дискусійна. <u>Орієнтовні приклади</u>

Очікувані результати навчання	Зміст навчально-пізнавальної діяльності	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> • пояснює, як погляди та потреби людей сьогодні і в минулому пов'язані з подіями їх життя, станом суспільства [6 ГІО 1.3.2-2] • виявляє чинники, що впливають на заняття людей, спосіб ведення господарства, соціальний устрій (клімат, географічне розташування, доступ до природних ресурсів) [6 ГІО 2.2.1-1]; • виявляє (з допомогою вчителя) і пояснює виклики, які стоять перед людиною, суспільством у різних природних середовищах [6 ГІО 2.2.1-2] <p>Ставлення</p> <ul style="list-style-type: none"> • пояснює, що вдалося та не вдалося досягти під час виконання роботи [6 ГІО 6.2.2-1]; • дотримується принципів академічної доброчесності в навчанні та повсякденному житті [6 ГІО 6.1.3-2]; • обґрунтовує користь обміну досвідом та взаємонавчання; пояснює значення освіти в житті людини [6 ГІО 5.1.2-1]. 	<p>Групи потреб людини.</p>	<p><u>видів навчальної діяльності:</u> робота з текстами/медіатекстами, аналіз інформаційних джерел з теми, постановка запитань/пошук відповідей на запитання до заданої теми, творчі тематичні проєкти (спільні презентації, лепбуки, рольові симуляційні ігри, графічні тематичні проєкти), розв'язування ситуаційних навчальних задач, складання списку інформаційних ресурсів на задану тему,</p>

Очікувані результати навчання	Зміст навчально-пізнавальної діяльності	Види навчальної діяльності
		написання тез, есеїв, тематичних постів до соціальних мереж тощо, дискусійні клуби.
Тема 1. Людина і світ матеріальних речей		
<p>Базові знання: <i>Суспільне виробництво, ресурси, привласнювальне господарство, відтворювальне господарство, натуральне господарство, товарне господарство, ринкова економіка, адміністративна (планова, командна) економіка, змішана економіка, торгівля, гроші, банк, соціально-майнова нерівність, економічні та соціальні права, сталий розвиток.</i></p> <p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● наводить приклади змін у житті суспільства, пов'язаних із різними чинниками; пояснює їх вплив на людину, конкретні соціальні групи та суспільство в цілому в минулому та сьогодні [6 ГЮ 6.3.1-5]; ● пояснює, як погляди та потреби людей сьогодні і в минулому 	<p>Суспільне виробництво і задоволення потреб людей. Матеріальне і нематеріальне виробництво. Людина і природа у процесі виробництва.</p> <p>Історичний розвиток форм господарювання. Привласнювальне і</p>	<p>Навчально-пізнавальна, дослідницька, пошукова, творча, проєктна, моделювання, інтерактивна, дискусійна</p> <p><u>Орієнтовні приклади видів навчальної діяльності:</u> робота з текстами/медіатекстами, аналіз інформаційних джерел з теми,</p>

Очікувані результати навчання	Зміст навчально-пізнавальної діяльності	Види навчальної діяльності
<p>пов'язані з подіями їх життя, станом суспільства [6 ГІО 1.3.2-2];</p> <ul style="list-style-type: none"> ● виявляє чинники, що впливають на заняття людей, спосіб ведення господарства, соціальний устрій (клімат, географічне розташування, доступ до природних ресурсів) [6 ГІО 2.2.1-1]; ● виявляє (з допомогою вчителя) і пояснює виклики, які стоять перед людиною, суспільством у різних природних середовищах [6 ГІО 2.2.1-2]; ● наводить приклади впливу діяльності людини на навколишнє середовище в часі і просторі, взаємодії людини та природи [6 ГІО 2.2.2-1]; ● добирає інформацію за заданими критеріями [6 ГІО 3.1.2-1]; ● використовує пошукові системи для отримання інформації, дізнається значення незнайомих слів [6 ГІО 3.1.2-2]; ● виокремлює основне і другорядне в тексті [6 ГІО 3.2.1-2]; ● пояснює і доцільно застосовує терміни, поняття, які вжито в запропонованих джерелах [6 ГІО 3.2.1-3]; ● формулює питання різного типу до тексту/ медіатексту, візуальних джерел [6 ГІО 3.2.1-4]; ● формулює запитання щодо достовірності інформації з різних джерел [6 ГІО 3.3.1-1]; 	<p>відтворювальне господарювання. Натуральне і товарне господарство.</p> <p>Історичні етапи розвитку економічних систем. Поняття «економічна система». Доіндустріальне (аграрне), індустріальне, постіндустріальне суспільство та їх матеріальна культура.</p> <p>Сучасні економічні системи Ринкова, адміністративна</p>	<p>постановка запитань/пошук відповідей на запитання до заданої теми, творчі тематичні проєкти (спільні презентації, лепбуки, рольові симуляційні ігри, графічні тематичні проєкти), розв'язування ситуаційних навчальних задач, складання списку інформаційних ресурсів на задану тему, написання тез, есеїв, тематичних постів до соціальних мереж тощо, дискусійні клуби.</p>

Очікувані результати навчання	Зміст навчально-пізнавальної діяльності	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> ● застосовує критерії визначення достовірності інформації (з допомогою вчителя) [6 ГІО 3.3.1-2]; ● зіставляє джерела інформації щодо достовірності та повноти [6 ГІО 3.3.2-2]; ● добирає приклади, які розкривають поняття/ терміни, що використовуються в межах теми [6 ГІО 4.1.1-1]; ● використовує в поясненнях інформацію з різних джерел, зокрема тексти та відеоматеріали, усні історичні свідчення, музейні експозиції, власні спостереження [6 ГІО 4.1.1-2]; ● формулює висновок, судження на основі наведених фактів [6 ГІО 4.1.2-2]; ● визначає придатність отриманої інформації для добору аргументів за допомогою вчителя [6 ГІО 4.2.1-1]; ● послідовно викладає інформацію, будує виступ з дотриманням структури [6 ГІО 4.2.2-2]; ● пояснює, як держава забезпечує реалізацію економічних та соціальних прав людини (зокрема дитини) [6 ГІО 5.2.1-2]; ● називає порядок дій у випадку порушення економічних та соціальних прав дитини [6 ГІО 5.2.2-1]; ● пояснює вплив вчинків окремої людини на її найближче 	<p>(планова, командна), змішана економіки.</p> <p>Торгівля, гроші і банки у світі матеріальних речей. Торгівля і торговельні шляхи. Етапи розвитку грошей протягом історії. Фінансова грамотність у житті сучасної людини.</p> <p>Ресурси і технології суспільного виробництва протягом історії. Матеріали і технології. Проблема вичерпності ресурсів. Знаряддя</p>	

Очікувані результати навчання	Зміст навчально-пізнавальної діяльності	Види навчальної діяльності
<p>оточення, місцеву громаду, Україну та світ [6 ГІО 6.2.1-7];</p> <ul style="list-style-type: none"> ● обговорює те, як громадяни та уряди можуть сприяти сталому розвитку [6 ГІО 6.2.1-6]. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● діє для збереження навколишнього середовища [6 ГІО 2.2.2-2]; ● критично осмислює ризики, пов'язані із шкодою для навколишнього середовища [6 ГІО 6.2.1-5]; ● обговорює важливість поваги прав людини всіма людьми [6 ГІО 5.2.1-3]; ● обґрунтовує необхідність захищати права людини і громадянина та дотримуватися обов'язків громадянина в соціально-економічній сфері [6 ГІО 5.2.2-2]; ● визнає відповідальність за свою поведінку, якщо вона призводить до порушення гідності інших людей чи до неможливості реалізації їх прав [6 ГІО 5.2.2-3]; ● обґрунтовує небезпеку замовчування порушення прав людини [6 ГІО 5.2.2-4]; ● наводить приклади протидії порушенням прав людини [6 ГІО 5.2.2-5]; 	<p>праці. Робоча сила. Роль науково-технічних винаходів. Екологічні аспекти господарської діяльності людини.</p> <p>Рівень життя людей та глобальні цілі сталого розвитку. Проблема соціально-економічної нерівності. Економічні та соціальні права людини. Обов'язки громадян у сфері економіки та екології. Глобальні цілі сталого розвитку (відповідно до визначених ООН у 2015 р.)</p>	

Очікувані результати навчання	Зміст навчально-пізнавальної діяльності	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> ● переконує інших у перевагах поведінки, заснованої на повазі до прав людини і поваги до гідності людини [6 ГІО 6.1.1-3]; ● описує почуття, емоції та потреби, що мають інші люди [6 ГІО 6.2.2-2]; ● пояснює, що вдалося та не вдалося досягти під час виконання роботи [6 ГІО 6.2.2-1]; ● дотримується принципів академічної доброчесності в навчанні та повсякденному житті [6 ГІО 6.1.3-2]; ● обґрунтовує користь обміну досвідом та взаємонавчання; пояснює значення освіти в житті людини [6 ГІО 5.1.2-1]. 		
Тема 2. Людина і світ уявлень та ідей		
<p>Базові знання: <i>Світогляд, міфологія, релігія, атеїзм, філософія, моральні цінності, духовні цінності, церква (як релігійна організація), поліконфесійність, дискримінація, матеріальна культура, духовна культура, самоідентифікація.</i></p> <p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● добирає інформацію за заданими критеріями [6 ГІО 3.1.2-1]; ● використовує пошукові системи для отримання інформації, 	<p>Світогляд як форма самосвідомості людини. Складові світогляду. Розвиток уявлень про світ протягом історії людства. Багатоманіття світоглядів:</p>	<p>Навчально-пізнавальна, дослідницька, пошукова, творча, проектна, моделювання, інтерактивна, дискусійна.</p> <p><u>Орієнтовні приклади</u></p>

Очікувані результати навчання	Зміст навчально-пізнавальної діяльності	Види навчальної діяльності
<p>дізнається значення незнайомих слів [6 ГІО 3.1.2-2];</p> <ul style="list-style-type: none"> ● виокремлює основне і другорядне в тексті [6 ГІО 3.2.1-2]; ● пояснює і доцільно застосовує терміни, поняття, які вжито в запропонованих джерелах [6 ГІО 3.2.1-3]; ● формулює питання різного типу до тексту/ медіатексту, візуальних джерел [6 ГІО 3.2.1-4]; ● формулює запитання щодо достовірності інформації з різних джерел [6 ГІО 3.3.1-1]; ● застосовує критерії визначення достовірності інформації (з допомогою вчителя) [6 ГІО 3.3.1-2]; ● зіставляє джерела інформації щодо достовірності та повноти [6 ГІО 3.3.2-2]; ● добирає приклади, які розкривають поняття/ терміни, що використовуються в межах теми [6 ГІО 4.1.1-1]; ● використовує в поясненнях інформацію з різних джерел, зокрема тексти та відеоматеріали, усні історичні свідчення, музейні експозиції, власні спостереження [6 ГІО 4.1.1-2]; ● формулює висновок, судження на основі наведених фактів [6 ГІО 4.1.2-2]; ● визначає придатність отриманої інформації для добору 	<p>міфологічний, релігійний, науковий; мистецький і філософський світогляди; побутовий світогляд.</p> <p>Духовні потреби людини. Цінності. Цінності як основа цивілізації, еволюція системи цінностей цивілізацій. Духовні цінності. Соціальні цінності. Моральні цінності як життєві орієнтири.</p> <p>Релігія, віра, церква в житті суспільства і</p>	<p><u>видів навчальної діяльності:</u></p> <p>робота з текстами/медіатекстами, аналіз інформаційних джерел з теми, постановка запитань/пошук відповідей на запитання до заданої теми, творчі тематичні проєкти (спільні презентації, лепбуки, рольові симуляційні ігри, графічні тематичні проєкти), розв'язування ситуаційних навчальних задач, складання списку інформаційних ресурсів на задану тему,</p>

Очікувані результати навчання	Зміст навчально-пізнавальної діяльності	Види навчальної діяльності
<p>аргументів за допомогою вчителя [6 ГІО 4.2.1-1];</p> <ul style="list-style-type: none"> ● послідовно викладає інформацію, будує виступ з дотриманням структури [6 ГІО 4.2.2-2]; ● обґрунтовує унікальність та неповторність кожної людини [6 ГІО 5.1.1-1]; ● поводить з повагою до гідності інших осіб [6 ГІО 5.1.1-2]; ● розрізняє та ідентифікує локальні, регіональні, національно-культурні спільноти, співвідносить себе з ними [6 ГІО 5.1.1-3]; ● описує та характеризує в цілому себе та інших осіб за різними ознаками (інтереси, світогляд тощо) [6 ГІО 5.1.1-4]; ● описує соціокультурні практики різних спільнот, до яких належить, порівнює їх з іншими (вподобання у їжі, способи привітання та звертання до людей, формули ввічливості тощо) [6 ГІО 5.1.2-2]; ● пояснює, як людина впливає на різні спільноти і державу своєю діяльністю [6 ГІО 5.1.2-3]; ● пояснює, як держава забезпечує реалізацію культурних прав людини (зокрема дитини) [6 ГІО 5.2.1-2]; ● називає порядок дій у випадку порушення прав дитини [6 ГІО 5.2.2-1]; 	<p>людини. Види віровчень. Роль релігії, віри в історії та сьогоденні.</p> <p>Право на свободу віросповідання. Сутність свободи віросповідання. Дискримінація за релігійною ознакою в історії людства. Віротерпимість. Атеїзм. Релігійна різноманітність сучасної України. Поліконфесійність.</p> <p>Матеріальна й духовна культура</p>	<p>написання тез, есеїв, тематичних постів до соціальних мереж тощо, дискусійні клуби.</p>

Очікувані результати навчання	Зміст навчально-пізнавальної діяльності	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> ● наводить приклади протидії порушенням прав людини [6 ГІО 5.2.2-5]; ● наводить приклади етнічного, релігійного, культурного та іншого розмаїття в Україні та світі в минулому і сьогодні [6 ГІО 5.3.1-1]; ● пояснює причини та наслідки розмаїття в сучасній Україні, аналізує культурне розмаїття України та світу [6 ГІО 5.3.1-2]; ● зіставляє культури, їх цінності, традиції, спосіб життя [6 ГІО 5.3.1-3]; ● висловлює власне судження про культурне розмаїття та його цінність для суспільства, виявляє зацікавленість переконаннями інших людей [6 ГІО 5.3.1-4]; ● наводить історичні та сучасні приклади виявів дискримінації та її подолання [6 ГІО 5.3.2-2]; ● виявляє мову ворожнечі [6 ГІО 5.3.2-3]; ● пояснює вплив вчинків окремої людини на її найближче оточення, місцеву громаду, Україну та світ [6 ГІО 6.2.1-7]. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● обґрунтовує користь обміну досвідом та взаємонавчання, пояснює значення освіти в житті людини [6 ГІО 5.1.2-1]; 	<p>людства. Співвідношення науки, мистецтва, філософії та релігії в духовній культурі людства.</p> <p>Національна культура. Культурна багатоманітність світу. Соціокультурні практики різних спільнот. Культурно-національні особливостей людей, які живуть в Україні.</p> <p>Самоідентифікація людини. Сенс життя. Ідеал в</p>	

Очікувані результати навчання	Зміст навчально-пізнавальної діяльності	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> ● адаптує свою поведінку до нових ситуацій, зважаючи на набутий досвід [6 ГЮ 5.1.3-1]; ● гнучко та конструктивно взаємодіє з новими людьми, адаптується до нових місць та ситуацій [6 ГЮ 5.1.3-2]; ● обговорює важливість поваги прав людини всіма людьми [6 ГЮ 5.2.1-3]; ● обґрунтовує необхідність захищати права людини і громадянина та дотримуватися обов'язків громадянина [6 ГЮ 5.2.2-2]; ● визнає відповідальність за свою поведінку, якщо вона призводить до порушення гідності інших людей чи до неможливості реалізації їх прав [6 ГЮ 5.2.2-3]; ● обґрунтовує небезпеку замовчування порушення прав людини [6 ГЮ 5.2.2-4]; ● взаємодіє з людьми з відмінними ідеями та цінностями [6 ГЮ 5.3.1-5]; ● конструктивно реагує на випадки утисків, насилля та вияви нерівності або несправедливості, не замовчує їх [6 ГЮ 5.3.2-4]; ● переконує інших у перевагах поведінки, заснованої на повазі до прав людини і поваги до гідності людини [6 ГЮ 6.1.1-3]; ● описує та зважає на почуття, емоції та потреби, що мають інші 	<p>житті людини. Самопізнання. Самореалізація. Самооцінка. Планування майбутнього. Саморозвиток.</p>	

Очікувані результати навчання	Зміст навчально-пізнавальної діяльності	Види навчальної діяльності
<p>люди [6 ГІО 6.2.2-2]; [6 ГІО 6.2.2-4];</p> <ul style="list-style-type: none"> ● наводить приклади змін у житті суспільства, пов'язаних із різними чинниками; пояснює їх вплив на людину, конкретні соціальні групи та суспільство в цілому в минулому та сьогодні [6 ГІО 6.3.1-5]; ● пояснює, що вдалося та не вдалося досягти під час виконання роботи [6 ГІО 6.2.2-1]; ● дотримується принципів академічної доброчесності в навчанні та повсякденному житті [6 ГІО 6.1.3-2]. 		

«Громадянська освіта» (7 клас)
Розділ II. Соціальна та політична сфера
(автори: *О. Бурлака, О. Желіба*)

Очікувані результати навчання	Зміст навчально-пізнавальної діяльності	Види навчальної діяльності
Вступ		
Базові знання	Соціум і спільноти.	Навчально-

Очікувані результати навчання	Зміст навчально-пізнавальної діяльності	Види навчальної діяльності
<p><i>Потреби, соціум, спільнота</i></p> <p>Уміння</p> <ul style="list-style-type: none"> • Формулює і аргументовано висловлює, відстоює у дискусії власні погляди та переконання [9 ГІО 5.1.2-4]. • Аналізує політичне, суспільне і культурне життя в Україні та світі, виклики для демократії і прав людини [9 ГІО 6.3.1-1]. <p>Ставлення</p> <ul style="list-style-type: none"> • Дотримується законодавства та суспільних норм і правил, які не суперечать правам людини [9 ГІО 5.2.2-4]. 	<p>Людина як соціальна істота. Спільність потреб. Різноманітність спільнот. Роль спільнот у житті людини</p>	<p>пізнавальна, дослідницька, пошукова, творча, проєктна, моделювання, інтерактивна, дискусійна</p>
<p>Тема 1. Людина і суспільство</p>		
<p>Базові знання:</p> <p><i>Родина, етнос, релігійна спільнота, культурна група, звичай, традиція, соціальний стан, нація, патріотизм, толерантність, інклюзія, інформація, медіа, конфлікти, цінності, ідентичність, гідність.</i></p> <p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Визначає критерії змін у житті суспільства (з допомогою вчителя) [9 ГІО 1.2.3-2]. • Передбачає зміни в різних галузях суспільного життя, прогнозує пов'язані з ними ризики і переваги [9 ГІО 1.3.2-3]. • Пояснює критерії інклюзивності громадського простору [9 ГІО 	<p>Родина. Потреби членів родини. Види родини в історії та сьогоденні. Права і обов'язки членів сім'ї. Взаєморозуміння та партнерські відносини</p> <p>Етнічні, культурні, релігійні та групи. Етноси та їх походження.</p>	<p>Навчально-пізнавальна, дослідницька, пошукова, творча, проєктна, моделювання, інтерактивна, дискусійна</p>

Очікувані результати навчання	Зміст навчально-пізнавальної діяльності	Види навчальної діяльності
<p>2.3.2-1].</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Пропонує (з допомогою вчителя) способи розв’язання наявних суспільних проблем, які мають історичне підґрунтя, аналізує суспільний і власний досвід [9 ГЮ 4.1.3-2]. ● Пояснює вплив конкретного вчинку і події з погляду суспільних потреб та інтересів, важливості для власного досвіду [9 ГЮ 4.3.2-1]. ● Втілює результати пізнавальної діяльності в медіатекстах [9 ГЮ 4.3.2-4]. ● Визначає та пояснює, що для нього означає належність до соціокультурної спільноти [9 ГЮ 5.1.1-1]. ● Пояснює, як належність до різних спільнот та зовнішні чинники впливають на формування його поглядів та переконань [9 ГЮ 5.1.1-2]. ● Пояснює поняття “гідність” та ідентифікує в минулому та сучасності випадки захисту та порушення гідності людини [9 ГЮ 5.1.3-1]. ● Обґрунтовує необхідність поваги до власної гідності та гідності іншої особи [9 ГЮ 5.1.3-2]. ● Визначає свої сильні та слабкі сторони та формулює способи самовдосконалення [9 ГЮ 5.1.2-1]. 	<p>Особливості релігійних спільнот в історії і сьогоденні. Культурні спільноти. Звичаї, традиції, церемонії, етнічних, релігійних та інших спільнот в історії та сьогоденні.</p> <p>Стани та класи. Соціальна стратифікація. Становлення соціальних станів. Спільність інтересів людей однієї професії та статусу. Боротьба за права станів та соціальну рівність.</p> <p>Нації і патріотизм. Зародження націй. Ознаки нації. Політичні нації.</p>	

Очікувані результати навчання	Зміст навчально-пізнавальної діяльності	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> ● Оцінює та контролює вплив емоцій на свою поведінку [9 ГІО 5.1.2-2]. ● Формулює і аргументовано висловлює, відстоює у дискусії власні погляди та переконання [9 ГІО 5.1.2-4]. ● Характеризує роль держави та демократії щодо забезпечення прав людини і створення умов для розвитку особистості [9 ГІО 5.1.4-1]. ● Характеризує взаємозв'язок та взаємну відповідальність громадян і держави в розвитку правової культури та збереженні територіальної цілісності держави [9 ГІО 6.1.3-1]. ● Докладно описує проблеми, з якими стикаються різні спільноти [9 ГІО 6.2.1-1]. ● Пропонує декілька варіантів розв'язання проблем відповідної спільноти та обирає найоптимальніший [9 ГІО 6.2.1-2]. ● Визначає способи власної участі в житті класу/ закладу освіти/ родини/ місцевої спільноти [9 ГІО 6.2.1-4]. ● Оцінює якість виконання роботи за допомогою рефлексії та конструктивного зворотного зв'язку [9 ГІО 6.2.2-1]. ● Розкриває сутність принципу недискримінації і виявляє його порушення у повсякденному житті і медіаповідомленнях [9 ГІО 5.3.1-3]. <p>Ставлення:</p>	<p>Патріотизм. Прояви патріотизму в історії та сьогоденні.</p> <p>Толерантність та інклюзія. Ідентичність і гідність людини. Право на інакшість. Правила й норми співжиття різних людей та спільнот. Роль держави та демократії у забезпеченні толерантності та інклюзії.</p> <p>Інформація і медіа. Інформація як основа прийняття рішень. Важливість свободи слова. Медіа в давнину і сьогоденні.</p>	

Очікувані результати навчання	Зміст навчально-пізнавальної діяльності	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> ● Бере участь у громадських ініціативах щодо формування інклюзивного простору. [9 ГІО 2.3.2-2]. ● Демонструє розуміння гідності людини та способи її обстоювання у спільноті закладу освіти [9 ГІО 5.1.3]. ● Доводить необхідність захисту прав і гідності людини [9 ГІО 5.2.1]. ● Пропонує способи залучення (інклюзії) різних людей у спільноту різного порядку, враховує при цьому думку людей, які потребують такого залучення [9 ГІО 5.3.2-1]. ● Пропонує, як протистояти випадкам дискримінації та утисків [9 ГІО 5.3.2-3]. ● Обґрунтовує необхідність попри життєві обставини добросовісно та у правовий спосіб утверджувати свої права [9 ГІО 6.1.3-2]. ● Визначає важливість для себе громадянства України, пояснює свої права та обов'язки як громадянина [9 ГІО 5.1.4-3]. ● Дотримується законодавства та суспільних норм і правил, які не суперечать правам людини і принципу поваги до людської гідності [9 ГІО 5.2.2-4]. ● Виявляє інтереси різних спільнот/ груп і шукає шляхи їх (інтересів) узгодження для розв'язання проблем відповідних спільнот/ груп [9 ГІО 6.2.1-3]. 	<p>Взаємодія людей. Інтереси і цінності як рушії активності людини. Конфлікти та їх розв'язання в історії та сьогоденні.</p>	

Очікувані результати навчання	Зміст навчально-пізнавальної діяльності	Види навчальної діяльності
Тема 2. Людина і влада		
<p>Базові знання: <i>Влада, управління, демократія, самоврядування, політичний режим, громадянство, протестні рухи, революції, реформи, централізована держава, децентралізована держава, унітарна держава, федеративна держава, імперія, національна держава, метрополія, колонія,</i></p> <p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● За самостійно визначеними критеріями добирає інформацію для виконання завдання, аргументує свій вибір [9 ГІО 3.1.2-1]. ● Складає список використаних джерел, дотримуючись засад доброчесності [9 ГІО 3.1.2-2]. ● Чітко формулює та висловлює судження стосовно суспільних ідей з урахуванням власного досвіду, різних видів інформації [6 ГІО 4.2.3-1]. ● Обмірковує, що він може робити для утвердження культури демократії [9 ГІО 5.1.4-2]. ● Визначає важливість для себе громадянства України, пояснює свої права та обов'язки як громадянина [9 ГІО 5.1.4-3]. ● Формулює і аргументовано висловлює, відстоює у дискусії власні погляди та переконання [9 ГІО 5.1.2-4]. 	<p>Влада. Управління спільнотами. Влада і носії влади. Демократія, її переваги та ризики.</p> <p>Самоврядування. Види самоврядування в історії та сьогоденні. Принципи та структура самоврядування.</p> <p>Політична організація суспільства. Управління країною. Органи влади у країні. Політичні режими.</p> <p>Громадянство. Громадянин як «співвласник країни». Значення громадянства для</p>	<p>Навчально-пізнавальна, дослідницька, пошукова, творча, проектна, моделювання, інтерактивна, дискусійна</p>

Очікувані результати навчання	Зміст навчально-пізнавальної діяльності	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> ● Характеризує роль Конституції України, засади діяльності та компетенцію вищих органів влади в Україні. [9 ГІО 6.1.1-1]. ● Пояснює та ілюструє принцип верховенства права і розподіл гілок влади [9 ГІО 6.1.1-2]. ● Наводить приклади, як громадяни можуть впливати на політичні і суспільні процеси [9 ГІО 6.1.2-1]. ● Застосовує окремі механізми безпосередньої (прямої) демократії [9 ГІО 6.1.2-2]. ● Використовує принципи врядування, долучається до розроблення правил, які діють у закладі освіти, виявляє випадки їх порушення [9 ГІО 6.1.2-3]. ● Характеризує роль самоврядних територіальних спільнот, механізми їх формування та діяльності, докладно описує проблеми, з якими стикаються різні спільноти (група) [9 ГІО 6.2.1-1]. ● Визначає способи власної участі в житті класу/ закладу освіти/ родини/ місцевої спільноти [9 ГІО 6.2.1-4]. ● Оцінює якість виконання роботи за допомогою рефлексії та конструктивного зворотного зв'язку [9 ГІО 6.2.2-1]. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● використовує принципи врядування, долучається до розроблення 	<p>особи і держави. Активне та відповідальне громадянство та його роль у суспільстві.</p> <p>Реформи, протестні рухи та революції. Методи впливу громадян на владу. Реформи. Протестні рухи та революції.</p> <p>Види держав. Централізовані та децентралізовані держави. Унітарні та федеративні держави. Імперії та національні держави. Метрополії та колонії.</p> <p>Міжнародні відносини. Поняття та види</p>	

Очікувані результати навчання	Зміст навчально-пізнавальної діяльності	Види навчальної діяльності
<p>правил, які діють у закладі освіти і громаді, виявляє випадки їх порушення [9 ГІО 6.1.2-3].</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Дотримується принципів академічної доброчесності в навчанні, науковій та іншій творчій діяльності [9 ГІО 6.1.3-3]. ● Діє доброчесно з урахуванням своїх емоцій та почуттів інших осіб [9 ГІО 6.2.2-2]. ● Спільно з однолітками усвідомлено бере участь у громадських заходах або організовує їх. [9 ГІО 6.2.1-7]. ● Бере участь у проектах, спрямованих на утвердження цінності незалежності і територіальної цілісності України [9 ГІО 6.2.1-8]. 	<p>міжнародних відносин. Основні принципи міжнародного права. Міжнародні організації в історії та сьогоденні.</p>	

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів
у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році

8. ТЕХНОЛОГІЧНА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ

Метою технологічної освітньої галузі є реалізація творчого потенціалу учнівства, формування критичного та технічного мислення, готовності до зміни навколишнього природного середовища без заподіяння йому шкоди засобами сучасних технологій і дизайну, здатності до підприємливості та інноваційної діяльності, партнерської взаємодії, використання техніки і технологій для задоволення власних потреб, культурного та національного самовираження.

Зміст технологічної освітньої галузі є практико-орієнтованим. Навчання відбувається з опорою на освітній досвід учнів, зокрема отриманий на рівні початкової технологічної освіти, їхні потреби, інтереси, вікові особливості й індивідуальні можливості. Під час реалізації змісту технологічної освітньої галузі акцентується увага на мотивації навчання, груповій і самостійній роботі учнівства, взаємодопомозі, дотриманні правил безпечної праці і санітарно-гігієнічних вимог, доцільному використанні цифрових пристроїв, електронних освітніх ресурсів тощо. За офлайн та онлайн або змішаного навчання головним критерієм добору навчального матеріалу для досягнення очікуваних результатів навчання є збереження здоров'я і безпеки всіх учасників освітнього процесу. Для збереження психічного й фізичного здоров'я учнівства доцільним є використання творчих завдань з проектування і виготовлення корисних й естетичних виробів; кулінарії; організації побуту (прибирання приміщень, догляд за особистими речами, кімнатними рослинами і тваринами, прибудинковою територією тощо).

Необхідно пам'ятати про значимість соціалізації і спрямовувати учнів та учениць на створення освітніх продуктів, які об'єднують, передбачають партнерську взаємодію, спілкування, взаємодопомогу, турботу про близьких. Це можуть бути спільні проекти, благодійні ярмарки, челенджі тощо. *Важливо щоб учні та учениці розуміли, для чого і для кого вони створюють освітні продукти.*

На початку 2024/2025 навчального року рекомендуємо виявити рівень опанування навчального матеріалу, яким учні й учениці оволодівали в умовах воєнного часу при офлайн-навчанні чи з використанням технологій дистанційного навчання, для визначення необхідності організації традиційного повторення вивченого матеріалу та запровадження коригувального навчання.

Для цього доцільно провести практичні роботи з виконання відповідних технологій обробки матеріалів, усні співбесіди, опитування, що дозволить вчасно скорегувати прогалини в засвоєнні навчального матеріалу. Проведення такої роботи має прогностичний характер щодо рівня сформованості ключових та предметних компетентностей і, відповідно, подальшого планування роботи вчителя / вчительки.

Варто зазначити, що оцінки за названі практичні роботи бажано не виставляти до класного журналу, адже вони є орієнтиром для визначення рівня залишковості знань і вмінь. Відповідно до результатів, учителю / вчительці варто спланувати колективну або індивідуальну роботу щодо актуалізації окремих тем, систематизації знань та вмінь, практичного їх закріплення тощо. Тривалість періоду такого навчання кожен учитель / кожна вчителька визначає самостійно.

Створення освітнього середовища навчання технологій передбачає вихід за межі шкільної майстерні, класу, інтеграцію навчання на культурологічній основі:

- узгодження потреб й інтересів учнівства, закладу освіти, місцевої громади;
- дотримання родинного, шкільного, народного, державного календарів;
- відвідування місцевих музеїв, виставок тощо;
- проведення майстер-класів, ярмарок, виставок, зокрема й віртуальних;
- перенесення навчання технологій у міжгалузеві, загальношкільні, міжшкільні, громадські, міждержавні проєкти;

залучення до освітнього процесу батьків, народних майстрів, фахівців у галузі дизайну й технологій, місцевих бізнесменів тощо.

Потрібно зазначити, що в центрі змодельованого освітнього середовища має бути учень / учениця. Саме за його / її участі та з урахуванням його / її інтересів і здібностей варто конструювати всі складники освітнього процесу, максимально гнучко добирати методи і форми організації – як за межами класно-урочної системи, так і під час уроків з технологій / трудового навчання.

Вивчення предметів «Технології», «Трудове навчання» рекомендовано здійснювати в навчальних майстернях. Поділ класів на групи технічних і обслуговуючих видів праці відбувається за бажанням учнівства та здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом МОН від 20.02.2002 № 128 та листа від 16.09.2022 № 1/10848-22: за наявності в класі більше ніж 27 учнів для міських шкіл та більше ніж 25 – для сільських. У третьому розділі санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України 25 вересня 2020 року №2205, зазначено, що «приміщення навчальних майстерень повинні бути розраховані на 13–15 робочих місць». ***Відповідно до цих норм, рекомендовано здійснювати об'єднання в групи на основі інтересів і можливостей учнівства.***

Якщо кількість учнів та учениць у класі не дає змоги здійснити об'єднання в групи за інтересами, то можна скористатися іншими варіантами формування груп: з паралельних класів чи класів інших паралелей.

Також згідно з рішеннями місцевих органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування учні та учениці класу можуть об'єднуватися в групи і при наповнюваності, меншій від нормативної, за рахунок зекономлених бюджетних асигнувань та залучення додаткових коштів.

Під час роботи в навчальній майстерні на кожному уроці потрібно звертати увагу на дотримання учнями правил безпечної роботи, виробничої санітарії й особистої гігієни, навчати їх тільки безпечних прийомів роботи, ознайомлювати із заходами попередження травматизму.

5–7 класи ТЕХНОЛОГІЇ

Реалізація технологічної освітньої галузі в **5–7 класах** у 2024/2025 навчальному році в закладах загальної середньої освіти буде здійснюватися відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898 та [Типової освітньої програми для 5-9 класів](#), затвердженої наказом МОН 19.02.2021 № 235 (у редакції наказу МОН від 09.08.2024 № 1120).

Відповідно до нової редакції [Типової освітньої програми для 5–9 класів](#), затвердженої наказом МОН 19.02.2021 № 235 (у редакції наказу МОН від 09.08.2024 № 1120) для реалізації галузі визначено мінімальну та максимальну кількість годин: у 5-6 класах це відповідно 1 і 3 години на тиждень, у 7 класі – відповідно 1 і 2 години на тиждень для закладів з навчанням українською мовою (додаток 1); для класів з навчанням мовою корінного народу або національної меншини поряд з державною мовою чи з навчанням українською мовою та вивченням мови корінного народу або національної меншини – 1 (мін.) і 3 (макс.) год. на тиждень у 5 та 7 класах, у 6 класі – 1 (мін.) і 2 (макс.) год на тиждень.

В освітній програмі заклад освіти визначає кількість навчальних годин на реалізацію галузі в межах заданого діапазону і може збільшити (порівняно з типовим навчальним паном) кількість годин на реалізацію галузі, використовуючи для цього години навчального навантаження, визначені типовим навчальним планом для перерозподілу між освітніми компонентами.

На основі Державного стандарту та Типової освітньої програми розроблено модельні навчальні програми для базового навчального предмета «Технології. 5–6 класи» та «Технології 7–9 класи», які мають гриф Міністерства освіти і науки України та розміщені на офіційному сайті МОН за покликанням: (<https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>).

У Законі України «Про освіту» академічна свобода визначається як самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова, думки й творчості, поширення знань та інформації, вільного оприлюднення і використання результатів наукових досліджень з урахуванням обмежень, установлених законом. Відповідно розширюються повноваження педагогів та надається більше самостійності щодо вибору модельних навчальних програм, планування системи науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості, шляхом формування ключових компетентностей.

На основі обраної модельної навчальної програми, учитель / учителька моделює освітній процес, укладає власну навчальну програму, в якій формує змістове наповнення відповідно до актуальних потреб і матеріально-технічних ресурсів закладу освіти, інтересів, можливостей і здібностей учнів.

Створена вчителем / учителькою програма має містити опис результатів навчання в обсязі не меншому, ніж визначено Державним стандартом та/або відповідною модельною навчальною програмою, розподіл навчальних годин на вивчення кожного тематичного блоку, опис видів навчальної діяльності. В навчальній програмі вчитель / учителька визначає необхідну кількість годин для вивчення тієї чи іншої теми, (реалізації навчального проекту, розділу, модуля тощо) у межах загально річної кількості годин, передбаченої навчальним планом закладу освіти на вивчення предмета та з урахуванням очікуваних результатів навчання, визначених навчальною програмою. Розробляючи навчальну програму, педагоги можуть вносити зміни в пропонований модельною навчальною програмою зміст навчального предмета, відповідно до підготовленості класу, регіональних особливостей, робочого навчального плану школи, необхідності своєчасного реагування на конкретні умови, у яких відбувається освітній процес, зокрема:

доповнювати зміст програми, включаючи регіональний компонент; розширювати / поглиблювати або ущільнювати зміст окремих елементів (розділів, тем, модулів тощо) програми зважаючи на потреби учнівства, матеріально-технічне забезпечення закладу освіти, запити батьків, громади тощо;

доповнювати тематику навчальних проєктів, практичних / творчих робіт, вилучати окремі питання з метою уникнення надмірної деталізації змісту навчального матеріалу. Загальний обсяг таких змін може досягати 20%.

Також вчитель / учителька може змінювати послідовність вивчення тем та реалізації навчальних проєктів, не порушуючи логічної послідовності досягнення результатів навчання.

При створенні навчальної програми педагоги визначають ті види навчальної діяльності, які будуть використовуватися в освітньому процесі для досягнення результатів навчання, визначених Державним стандартом. Педагоги можуть:

обирати види навчальної діяльності з тих, що запропоновані в модельній навчальній програмі;

адаптувати рекомендовані модельною навчальною програмою види діяльності відповідно до потреб здобувачів освіти та особливостей організації освітнього процесу;

додавати або пропонувати інші види навчальної діяльності, відповідно до освітніх методик і технологій, які використовує вчитель / учителька, а також наявних засобів навчання.

На основі створеної навчальної програми предмета вчитель / учителька складає календарно-тематичний план, який має орієнтувати в послідовності розгортання програмового змісту і формування очікуваних результатів навчання, забезпечуючи при цьому цілісність і системність навчання. З метою якісного оцінювання результатів навчання учнів у календарно-тематичному плані варто визначити один або кілька конкретних очікуваних результатів (відповідної групи результатів), якого / яких необхідно досягти на конкретному уроці.

Тому надзвичайно важливого значення набуває розподіл конкретних освітніх результатів, визначених Державним стандартом, у межах навчального року в кожному класі. Під час реалізації навчальної програми вчитель / учителька

має надавати учням та ученицям чіткі інструкції щодо очікуваних результатів навчання, застосовувати особистісно-орієнтований підхід, що може бути забезпечений передусім вибором відповідних тем навчальних проєктів та ролей у груповій діяльності.

Методичні прийоми, які використовують під час уроків, треба добирати з урахуванням вимог до результатів навчально-пізнавальної діяльності, що відображені в Державному стандарті і навчальній програмі.

Оцінювання результатів навчання учнів 5–7 класів здійснюється згідно з рекомендаціями щодо оцінювання результатів навчання учнів 5–9 класів закладів загальної середньої освіти, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти, затвердженими [наказом Міністерства освіти і науки України від 02 серпня 2024 р. №1093 «Про затвердження рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання»](#).

Відповідно до рекомендацій оцінювання може здійснюватися як у процесі навчання (поточне), так і на різних його етапах (підсумкове). Основними видами оцінювання результатів навчання учнів освітній галузі «Технології» є формувальне та підсумкове оцінювання.

Оцінювання результатів навчання учнівства здійснюється згідно з вимогами до обов'язкових результатів навчання, визначених Державним стандартом на основі компетентнісного підходу. Оцінювання дає інформацію про досягнення результатів навчання на певному етапі освітнього процесу. Результати оцінювання виражаються в балах (від 1 до 12) та/або в оцінних судженнях. Критерії оцінювання реалізуються за чотирма рівнями (початковий, середній, достатній, високий).

За вибором закладу освіти оцінювання може здійснюватися за власною шкалою оцінювання результатів навчання. У разі запровадження закладом освіти власної шкали оцінювання результатів навчання учнів ним мають бути визначені правила переведення до 12-бальної шкали оцінювання.

Оцінювання результатів навчання здійснюють за допомогою різних методів, вибір яких зумовлений особливостями змісту предмета «Технології», його обсягом, рівнем узагальнення, віковими особливостями учнів із застосуванням різних способів і засобів:

- усного опитування (індивідуальне, групове тощо);
- спостереження;
- аналіз портфоліо;
- письмових завдань (окремі навчальні завдання);
- практичних завдань / навчальних проєктів;
- завдань із використанням ІТ (онлайн-тести, презентації результатів виконаних завдань, комп'ютерні продукти тощо);
- самооцінювання, взаємооцінювання;
- комплексного оцінювання, що поєднує різні способи й засоби оцінювання.

Підсумкове оцінювання здійснюють періодично. Кількість підсумкових робіт, час їхнього проведення вчитель / учителька може встановлювати самостійно.

Ураховуючи специфіку предмета «Технології», під час реалізації навчальних проєктів може виставлятися одна підсумкова оцінка, якщо проєкт короткотривалий (4–6 годин) або кілька, якщо для реалізації проєкту відводиться

8 і більше годин (в такому випадку вчитель / учителька самостійно визначає кількість підсумкових оцінок). При виставленні підсумкової оцінки враховуються всі види навчальної діяльності, що підлягали оцінюванню протягом вивчення тем чи реалізації навчальних проєктів.

За потреби, для отримання інформації щодо рівня досягнення очікуваних результатів навчання учнями й ученицями, визначених в окремому елементі навчальної програми (тема / розділ тощо), здійснюється тематичне оцінювання. Результати тематичного оцінювання можуть бути використані для коригування освітнього процесу.

Відомості, отримані під час підсумкового оцінювання результатів навчання, застосовуються для вироблення навчальних цілей на наступний період, визначення труднощів, що постали перед здобувачами освіти, та коригування освітнього процесу.

Семестрове оцінювання здійснюють за групами результатів навчання, що передбачені Критеріями оцінювання технологічної освітньої галузі (додаток 2 до наказу МОН №1093, сторінка 39), з урахуванням різних форм і видів навчальної діяльності.

У Державному стандарті базової середньої освіти зазначені чотири групи обов'язкових результатів навчання:

втілення задуму в готовий продукт за алгоритмом проєктно-технологічної діяльності;

творче застосування традиційних і сучасних технологій декоративно-ужиткового мистецтва;

ефективне використання техніки і матеріалів без заподіяння шкоди навколишньому середовищу;

турбота про власний побут, задоволення власних потреб і потреб інших осіб.

До кожної групи обов'язкових результатів навчання визначені загальні та конкретні результати і орієнтири для оцінювання (додаток 22 до Державного стандарту базової середньої освіти).

Завдання для оцінювання добирають так, щоб можна було отримати об'єктивну інформацію про рівень досягнення учнівством обов'язкових результатів навчання певної групи, яка охоплює споріднені загальні результати відповідної освітньої галузі.

З метою якісного оцінювання результатів навчання учнів та учениць у календарно-тематичному плані варто визначити один або кілька конкретних очікуваних результатів (відповідної групи результатів), якого/их необхідно досягти на конкретному уроці.

Підсумкове оцінювання за рік не здійснюють. Річну оцінку виставляють на підставі загальних оцінок за I та II семестри або скоригованих семестрових оцінок. Річна оцінка не обов'язково є середнім арифметичним оцінок за I та II семестри. Для визначення річної оцінки потрібно враховувати динаміку особистих досягнень учня / учениці протягом року.

Результати семестрового та річного оцінювання фіксують у класному журналі та Свідоцтві досягнень.

У Свідоцтві досягнень виставляють семестрові оцінки за групами результатів. На підставі оцінок за групами результатів виставляється загальна оцінка за семестр з навчального предмета навчального плану освітньої програми закладу освіти. В технологічній освітній галузі визначено чотири групи результатів, а у свідоцтво досягнень рекомендовано виставляти оцінки за трьома групами результатів так, як конкретні результати групи результатів «Ефективне використання техніки і матеріалів без заподіяння навколишньому середовищу» враховуються при оцінюванні інших груп результатів.

Ураховуючи необхідність забезпечувати наступність і системність у здобутті технологічної освіти в 7–9 класах у процесі вивчення предмета «Технології» необхідно поступово розв'язати такі завдання:

розширення досвіду проектно-технологічної діяльності та партнерської взаємодії в умовах, що змінюються;

засвоєння способів проектування, графічної грамоти, умінь виготовляти та оцінювати вироби, раціонально використовувати поширені матеріали природного та штучного походження, безпечно поводитися з ручними, механізованими й автоматизованими засобами праці, застосувати техніку і технології для реалізації проектів у обраній галузі діяльності;

розвиток творчих здібностей, просторової уяви, технічного, системного, екологічного і критичного мислення, психомоторики, здатності гармонійно поєднувати розумову та фізичну працю;

формування проектно-технологічної компетентності, відповідального ставлення до результатів праці, вибору професії та свого подальшого життєвого шляху, самозарадності, підприємливості й інноваційності, готовності дбати про добробут, примножувати культурні цінності, оберігати природу та раціонально змінювати довкілля засобами дизайну і технологій.

Разом із новими цілями та змістом навчального предмета «Технології» зберігається низка завдань, які необхідно вирішити, щоб вивести технологічну підготовку здобувачів базової середньої освіти на якісно вищий рівень.

У процесі здобуття базової технологічної освіти учні й учениці мають досягнути таких результатів навчання, які забезпечать формування проектно-технологічної компетентності, свідомий вибір своєї освітньої траєкторії, профілю подальшого навчання та майбутньої професії.

Необхідно врахувати, що з 7 класу технологічна освіта стає все більше міждисциплінарною. На уроках «Технології» та під час вивчення інтегрованих курсів треба створювати умови для застосування основ наук у практичній діяльності, реалізації спільних для різних освітніх галузей проектів, використовуючи безпечні засоби праці, природні та штучні матеріали, базові способи впливу на об'єкти праці в технологічних процесах (фізико-механічні, біологічні, хімічні, енергетичні).

Навчальний предмет «Технології» покликаний забезпечувати вивчення одного з найпотужніших пластів цивілізації та культурного розвитку – виробництва. Вивчення учнями основ виробництва (організації та безпеки праці, проектування, техніки й інших засобів праці, технологічних процесів, економіки виробництва та домашнього господарювання) формує вміння раціонально

планувати і здійснювати проєктно-технологічну діяльність, бути креативним і підприємливим. Проєктно-технологічна діяльність учнів та учениць на предметному рівні навчання інтелектуально насичується, пов'язується з використанням наукових законів і закономірностей, техніки, інженерії та мистецтва. У зв'язку з цим необхідно створювати можливості для STEM та STEAM освіти.

Вивчення традиційних технік декоративно-ужиткового мистецтва, народних ремесел і технологій індустриального виробництва необхідно доповнювати застосуванням основ дизайну, цифрових та інших сучасних технологій. Зберігаючи найцінніше з культурної спадщини, технологічна освіта має збагачувати її новими творчими ідеями та надбаннями. Можливість обирати тематику навчальних проєктів і технології, за допомогою яких вони можуть розроблятися та реалізовуватися, розширює академічну свободу вчителя / вчительки й має сприяти особистісно зорієнтованому навчанню учнів і учениць, урахуванню різних умов навчання.

8 - 9 класи

ТРУДОВЕ НАВЧАННЯ

Викладання предмета «Трудове навчання» у *8–9 класах* у 2024/2025 навчальному році буде відбуватися відповідно до Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня, затвердженої наказом МОН України від 20.04.2018 № 405 (<https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti-ii-stupenya>).

На вивчення предмета «Трудове навчання» у 8–9 класах навчальним планом передбачено 1 год. на тиждень. Кількість годин на вивчення предмета «Трудове навчання» у 8–9 класах може збільшуватися за рахунок годин варіативної складової навчальних планів, передбачених на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації. За рахунок таких годин можливе й упровадження курсів за вибором технологічного спрямування.

Вивчення предмета «Трудове навчання» у 8–9 класах здійснюється за навчальною програмою, затвердженою наказом МОН від 07.06.2017 № 804. Програму розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України за покликанням <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>.

Результатом проєктно-технологічної діяльності учнів 8–9 класів має бути проєкт (спроєктований і виготовлений виріб чи послуга). У 8 класах учні й учениці реалізовуватимуть від 4 до 6 проєктів та 2 проєкти з технології побутової діяльності та самообслуговування, а у 9-му класі – 2 проєкти плюс 1 проєкт з технології побутової діяльності та самообслуговування.

У 9 класі проєкти виконують із урахуванням уже засвоєних технологій і відповідних знань, умінь і навичок, набутих учнівством у попередніх класах. Навчальна цінність поєднання відомих технологій полягає в тому, що необхідно враховувати наслідки таких «поєднань»: особливості організації роботи, пов'язаної з комплексним використанням технологій, послідовності виконання окремих

операцій, застосування раніше вивчених технологій на більш високому рівні майстерності тощо. У процесі проєктування учні 9 класу мають виконати необхідні кресленики або інші зображення деталей (ескізи, схеми, викрійки, технічні рисунки тощо), які необхідні для виготовлення виробу, що проєктується. За потреби в готові кресленики або інші зображення учні та учениці вносять необхідні зміни. З цією метою вчитель / вчителька повинен актуалізувати раніше засвоєні знання та вміння з основ графічної грамоти та передбачити необхідну кількість годин на опанування відповідного матеріалу.

Кількість годин на опанування проєкту вчитель / учителька визначає самостійно залежно від складності виробу та технологій обробки, що застосовуються під час його виготовлення. Важливим критерієм вибору проєкту є його значущість для учня чи учениці (можливість використання виробу в побуті, для власного хобі або реалізації виробів на шкільних ярмарках, аукціонах тощо). Неприпустимим є проєктування та виготовлення виробу тільки для опанування технології.

Під час викладання трудового навчання завданням учителя / вчительки є створення умов для формування очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнівства, яке навчається в класах із поділом на групи і без такого поділу. При цьому шлях досягнення результатів визначає вчитель / учителька відповідно до матеріально-технічних можливостей закладу освіти, інтересів і здібностей учнівства, фахової підготовки самого учителя / самої вчительки.

Очікувані результати мають бути досягнуті на кінець навчального року. Вчитель / учителька може планувати поетапне їх досягнення під час виконання окремих проєктів, обираючи разом з учнями навчальні та творчі проєкти, які можна виконувати за допомогою будь-якої технології з представлених у змісті програми, із відповідним добром конструкційних матеріалів, плануванням робіт, необхідних для створення виробу від творчого задуму до його практичної реалізації.

Перелік об'єктів проєктно-технологічної діяльності учнівства є орієнтовним та може бути доповнений виробами (проєктами) відповідно до матеріально-технічної бази та вподобань учнівства.

Важливим складником виконання учнівських проєктів є їх публічний захист, на якому учні та учениці доносять інформацію про свою роботу (формування ідеї, процес виготовлення, апробація, удосконалення, важливість роботи, подальше застосування тощо) доступними для них засобами (презентація, графічні зображення, усне пояснення тощо). Під час захисту проєктів інші учні й учениці та вчитель / учителька ставлять запитання для аргументації прийняття тих чи інших рішень під час виконання роботи.

Під час планування навчального процесу вчитель / учителька самостійно формує теми, які учням та ученицям необхідно засвоїти, зважаючи на обрані для виготовлення об'єкти проєктування, визначає і планує необхідну кількість навчальних годин, необхідних учнівству для вивчення відповідних процесів з обробки матеріалу тощо. Така академічна свобода учителя / вчительки «обмежена» лише запланованими очікуваними результатами навчально-пізнавальної діяльності учнівства, які визначають логіку його підготовки до навчального року, семестру, розділу чи окремого уроку.

У класах, що не поділяються на групи, вибір виробу для виготовлення та/або об'єкта проєктно-технологічної діяльності потрібно здійснювати з урахуванням рівних можливостей у виборі технологій із технічних та обслуговуючих видів праці.

10–11 класи ТЕХНОЛОГІЇ

Відповідно до Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня, затвердженої наказом МОН України від 20.04.2018 №408 (у редакції наказу МОН України від 28.11.2019 № 1493 зі змінами, внесеними наказом МОН України від 31.03.2020 №464) навчальний предмет «Технології» віднесено до вибірково-обов'язкових, на вивчення яких навчальним планом передбачено 105 годин. Можливі варіанти, за якими предмет вивчається і в 10 і в 11 класі (70+35 чи 35+70 відповідно).

Навчання здійснюється за програмою, затвердженою наказом МОН від 23.10.2017 № 1407, яка розміщена на офіційному вебсайті Міністерства <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>.

Навчальна програма «Технології» (*рівень стандарту*) має модульну структуру і складається з десяти обов'язково-вибіркового навчальних модулів, із яких учні й учениці спільно з учителем / учителькою обирають лише три – для вивчення впродовж одного чи двох навчальних років:

- «Дизайн предметів інтер'єру»,
- «Техніки декоративно-ужиткового мистецтва»,
- «Дизайн сучасного одягу»,
- «Краса та здоров'я»,
- «Кулінарія»,
- «Ландшафтний дизайн»,
- «Основи підприємницької діяльності»,
- «Основи автоматики і робототехніки»,
- «Комп'ютерне проєктування»,
- «Креслення».

Навчальний модуль за своїм змістовим наповненням є логічно завершеним навчальним (творчим) проєктом, який учні й учениці виконують колективно або за іншою формою, визначеною учителем / учителькою. Кількість годин на вивчення кожного з трьох обраних модулів учитель / учителька визначає самостійно з урахуванням особливостей проєктної діяльності учнівства, ресурсних можливостей закладу освіти тощо.

У класах хіміко-біологічного/біологічного профілю в рамках вибірково-обов'язкового предмета «Технології» може вивчатися курс «Основи біотехнології» (автор Глазунова К.М.) (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-kursiv-za-viborom-fakultativiv>). Програма курсу схвалена для використання в освітньому процесі та зареєстрована в каталозі надання грифів навчальній літературі та навчальним

програмам за № 3.0286-2023, 4.0151-2023.

Типовою освітньою програмою на вивчення предмета «Технології» у 10 та 11 класах на *профільному рівні* передбачається по 6 годин на тиждень. Заклад освіти може збільшувати кількість годин на вивчення профільного предмета за рахунок додаткових годин навчального плану.

Навчання здійснюється за однією з профільних програм, що розміщені на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України, чи за програмами професійного навчання, затвердженими МОН від 23.09.2010 № 904 з використанням, за потреби, часу навчальної практики у 10 класі.

Здійснення професійно-технічного навчання в закладах загальної середньої освіти та міжшкільних навчально-виробничих комбінатах (міжшкільних ресурсних центрах) можливе і за іншими професіями, за умови дотримання вимог Державних стандартів професійної (професійно-технічної) освіти.

У разі, коли кількість годин на опанування професії менша від передбаченої навчальним планом, рекомендуємо запроваджувати профільні курси та курси за вибором профорієнтаційного спрямування, які мають відповідний гриф МОН.

Змістове наповнення технологічного профілю також може складатися з декількох курсів за вибором «Професійні проби». Такі курси опановуються учнівством послідовно, а їх програми повинні мати відповідний гриф МОН.

Курси за вибором «Професійні проби» можуть впроваджуватися за рахунок варіативного складника навчальних планів для учнів та учениць, які навчаються за будь-яким профілем.

Здійснювати навчання технологій можна в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах (міжшкільних ресурсних центрах) відповідно до цивільно-правових договорів, укладених із закладами освіти, фізичними та юридичними особами, відповідно до Положення про міжшкільний навчально-виробничий комбінат та Положення про міжшкільний ресурсний центр, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України 09 листопада 2018 року №1221, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 18 січня 2019 р. за №63/33034, (зі змінами у відповідності до наказу МОН № 619 від 08.07.2022 року) за умови дотримання вимог Державних стандартів. Це сприятиме поглибленому вивченню навчальних предметів освітньої галузі «Технології» та реалізації варіативного (курсів за вибором, факультативів профорієнтаційного та іншого спрямування) складника освітніх програм (навчальних планів).

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів
у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році

9. ІНФОРМАТИЧНА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ

Реалізація інформатичної освітньої галузі в 5–7 класах закладів загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році буде здійснюватися відповідно до Типової освітньої програми для 5–9 класів, затвердженої наказом МОН 19.02.2021 № 235 (у редакції наказу МОН від 09.08.2024 № 1120).

Згідно з новою редакцією Типової освітньої програми для 5–9 класів (додатки 1, 2) для реалізації галузі у 5–7 класах визначено мінімальну (1 година на тиждень) і максимальну (2 години на тиждень) кількість годин навчального навантаження. В освітній програмі заклад освіти визначає кількість навчальних годин на реалізацію галузі в межах заданого діапазону і може збільшити кількість навчальних годин (порівняно з типовим навчальним планом) на реалізацію галузі, використовуючи години навчального навантаження, визначені типовим навчальним планом для перерозподілу між освітніми компонентами.

У 2024/2025 навчальному році вивчення інформатики у 5–7 класах буде здійснюватися відповідно до вимог [Державного стандарту базової середньої освіти](#) (далі – ДСБО) та модельних навчальних програм, які розміщені на офіційному вебсайті [Міністерства освіти і науки України](#) та вебсайті [ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»](#).

Заклад освіти з урахуванням особливостей технічного забезпечення, кадрового складу, контингенту, освітніх пріоритетів учнівства тощо може обрати різні варіанти викладання курсу інформатики, створюючи власну навчальну програму на основі модельної.

Вибравши модельну навчальну програму, учитель / учителька на її основі складає навчальну програму, у якій зазначає послідовність й орієнтовний час вивчення тем у певному класі. У модельній навчальній програмі авторські колективи пропонують послідовність вивчення тем, зміст і види навчальної діяльності, які є орієнтовними. Тому з модельної навчальної програми вчитель / учителька до кожної теми навчальної програми добирає з-поміж запропонованих або ж додає ті елементи змісту й способи діяльності, що в умовах певного навчального закладу й класу є найоптимальнішими для кожного учня / учениці та для учнівської спільноти класу.

Відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти, метою інформатичної освітньої галузі є розвиток особистості учня / учениці, здатного / здатну використовувати цифрові інструменти і технології для розв'язання проблем,

розвитку, творчого самовираження, забезпечення власного і суспільного добробуту, здатності критично мислити, безпечно та відповідально діяти в інформаційному суспільстві.

У Державному стандарті базової середньої освіти вимоги до обов'язкових результатів навчання учнівства об'єднані в чотири групи умінь:

1. Пошук, подання, перетворення, аналіз, узагальнення та систематизація даних, критичне оцінювання інформації для розв'язання життєвих проблем.

2. Створення інформаційних продуктів і програм для ефективного розв'язання задач / проблем, творчого самовираження (індивідуально і у співпраці) за допомогою цифрових пристроїв і без них; усвідомлене використання інформаційних і комунікаційних технологій та цифрових пристроїв для доступу до інформації, спілкування та співпраці як творця та/або споживача;

3. Усвідомлення результатів використання інформаційних технологій для себе, суспільства, навколишнього середовища і сталого розвитку суспільства, дотримання етичних і правових норм інформаційної взаємодії.

Учитель / учителька не обмежені у виборі організаційних форм, видів, методів та засобів навчальної діяльності з метою забезпечення передбачуваного Державним стандартом рівня навчальних досягнень учнів / учениць як результату освітнього процесу.

Реалізовувати освітній процес важливо на основі діяльнісного, активного підходу, зважаючи на природні інтереси учнів / учениць відповідного віку, а також з достатньою гнучкістю для урахування як особливих освітніх потреб, так і динамічних умов навчання.

Для успішного опанування курсу на кожному уроці інформатики класи ділять на групи так, щоб кожен учень / кожна учениця були забезпечені індивідуальним робочим місцем за комп'ютером. Поділ на підгрупи здійснюється згідно з Наказом МОН від 20.02.2002 № 128. Для досягнення результатів навчання важливим є також під'єднання комп'ютерного класу до швидкісного інтернету.

Іншою важливою умовою організації освітнього процесу є вибір раціональної системи методів і прийомів активного навчання, зокрема змішаного. Рекомендуємо, щоб форми організації освітнього процесу враховували види навчальної діяльності, які містять обрані навчальним закладом модельні навчальні програми, а також були спрямовані на подолання викликів, зумовлених особливостями освітнього процесу в умовах воєнного стану, зокрема подолання навчальних втрат. Наразі необхідне посилення практико-орієнтованого підходу до навчання, перенесення акцентів зі збільшення обсягу відомостей, призначених для засвоєння учнями й ученицями, на вироблення в них умінь використовувати їх для досягнення певних цілей. Зміст, засоби і методи навчання мають бути спрямовані на досягнення визначених ДСБСО обов'язкових результатів навчання, яких учень / учениця має досягнути в процесі навчання, і які підлягають оцінюванню. Основними видами оцінювання є формувальне, поточне та підсумкове. Поточне оцінювання

є формувальним, тобто це оцінювання «в процесі», яке дає змогу вчителю / вчительці зрозуміти, як краще підготувати учнів / учениць до підсумкового оцінювання (тематичного, семестрового, річного). Підсумкове оцінювання результатів навчання передбачає зіставлення досягнутого з обов'язковими результатами, визначеними для певного класу згідно з ДСБСО.

Семестрове оцінювання передбачає оцінювання груп загальних результатів і загальну оцінку результатів навчання за семестр. Метою тематичного оцінювання є проміжне контролювання за всіма видами робіт, виконаних протягом вивчення теми чи її частини. У разі потреби вчитель / учителька може на свій розсуд провести підсумкову (тематичну) роботу. У зв'язку з цим рекомендуємо такий алгоритм дій учителя / вчительки й учнів та учениць під час організації навчання: 1) чітко формулювати зрозумілі для учнів / учениць очікувані результати навчання (за групами результатів і за критеріями оцінювання їх); 2) наводити приклади завдань і видів діяльності з аналізом за критеріями оцінювання результатів виконання; 3) оперативно й доступно надавати учням / ученицям зворотний зв'язок щодо досягнення ними очікуваних результатів навчання; 4) вчасно коригувати процес навчання для досягнення його очікуваних результатів.

У 7 класах закладів загальної середньої освіти пропонуємо працювати за підручниками, що за результатами конкурсного відбору отримали гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». Електронні версії підручників для вивчення курсу розміщено в електронній бібліотеці ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://lib.imzo.gov.ua/>).

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році

10. Мистецька освітня галузь

У 2024/2025 навчальному році починається впровадження другого (предметного) циклу навчання базової середньої освіти (7–9 класи). Навчання *мистецтва* у 7-х класах закладів загальної середньої освіти здійснюється відповідно до вимог [Державного стандарту базової середньої освіти](#) (далі – ДСБО) за модельними навчальними програмами, розміщеними на офіційному вебсайті [Міністерства освіти і науки України](#) та вебсайті [ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»](#). Вибравши *модельну* навчальну програму, учитель / учителька на її основі складає *навчальну* програму, у якій зазначає *послідовність* й орієнтовний *час* вивчення тем у 7 класі. У *модельній* навчальній програмі автори *пропонують* послідовність вивчення тем, зміст і види навчальної діяльності, які є *орієнтовними*. Тому з *модельної* навчальної програми вчитель / учителька до кожної теми *навчальної* програми *добирає* з-поміж запропонованих або ж додає ті *елементи змісту* й *способи діяльності*, що в умовах певного навчального закладу й класу є *найоптимальнішими* для кожного учня / учениці та для учнівської спільноти класу.

Типовим навчальним планом [нової редакції Типової освітньої програми для 5-9 класів](#) закладів загальної середньої освіти (затвердженої наказом МОН від 09.08.2024 №1120) на реалізацію мистецької освітньої галузі визначено *одну годину*.

Для повноцінної реалізації освітньої галузі та досягнення обов'язкових результатів навчання, визначених ДСБО, у навчальному плані закладу освіти *рекомендуємо збільшувати кількість навчальних годин на тиждень* (у межах максимальної кількості годин, передбачених для мистецької освітньої галузі), використовуючи години навчального навантаження для перерозподілу між освітніми компонентами.

Звертаємо увагу, що для формування в учнів та учениць мистецьких компетентностей та реалізації практико-орієнтованого компонента змісту програм мистецької освітньої галузі мають викладати вчителі зі спеціальною мистецько-педагогічною освітою (учитель музичного мистецтва, учитель образотворчого мистецтва, учитель художньої культури). Ураховуючи те, що програми *інтегрованого курсу «Мистецтво»* у 7 класі представляють органічне поєднання змісту різних видів мистецтва з домінантою музичного

й образотворчого, цей курс у 7 класі може викладати як один, так і два вчителі (учитель музичного мистецтва; учитель образотворчого мистецтва), які мають співпрацювати в команді, узгоджуючи планування своїх уроків.

У разі викладання цього курсу двома вчителями заклад освіти створює на основі модельної навчальної програми навчальну програму закладу освіти, де виокремлюється два складники за видами мистецтва із зазначенням відповідної кількості годин: «Мистецтво: музичне мистецтво», «Мистецтво: образотворче мистецтво». Відповідно – у класному журналі для кожного складника відводять окремі сторінки, на яких після назви інтегрованого курсу після двокрапки прописують уточнення: «Мистецтво: музичне мистецтво», «Мистецтво: образотворче мистецтво». Водночас наголошуємо, що необхідною умовою реалізації завдань мистецької освітньої галузі є дотримання інтегративного підходу через узгодження програмового змісту і результатів навчання з різних видів мистецтва. Тому необхідною умовою є впровадження інтегрованого курсу «Мистецтво» *протягом усього навчального року, не виокремлюючи його складники (музичний, образотворчий) в окремі навчальні періоди (семестри).*

Зазначимо, що кожна з модельних навчальних програм інтегрованого курсу «Мистецтво» повно охоплює результати навчання, окреслені в ДСБО. Водночас, модельна навчальна програма міжгалузевого інтегрованого курсу «*Драматургія і театр*» частково реалізує результати навчання двох освітніх галузей: мовно-літературної та мистецької. Тому цей міжгалузевий інтегрований курс може впроваджуватися у закладі освіти *одночасно з інтегрованим курсом «Мистецтво», а не замість нього* – для поглиблення і поширення внутрішньогалузевих і міжгалузевих зв'язків, більш детального ознайомлення учнів та учениць з одним із видів мистецтва – театральним. Саме тому в навчальному плані закладу освіти не рекомендовано заміщувати інтегрований курс «Мистецтво» міжгалузевим інтегрованим курсом «Драматургія і театр».

Ураховуючи різні умови і можливості навчання в різних регіонах країни, на початку навчального року доцільно здійснювати діагностування рівня мистецького досвіду учнівства для планування подальшої освітньої діяльності. Для діагностики доцільно використовувати широку палітру педагогічних інструментів: спостереження; аналіз учнівської діяльності на уроках, невербальний та вербальний зворотний зв'язок від учнів та учениць тощо. Провідним методом може бути педагогічне спостереження, завдяки якому в різних видах мистецької діяльності учнів учитель / учителька може встановити рівень навченості дітей в галузі мистецтва. Не рекомендовано проводити з мистецтва спеціальні діагностувальні роботи або інші види діяльності, що виконують контрольно-оцінювальну функцію. Весь процес освітнього діагностування для підлітків має відбуватися природно і безстресово.

Зазначимо: календарно-тематичне планування, яке складає вчитель / учителька на початку року, є орієнтовним. У процесі роботи (з урахуванням умов війни) до нього можна вносити зміни. Якщо вчитель / учителька розуміє, що новий матеріал базується на попередньому, який не засвоєний, то, звісно, потрібно виокремити час на опрацювання – надолуження освітніх втрат. Відповідно, час на вивчення нового матеріалу може бути відкоригований.

Зокрема, якщо більшість класу не виявляє розуміння певних базових знань або не виявляє умінь, які мали бути опановані у попередній період навчання (наприклад, щодо мови чи жанрів мистецтва), варто спроектувати освітній процес так, щоб зробити акценти на опрацюванні цього матеріалу або видах діяльності, які формують певні уміння чи знання. Якщо ж певні освітні втрати наявні лише в групі учнів, то доцільно запропонувати цим учням окремі види роботи для самостійного опрацювання матеріалу або запроваджувати групові форми роботи з елементами взаємонавчання.

Тобто планування роботи щодо виявлення і подолання освітніх втрат умовно охоплює 3 етапи:

I – виявлення освітніх втрат;

II – визначення ефективних стратегій щодо їх подолання та їх реалізація через різні активності учнів та учениць (адаптація навчальних програм і календарно-тематичного планування, доступність викладу навчального матеріалу, наявність різних типів завдань, вправ на діяльнісне опанування підлітками навчального матеріалу; наявність педагогічного інструментарію для стабілізації емоційного стану учнівства, упровадження диференційованого навчання та формувального оцінювання тощо);

III – рефлексія результатів проведеної роботи.

Плануючи навчальну діяльність підлітків, вчитель / учителька має враховувати те, що кращому осмисленню учнівством мети та результатів своєї діяльності, усвідомлення, що воно є не об'єктом, а суб'єктом освітньої діяльності, сприяє надання йому більшої самостійності та відповідальності. Таким чином, відбувається переорієнтація учнівства від пасивного навчання («вчитель мене навчить») до активного учіння («я прагну багато чого навчитися»). Адже тільки в активній мистецькій діяльності підлітки зрозуміють власну причетність до мистецького середовища, що оточує їх повсякденно, його впливу і можливостей використання у власному житті.

Уроки інтегрованого курсу «Мистецтво» мають базуватися на засадах сучасної педагогіки партнерства, співпраці, співтворчості всіх учасників освітнього процесу, що передбачає використання особистісного діалогу як домінуючої форми навчального спілкування, спонукання до обміну думок, вражень, моделювання життєвих ситуацій в контексті мистецької діяльності; включає спеціально сконструйовані ситуації вибору, авансування успіху, самоаналізу, самооцінки та самопізнання.

Вагомою методичною допомогою вчительству під час підготовки до уроку і його конструюванні є підручники та інше навчально-методичне забезпечення.

Акцентуємо, що підручник – це, щонайперше, навчальне видання для учнівства. Водночас, кожен з підручників – це відібраний і системно викладений мистецький контент, збагачений різноманітними методичними (система запитань) і дидактичними (різні види навчальних завдань) матеріалами. Для учнів 7-х класів різні авторські колективи створили підручники інтегрованого курсу «Мистецтво», що мають гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». Їх електронні версії розміщено в електронній бібліотеці Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://lib.imzo.gov.ua/>)

Зазначимо, що зміст, засоби і методи навчання мистецтва мають бути спрямовані на досягнення визначених ДСБСО обов'язкових результатів навчання, яких учень / учениця має досягнути в процесі навчання, і які підлягають оцінюванню. Наступність у досягненні обов'язкових результатів навчання відображено в розгортанні конкретних результатів навчання за циклами навчання і відповідно – очікуваних результатах навчання, окреслених в модельних навчальних програмах.

У мистецькій освітній галузі рівень досягнення результатів навчання встановлюється через:

вияв обізнаності учня / учениці у сфері мистецтва;

демонстрацію учнями / ученицями практичних умінь у галузі мистецтва;

виявлення учнями / ученицями естетичного ставлення – емоційного, оцінного, критичного – до творів мистецтва, різних мистецьких явищ повсякдення, власної творчості та творчості інших.

Саме тому оцінювання результатів навчання в мистецькій освітній галузі визначено за **трьома групами результатів**:

пізнання та аналіз інтерпретація творів мистецтва;

практична мистецька діяльність;

емоційне ставлення до мистецтва,

показники яких узгоджено з результатами навчання Державного стандарту базової середньої освіти.

Формування і вдосконалення вмінь, необхідних для досягнення очікуваних результатів навчання у 7 класі, визначених в кожній модельній навчальній програмі, передбачає поступове підвищення рівня самостійності учнів / учениць в опануванні змісту, зокрема під час різних навчальних дій. На кожному етапі навчання вчитель / вчителька самотужки попередньо визначає доцільний рівень самостійності здобувачів / здобувачок освіти, зваживши на їхні індивідуальні особливості, обсяг і зміст навчального матеріалу. А під час уроків оперативню корегує, у разі потреби, цей рівень з огляду на реальну ситуацію – додатково усно радить, пропонує, ставить

навідні запитання, наводить подібні приклади, підбадьорює, заохочує, тобто поціновує здобутки й здійснює *формувальне* оцінювання. Цей вид оцінювання дає змогу дійти висновку щодо особистісного розвитку учня / учениці, відстежити його / її навчальний поступ, процес здобуття навчального досвіду як основи компетентності. Тобто результати формувального оцінювання свідчать про опанування здобувачем / здобувачкою освіти певних умінь і навичок. Зауважимо, що формувальне оцінювання можуть здійснювати не лише вчитель / вчителька, а й інші учні / учениці. Не менш важливим видом формувального оцінювання є самооцінювання здобувача / здобувачки освіти.

Результати формувального оцінювання відображають реальний учнівський навчальний досвід і можуть бути зафіксовані через спостереження за навчально-пізнавальною діяльністю, приклади учнівських робіт, портфоліо навчальних досягнень тощо.

Перенесення акценту з *оцінювання* на *поціновування* результатів важливе, адже поціновувати треба процесуальні складники навчання на різних його етапах (вправність у формулюванні запитань, проблем, пошуку інформації, чіткому висловленні думок, добиранні аргументів для обґрунтування поглядів, ставлень тощо). Під час формувального оцінювання можна застосовувати різноманітні різнорівневі шкали — словесні та бальні (на розсуд вчителя / вчительки, зважаючи на пропозиції учнів / учениць).

Підсумкове (тематичне, семестрове, річне) оцінювання результатів навчання передбачає зіставлення досягнутого учнем / ученицею з результатами, визначеними для певного класу згідно з ДСБО та модельною навчальною програмою. У підсумковому оцінюванні суб'єктом оцінювання є вчитель / вчителька.

Тематичне оцінювання – це фіксація проміжного контролю за всіма видами діяльності учня / учениці, виконаних упродовж певного періоду, визначеного модельною навчальною програмою (тема, розділ) чи його частини.

Семестрове оцінювання з мистецтва в 7 класі передбачає *оцінювання за групами результатів і загальну оцінку* результатів навчання. Здійснюють семестрове оцінювання, узявши до уваги різні види навчальної діяльності протягом семестру й динаміку особистих навчальних досягнень учня / учениці.

Для підвищення ефективності навчання й об'єктивності оцінювання навчальних результатів радимо:

- 1) чітко формулювати зрозумілі для учнів / учениць очікувані результати навчання (за групами результатів і за критеріями оцінювання їх);
- 2) наводити приклади завдань і видів діяльності з аналізом за критеріями оцінювання результатів виконання;
- 3) оперативно й доступно надавати учням / ученицям зворотний зв'язок щодо досягнення ними очікуваних результатів навчання;

4) вчасно коригувати процес навчання для досягнення його очікуваних результатів.

Звертаємо увагу, що вивчення мистецтва в закладах загальної середньої освіти спрямовано на цілісний розвиток особистості учня / учениці в процесі освоєння мистецьких надбань людства, прилучення до скарбів художньої культури різних народів світу, що дає можливість відкрити українським учням широкий світ крізь призму творів різних видів мистецтва авторів / авторок з різних країн і континентів. Однак трагічні події, які тривають внаслідок російського вторгнення в Україну з 24 лютого 2022 р., зумовили необхідність перегляду місця російського мистецтва в контексті вивчення предметів та інтегрованих курсів мистецької освітньої галузі. Загарбники зневажили гуманістичні основи мистецтва, а тому все «російське» сьогодні викликає закономірний спротив українців.

Уважаємо за необхідне **вилучити з використання в освітньому процесі творів російських, а також білоруських митців** (через позицію Білорусі щодо російського вторгнення в Україну). Вивільнений навчальний час доцільно використати на ознайомлення учнів та учениць з творами українських, у тому числі, регіональних митців, що також сприятиме формуванню патріотичної національної свідомості учнівства, поваги до українського мистецтва і культури, звичаїв та традицій українського народу.

Наголошуємо, що в модельних навчальних та навчальних програмах передбачено творчий вибір вчителем художнього змісту і технологій навчання, поурочного розподілу навчального мистецького матеріалу. Учитель / учителька самостійно визначає обсяг годин на вивчення окремої теми програми, за необхідності має право змінювати порядок вивчення тем у межах навчального року. Він має можливість обирати мистецькі твори для сприймання та співу, орієнтуючись на навчальну тематику й критерій їх високої художньої якості, а також розробляти художньо-практичні й ігрові завдання для учнівства, ураховуючи програмні вимоги, мету уроку, дбаючи про цілісну драматургію уроку.

Навчальна та методична література з мистецької освітньої галузі зазначена в «Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України», що розміщені на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України. Також зазначимо, що електронні версії підручників розміщено в електронній бібліотеці Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» <https://lib.imzo.gov.ua/> Під час підготовки вчителів до уроків рекомендовано використовувати періодичні фахові видання, зокрема науково-методичний журнал «Мистецтво та освіта».

У разі організації дистанційного навчання звертаємо увагу, що в межах академічної автономії питання організації освітнього процесу, виконання освітньої програми, навчального плану є внутрішніми питаннями кожного закладу загальної середньої освіти, його педагогічної ради та завданням

педагогічних працівників. Отже, під час дистанційного навчання, учителі мають вжити заходів щодо виконання календарно-тематичних планів із додержанням вимог державних стандартів освіти шляхом використання технологій дистанційного навчання та, за потреби, ущільнення відповідного матеріалу (на розсуд учителя / вчительки) з організацією повторення окремих тем на початку очного навчання. На допомогу вчителю розроблено методичні рекомендації «Організація дистанційного навчання в школі», розміщені за покликанням <https://nus.org.ua/news/yak-nalagodyty-dystantsijne-navchannya-posibnyk-dlya-shkil-vid-go-smart-osvita-ta-mon/>

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів
у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році

11. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА

Метою освітньої галузі «Фізична культура» є гармонійний фізичний розвиток особистості учня / учениці, підвищення функціональних можливостей організму, удосконалення життєво необхідних рухових умінь і навичок, розширення рухового досвіду через формування стійкої мотивації учнів до занять фізичною культурою і спортом.

Уроки з фізичної культури, згідно з частиною четвертою статті 26 Закону України «Про фізичну культуру і спорт», є обов'язковими і проводяться не менше трьох разів на тиждень, що відображається в навчальному плані закладу освіти для кожного класу. Години, передбачені для фізичної культури, не враховують під час визначення гранично допустимого навчального навантаження. Їх зазначають у розкладі уроків, який повинен враховувати оптимальне співвідношення навчального навантаження протягом тижня, а також доцільне чергування протягом дня й тижня предметів природничого та гуманітарного циклів з уроками мистецтва, технологій і фізичної культури.

Не рекомендовано планувати проведення уроків з фізичної культури у спортивній залі для двох і більше класів одночасно (Санітарний регламент для закладів загальної середньої освіти, затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України 25 вересня 2020 року № 2205, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України, 10 листопада 2020 року, за № 1111/35394). В одній спортивній залі чи на майданчику для забезпечення безпеки учнівства за потреби можуть перебувати учні / учениці, які належать до однієї вікової групи. Більшість уроків фізичної культури доцільно проводити на відкритому повітрі.

Відповідно до Інструкції про розподіл учнів на групи для занять на уроках фізичної культури, затвердженої наказом МОЗ та МОН від 20.07.2009 р. за № 518/674 учні / учениці розподіляються на основну, підготовчу та спеціальну медичні групи.

Для основної медичної групи навчання проводять у повному обсязі згідно з навчальними програмами з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини.

Учні / учениці, які за станом здоров'я належать до підготовчої медичної групи, відвідують обов'язкові уроки фізичної культури та опановують навчальний матеріал відповідно до вимог цієї навчальної програми. Участь у змаганнях – за додатковим дозволом лікаря.

Учні / учениці, які за станом здоров'я належать до спеціальної медичної групи, відвідують обов'язкові уроки фізичної культури, але виконують корегувальні вправи і вправи для загального фізичного розвитку, які їм не протипоказані.

Учні / учениці, незалежно від рівня фізичного розвитку та медичної групи, а також тимчасово звільнені від фізичних навантажень, повинні бути обов'язково присутніми на уроках фізичної культури. Допустиме навантаження для учнів / учениць, які за станом здоров'я належать до підготовчої та спеціальної медичних груп, установлює учитель / учителька фізичної культури.

Уроки фізичної культури мають бути спрямовані на підвищення рухової активності, розвиток природних здібностей, інтересів, обдарувань учнівства, формування компетентностей, необхідних для соціалізації та громадянської активності.

Державний стандарт спонукає вчительство працювати на засадах особистісно-орієнтованої моделі освіти, у рамках якої заклад освіти максимально враховує права дитини, її здібності, потреби та інтереси, на практиці реалізуючи принцип дитиноцентризму.

Виконуючи завдання навчального предмета, вчительство реалізує вимоги до обов'язкових результатів навчання освітньої галузі «Фізична культура», зазначених в додатку 22 Державного стандарту базової середньої освіти, які передбачають, що учень / учениця:

формує власну психічну та соціально-психологічну сфери особистості засобами фізичного виховання;

систематично займається фізичною культурою, володіє технікою виконання фізичних вправ;

усвідомлює значення фізичної / рухової активності для підтримання стану здоров'я та задоволення в процесі фізичного виховання.

Варто звернути увагу, що засоби фізичної культури не є основою для оцінювання освітніх досягнень. Пішли в минуле нормативи фізичної підготовленості, оцінки за техніку виконання елементів варіативних модулів. Натомість освітній процес спрямований на формування фізично-розвиненої особистості, яка володіє життєво необхідними руховими уміннями та навичками, оптимальними способами виконання фізичних вправ, свідомо ставиться до фізичної активності і веде активний спосіб життя.

Для підвищення рухової активності здобувачів освіти важливо впроваджувати в позаурочну діяльність факультативну, гурткову та секційну роботу з оздоровчої фізичної культури. Також заклад освіти може збільшити тривалість великої перерви на 10 хвилин, щоб мати змогу проводити в цей час різні види рухової активності (флешмоби, спортивні та рухливі ігри, челенджі, руханки, квести тощо).

Звертаємо увагу, що наказом Міністерства освіти і науки України № 1185 від 22.08.2024 надано гриф оновлених [модельній навчальній програмі «Фізична культура. 5-9 класи»](#) для закладів загальної середньої освіти (авт. Баженков Є. В., Бідний М. В., Ребрина А. А., Данільченко В. О., Коломосьць Г. А., Дутчак М. В.). Строк дії грифа модельних навчальних програм з фізичної культури для 5–6 і 7–9 класів скорочено до 31 серпня 2024 року у зв'язку з внесенням змін.

Модельна навчальна програма «Фізична культура» для 5–9 класів – це комплексна програма для адаптаційного циклу та базового предметного

навчання, яка забезпечує наступність між початковою, базовою та профільною середньою освітами. Її реалізація має здійснюватися згідно з метою та обов'язковими результатами навчання освітньої галузі фізичної культури. Модельною навчальною програмою передбачено вивчення фізичної культури в адаптаційному циклі базової середньої освіти та предметне навчання фізичної культури, наступність початкової і базової середньої освіти, що проявляється насамперед у продовженні формування ключових і предметних компетентностей та наскрізних умінь, необхідних для свідомого вибору учнівством подальшого життєвого шляху та самореалізації, навчання на рівні профільної освіти або здобуття професії.

Модельна навчальна програма побудована за модульною системою. Вона містить інваріантний (обов'язковий) та варіативний складники. До інваріантної частини належать модуль «Теоретико-методичні знання та загальна фізична підготовка», тобто підвищення функціональних можливостей організму і забезпечення гармонійного фізичного розвитку, зміст якого реалізовується впродовж кожного уроку.

Змістове наповнення варіативного складника освітній заклад добирає самостійно із модулів, запропонованих модельною навчальною програмою. Практично кожен вид фізкультурно-спортивної діяльності (вид спорту) може бути представлений у вигляді варіативного модуля.

На вибір учнів / учениць упродовж року для 5–6 класів має бути запропоновано 12–16 варіативних модулів; для 7–9 класів учні / учениці мають опанувати 8–12 варіативних модулів. Для добору варіативних модулів враховують наявність матеріально-технічної бази, регіональні традиції, кадрове забезпечення, гендерність, рівень безпеки та стан здоров'я здобувачів освіти, а також сезонність, коли заняття проходять на відкритих майданчиках чи у спортивних залах.

Вибір варіативних модулів учнем / ученицею відбувається кожної чверті / триместру із 3–5 модулів, запропонованих освітнім закладом, після попереднього ознайомлення з їх особливостями. Для викладання протягом чверті / триместру для учнів 5–6 класів визначають 3–4 варіативні модулі; для 7–9 класів визначають 2–3, які набрали найбільшу кількість уподобань учнівства.

З метою формування вмінь, необхідних для занять обраними варіативними модулями, на початку чверті / триместру, доцільно проводити цикл із 6–9 ознайомчих уроків з використанням одночасного або позмінного, колового методів. Доцільно на окремих ознайомчих уроках робити акцент (виокремлювати більше часу) на вивченні одного з обраних модулів. При цьому обрані учнями / ученицями варіативні модулі мають бути представлені на кожному уроці.

Під час вивчення інваріантного модуля «Теоретико-методичні знання та загальна фізична підготовка» важливо звернути увагу на вивчення тем: «Основи волонтерської діяльності», «Цінності спорту та принципи чесної гри». Крім того, у зв'язку з переходом школи на профільне навчання одним із найважливіших напрямів у діяльності не лише класного керівника, а й кожного вчителя є проведення профорієнтаційної роботи.

Урок фізичної культури має проводитися із дотриманням санітарно-гігієнічних, психолого-фізіологічних, дидактичних, виховних вимог, забезпечувати реалізацію принципів фізичного виховання (безперервності процесу фізичного виховання, системного чергування навантажень і відпочинку, поступового підвищення навчально-тренувальних впливів, адаптивного збалансування динаміки навантажень, циклічності побудови занять).

Зміні підлягає традиційна методика проведення уроку, за якої діями вчителя / вчительки регламентувалося все: кількість повторень, темп, частота, амплітуда рухів, техніка виконання тощо, що не мотивує дітей до активного навчання, перешкоджає самореалізації, вияву творчості, формуванню компетентностей. Саме тому необхідно переходити до реальної індивідуалізації навчання. Цьому сприяють можливості індивідуального вибору варіативних модулів на кожному уроці, використання навчального матеріалу різного ступеня складності за змістом, самостійний вибір учнями / ученицями кількості повторень, амплітуди, темпу виконання тощо відповідно до їхніх інтересів і можливостей. Зміна методичних прийомів сприятиме формуванню компетентностей та здатностей їх застосовувати в різних життєвих ситуаціях і вимагає від вчителя / вчительки застосування відповідних педагогічних технологій використання засобів фізичного виховання, фізкультурно-оздоровчої та ігрової діяльності.

Обмежений час шкільного уроку потребує особливої уваги до так званого «перенесення» фізичних якостей. Ефективне наскрізне проведення фізичної підготовки спирається на застосування вправ для розвитку різних фізичних якостей на кожному уроці протягом навчального року. При цьому темп виконання, амплітуду, кількість повторень учні та учениці регламентують самостійно відповідно до свого поточного стану. Доцільним є тільки визначати час тривалості рухового завдання. Таким чином, на розвиток основних фізичних якостей має здійснюватися постійний систематичний вплив з поступовим зростанням навантаження.

Домашні завдання для самостійного виконання фізичних вправ учні / учениці отримують на уроках фізичної культури. Вони мають бути спрямовані на формування компетентностей, підвищення рухового режиму у вільний час, досягнення рекреаційно-оздоровчого ефекту. Учні / учениці можуть узгоджувати із учителем / учителькою індивідуальну програму самостійних занять в позанавчальний час з різних варіативних модулів чи інших, безпечних видів рухової активності.

У разі відставання у функціональних можливостях організму і фізичному розвитку вчитель / вчителька складає індивідуальну програму фізкультурно-оздоровчих занять, де вказує завдання занять, фізичні вправи, послідовність їх виконання, кількість повторень, інтервали відпочинку, засоби самоконтролю, відмітки про виконання завдання. Самостійні заняття за індивідуальною програмою можуть бути враховані під час оцінювання.

Оцінювання

Оцінювання має бути зорієнтованим на очікувані результати навчання, передбачені навчальною програмою, а також на оцінювання рівня сформованості компетентностей учнівства.

Основною ланкою в системі оцінювання результатів навчання з фізичної культури є поточний контроль, який проводять систематично з метою встановлення рівнів опанування навчального матеріалу та здійснення корегування щодо застосовуваних технологій навчання. *Основна функція поточного контролю – навчальна.*

Семестрове оцінювання в 5–7 класах здійснюють за результатами контролю груп загальних результатів державного стандарту базової середньої освіти, відображених у Свідоцтві досягнень відповідно до критеріїв оцінювання за освітніми галузями (додаток 2 до Рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання здобувачів освіти відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти, затверджених [наказом МОН від 02.08.2024 № 1093](#)).

Оцінку за семестр ставлять за результатами поточного (формульованого) оцінювання та контролю загальних результатів. Річне оцінювання здійснюють на підставі загальних оцінок результатів навчання за I та II семестри.

Оцінювання навчальних досягнень учнівства з особливими освітніми потребами здійснюють відповідно до індивідуальної програми розвитку, де зазначено труднощі функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я, що можуть впливати на ефективність застосування певних форм оцінювання.

Вибір форм оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами здійснюють індивідуально з обов'язковим урахуванням їхніх можливостей функціонування, життєдіяльності та здоров'я.

Під час оцінювання рівня сформованості компетентностей учнівства з особливими освітніми потребами вилучають ті складники (знання, уміння, види діяльності та інше), опанування якими є утрудненим або неможливим для учня / учениці з огляду на труднощі функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я.

У процесі навчання об'єктом оцінювання є діяльність учня / учениці для досягнення цілей навчання. Отже, розроблення освітньої цілі є основою всіх видів оцінювання. Оцінювання може виміряти, на якому рівні досягнута ціль. Це можливо за умови, що ціль є вимірюваною. Важливим є ознайомлення учнівства з критеріями до початку виконання завдання, а також представлення критеріїв у вигляді градації – опису різних рівнів досягнення очікуваного результату. Що конкретніше сформульовані критерії, то зрозумілішою для учнів / учениць є діяльність щодо успішного виконання завдання.

Формульоване оцінювання уможливує відстеження вчителем / учителькою процесу просування учня / учениці до освітніх цілей, корегування освітнього процесу на ранніх етапах, а учневі / учениці – усвідомлення більш високої відповідальності за самоосвіту.

Модельною навчальною програмою для 7–9 класів передбачене застосування практик формувального оцінювання з одночасним використанням їх результатів для поточного і підсумкового оцінювання з формувальною метою – тобто для надання й отримання зворотного зв'язку щодо успіху та рівня складності завдань, визначення подальших освітніх цілей і коригування навчання з орієнтацією на виявлені потреби учнівства, формування загальної культури оцінювання.

Вибір форм, змісту і способів формувального оцінювання в комплексі з поточними і підсумковими формами здійснюють педагогічні працівники закладу освіти залежно від дидактичної мети.

Формувальне оцінювання в комплексі з поточними і підсумковими формами відбувається із застосування таких основних способів:

- оцінка динаміки функціонального стану та фізичного розвитку, яку визначають шляхом порівняння результатів поточного і підсумкового тестування та їх аналізу, щодо рівня досягнення поставлених цілей;
- оцінка динаміки використання техніки різних фізичних вправ у повсякденній, ігровій і змагальній діяльності;
- оцінка виконання освітніх завдань під час проведення уроків фізичної культури та позакласних форм фізичного виховання, участі у позакласних формах фізичного виховання, організаційної діяльності з фізичного виховання в школі, досягнення цілей для реалізації в процесі самостійних занять, створення портфолію (творчі розробки проєктів, комплексів фізичних вправ, індивідуальної програми занять, загартування, різних форм самоконтролю), у тому числі і з використанням інформаційних технологій, технологічних гаджетів для самоконтролю і самооцінки.

З метою визначення вихідних даних для формувального оцінювання динаміки фізичної підготовленості учнівства у вересні – жовтні можна проводити тестування рівня розвитку основних фізичних якостей, а саме: швидкість, витривалість, гнучкість, сила, спритність, координація, швидкісно-силові вправи.

Поточне оцінювання динаміки результатів тестування функціонального стану та фізичного розвитку, на розсуд учителя / вчительки, можна здійснювати декілька разів протягом навчального року. При цьому не можна акцентувати увагу учнівства на необхідності досягнення конкретного результату «на оцінку», передбачати окремі уроки або їх частини для виконання тестів. Тестове завдання має бути включено в структуру уроку, виконуватися без додаткового психологічного тиску і зайвої уваги з боку учасників процесу і зниження моторної щільності через очікування черги на тестування. Отримані результати тестувань рівня фізичних якостей заносять до персональної порівняльної таблиці чи портфолію учня / учениці і не можуть застосовуватися для ранжування і порівняння учнів / учениць між собою.

Безпосередньо формувальне оцінювання освітніх досягнень учнів 5-х – 7-х класів переважно здійснює вчитель / вчителька вербально.

Організація дистанційної роботи вчителя / учительки фізичної культури в умовах воєнного стану та карантинних обмежень.

З метою збереження життя та здоров'я учасників освітнього процесу заклади освіти змушені переходити повністю або частково на дистанційний режим роботи, що обмежує здобувачів освіти в очному спілкуванні, звичному для себе способі життя. Але найвагомішим викликом є обмеження рухової активності. Це найбільше відчуває організм дитини, який потребує постійної динаміки, впливу ультрафіолетових променів, свіжого повітря тощо. Усе це в комплексі ставить перед вчителем / учителькою фізичної культури завдання знаходити дієві шляхи у розв'язанні складних питань дистанційного навчання.

Вимушене дистанційне навчання стало викликом для всіх учасників освітнього процесу: учителів, учнів та батьків.

Основною метою організації дистанційного навчання є досягнення вмотивованого, свідомого, відповідального виконання фізичних вправ учнями. Можливості онлайн-спілкування й індивідуальна траєкторія навчання дозволяють вчителю (через тісну комунікацію з учнями) досягнути цієї мети.

Кожен(на) учитель / учителька, стикаючись з викликом організації дистанційного навчання, має скоригувати власні календарно-тематичні плани, оптимізувати матеріал та очікувані результати, заплановані на період дистанційного навчання.

Важливо забезпечити досягнення очікуваних результатів навчання, водночас пам'ятаючи, що деякі з них можуть бути недосяжними в нових умовах, а деякі – потребуватимуть незначної корекції, а частина – залишаться незмінними.

Завдання вчительства – співпрацювати з усіма учасниками освітнього процесу. Учитель / учителька має розуміти мету, план виконуваних завдань, інструментарій для роботи, її обсяг та методику оцінювання виконаного. Рекомендуємо вчителю розпочати з планування графіка своєї роботи, визначити базові інструменти та відповідну платформу.

Учителю / вчительці потрібно пересвідчитись, що він / вона технічно готовий(а) до праці на обраній платформі, провести пробний урок з колегами, скласти графік онлайн-зустрічей з учнями й ученицями, створити групу або спільноту з учнівством у зручному месенджері та повідомити про дату і час занять.

Учні й учениці мають опрацьовувати навчальні матеріали для опанування відповідними компетентностями та досягнення передбачених результатів навчання й фізичного виховання, дотримуючись принципу академічної доброчесності.

Зі свого боку, батьки зобов'язані забезпечити належні умови для навчання, сприяти виконанню дитиною завдань та досягненню передбачених результатів.

Перед початком роботи бажано зробити онлайн-конференцію з учнями та їхніми батьками, обговорити форми співпраці та інші організаційні питання, скоординувати роботу всіх у зручному форматі.

Найстійкішою мотивацією є внутрішня (когнітивна), тобто мотивація усвідомленої дії. У дистанційному навчанні з фізичної культури вона відіграє головну роль. Успіх учительства пролягає через формування в учнівства усвідомлення необхідності виконувати фізичні вправи в умовах дистанційного навчання. Своєю чергою, цього можна досягти тільки через індивідуальний підхід до кожного учня / учениці з урахуванням його / її мотивів, умов життя та ін.

Діалог між учительством й учнівством є важливим у ході як письмового, так і усного онлайн-спілкування. При цьому необхідно, щоб учень / учениця отримували якісний зворотний зв'язок, адже це є додатковим стимулом і мотивацією. Під час роботи в групі або спільноті вчителю / учительці необхідно створювати для окремого учня або учениці ситуації успіху.

Створення ситуації успіху в умовах занять фізичною культурою стає чи не найголовнішим засобом підвищення мотивації учнівства і створення дієвої взаємодії з учителем / учителькою, заснованої на довірі. Саме ефективний зворотний зв'язок дозволить дитині бачити свої успіхи і вчитися працювати над помилками. Мотивація досягнення реалізується в успішності освітньої діяльності учнівства, у прагненні до поставлених цілей і виявленні наполегливості. Учні й учениці, орієнтовані на успіх, частіше досягають своїх цілей.

В умовах дистанційного навчання особливо важливо відзначати досягнення й успіхи учнівства, навіть невеликі.

Для додаткової мотивації можна організувати відеочеленджі (учні й учениці самостійно можуть запропонувати ідею й реалізувати челендж) та онлайн-змагання (де відбувається розподіл учнівства на групи складності, рівні підготовленості, номінації тощо). Головна мета – підвищити мотивацію займатися й надалі.

Під час організації дистанційного навчання вчителю / вчительці необхідно врахувати:

- особистий приклад;
- план роботи вчителя / учительки фізкультури на період карантину чи воєнного стану;
- знання учнівством правил самостійних занять фізичними вправами;
- правила самоконтролю під час виконання практичних завдань;
- виконання фізичних вправ протягом дня (ранкова руханка, фізкультурні паузи під час роботи за комп'ютером, смартфоном тощо);
- роботу з батьками щодо організації дистанційної роботи з фізичної культури;
- виконання фізичних вправ тільки за умови гарного самопочуття, дотримуючись усіх вимог;

- урахування місця проживання учнівства (квартира, будинок, наявність власного подвір'я тощо);
- використання нестандартного обладнання для занять у домашніх умовах;
- забезпечення зворотного зв'язку з учнівством і батьками.

Під час дії безпекових заходів ефективним буде виконання учнівством самостійних занять фізичними вправами в умовах, у яких мешкає школяр чи школярка.

Ці заняття дають можливість розширити діапазон рухових дій, оволодіти цілим рядом рухових умінь і навичок, які не передбачені програмою з фізичного виховання.

До основних форм самостійних занять належать:

- ранкова гігієнічна гімнастика;
- фізичні вправи протягом дня.
- виконання елементів спеціальної фізичної підготовки варіативних модулів навчальної програми «Фізична культура».

Самостійні заняття

Ранкова гігієнічна гімнастика є частиною розпорядку дня в ранковий час після пробудження від сну.

У комплекс варто додавати вправи для всіх груп м'язів, вправи на гнучкість і дихальні вправи. Не рекомендовано виконувати вправи статичного характеру, зі значними обтяженнями, на витривалість (наприклад, тривалий біг до втоми).

Під час складання комплексів та їх виконання рекомендовано фізичне навантаження на організм підвищувати поступово, з максимумом у середині чи в другій половині комплексу.

Кожну вправу потрібно починати в повільному темпі та з невеликою амплітудою рухів з поступовим її збільшенням. Між серіями з 2–3 вправ (для силових вправ – після кожного) виконують вправи на розслаблення або повільний біг (20–30 с).

Дозування фізичних вправ, тобто збільшення або зменшення їх інтенсивності, забезпечують зміною амплітуди рухів, прискоренням або вповільненням темпу, збільшенням або зменшенням числа повторень вправ, включенням в роботу більшого або меншого числа м'язових груп, збільшенням або скороченням пауз для відпочинку.

Ранкову гігієнічну гімнастику можна поєднувати з самомасажем і загартовуванням організму. Відразу ж після виконання комплексу рекомендовано зробити самомасаж основних м'язових груп ніг, тулуба й рук і виконати водні процедури з урахуванням правил і принципів загартовування.

Фізичні вправи протягом дня забезпечують попередження стомлення, сприяють підтримці працездатності тощо. Вправи виконують у перервах між заняттями з інших предметів.

Зазвичай це прості загальнорозвивальні вправи (нахили, повороти, кругові рухи голови, кругові рухи в плечових, ліктьових суглобах тощо); ізометричні (максимальна напруга і розслаблення м'язів кистей, рук, ніг, тулуба); спеціальні для м'язів очей (рухи очей вправо-вліво, вгору-униз, кругові рухи).

Вибір кількості занять на тиждень залежить від мети самостійних занять. Для підтримки фізичного розвитку на досягнутому рівні досить займатися двічі на тиждень; для його підвищення – не менше ніж три рази, а для досягнення помітних результатів – 4-5 разів на тиждень і більше.

Займатися фізичною культурою потрібно через 2–3 години після прийому їжі. Не рекомендованими є фізичні навантаження вранці натщесерце, відразу після сну, а також пізно увечері.

Тренувальні заняття, як правило, мають комплексний характер, тобто повинні сприяти розвитку всього комплексу фізичних якостей, а також зміцненню здоров'я та підвищенню загальної працездатності організму. Спеціалізований характер занять вимагає індивідуального підходу та попередньої підготовки, тобто спеціального добору тренувальних засобів, навантажень, місця і часу занять, консультацій із фахівцями.

Самостійні тренувальні заняття проводять за загальноприйнятою структурою: підготовча (розминка), основна і заключна частини.

Під час організації самостійних занять учнівства фізичними вправами вчителю / вчительці фізичної культури рекомендуємо:

- забезпечити відповідний рівень допомоги та підтримки самостійної роботи учнівства;
- допомогти сформувати перелік вправ, і скласти комплекси для загального фізичного розвитку, розвитку окремих груп м'язів та основних фізичних якостей;
- запропонувати підбір окремих вправ та комплексів вправ із використанням дрібного інвентарю: амортизатори, джгути, еспандери, гантелі та інше;
- розробити і запропонувати учням й ученицям доступну систему моніторингу розвитку фізичних якостей.

Під час самостійних занять фізичними вправами учнівству необхідно слідкувати за самопочуттям. У разі виникнення симптомів застудних захворювань заняття потрібно негайно припинити, повідомити про погіршення самопочуття їхнім батькам і звернутися до закладу охорони здоров'я.

Фізкультурно-оздоровча діяльність

Наприкінці кожної чверті в освітньому закладі проводять фізкультурно-оздоровчі масові заходи (ігри, змагання, челенджі, квести, флешмоби, наприклад «Всеукраїнські шкільні ліги «Пліч-о-пліч», «Ліги здорової України», «Активні парки – локації здорової України», тощо), які охоплюють усіх учнів / учениць і спрямовані на закріплення та вдосконалення вивчених варіативних модулів. Частини фізкультурно-оздоровчих заходів можна проводити в режимі уроку з фізичної культури. Доцільно до проведення

масових фізкультурно-оздоровчих заходів долучати батьків (інших членів родини) як учасників і глядачів. Фізкультурно-оздоровча діяльність учнів та учениць є важливим чинником формування їх компетентностей, підвищення мотивації до занять фізичною активністю.

Фізкультурно-оздоровча діяльність учнівства в певному виді фізичної активності (варіативному модулі) може передбачати кілька етапів. Це дозволить сформувати зацікавленість, стійку мотивацію, сталу звичку до занять фізичною активністю.

Під час організації фізкультурно-оздоровчої діяльності учні та учениці можуть бути залучені не лише як учасники, але і як організатори, інструктори, консультанти, сценаристи, судді, волонтери, ведучі, асистенти, хронометристи, секретарі, оператори, журналісти тощо.

Методичні та практичні поради вчителю / вчительці фізичної культури розміщені на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» («Освітня галузь «Фізична культура»): поради, документи, досвід роботи» і доступні за покликанням: <https://imzo.gov.ua/osvitnia-haluz-fizyczna-kul-tura-porady-dokumenty-dosvid-roboty/>

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів
у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році

12. ЗАХИСТ УКРАЇНИ

Організація освітнього процесу з навчального предмета «Захист України» у закладах загальної середньої освіти в 2024/2025 навчальному році здійснюватиметься відповідно до законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про військовий обов'язок І військову службу», «Про національну безпеку України», «Про оборону України», «Про основи національного спротиву», «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 15.12.2023 № 1322, Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392 та інших нормативних документів.

Конституція України визначає захист Вітчизни обов'язком громадян України, найважливішою функцією держави. Безпека людини, її життя і здоров'я визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Як визначено в Конституції України (ст. 17, 65), – захист суверенітету і територіальної цілісності України є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу.

Зважаючи на це, а також тривалу збройну агресію російської федерації проти України, постала необхідність оновити підходи до формування стійкої української громадянської ідентичності, розвитку громадянських компетентностей, а також виховання учнів як відповідальних громадян України, які обізнані щодо дій, необхідних для гарантування власної безпеки і безпеки інших людей у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного часу та мають високий рівень оборонної свідомості. Для цього було внесені зміни в законодавство України щодо початкової загальновійськової підготовки.

Ці зміни передбачають перехід від допризовної підготовки юнаків до початкової загальновійськової підготовки. Ця підготовка є обов'язковою для всіх громадян і громадянок та відбуватиметься за єдиною програмою, таким чином забезпечуючи дотримання рівних прав і можливостей учнів та учениць під час вивчення навчального предмета «Захист України».

Відповідно до статті 9 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» початкова загальновійськова підготовка громадян України здійснюється з метою формування у громадян первинних загальновійськових знань і спеціальних компетентностей щодо оборонної свідомості,

ознайомлення громадян з місцем і роллю громадянина у зв'язку з усвідомленням свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України.

Початкова загальновійськова підготовка реалізується на третьому рівні повної загальної середньої освіти та проводиться в закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти, що мають ліцензію на провадження освітньої діяльності на відповідному рівні повної загальної середньої освіти, шляхом викладання навчального предмета «Захист України» та здійснення заходів, спрямованих на військово-патріотичне виховання.

Під час організації та проведення початкової підготовки забороняється будь-яка дискримінація, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав здобувачів освіти залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного, соціального та іноземного походження, стану здоров'я чи наявності інвалідності.

Заходи, спрямовані на військово-патріотичне виховання, організовують та проводять відповідно до планів заходів з утвердження української національної та громадянської ідентичності центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать заклади освіти.

У 2024 році МОН України, аби повною мірою реалізувати завдання щодо забезпечення якісної початкової загальновійськової підготовки та формування стійкої громадянської ідентичності, розпочало оновлення підходів до викладання навчального предмета «Захист України». У межах зазначеного оновлення було розроблено модельну навчальну програму «Захист України. Інтегрований курс» для закладів, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти, запропоновано новий підхід до викладання зазначеного предмета та виділено кошти на формування відповідного навчального простору.

[Модельна навчальна програма «Захист України. Інтегрований курс»](#) була розроблена відповідно до нового Державного стандарту профільної середньої освіти та погоджена в Міністерстві оборони України (лист від 17.04.2024 № 1/6787-24). Наказом МОН України від 08.08.2024 № 1116 зазначеній модельній навчальній програмі надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти та науки України». Викладання за цієї програмою реалізується в рамках Інноваційного освітнього проєкту на всеукраїнському рівні за темою «Теоретико-методичні засади викладання навчального предмета/інтегрованого курсу “Захист України”».

Відповідно до Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти в 2024/2025 навчальному році на вивчення предмета «Захист України» в 10–11 класах закладів загальної середньої освіти типовим навчальним планом на рівні стандарту передбачено 1,5 години на тиждень. Ураховуючи тривалу збройну агресію російської федерації проти України, а також вимоги чинного законодавства *рекомендуємо на викладання предмета Захист України*

виділяти 2 години, додаючи 0,5 години з варіативного складника освітньої програми закладу освіти.

На профільному рівні типовим навчальним планом передбачено 5 годин (інваріантний складник) на тиждень.

Заклади освіти, які долучилися до Інноваційного освітнього проєкту на всеукраїнському рівні за темою «Теоретико-методичні засади викладання навчального предмета/ інтегрованого курсу “Захист України”» (далі – Освітній проєкт), здійснюють викладання відповідно до модельної навчальної програми «Захист України. Інтегрований курс» для закладів, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти. Заклади, що не долучилися до Освітнього проєкту, здійснюють навчання за програмами:

«Захист України. Рівень стандарту». Навчальна програма для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти;

«Захист України. Профільний рівень». Навчальна програма для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти.

Зважаючи на стислі терміни, у які відбувалася розробка та затвердження нової модельної навчальної програми, навчально-методичне забезпечення в рамках Освітнього проєкту перебуває на стадії розробки. Для зручності роботи педагогічних працівників додатково листами МОН України будуть надані методичні та навчальні матеріали.

Суттєвою загальною рисою модельних навчальних програм, що відповідає сучасним тенденціям в освіті, є надання вчителю значно більшої свободи в питаннях планування освітнього процесу. Вибір форм, методів і засобів навчання, розподіл годин, відведених на вивчення модулів та окремих тем (це стосується як порядку вивчення тем, так і розподілу часу на їх вивчення), учительство здійснює самостійно.

Метою навчального предмета «Захист України» є формування національної та громадянської ідентичності, громадянської стійкості та оборонної свідомості здобувачів та здобувачок профільної середньої освіти, здатності виявляти свою національну та громадянську ідентичність у повсякденному житті і в умовах негативних зовнішніх впливів та готовності до захисту незалежності і територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу, національних інтересів та суспільно-державних (національних) цінностей України.

Відповідно до поставленої мети окреслено такі комплексні освітні та виховні завдання:

ознайомлення здобувачів і здобувачок освіти з основними принципами громадянської активності та оборонної свідомості як складової стратегії захисту національних інтересів та суспільно-державних (національних) цінностей України;

розвиток умінь здобувачів і здобувачок освіти, спрямованих на готовність до захисту незалежності і територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу, національних інтересів та суспільно-державних (національних) цінностей України;

розвиток командної взаємодії, лідерства та самозарадності здобувачів і здобувачок освіти в природному, соціальному, техногенному та віртуальному середовищах в умовах негативних зовнішніх впливів;

формування вмінь, прогнозування наслідків своїх дій для безпеки, здоров'я, і добробуту в умовах невизначеності;

розвиток умінь відстоювання власної української національної та громадянської ідентичності, інтересів українського суспільства, протидіючі проявам тиску, неповаги і приниження;

формування схильності до безпечних і корисних практик поведінки, які зменшують ризики для життя і здоров'я або запобігають їм;

навчання надання необхідної домедичної допомоги собі та/або іншим особам;

формування вміння вчитися без шкоди для здоров'я, відстежувати власний поступ;

навчання діяти ефективно (самостійно та в групі) для досягнення успіху при відстоюванні власної української національної та громадянської ідентичності;

формування у здобувачів і здобувачок освіти підприємливості та етичної поведінки на основі суспільно-державних (національних) цінностей України для поліпшення здоров'я, безпеки і добробуту власного та українського суспільства;

розвиток вміння планувати різні варіанти освітньо-професійного шляху на основі балансу власних ресурсів і цінностей, інформації щодо ринку праці, аналізуючи наслідки своїх рішень, зокрема в системі Сил оборони України та на підприємствах оборонної галузі.

Формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості у старшокласників повинне здійснюватися на основі суспільно-державних (національних) цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність), на прикладах героїчної боротьби Українського народу за утвердження суверенітету власної держави, ідеалів свободи, соборності, поваги до Конституції і законів України, соціальної активності та відповідальності за доручені державні та громадські справи, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України. Зокрема через знайомство учнів та учениць із історіями Захисників і Захисниць України, що реалізують свій оборонний талан у різних підрозділах сил оборони, а також аналіз військових операцій та ходу сучасної війни, що веде російська федерація проти України.

Ураховуючи зазначене, вимоги модельної навчальної програми «Захист України. Інтегрований курс» та Освітнього проєкту, необхідність створення навчального простору, забезпеченого зокрема необхідним обладнанням, та сучасний запит учнів та учениць на практичні навички, вивчення предмета «Захист України» має здійснюватися на базі осередків викладання навчального

предмета «Захист України» у закладах освіти (далі – Осередок).

Під час організації навчального процесу варто зосередити увагу саме на практичному складникові предмета (до 80%), а не на виконанні письмових (контрольних, самостійних) робіт, перечитуванні підручника, заучуванні нормативно-правових актів, військових та медичних понять і визначень, відпрацювання навичок стройової підготовки тощо.

Безпосередню організацію та проведення заходів з початкової підготовки покладено на заклади освіти, де створено Осередок.

Керівник закладу освіти відповідальний за організацію та стан початкової підготовки, військово-патріотичного виховання, удосконалення матеріально-технічної бази, створення безпечних умов навчання.

Викладання навчального предмета «Захист України» забезпечується педагогічними працівниками, які входять до штату (штатного розпису) закладу освіти, де створено Осередок. Вони є відповідальними за проведення заходів з початкової підготовки здобувачів освіти, облік, зберігання, технічний стан та видачу засобів навчання та обладнання, додержання встановлених правил і запобіжних заходів під час організації освітнього процесу.

На посади педагогічних працівників для викладання «Захисту України» залучають осіб, які мають вищу освіту та/або відповідну професійну кваліфікацію, насамперед звільнених з військової служби, ветеранів війни.

Для надання допомоги педагогічним працівникам у проведенні навчальних занять за певними модулями навчальної програми «Захисту України» можуть залучатися ветерани війни, представники органів сил безпеки і оборони за погодженням з їх керівниками, представники інститутів громадянського суспільства.

З метою підготовки педагогічних працівників, які працюватимуть в Осередку, рекомендуємо пройти таким педагогічним працівникам підвищення кваліфікації в 2024/2025 навчальному році за Типовою програмою підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів освіти, які забезпечують викладання навчального предмета «Захист України», затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України від 16.08.2024. №1151.

Для стимулювання пізнавальної активності учнівства, його дієвої самостійної діяльності під час уроків рекомендуємо застосовувати тренінгові формати роботи, а також розширювати діапазон організаційних форм, методів навчання, способів навчальної взаємодії, які максимально наближають навчальний процес до реального життя та забезпечують практичну спрямованість навчання. Для цього застосовують:

вправи і завдання до них, що створюють передумови для співпраці, активної участі учнів у процесі навчання;

завдання, що спонукають до діалогу, висловлюванню власних думок, міркувань, позицій, способів розв'язання проблеми;

завдання творчого характеру, при розв'язанні яких учні виявляють ініціативу, самостійність, мають право вибору та власної аргументації;

завдання, що спонукають до обміну думками, враженнями, включають спеціально сконструйовані ситуації вибору та моделювання життєвих ситуацій.

Для ефективного викладання навчального предмета «Захист України» та впровадження вищезазначеного рекомендуємо кількість уроків, передбачених навчальним планом для вивчення цього навчального предмета протягом місяця, проводити на базі Осередку в межах 1–2 навчальних днів на місяць.

Відпрацювання практичних навичок в межах вивчення предмета може відбуватися під час навчання в осередку або шляхом проведення навчально-польових зборів. Рекомендуємо організовувати навчально-польові збори за умови їх проведення у 10 класі наприкінці навчального року. Тривалість зборів та форма їх проведення визначається закладом освіти, де створено Осередок.

Для проведення практичних занять та навчально-польових зборів з навчального предмета «Захист України» можна використовувати базу закладів спеціалізованої освіти військового спрямування, закладів освіти із специфічними умовами навчання, міжшкільних ресурсних центрів, центрів підготовки населення до національного спротиву, добровольчих формувань територіальної громади, а також інститутів громадянського суспільства.

Здобувачі освіти, які належать до діючих згідно з законодавством України релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю або має інші обмеження, що поширюються на відпрацювання практичних навичок, передбачених програмою навчального предмета «Захист України», вивчають предмет за індивідуальним навчальним планом, який розробляє заклад освіти за поданою особистою письмовою заявою батьків (законних представників).

Заклади, що не долучилися до Освітнього проекту та використовують програмами «Захист України. Рівень стандарту». Навчальна програма для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти» та «Захист України. Профільний рівень» здійснюють навчання на базі закладів освіти відповідно до навчального плану закладу та можуть проводити заняття: 10 клас – по 1,5 години на тиждень упродовж навчального року (**рекомендовано – 2 год.**); 11 клас – по 1,5 години на тиждень упродовж навчального року (**рекомендовано – 2 год.**) з урахуванням Інструктивно-методичних матеріалів щодо викладання в закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році навчального предмета «Захист України».

З огляду на згадані вище зміни в законодавстві, які забороняють дискримінацію, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, закладам освіти, що не долучилися до Освітнього проекту, під час здійснення початкової загальновійськової підготовки **рекомендовано** враховувати зазначене під час викладання навчального предмета «Захист України».

Основною організаційною формою вивчення предмета «Захист України» в закладах загальної середньої освіти усіх типів є навчально-практичні заняття, які проводить учитель / учителька згідно з календарним плануванням за тематичними планами, складеними відповідно до навчальної програми / модельної навчальної програми.

Під час проведення занять з предмета «Захист України» відсутні вимоги до форми одягу вчителя / вчительки та здобувачів освіти. Під час відпрацювання практичних навичок, що передбачають активних рух,

переміщення та пересування предметів, рекомендовано заохочувати учнівство носити зручний одяг та взуття, які не сковують рухів та не створюють ризиків травмування під час занять.

Істотного значення набуває рівень відповідної підготовки вчительства, яке могло б якісно викладати навчальний предмет із урахуванням оновлених підходів. Педагогічні працівники мають систематично підвищувати свій професійний рівень під час навчання на курсах підвищення кваліфікації, навчально-методичних зборів та самостійно. Рекомендовано всім педагогічним працівникам пройти підвищення кваліфікації за Типовою програмою підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів освіти, які забезпечують викладання навчального предмета «Захист України», затвердженою наказом МОН України від 16.08.2024 року № 1151.

Безпека під час проведення навчальних занять із предмета «Захист України» забезпечується їх чіткою організацією, суворим дотриманням заходів, що визначаються статутами, курсом стрільб, відповідними керівництвами та настановами. Обов'язковими є інструкції з безпеки для учнівства, затверджені керівником закладу освіти, під час проведення різних форм практичних занять та запис в графі журналу зміст уроку про проведення інструктажу з початком заняття. Керівники закладів освіти зобов'язані вживати заходів щодо попередження загибелі та травмування учнівства, встановлювати необхідні вимоги безпеки під час роботи з озброєнням та військовою технікою, проведення занять, стрільб, спеціальних занять і робіт, своєчасно доводити ці вимоги до відома учнів та учениць.

Відповідальність за дотримання вимог безпеки на заняттях покладена на вчителів / учительок навчального предмета «Захист України».

Учителям і вчителькам навчального предмета «Захист України» рекомендовано використовувати такі інтернет-ресурси:

Навчальний курс «Навчання з попередження ризиків від вибухонебезпечних предметів» (EORE) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eoreplatform.web.app/dashboard>

#ВБЕЗПЕЦІ / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://safe.ed-era.com/>

G7 Сили територіальної оборони ЗСУ готові до спротиву / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sprotyvg7.com.ua/>

ТССС / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tccc.org.ua/>

ВСЕ ПРО МІННУ БЕЗПЕКУ / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bezpeka.info/>

Електронна військова бібліотека / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrmilitary.com/p/military-library.html>

Курс тактичної медицини СБУ: протокол ТССС, алгоритми MARCH та PAWS/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=T58mNfJ1Y4c>

Курс “Застосування технологій в умовах війни” створено в межах проекту “Victory Drones” за сприяння Центру підтримки аеророзвідки UAV101 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://prometheus.org.ua/learning/course/course-v1:Prometheus+UAV101+2022_T2/home (курс закритий для загального доступу, для отримання доступу потрібно писати на пошту muro.verde@dignitas.fund).

Інженер БПЛА. Базовий курс. Цикл відеолекцій на такі теми: класифікація дронів, будова дрона, поломки / ремонт, а також теорія – основи аеродинаміки, метеорології тощо. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://prometheus.org.ua/course/course-v1:Prometheus+UAV_EB101+2023_T3.

Інженерний курс «Народний FPV». Присвячений збірці 7-дюймового FPV дрона (базова будова, підбір інструментів, комплектуючих, пайка, збірка тощо). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://prometheus.org.ua/course/course-v1:Prometheus+FPV101+2024_T1.

Відпрацювання алгоритмів надання допомоги за допомогою онлайн симуляторів” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.lifesaversim.com/ua/home-ua/>.

Сайт Міжнародного Комітету Червоного Хреста в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://blogs.icrc.org/ua/>.

Курс «Історія українського громадянського суспільства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://courses.zrozumilo.in.ua/courses/course-v1:eef+EEF-044+Jan2024/about>.

Курс “Єдина Україна: становлення національної ідентичності” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://courses.zrozumilo.in.ua/courses/course-v1:eef+EEF-046+Nov2023/about>.

Академія стійкості. Онлайн-ресурс у підтримку плекання стресостійкості. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://resilience.k-s.org.ua/>.

Психологічна допомога під час війни. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://kmopsy.blogspot.com/p/blog-page_65.html.

Курс «Демократія vs Авторитаризм», Майбутні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://maibutni.com.ua/democracyvsauthoritarianism/>.

Комунальний заклад Львівської обласної ради
«Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти»
Кафедра освітньої політики

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо викладання навчального предмету / інтегрованого курсу
ЗАХИСТ УКРАЇНИ
у закладах загальної середньої освіти, які долучилися до
Інноваційного освітнього проєкту на всеукраїнському рівні
за темою «Теоретико-методичні засади викладання навчального предмета/
інтегрованого курсу “Захист України”» (далі – Освітній проєкт),
здійснюють викладання відповідно до модельної навчальної програми
«Захист України. Інтегрований курс»
у 2024/2025 навчальному році

Укладач
Професор кафедри освітньої політики

Олена ШИЯН

Заклади закладах загальної середньої освіти, які долучилися до Інноваційного освітнього проєкту на всеукраїнському рівні за темою «Теоретико-методичні засади викладання навчального предмета/інтегрованого курсу “Захист України”» (далі – Освітній проєкт), у 2024/2025 навчальному році, здійснюють викладання відповідно до [Модельна навчальна програма 1/6787-24«Захист України. Інтегрований курс»](#), яка розроблена згідно до нового Державного стандарту профільної середньої освіти та погоджена в Міністерстві оборони України (лист від 17.04.2024 № Міністерством освіти та науки України» (наказ МОН України від 08.08.2024 № 1116.).

Зважаючи на стислі терміни, у які відбувалася розробка та затвердження нової модельної навчальної програми, навчально-методичне забезпечення в рамках Освітнього проєкту перебуває на стадії розробки, пропонуємо педагогічним працівникам методичні та навчальні матеріали, що відображають особливості викладання змістових модулів нової МНП навчального предмета «Захист України» у 10 та 11 класах. Такий супровід плануємо здійснювати протягом року.

Відповідно до Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти в 2024/2025 навчальному році на вивчення предмета «Захист України»

- *в 10–11 класах закладів загальної середньої освіти типовим навчальним планом на рівні стандарту передбачено 1,5 години на тиждень.*

Ураховуючи тривалу збройну агресію російської федерації проти України, а також вимоги чинного законодавства рекомендуємо:

- *на рівні стандарту* на викладання предмета Захист України виділяти 2 години, додаючи 0,5 години з варіативного складника освітньої програми закладу освіти;
- *на профільному рівні* типовим навчальним планом передбачено 5 годин (інваріантний складник) на тиждень.

Рекомендовано розпочати навчання за новою навчальною програмою в 2024/2025 навчальному році як у 10, так і 11 класах. Впровадження у 10–11 класах закладів загальної середньої освіти за типовим навчальним планом на рівні стандарту має як загальні підходи так і певні особливості.

Загальні підходи

до впровадження навчального предмета «Захист України»
у 10 та 11 класах у 2024/2025 навчальному році

- початкова загальновійськова підготовка є *обов'язковою* для всіх громадян і громадянок та відбуватиметься *за єдиною програмою*, таким чином забезпечуючи дотримання рівних прав і можливостей учнів та учениць під час вивчення навчального предмета «Захист України»;
- під час організації та проведення початкової підготовки забороняється будь-яка дискримінація, зокрема порушення *принципу рівності прав і можливостей*, пряме або непряме обмеження прав здобувачів освіти залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного, соціального та іноземного походження, стану здоров'я чи наявності інвалідності;
- *створення осередків викладання* навчального предмета «Захист України» у закладах освіти (навчального простору, з належнимобладнанням) та викладання на їх базі;
- увага зосереджена, саме на *практичному складникові предмета* (до 80%), а не на виконанні письмових (контрольних, самостійних) робіт, перерхитуванні підручника, заучуванні нормативно-правових актів, військових та медичних понять і визначень тощо;
- перевага надається *практичній спрямованості, інтерактивним, дослідницьким, проєктним видам* навчальної діяльності для ефективного втілення програми.
- освітній процес має бути організовано у *тренінговій формі* в освітньому просторі (осередку) з вивчення предмету “Захист України” для оптимальної реалізації програми
- обов'язкове проведення *навчально-польових зборів або тренінгових занять* для закріплення відпрацювання практичних умінь та навичок
- вимоги до *форми одягу вчителя / вчительки* та здобувачів освіти під час проведення занять з предмета «Захист України» відсутні;
- заохочення *учнівства* носити *зручний одяг та взуття*, які не обмежують рухи та не створюють ризиків травмування на заняттях під час відпрацювання практичних навичок, що передбачають активних рух, переміщення та пересування предметів.
- програма може бути реалізована в умовах *очного, дистанційного та змішаного навчання*.

Суттєвою загальною рисою нової МНП предмета «Захист України» є *надання вчительству значно більшої свободи в питаннях планування освітнього процесу*. Вибір форм, методів і засобів навчання, розподіл годин, відведених на вивчення модулів та окремих тем (це стосується як порядку вивчення тем, так і розподілу часу на їх вивчення), учительство здійснює *самостійно*, що допомагає враховувати наявні умови та особливості викладання предмета у різних класах.

Особливості впровадження предмета «Захист України»

10 клас.

Оскільки учні/учениці розпочинають у 2024/2025 навчальному році вивчення предмета «Захист України» за новою МНП, особливу увагу слід зосередити на формуванні ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості у старшокласників необхідно здійснювати на основі суспільно-державних (національних) цінностей, на прикладах героїчної боротьби Українського народу за утвердження суверенітету власної держави, ідеалів свободи, соборності, поваги до Конституції і законів України, соціальної активності та відповідальності за доручені державні та громадські справи, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України.

Зміст програми інтегрованого курсу в 10 класі структуровано за шістьма модулями:

Модуль 1. Основи національної безпеки та оборони України

Модуль 2. Основи управління та планування

Модуль 3. озброєння та військова техніка. Стрілецька підготовка

Модуль 4. Основи дій, комунікації та взаємодії в бою

Модуль 5. Орієнтування на місцевості та інженерна фортифікація

Модуль 6. Домедична допомога в умовах бою

Зважаючи на вагомість мотиваційного та змістового наповнення **Модуля 1** для формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості у старшокласників рекомендуємо *розпочинати навчальний рік викладання* предмета Захист України з теми «Основи національної безпеки та оборони України» та не змінювати порядку її вивчення.

Порядок проходження *модулів 2-6* може бути укладений учительством *самостійно* з урахуванням потреб та можливостей для оптимізації навчального процесу.

Рекомендуємо на вивчення Модуля 1 виділити достатню кількість годин відповідно до визначених на викладання предмета Захист України (1,5-2 год) у закладах загальної середньої освіти в 2024/2025 навчальному році на рівні стандарту (див. додаток 1).

Назва теми	Кількість годин (1,5 тижневих)	Кількість годин (2 тижневих)	Кількість годин (1 тижнева, українознавчий компонент)

Основи національної безпеки та оборони України	6 години	8	10
--	----------	---	----

Пропонуємо, як приклад, орієнтовний розподіл годин Модуля 1.«Основи національної безпеки та оборони України», що базується на МНП предмета «Захист України».

Пропонований розподіл годин
Модуль 1. Основи національної безпеки та оборони України

	Назва теми	К-ість годин (1,5 год./тижд) 6 год	К-ість годин (2,0год. /тижд) 8 год	К-ість годин (1,0год. /тижд) (українознавчий компонент) 10 год
1	Взаємодія між громадянами і державою у захисті країни.	2	2	
2	Обов'язки громадян та громадянок перед державою.	1	1-2	
3	Коаліція демократичних держав у протистоянні авторитаризму	1	1-2	
4	Волонтерський рух як складова підвищення спроможності Сил Оборони	1	1-2	
5	Адаптація суспільства до потреб військовослужбовців і військовослужбовиць та ветеранів і ветеранок війни, зокрема осіб з інвалідністю внаслідок війни	1	1-2	

Поряд з тим, ураховуючи надання вчительству значно більшої свободи в питаннях планування освітнього процесу *рекомендуємо при викладанні модуля 1 здійснювати власний вибір форм, методів і засобів навчання, розподіл годин на окремі теми, відведених на вивчення окремих тем* модуля (порядок вивчення тем, розподіл часу на їх вивчення), учительство здійснює *самостійно*, з урахуванням очікуваних результатів, *пропонованого змісту навчального предмета, видів навчальної діяльності* предсталених у [Модельна навчальна програма 1/6787-24«Захист України. Інтегрований курс](#) .(див. додаток «витяг з МНП -Модуль 1

Додаток 1

**Пропонований розподіл годин
щодо викладання навчального предмету / інтегрованого курсу**

ЗАХИСТ УКРАЇНИ

**у закладах загальної середньої освіти, які долучилися до
Інноваційного освітнього проєкту на всеукраїнському рівні
за темою «Теоретико-методичні засади викладання навчального
предмета/ інтегрованого курсу «Захист України»»**

10 клас

Назва теми	Кількість годин (1,5 тижневих)	Кількість годин (2 тижневих)	Кількість годин (1 тижнева, українознавчий компонент)
Основи національної безпеки та оборони України	6 години	8	10
Основи управління та планування	6 годин	10	6
Озброєння та військова техніка. Стрілецька підготовка	15 годин	20	6
Основи дій, комунікації та взаємодії в бою	12 годин	14	6
Орієнтування на місцевості та інженерна фортифікація	5 годин	8	3
Домедична допомога в умовах бою	8 годин	10	4
Всього	52 години	70 годин	35 годин

**Особливості впровадження предмета «Захист України»
11 клас.**

Перехід на нову МНП предмета «Захист України» має свої особливості, проте дизайн та змістове наповнення нової програми дозволяють зробити цей перехід гнучко, з урахуванням потреб та можливостей для оптимізації навчального процесу.

Зміст програми інтегрованого курсу в 11 класі структуровано за шістьма модулями:

Модуль 1. Військові технології та їхній розвиток

Модуль 2. Стрілецька підготовка, основи дій та взаємодії в бою

Модуль 3. Інформаційна війна

Модуль 4. Домедична допомога в умовах бою

Модуль 5. Цивільне населення в кризових умовах

Модуль 6. Планую майбутнє: особиста роль в обороні України

Перш за все, рекомендуємо взяти до уваги :

- загальні підходи до викладання, які надані на початку цих рекомендацій (ст. 1-2);
- особливості [Модельна навчальна програма 1/6787-24«Захист України. Інтегрований курс»](#)(запропоновані модулі, їх тематику і зміст, *очікувані результати, пропонований зміст навчального предмета, види навчальної діяльності*), що викладатимуться в 11 класі.
- планування освітнього процесу, зокрема, порядок проходження модулів 1-5 може бути укладений учительством самостійно з урахуванням потреб та можливостей для оптимізації навчальної діяльності. (див. дод. 1)
- зважаючи на узагальнюючий характер, мотиваційне та змістове наповнення Модуля 6 «Планую майбутнє: особиста роль в обороні України» для громадянської самосвідомості, формування ціннісних орієнтирів та професійної орієнтації у старшокласників рекомендуємо не змінювати порядок його вивчення та завершувати викладання предмета Захист України означеною темою
- водночас усі модулі інтегрованого курсу мають профорієнтаційне спрямування та можуть бути доповнені іншими навчальними предметами та курсами, зокрема й міжгалузевими інтегрованими рішеннями. Також окремі компоненти програми можуть бути основою для розроблення міжгалузевих інтегрованих модулів (компетентнісний потенціал курсів).

Пропонуємо як приклад, розподіл кількості годин на вивчення тем Модуля 1. (11 клас) на рівні стандарту, відповідно до виділених годин на викладання предмета Захист України (1,5-2 год) у закладів загальної середньої освіти в 2024/2025 навчальному році .

Модуль 1. Військові технології та їх розвиток.

Назва модуля	К-ість годин (1,5год. /тижд)	К-ість годин (2,0год. /тижд)	К-ість годин (1,0год. /тижд) (українознавчий компонент)
Військові технології та їх розвиток	18 год	22 год	8год

Пропонуємо орієнтовний розподіл годин, як приклад, Модуля 1.«Військові технології та їх розвиток», 11 клас, що базується на МНП предмета «Захист України».

Модуль 1. Військові технології та їх розвиток

№	Назва теми	К-ість годин (1,5год. /тижд) 18год.	К-ість годин (2,0год. /тижд) 22 год.	К-ість годин (1,0год. /тижд) (українознавчий компонент)
1	Основи радіозв'язку. Види, типи та способи налагодження зв'язку	2	2	
2	Подвійне застосування та безпека зв'язку: телефон, Wi-Fi, Starlink	1	2	
3	Військові системи РЕР та РЕБ	1	1	
4	Основи безпілотних систем. Типи, характеристики, принципи роботи.	3	4	
5	Симулятори та тренажери: методи підготовки операторів	1	1	
6	Правила польоту та безпеки	1	1	
7	Основи пілотування БПЛА	6	7	
8	Військові інформаційні системи та платформи. Військові професії та цифрові технології.	1	2	
9	Відпрацювання практичних навичок зі зв'язку та БПЛА	2	2	

Додаток2

**Пропонований розподіл годин
щодо викладання навчального предмету / інтегрованого курсу
ЗАХИСТ УКРАЇНИ**

**у закладах загальної середньої освіти, які долучилися до
Інноваційного освітнього проєкту на всеукраїнському рівні
за темою «Теоретико-методичні засади викладання навчального
предмета/ інтегрованого курсу «Захист України»»**

11 клас

Назва теми	Кількість годин (1,5 тижневих)	Кількість годин (2 тижневих)	Кількість годин (1 тижнева, українознавчий компонент)
Військові технології та їх розвиток	18 годин	22 години	8
Стрілецька підготовка, основи дій, та взаємодії в бою	6 годин	10 годин	2
Інформаційна війна	10 годин	14 годин	10
Домедична допомога в умовах бою	8 годин	10 годин	4
Цивільне населення в кризових умовах	7 годин	10 годин	5
Планую майбутнє: особиста роль в обороні України	3 годин	4 години	6
Всього	52 години	70	35

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ»

вул. Митрополита Василя Липківського, 36, м. Київ, 03035, тел./факс: (044) 2482513
E-mail: info@imzo.gov.ua, <https://imzo.gov.ua>, код ЄДРПОУ39736985

На № _____ від _____

Департаменти (управління) освіти і
науки обласних, Київської міської
державних адміністрацій
Заклади післядипломної педагогічної
освіти

Методичні рекомендації щодо
розвитку STEM-освіти в закладах
загальної середньої та позашкільної
освіти у 2024/2025 навчальному році

Відповідно до плану роботи Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» на 2024 рік (наказ ДНУ «ІМЗО» від 27.12.2023 № 21/03-80) відділом STEM-освіти розроблено методичні рекомендації щодо розвитку STEM-освіти в закладах загальної середньої та позашкільної освіти у 2024/2025 навчальному році (додаток).

Просимо проінформувати керівників закладів освіти та педагогічних працівників області про методичні рекомендації щодо розвитку STEM-освіти в закладах загальної середньої та позашкільної освіти у 2024/2025 навчальному році.

Матеріали розміщено на вебсайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (режим доступу: <https://imzo.gov.ua/>).

Директор

Євген БАЖЕНКОВ

ДНУ "Інститут модернізації змісту освіти"

21/08-1242 від 12.08.2024

БАЖЕНКОВ ЄВГЕН ВОЛОДИМИРОВИЧ 12.08.2024 12:57

директор

5E984D526F82F38F04000006ABE0001F8781C05 / Дійсний з 20.05.2024 до 20.05.2025

Додаток
до листа ДНУ «Інститут
модернізації змісту освіти»
від 12.08.24 № 21/08-1242

Методичні рекомендації щодо розвитку STEM-освіти в закладах загальної середньої та позашкільної освіти у 2024/2025 навчальному році

STEM-освіта є пріоритетним напрямом розвитку освіти, що базується на поєднанні наукових, технічних, інженерних і математичних знань та їх практичному використанні й орієнтується на перспективні прикладні дослідження і нагальні проблеми сталого розвитку, подолання втрат через воєнні дії.

Упровадження STEM-освіти націлене на підвищення якості освіти; інтеграції до європейського освітнього простору; оновлення змісту освіти з урахуванням досягнень науки, розвитку технологій та вимог ринку праці; формування і розвиток STEM-компетентностей у молоді на всіх складниках та рівнях освіти; продуктивну мотивацію здобувачів освіти до провадження науково-дослідницької та проектної діяльності тощо.

Одним з основних завдань STEM-освіти є мотивація здобувачів освіти до обрання науково-технічної діяльності, що передбачає здійснення заходів, які дають змогу розв'язати проблеми соціального сприйняття науки і науково-технічних, інженерних професій. Інтеграція STEM у навчальні програми допомагає формувати у здобувачів освіти критичне мислення, екологічну свідомість, технологічну грамотність, громадянську відповідальність тощо. STEM-освіта забезпечує підготовку молоді до майбутньої кар'єри, відповідаючи на вимоги сучасного ринку праці.

Розвиток STEM-освіти в закладах загальної середньої та позашкільної освіти сприяє створенню умов для рівного доступу до якісної освіти та кар'єрних можливостей, що є запорукою розвитку інклюзивного та рівноправного суспільства.

Нормативно-правове забезпечення

У закладах загальної середньої та позашкільної освіти розвиток STEM-освіти у 2024/2025 навчальному році здійснюється відповідно до:

законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про наукову та науково-технічну діяльність», «Про інноваційну діяльність»;

Державного стандарту початкової освіти, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87 (із змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 688 від 24.07.2019; № 898 від 30.09.2020);

Державного стандарту базової середньої освіти, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898;

Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 року № 988-р;

Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти), схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 05 серпня 2020 року

№ 960-р та плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) до 2027 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 січня 2021 року № 131-р;

Концепції розвитку цифрових компетентностей, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 року № 167-р та плану заходів з реалізації Концепції розвитку цифрових компетентностей, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 року № 167-р;

Плану заходів щодо популяризації природничих наук та математики до 2025 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 року № 320-р;

Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 12 травня 2023 року № 552, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 07 липня 2023 року за № 1155/40211;

наказу Міністерства освіти і науки України від 16.10.2019 № 1303 «Про затвердження Стандарту спеціалізованої освіти наукового спрямування»;

наказу Міністерства освіти і науки України від 29.04.2020 № 574 «Про затвердження Типового переліку засобів навчання та обладнання для навчальних кабінетів і STEM-лабораторій»;

наказу Міністерства освіти і науки України від 20.09.2021 № 999 «Про реалізацію інноваційного освітнього проекту «Я – дослідник 2.0 (дидактична система природничо-математичної початкової освіти)» на вересень 2021 – листопад 2024 роки»;

наказу Міністерства освіти і науки України від 10.08.2022 № 741 «Про реалізацію інноваційного освітнього проекту за темою «Організаційні та науково-методичні умови створення STEM-центрів» у червні 2022 – травні 2027 років»;

наказу Міністерства освіти і науки України від 31.01.2023 № 103 «Про розширення бази інноваційного освітнього проекту за темою «Організаційні та науково-методичні умови створення STEM-центрів» у червні 2022 – травні 2027 років»;

наказу Міністерства освіти і науки України від 12.10.2023 № 1237 «Про розширення бази інноваційного освітнього проекту за темою «Організаційні та науково-методичні умови створення STEM-центрів» у червні 2022 – травні 2027 років».

Організаційна та навчально-методична робота

Організація STEM-навчання у закладах загальної середньої та позашкільної освіти здійснюється згідно з планом заходів щодо реалізації Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) до 2027 року (режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-sh-a131r>). В умовах воєнного стану питання безпеки учасників освітнього процесу має першочергове значення. STEM-навчання може бути

організовано за очною, дистанційною, змішаною формами відповідно до рекомендацій, наданих Міністерством освіти і науки України.

Для забезпечення якості STEM-освіти виникає потреба запровадження інтегрованих навчальних програм щодо викладання спеціальних, елективних курсів, факультативів, організації роботи гуртків науково-технічних, з робототехніки, інженерії, природничих дисциплін на усіх рівнях освіти.

З переліком рекомендованих навчальних модельних програм для закладів загальної середньої освіти можна ознайомитися на сайті Міністерства освіти і науки України (режим доступу: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>), Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (режим доступу: <https://imzo.gov.ua/osvita/pozashkilna-osvita-ta-vihovna-robota/navchalni-programi/>). Серед рекомендованих програм:

Навчальна програма курсу за вибором для 1-4 класів закладів загальної середньої освіти «STEM-Старт» (авт. Потапенко І.В., Дубовик О.А., Онопрієнко О.В.). Програмою передбачено формування і розвиток визначених Державним стандартом початкової освіти ключових компетентностей, провідних для математичної, природничої та технологічної освітніх галузей. Освітня мета курсу «STEM-Старт» полягає в розвитку гнучкого та системного мислення, що сприятиме формуванню здібностей, які забезпечують успішну взаємодію з природою, наукового світогляду, критичного мислення, становленню відповідальної, безпечної і природоохоронної поведінки здобувачів освіти у навколишньому світі на основі усвідомлення принципів сталого розвитку. Програма курсу передбачає 5 змістових ліній: «Дослідницькі навички», «Хімічна наука», «Фізична наука», «Наука про життя» і «Наука про Землю та Космос». Для реалізації програми авторським колективом розроблено комплект навчально-методичних матеріалів.

Модельна навчальна програма для базової середньої освіти «STEM. 5-6 класи (міжгалузевий інтегрований курс)» (авт. Бутурліна О.В., Артем'єва О.Є.). Метою впровадження міжгалузевого інтегрованого курсу «STEM» є рання професійна орієнтація та розвиток уявлень про роль і значення STEM-освіти, STEM-професій та кар'єру в Україні; популяризація та пропедевтика природничої, математичної, інформатичної та технологічної освітніх галузей; розвиток науково-технічної творчості, створення умов для розвитку STEM-компетентностей через залучення здобувачів освіти до дослідження, мейкерства, освоєння нових технологій та проектну діяльність. П'ять змістових модулів програми присвячені вибраним темам, що відповідають змісту природничої, технологічної, інформатичної, соціальної та здоров'язбережувальної освітніх галузей, спрямовані на дослідження феноменів природи, науки і техніки та пов'язаних із ними сфер діяльності людини за класифікатором професій, тобто її взаємодії у системах: «людина – людина», «людина – техніка», «людина – природа», «людина – знак», «людина – образ». Зміст модулів має пропедевтичний міждисциплінарний характер.

Модельна навчальна програма «STEM. 7-9 класи» (міжгалузевий інтегрований курс)» (авт. Бутурліна О.В., Артем'єва О.Є. та інші). Метою програми є формування стійкої STEM-ідентичності здобувачів освіти на основі розвитку STEM-компетентностей, інтересу до STEM-предметів, проєктів та досліджень, обізнаності про світ STEM-професій. Змістові лінії програми відповідають типології видів професійної діяльності людини та містять низку відповідних за тематикою проєктів, які розгортаються на основі міжгалузевої інтеграції та проблемно-пошукових методів організації освітньої діяльності.

Модельна навчальна програма «STEM. 7-9 класи» (авт. Засекіна Т.М., Коршунова О.В., Василяшко І.П.) для закладів загальної середньої освіти. (режим доступу: [untitled \(stemconnect.com.ua\)](https://www.stemconnect.com.ua)). Зміст навчального матеріалу систематизовано за чотирма змістовими лініями: «Штучний інтелект», «Енергія. Рух», «Техніка. Робосистеми», «Екологія. Системи». Програма побудована концентрично із поступовим розширенням матеріалу відповідно до вікових можливостей здобувачів освіти. Основним видом діяльності є проєктно-дослідницький метод. Зміст курсу покликаний підсилити вивчення предметів природничої, інформатичної, математичної та технологічної галузей, зокрема, направлений на формування в учнів наукового стилю мислення та обґрунтуванню необхідності/доцільності комплексних рішень поставлених задач. Курс підтримано електронним посібником «STEMCONNECT: Розширюємо можливості разом», який містить повну розробку курсу, підтримує дистанційні та змішані форми навчання, індивідуальну освітню траєкторію кожного учня та учениці. Пройти безоплатне навчання щодо методики викладання міжгалузевих курсів STEM від авторів даної навчальної програми можна на платформі Stemconnect за покликанням: <https://www.stemconnect.com.ua/>.

Особливу увагу важливо приділяти впровадженню в освітній процес робототехніки як провідного напрямку STEM-освіти. Це допоможе не лише підвищити якість навчання, але й зацікавити учнів у технічних спеціальностях, що сприятиме розвитку інноваційного потенціалу країни. З цією метою пропонуються наступні програми.

Модельна навчальна програма «Робототехніка. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Сокол І. М., Ченцов О. М.). Метою програми є створення умов для інтелектуального, соціального, психологічного та творчого розвитку здобувачів освіти через залучення їх до програмування, прототипування, освоєння нових технологій майбутньої професійної діяльності. Модельна навчальна програма «Робототехніка» є міжгалузевим курсом, який допоможе реалізувати мету природничої, інформатичної, математичної та технологічної галузей, підсилить практичне спрямування зазначених галузей та підвищить мотивацію здобувачів освіти.

Модельна навчальна програма «Робототехніка. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Сокол І. М., Ченцов О. М.). Метою модельної програми є створення умов для інтелектуального, соціального, психологічного та творчого розвитку здобувачів освіти через залучення їх до програмування,

прототипування, використання штучного інтелекту, освоєння нових технологій майбутньої професійної діяльності. Модельна навчальна програма «Робототехніка. 7-9 класи» є міжгалузевим курсом, який допоможе реалізувати мету природничої, інформатичної, математичної та технологічної галузей, підсилить практичне спрямування зазначених галузей та підвищить мотивацію здобувачів освіти. Зберігаючи наступність із 5-6 класами програма забезпечує подальше поглиблене вивчення програмного середовища, практичної реалізації прототипів та роботизованих систем, вдосконалення навичок з програмування, знайомство з іншими зовнішніми пристроями, штучним інтелектом тощо.

Упродовж реалізації модельної програми «Робототехніка» необхідно використовувати різні техніки та інструменти формувального оцінювання, а саме: ЗХД-таблиця, стратегія «3-2-1», самооцінювання, лист оцінювання, контрольні списки, вихідні квитки та інші додаткові матеріали (режим доступу: https://drive.google.com/drive/folders/1k0Gs-s0dnJLYXNQzkzTccet9p4j3lu6H?usp=drive_link). Ознайомитися з авторськими матеріалами для 7 класу можна на сайті Українського проєкту «Якість освіти» за покликанням <https://yakistosviti.com.ua/uk/Robotekhnika-7-9>. Окрім того, на платформі Stemconnect (режим доступу: <https://www.stemconnect.com.ua/>) можна отримати електронні версії посібників із курсу «Робототехніка на основі micro:bit» до чинної модельної навчальної програми «Робототехніка» (авт. Сокол І. М., Ченцов О. М.).

Метою модельної навчальної програми «STEM» (авт. Левченко Ф., Озарчук А., Рогоза В., Скулатов О., Сіпій В., Тишковець М.) є поглиблення знань з предметів природничо-математичного циклу (режим доступу: <https://undip.org.ua/modelni-navchalni-prohramy-dlia-5-6-klasiv/>). Окремі модулі даної програми можна використати для інтеграції STEM у навчальні предмети/інтегровані курси.

Заклади освіти, які мають досвід системного розвитку STEM-освіти, апробовані навчальні курси, можуть на основі модельних навчальних програм, які отримали гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України», розробляти навчальні програми зі STEM-інтегрованих курсів, що мають містити опис результатів навчання в обсязі не меншому, ніж передбачено Державним стандартом базової середньої освіти та/або відповідними модельними навчальними програмами. Такі навчальні програми затверджуються педагогічною радою закладу освіти. Кількість навчальних годин на вивчення інтегрованих курсів визначається закладом освіти самостійно з урахуванням навчального навантаження, визначеного на відповідні навчальні предмети у типовому навчальному плані.

Здобуття STEM-освіти можна забезпечити через: вивчення окремого міжгалузєвого інтегрованого курсу STEM; інтеграцію модулів STEM у навчальні предмети/інтегровані курси; гурткову роботу. Заклад освіти може здійснювати комбінацію цих способів. Наприклад в одних класах упроваджується окремий курс, в інших STEM-модулі або здійснювати перехід з однієї моделі на іншу при переході між циклами навчання. Наприклад, на

адаптаційному циклі навчання викладати окремий курс в 5-6 класах, на предметному в 7-9 класах – за модулями STEM або впроваджувати в освітній процес STEM лише на одному із циклів навчання.

Навчання за окремим міжгалузевим інтегрованим курсом STEM здійснюється за затвердженою модельною навчальною програмою. Заклад освіти самостійно визначає за рахунок яких годин (додаткових чи резервних) здійснюватиметься вивчення міжгалузевого інтегрованого курсу. Залежно від змісту курсу на певному етапі навчальне навантаження може бути розподілене на одного учителя або на кількох (посеместрово, за роками навчання). Наприклад, у I семестрі 7-го класу курс викладатиме учитель фізики, у II – учитель інформатики.

Якщо здобуття STEM-освіти відбувається через інтеграцію окремих модулів предметів/інтегрованих STEM-курсів, для цього педагогічні працівники закладів освіти на основі модельної навчальної програми STEM та модельних навчальних програм з предметів /інтегрованих курсів можуть розробити навчальну програму, частиною якої є STEM-модулі. У цьому випадку навчання за розділом STEM буде проводити вчитель відповідного предмету. Заклад освіти самостійно визначає кількість годин, які відводяться на предмети, що містять додаткові STEM-модулі (у межах мінімальної і максимальної кількості годин, що відводиться на освітню галузь, шляхом перерозподілу резервних годин між іншими освітніми галузями або додаткових годин).

Запровадження гурткової роботи за напрямками STEM-освіти буде сприяти реалізації здобутих знань та навиків на основних предметах в урочний час та розвитку уподобань, цікавості, здібностей здобувачів освіти.

Заклади позашкільної освіти можуть використовувати навчальну програму дослідницько-експериментального напрямку «STEM-LAB» (авт. Бутурліна О.В, Луценко О.О., Мізіченко Т.М.) (режим доступу: https://docs.google.com/document/d/1XgHEn4UMjPvcOg3PI_w0ZIm93-cLnJl4/edit). Ця програма розроблена на основі модельної навчальної програми міжгалузевого інтегрованого курсу «STEM» і відповідає меті та завданням позашкільної освіти щодо розвитку природних здібностей, інтересів, обдарувань учнів, формування компетентностей, необхідних для їх соціалізації та громадянської активності, свідомого вибору подальшого життєвого шляху та самореалізації, продовження навчання на рівні профільної освіти або здобуття професії, виховання відповідального, шанобливого ставлення до суспільства, навколишнього природного середовища, національних та культурних цінностей українського народу.

З навчальними програмами STEM-спрямування з позашкільної освіти можна ознайомитися на сайті Українського державного центру позашкільної освіти (режим доступу: <https://udcpo.com.ua/stem-programmes-of-study/>), з іншими аспектами здійснення освітньої діяльності та забезпечення освітнього процесу у сфері науково-технічного напрямку позашкільної освіти із застосуванням STEAM-підходів можна за покликанням: <http://surl.li/akpuyt>

Заклади освіти можуть використовувати програми, методичні розробки, що були створені та апробовані у рамках Всеукраїнського освітнього інноваційного проєкту «Я – дослідник» (режим доступу: <http://yakistosviti.com.ua/uk/Proekt-IA-doslidnik>), «Дослідник 2.0» (режим доступу: <https://ja-doslidnik.com/>). У ході реалізації проєктів розроблено та апробовано педагогічну модель організації навчально-дослідницької діяльності здобувачів освіти з використанням ІТ- та STEM-підходів.

Науково-методичну підтримку з питань викладання інтегрованих STEM-курсів надають усі авторські колективи модельних навчальних програм. Наприклад, на ресурсі проєкту «STEM на Дніпрі» (режим доступу: <https://sites.google.com/dano.dp.ua/stem/>), у консультативному кабінеті для STEM-учителів (режим доступу: https://t.me/stem_camp) тощо.

Водночас програми не обмежують творчу ініціативу педагогів у відборі та розподілі навчального матеріалу відповідно до потреб здобувачів освіти, а також у застосуванні методичних підходів та технологій навчання. Використання освітніх технологій, таких як проєктна технологія, проблемне навчання, дослідницьке навчання, є ключовими для активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти. Ці технології сприяють ефективній реалізації компетентнісного підходу в освітньому процесі, що дозволяє учням розвивати не лише знання, але й вміння та навички, необхідні для успішного життя та професійної діяльності.

STEM-проєктна технологія навчання має на меті виконання проєктів, що охоплюють декілька предметів та застосування теоретичних знань, набутих навиків на практиці, що є важливим для підготовки учнівства до реальних життєвих ситуацій. Дана технологія сприяє розвитку критичного мислення, творчості, самостійності та відповідальності, оскільки учні та учениці аналізують інформацію, формулюють проблеми, розробляють стратегії вирішення та оцінюють результати, а робота в групах розвиває навички співпраці та комунікації. За результатами такої діяльності учнівська молодь створює соціально значущі продукти.

Технології штучного інтелекту (ШІ) можуть використовуватися з метою підвищення ефективності STEM-навчання (удосконалення навчальних матеріалів, таких як презентації, тести, практичні завдання тощо). Основні принципи використання ШІ, перелік відкритих ресурсів для підвищення рівня ШІ-грамотності, рекомендації щодо створення промптів, ідеї щодо використання інструментів ШІ під час проведення уроків тощо висвітлено в інструктивно-методичних рекомендаціях щодо запровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах загальної середньої освіти, розроблених Міністерством освіти і науки України спільно з Міністерством цифрової трансформації України (режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/sites/1/news/2024/05/21/Instruktyvno.metodychni.rekomendatsiyi.shchodo.SHI.v.ZZSO-22.05.2024.pdf>).

Інформацію з питань організаційного на навчально-методичного забезпечення STEM-освіти педагогічні працівники можуть отримувати на

офіційному сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (режим доступу: <https://imzo.gov.ua/stem-osvita/navchalno-metodichni-materiali-dlya-vchiteliv/>).

Інноваційний розвиток закладів освіти

Реалізація завдань STEM-освіти залежить від здатності закладів освіти підтримувати та забезпечувати інноваційний процес у контексті широкомасштабного розвитку напрямів STEM в Україні. Впровадження STEM-освіти у діяльність закладів передбачає прийняття управлінських рішень щодо перегляду усіх компонентів освітньої системи. Основними викликами, що потребують вирішення, можуть бути:

- підтримка педагогів-новаторів, які усвідомлюють значущість освітніх інновацій та втілюють STEM-підходи;
- професійний розвиток педагогічних працівників у контексті STEM-освіти;
- надання академічної свободи педагогам вільно обирати програми, методи та способи викладання з необхідним досягненням результатів навчання, передбачених відповідними стандартами освіти;
- вдосконалення змісту освіти, орієнтуючись як на всебічний розвиток і забезпечення належного рівня засвоєння знань у межах STEM, так і на професійну орієнтацію здобувачів освіти;
- оновлення навчально-методичного забезпечення;
- усунення адміністративних бар'єрів для впровадження інноваційних технологій навчання;
- оновлення матеріально-технічної бази, у тому числі шляхом партнерської підтримки, спонсорської допомоги тощо;
- забезпечення рівного доступу до якісної освіти здобувачів освіти з особливими освітніми потребами;
- налагодження партнерської співпраці з представниками підприємств, бізнес-структур, спілок роботодавців задля втілення профорієнтаційної роботи з напрямку STEM тощо.

Стрижневими напрямками освітньої політики закладу щодо реалізації завдань STEM-освіти є розроблення загальної стратегії та перспективного плану розвитку STEM-освіти у закладі, проведення досліджень з виявлення проблем та динаміки розвитку цієї новації, формування безпечного інноваційного, технологічного, цифрового середовища, а також підвищення рівня фахової майстерності педагогічних працівників у контексті STEM-освіти.

Різноманітні складники управління освітнім процесом, які спільно забезпечують ефективне функціонування освітньої системи закладів освіти у контексті впровадження STEM-освіти, необхідно аналізувати та змінювати, а саме:

Управління персоналом: сприяння розвитку фахової компетентності педагогів через курси підвищення кваліфікації за освітніми програмами STEM-спрямування, розширення академічної свободи та оцінка роботи педагогічного

й адміністративного персоналу з метою забезпечення якісної освіти за напрямами STEM-навчання.

Управління ресурсами та фінансуванням: аналіз ефективного використання наявних ресурсів щодо створення умов для впровадження STEM-освіти (кадрових, методичних, матеріально-технічних тощо); формування сприятливого, розвивального освітнього STEM-середовища, де функціонують STEM-центр/лабораторія, експериментальні майданчики з сучасним обладнанням, мейкерський простір тощо; розподіл фінансових ресурсів для забезпечення освітніх потреб, планування та моніторинг витрат, розширення автономії закладу (академічної, організаційної, кадрової та фінансової).

Управління партнерською взаємодією: створення ефективних механізмів комунікації між учасниками освітнього процесу, сприяння взаєморозумінню та співпраці.

Оцінка та моніторинг: збір, аналіз та оцінка даних щодо навчальних досягнень здобувачів освіти, роботи педагогів, якості освітнього процесу та загального функціонування закладів освіти з метою вдосконалення шляхів розвитку STEM-освіти.

Підвищення якості освіти: впровадження новітніх практик в освітній процес із STEM-напрямів та методик навчання; удосконалення навчальних програм і забезпечення доступу до сучасних технологій задля підвищення якості освіти; проведення заходів, що сприяють професійному самовизначенню здобувачів освіти: конкурси, олімпіади, змагання, науково-просвітницькі акції, інженерні та STEM-тижні, наукові пікніки, фестивалі з мейкерства тощо.

З метою поширення ефективних підходів розвитку напрямів STEM-освіти та створення інформаційної бази даних закладів освіти, які впроваджують STEM, Державною науковою установою «Інститут модернізації змісту освіти» організовано Всеукраїнський захід «Ми розвиваємо STEM» (2024-2027 роки) (режим доступу: <https://imzo.gov.ua/events/vseukrains-kyy-zakhid-my-rozvyvaiemo-stem/>).

Участь у заході дає змогу закладам загальної середньої та позашкільної освіти:

- створити та розвивати модель STEM-освіти відповідно можливостей та потреб усіх учасників освітнього процесу;
- мотивувати педагогів впроваджувати STEM-підходи для ефективної організації освітнього процесу та формування освітнього інноваційного середовища;
- підвищити фахову майстерність педагогів колективу та престиж педагогів-новаторів через поширення їх інноваційного освітнього досвіду на всеукраїнському рівні;
- поліпшити взаємодію між педагогами колективу для досягнення кращого результату щодо розвитку предметних компетентностей здобувачів освіти;
- запровадити системну роботу з професійного самовизначення та самореалізації учнівської молоді;

- включити заклад освіти до інформаційної бази даних закладів освіти, які впроваджують STEM.

Окрім того, завдяки участі у Всеукраїнському заході «Ми розвиваємо STEM», заклади освіти зможуть самостійно досліджувати свою діяльність, підвищити рівень інноваційного розвитку закладу, отримати високий рейтинг серед кращих закладів освіти, що впроваджують STEM та сприяти розвитку позитивного іміджу закладу.

Водночас Державною науковою установою «Інститут модернізації змісту освіти» реалізується освітній проєкт за темою «Організаційні та науково-методичні умови створення STEM-центрів» у червні 2022 – травні 2027 років». Мета дослідження – розробити, науково обґрунтувати та експериментально перевірити організаційні та науково-методичні умови створення та функціонування STEM-центрів як освітніх хабів високих технологій Національного освітнього технопарку в умовах реформування освітньої галузі та впровадження Нової української школи, цифровізації та цифрової трансформації. Детальніше на сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» за покликанням: <https://imzo.gov.ua/osvitni-proekti/innovatsiynyy-osvitniy-proiekt-za-temoiu-orhanizatsiyni-ta-naukovo-metodychni-umovy-stvorennia-stem-tsentriv-na-2022-2027-roky/>). Робота STEM-центрів сприяє мотивації до навчання, формуванню компетентностей, необхідних для подальшої ефективної соціалізації здобувачів освіти. Окрім усіх позитивних впливів на розвиток компетентностей, найголовніше – це досвід колаборативного навчання взаємодії в групах, відчуття успіху, віра у себе та усвідомлення власного шляху.

Електронним ресурсом для організації STEM-навчання є Всеукраїнський науково-методичний віртуальний STEM-центр, що пропонує дистанційну й очну методичну і технологічну допомогу в організації STEM-навчання та спеціалізується на здійсненні досліджень у галузі природничих дисциплін: фізика, хімія, біологія, географія, астрономія, екологія, мінералогія (режим доступу: <http://stemua.science/>).

STEM-центри та STEM-лабораторії створено на базі закладів післядипломної педагогічної освіти України для навчання педагогічних працівників, що впроваджують STEM-освіту.

Участь здобувачів освіти у STEM-заходах

Підвищення інтересу здобувачів освіти до STEM-освіти забезпечується шляхом проведення різноманітних, у тому числі позакласних і позашкільних заходів, конкурсів, фестивалів, вебквестів, літніх програм природничо-наукового та інженерно-технічного спрямування, STEM-тижнів, STEM-декад тощо. З цією метою педагогічним працівникам пропонується долучати учнівство до заходів, що організовує відділ STEM-освіти Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» у співпраці з іншими установами.

У жовтні 2024 року на базі Центру освітніх інновацій Івано-Франківської області буде проведено VI Всеукраїнський STEAM-фестиваль освітніх інновацій «STEAM-HUMAN FOR PEACE: сила розуму й добра заради

людства». Фестиваль для учнівської молоді організовується з метою розвитку STEAM-освіти, популяризації інноваційних освітніх технологій та STEAM-проектів, створення платформи для спілкування, пошуку та підтримки перспективного досвіду STEAM-освіти, творчих і наукових проектів здобувачів освіти заради миру, безпеки й добра, створення умов для формування й розвитку інтелектуального потенціалу здобувачів освіти, профорієнтаційної роботи серед молоді.

З метою популяризації науки та поглиблення знань, формування навичок з фізики, математики та створення передумов для формування життєвих компетентностей через розв'язування проблем STEM-проектної діяльності протягом грудня 2024 року – лютого 2025 року відбудеться Всеукраїнський захід «Запроси фізику до себе...» у межах проекту «STEM/STEAM-навчання на уроках фізики» для учнівської молоді закладів загальної середньої освіти на базі КЗ ЛОР «Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти».

Протягом лютого – березня 2025 року здобувачам освіти пропонується взяти участь в Інженерному тижні. Даний проєкт покликаний зацікавити наукою учнів молодших, середніх та старших класів і дати їм поштовх до розвитку власного інженерного потенціалу. Детальніше про умови участі за покликанням: <https://engineeringweek.org.ua/>.

У рамках Всеукраїнського фестивалю «STEM-весна – 2025» буде проведено Всеукраїнський «STEAM-турнір – 2025 в КМДШ» за участі команд здобувачів освіти 5-6 та 7-9 класів. Турнір організовується ПЗО «Ліцей КМДШ STEM» м. Києва. Метою проведення STEAM-турніру є популяризація напрямів STEAM-освіти, формування науково-дослідних та інженерних навичок, підвищення ефективності професійного самовизначення учнів, формування стійкої мотивації до отримання вищої природничо-математичної освіти.

VI Міжнародний STEAM-конкурс «Врятуємо планету разом» відбудеться у квітні 2025 року. Конкурс проводиться щороку для учнівської та студентської молоді закладів загальної середньої, позашкільної й професійно-технічної освіти на базі Центру освітніх інновацій Івано-Франківської області. Мета конкурсу – ознайомлення громадськості з інноваційними освітніми технологіями, перспективними ідеями й досвідом розвитку STEAM-освіти, а також пошук та підтримка юних винахідників й визначення «Винахідника року».

У рамках фестивалю «STEM-весна – 2025» та з метою участі у квітневих Європейських STEM-подіях з 21 по 25 квітня 2025 року здобувачам освіти пропонується долучатися до Всеукраїнського «STEM-тижня – 2025», який ініціюється відділом STEM-освіти ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». «STEM-тиждень – 2025» висвітлюватиметься в соціальній мережі «Фейсбук» на сторінці групи [ВідділSTEM-освітиІМЗО](#).

Здобувачі освіти можуть представити свої роботи у Всеукраїнському змаганні «STEAM HOUSE – 2025». Змагання проводиться з метою виявлення творчого і винахідницького потенціалу здобувачів освіти, формування

компетентностей, необхідних для подальшої проєктної, дослідно-експериментальної, конструкторської діяльності, а також надання молоді підтримки у виборі професій STEM-спрямування. Захід ініційовано Благодійним Фондом «Фонд освітніх ініціатив». Детальніше про умови участі за покликанням: <https://steam.accord-group.com/>

Протягом 2024/2025 навчального року здобувачі освіти різних вікових категорій можуть брати участь у міжнародних та всеукраїнських конкурсах, олімпіадах, змаганнях технічної творчості, що проводяться за підтримки Національного центру «Мала академія наук України». Докладніше за покликанням: <https://man.gov.ua/contests>

У рамках ініціативи «Дівчата STEM», заснованої Центром «Розвиток Корпоративної Соціальної Відповідальності», протягом року проводяться різноманітні заходи задля залучення та збільшення кількості дівчат зацікавлених наукою, підвищення обізнаності про STEM-професії. З проєктами даної ініціативи можна ознайомитися за покликанням: <https://divchata-stem.org/proiekti/>.

Протягом січня – червня 2025 року проводиться Всеукраїнський чемпіонат у рамках програми FIRST LEGO League. Мета програми – надихнути учнівську молодь вивчати науку, технологію, математику, а також долучатись до розв’язання світових проблем за допомогою засобів конструювання. Ключовими аспектами FIRST LEGO League є робототехніка, дослідження та лідерство. Команди FLL представляють себе на міжнародному рівні: у США на світовому Чемпіонаті FIRST та на відкритих чемпіонатах FIRST LEGO League по всьому світу. Організатор чемпіонату ГО «Інноваційні освітні рішення». Докладніше про чемпіонат за покликанням: <http://firstlegoleague.org.ua/shcho-take-fll/>.

Окрім того, задля розвитку та популяризації робототехніки в Україні ГО «Інноваційні освітні рішення» та компанією «Інноваційні освітні технології» проводиться STEM-фестиваль ROBOTICA – фестиваль освітніх інновацій та сучасних технологій у сфері освіти. У рамках фестивалю проводиться Всеукраїнська олімпіада з робототехніки, яка є відбірковим етапом до всесвітньої олімпіади з робототехніки World Robot Olympiad та фінал чемпіонату FIRST LEGO League. Докладніше про захід за покликанням: <https://robotica.in.ua/>.

Детальну інформацію про вищезазначені заходи буде розміщено на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» у рубриці «Анонси подій» (режим доступу: <https://imzo.gov.ua/events/>) та на сайтах установ-організаторів.

Ресурси для професійного розвитку педагогічних працівників

Неодмінною складовою індивідуальної траєкторії освітян є підвищення кваліфікації впродовж професійного життя. Освітній простір надає безліч можливостей для того, щоб цей процес був неперервним і системним. У статті 59 Закону України «Про освіту» зазначено, що підвищення кваліфікації може здійснюватися за різними видами, в тому числі навчання за освітньою

програмою, стажування, участь у сертифікованих програмах, тренінгах, семінарах, вебінарах, майстер-класах тощо.

Щодо форм підвищення кваліфікації, перелік їх різноманітний: інституційна, дуальна, на робочому місці тощо. Традиційно, повний спектр освітніх послуг, щодо підвищення кваліфікації освітян, надають заклади післядипломної педагогічної освіти. Форми та методи роботи щодо підвищення кваліфікації на базі закладів післядипломної педагогічної освіти постійно змінюються. Відповідно до вимог часу і запитів змінюється тематика освітніх заходів.

З метою формування професійної компетентності педагогічних працівників у контексті STEM-освіти відділом STEM-освіти Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» щороку проводяться науково-практичні заходи, серед яких:

- Всеукраїнська науково-практична конференція «STEM – світ інноваційних можливостей» у рамках Міжнародної виставки «Сучасні заклади освіти» (квітень 2025 року);
- STEM-майстерня (шоквартально);
- STEM-школа (лютий – 16 сесія, червень-серпень – 17 сесія).

Традиційно, повний спектр освітніх послуг, щодо підвищення кваліфікації освітян, надають заклади післядипломної педагогічної освіти. Відповідно до вимог часу і запитів змінюється тематика освітніх заходів, форми та методи навчання. Педагогічним працівникам пропонується перелік освітніх заходів, до яких можна приєднатися у 2024/2025 навчальному році на базі обласних закладів післядипломної педагогічної освіти:

КНЗ КОР «Київський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» планує проведення у серпні 2024 року STEAM-воркшопу «PRO харчування: освітній аспект» для заступників директорів з навчально-виховної роботи закладів загальної середньої освіти;

КЗ «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» ЗОР 12 вересня 2024 року проводить вебінар за темою «Використання об'єктів мистецтва на засадах STEAM» з метою популяризації STEAM-освіти;

КЗ «Інститут післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області» у жовтні запрошує до участі у Всеукраїнській конференції з міжнародною участю «Нова українська школа від теорії до практики. Напрямок STEM в НУШ»;

з метою відбору найбільш перспективних і результативних проєктів та їх реалізації через участь у всеукраїнських та міжнародних конкурсах і фестивалях Тернопільським обласним комунальним інститутом післядипломної педагогічної освіти у жовтні буде проведено обласний фестиваль STEM-проєктів;

з метою впровадження новітніх цифрових технологій та STEM-підходів у освітній процес, заохочення до дослідницької діяльності учнівської молоді на базі Центру освітніх інновацій Івано-Франківської області в останній тиждень жовтня 2024 року буде проведено Всеукраїнський STEAM-фестиваль «STEAM-HUMAN»;

КЗ «Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» запрошує до участі освітян, а також спікерів-новаторів, які бажають поділитися досвідом у рамках обласної «STEM-школи – 2025», проведення якої заплановано впродовж 2025 року;

до участі у Всеукраїнській конференції «STEM-освіта для здобувачів з особливими освітніми потребами: виклики та можливості безперервної освіти педагогічних працівників» на базі КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти» запрошується спільнота освітян у січні 2025 року;

КЗ Львівської обласної ради «Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» у лютому - березні 2025 року запрошує освітян до участі у спецкурсах за темою: «Платформа ідей 3 «П»;

для освітян і учнівської молоді у квітні 2025 року на базі ПЗО «Ліцей КМДШ STEM» м. Києва буде організовано всеукраїнський «STEAM-турнір – 2025 в КМДШ»;

з метою консолідації зусиль провідних STEM-педагогів країни з питань системного впровадження та розвитку компетентнісної моделі STEM-освіти у квітні 2025 року на базі КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» буде проведено щорічний STEM-полігон «STEM-освіта: неможливе можливо!»;

КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради» запрошує науково-педагогічних працівників у квітні 2025 року до участі у Всеукраїнській науково-практичній конференції «Освітня робототехніка та штучний інтелект».

Детальну інформацію і покликання на реєстрацію запропонованих та інших заходів для освітян з напряму STEM-освіти буде розміщено на офіційних сайтах обласних закладів післядипломної педагогічної освіти та на сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» у рубриці «Анонси подій» (режим доступу: <https://imzo.gov.ua/events/>).

Популяризація інноваційних освітніх практик та поширення педагогічного досвіду

Популяризація інноваційних освітніх практик та поширення педагогічного досвіду є надзвичайно важливим для розвитку STEM-освіти. Власний інноваційний досвід педагога мають можливість представити під час участі у заходах, що проводяться відділом STEM-освіти Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти», а саме: як спікер на сесіях STEM-школи (режим доступу: <https://imzo.gov.ua/stem-shkola/>), STEM-майстернях; під час Всеукраїнського фестивалю «STEM-весна», Всеукраїнського заходу «STEM-тиждень» (режим доступу: <https://imzo.gov.ua/stem-tyzhden/>); фестивалю «Наука на сцені», конкурсу «Кращий STEM-урок» (режим доступу: <https://stem-lessons.info/>), Всеукраїнського заходу «Краща STEM-публікація» (режим доступу: <https://imzo.gov.ua/krashcha-stem-publikatsiia-2023/>) та інших STEM-подіях та творчих змаганнях.

Анонси проведення даних заходів розміщуються на сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (режим доступу: <https://imzo.gov.ua/events/>). Інформацію з питань STEM-освіти педагогічні працівники можуть отримувати з офіційних сайтів [Міністерства освіти і науки України](#), [Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти»](#) та зі сторінок соціальних мереж, наприклад, приєднавшись до групи на сторінці Facebook – [Відділ STEM-освіти ІМЗО](#)